Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

DET HISTORISKE INSTITUT VED KØBENHAVNS UNIVERSITET

HISTORISKE AFHANDLINGER BIND 4

KR. ERSLEV

DANMARKS RIGES HISTORIE

(1241-1340)

KØBENHAVNS UNIVERSITETS FOND
TIL TILVEJEBRINGELSE AF LÆREMIDLER
1971

HISTORISKE AFHANDLINGER

BIND 4

DANMARKS RIGES HISTORIE

DEN SENERE MIDDELALDER

AF KR. ERSLEV

Københavns Universitets Fond til Tilvejebringelse af Læremidler

HISTORISKE AFHANDLINGER

BIND 4

KØBENHAVNS UNIVERSITETS FOND TIL TILVEJEBRINGELSE AF LÆREMIDLER

Fotografisk optryk
STATENS TRYKNINGSKONTOR
Un 02.1-479

FØRSTE BOG

DET FØRSTE AARHUNDREDE EFTER VALDEMAR SEJRS DØD

(1241—1340)

INDLEDNING.

Det første Aarhundrede, der fulgte efter Valdemar Sejrs Død, staar som en Mørkets og Ulykkens Tidsalder i vort Fædrelands Historie, især naar det ses paa Baggrund af Glansen i den store Valdemarstid. I Forhold til Nabostaterne var Danmark i dette Hundredaar oftest den underlegne; i det indre høres der kun om Strid og Splid, Stridigheder mellem Kongerne og deres nærmeste Frænder, Kiv mellem Kronen og de øverste gejstlige, Kamp mellem Kongerne og de verdslige Stormænd, og dertil ofte opblussende Oprør af Bønder og Almue, en bølgende Uro i alle Forhold. Kongernes Skæbne afspejler Hovedtrækkene i Tidens Tildragelser; for een Konges Død skyldes hans egen Broder, en anden siges at være blevet et Offer for sine gejstlige Modstandere, een falder i en Strid mod oprørske Bønder, en anden snigmyrdes af sine egne Mænd. Erik Mændved optager Kampen baade mod de ydre og de indre Fjender, men skønt Heldet følger ham paa mange Punkter, og hans ydre Erobringspolitik atter kaster Glans over Riget, saa er han næppe død, før Ulykkerne ret bryder ind over Danmark, og Hundredaaret ender med de mest fortvivlede Forhold, med et kongeløst Rige, der opløst i enkelte Dele syntes et sikkert Bytte i rovgriske Naboers Hænder.

Et Aarhundrede fuldt af Tildragelser, rigt paa Omskiftelser, og dog endnu mærkeligere ved de Forandringer og Forskydninger, som det har medført i hele Landets Samfundsforhold og Forfatning. Gennem hele Aarhundredet saa man hen til Valdemar Sejrs Dage som den lykkelige og ideale Tid, til hvis Forhold og Former man blot ønskede at vende tilbage; Kong Valdemars Love skulde overholdes, Skatterne maatte ikke være højere end da; alt, hvad der siden var indført, syntes kun Misbrug og Forværrelse, som det blot

gjaldt at afskaffe. En forgæves og umulig Stræben! Store Modsætninger, som laa gemte i Valdemarernes Tid, var snart derefter traadte klart for Dagen; den gamle Samfundsorden knagede i alle sine Fuger, og en ny Fordeling af Magten begyndte at vise sig. Valdemarernes Tidsalder er den glimrende Afslutning paa Danmarks ældste Tid, men Aarhundredet derefter peger fremad, og da lægges Grunden til den Stat og det Samfund, der siden gennem lange Tider skulde bevare det samme Præg. Erik Klippings Kongeløfter, udstedte i 1282, er de første i Rækken af de Haandfæstninger, der danner Hovedgrundlaget for Danmarks Styrelsesmaade lige til Enevældens Indførelse, og i det samme Hundredaar indtog Adel, Borgerstand og Bondestand allerede de Pladser, som de skulde bevare omtrent lige saa længe.

Hvor frastødende dette Aarhundredes Historie da end er paa mange Punkter, har det for Forstaaelsen af vort Fædrelands Udvikling dog en meget stor Betydning; det fortjener det mest indgaaende Studium, og hvis vi ret kunde trænge til Bunds deri, vilde det være overordentligt lærerigt for os. Uheldigvis gør dog Forholdene det vanskeligt, næsten umuligt at naa saa vidt. Thi dette Aarhundrede er ogsaa en Mørkets Tidsalder i den Mening, at der er faa Tidsrum i vort Fædrelands Historie, til hvis Oplysning Kilderne flyder sparsommere end her.

Af historiske Beretninger blev der i denne Tid i Danmark saa godt som ikke nedskrevet andet end tørre Aarbøger, optegnede i et eller andet Kloster. »I Aaret 1246 døde from Ihukommelse Hr. Jakob Sunesøn, og der opstod Krig mellem Kong Erik og hans Brødre, nemlig Hertug Abel og Kristoffer; i Aaret 1247 nedbrændte Sorø Kloster fuldstændigt; og Ribe blev indtaget af Hertug Abel sammen med Rigets Stormænd og atter genvundet af Kong Erik«; — dette er Tonen i Aarbøgernes Efterretninger. Man ser, hvorledes stort og smaat fortælles jævnsides; hvad der rygtedes i Klosteret, har Munkene nedskrevet, men de har ingen Maalestok for Tildragelsernes Betydning, end mindre nogen Forstaaelse af deres Sammenhæng. Man kan af saadanne Aarbogsoptegnelser lære de vigtigste Tildragelser at kende og knap det, og de ses kun i deres rent ydre Hovedtræk; om de handlendes Karakter eller Begivenhedernes Aarsager findes der saa godt som aldrig Oplysning. I de Nabolande, hvormed Danmark i denne Tid kom i Berøring, staar det i det hele kun lidet bedre; ogsaa i Sverige og Nordtyskland skreves der Aarbøger af samme Karakter som de danske; men her er dog

nogle Undtagelser. Sagaskrivningen paa Island satte sin sidste Blomst i Haakon Haakonsøns Saga, forfattet af Sturle Thordsøn; i det

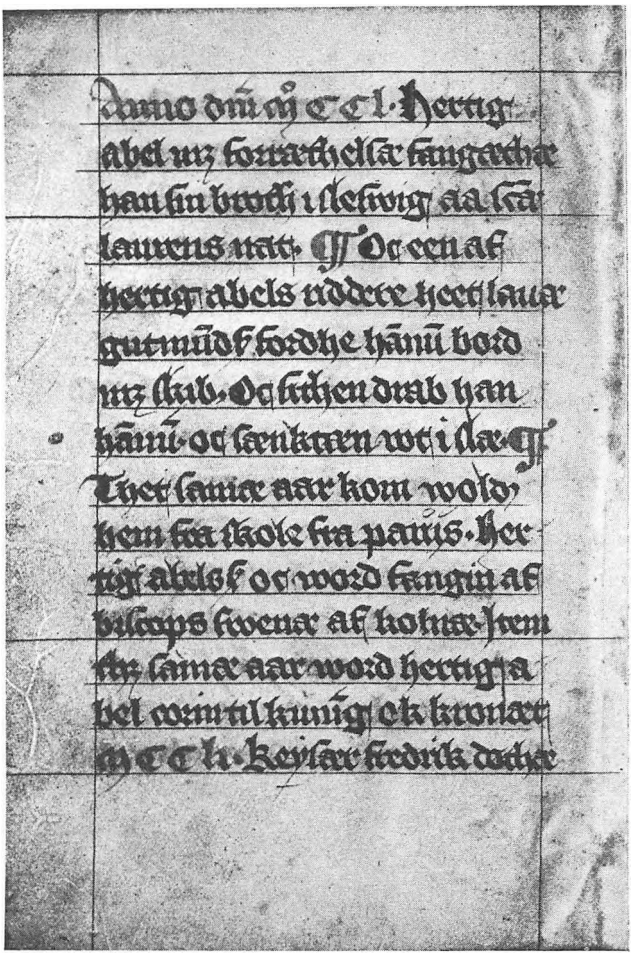

1. En Side af en middelalderlig Aarbog[1].
(Ryd Klosters Aarbog i dansk Oversættelse fra c. 1400. Haandskrift paa Universitetsbiblioteket.)

andet Tiaar af det fjortende Aarhundrede fremkom i Sverige den mærkelige Rimkrønike om Hertug Erik († 1318), en Frugt af den

[1] Anno *domini* mccl [1250]. Hertig Abel m*et* forræthelsæ fangæthæ han sin brothær i Sleswig aa *sancti* Laurens nat. Oc een af hertig Abels riddere, heet Lauæ Gutmund*son*, fordhe ha*n*n*um* bord m*et* skib, oc sithen drab han ha*n*n*um* oc

europæiske Ridderdigtning, og senere hen i Aarhundredet forfattede Tyskeren Ernst von Kirchberg en anden Rimkrønike, der har sit Midtpunkt i Fyrst Henrik Løve af Meklenburg, atter en af Erik Mændveds samtidige og hans Kampfælle ved mange Lejligheder. Disse Kilder danner ved deres brede Fremstilling den største Modsætning til Aarbøgernes Knaphed, og hvor de omtaler danske Forhold, falder der pludseligt en bred Lysstribe ind, som faar det omgivende Halvlys til at tage sig endnu dunklere ud.

Jævnsides Aarbøger og Krøniker staar som den anden Hovedkilde de Breve og Aktstykker, der er levnede os fra Datiden; disses Tal, ringe ved Periodens Begyndelse, stiger hurtigt og dermed ogsaa deres Vigtighed, men hvad der er bevaret til vore Dage, er dog kun ringe og spredte Rester. Danmarks Konger i denne Tid har naturligvis haft deres Arkiver, hvori de gemte de vigtige Statsbreve og Akter; men den Opløsning, der gaar forud for Valdemar Atterdags Tronbestigelse, medførte en næsten total Ødelæggelse af Rigets Brevgemmer; enkelte Bispedømmers og Klostres Arkiver derimod er bevarede mer eller mindre godt, og selv nogle Byer kan i deres Arkiver fremvise Privilegier fra denne fjerne Tid. Breve fra Nabolandene kaster ofte Lys ogsaa over Danmarks Historie og er i vore Dage fremdraget saa godt som fuldstændigt; rige Skatte er fundne, især i de nordtyske Fyrsters og Stæders Arkiver, og hvad der gemmer sig af Oplysninger til Nordens Historie i de pavelige Brevbøger i Rom, blev afskrevet af den store norske Historiegransker P. A. Munch, endda før den nuværende Pave gjorde Vatikanets Arkiv alment tilgængeligt. Det er et stort Materiale, der her foreligger, men det er fuldt af Huller og fremfor alt, det er meget ensidigt; det er kun visse Arter af Breve, hvoraf en Del er bevaret ned gennem Tiderne og nu bragt for Dagen. Breve i snævrere Forstand, Meddelelser fra Mand til Mand, med Forespørgsler og Svar, med Skildringer af Oplevelser eller Fortællinger om, hvad der siges og høres, den Art Breve skrev man ikke mange af paa det dyre Pergament, og end mindre gemte man i Længden paa den Art Sager. Nej, hvad man bevarede i de jærnbeslagne Brevskrin, det var Skøder og Pantebreve, Domme, Skifter, Privilegier og Traktater, kort sagt retslige Dokumenter, og af saadanne er det, der er levnet os en Del. Men man vil forstaa, hvor vanskeligt det er at

sænktæn wt i Slæ. Thet samæ aar kom Wold*emar* hem fra skole fra Pariis, hertig Abels *son*. oc word fangin af biscops swenæ af Kolnæ. Item th*et* samæ aar word hertig Abel corin til kuni*n*g ok kronæt. Mccli [1251]. Keysær Fredrik døthæ.

læse Livet ud af disse tørre Dokumenter, at finde Mennesket bag ved disse døde Ord. Ved et heldigt Træf er der dog opbevaret

2. Kongebrev af Erik Plovpenning[1].
Orig. paa Pergament fra Ribe Kapitels Arkiv, nu i Rigsarkivet.

nogle højst oplysende Samlinger af Breve vedrørende de store Stridigheder mellem Kronen og de lundske Ærkebisper Jakob Erlandsøn

[1] E[*ricus*] dei *gratia* Danor*um* Slauor*umque* rex. Omnibus hoc scriptu*m* cernentib*us* in p*er*petuum [salutem][a]. Constare volumus presentib*us* nec latere posteros, q*uo*d canonicis Ripensibus iure p*er*petuo contulerimus, vt uillici in ipsor*um* mansionib*us* existentes liberi *et* exempti sint ab omni onere iuri regio attinente, vt nulli exactor*um* no*stro*r*um* liceat p*ro* quibuscumq*ue* causis uillicos dictor*um* canonicor*um* molestare uel in causam trahere sup*er* iure no*stro*. In cui*us* rei testimoniu*m* presentem paginam memoratis canonicis contulimus sigilli no*stri* appensione roboratam. Datu*m* Ripis anno d*omi*ni m.cc.xl.ij. intrante mense maio. (Erik af Guds Naade de Danskes og Slavers Konge hilse i Evighed alle, som se dette Skrift. Vi ville kundgøre for nulevende og ikke skjule for efterlevende, at vi have tilstaaet Kannikerne i Ribe med evig Ret, at Bryder, som opholde sig i deres Gaarde, skulle være fri og undtagne fra al Byrde, der hører til Kongens Ret, saaledes at det ikke skal være tilladt nogen af vore Skatteopkrævere for nogen som helst Sags Skyld at plage de nævnte Kannikers Bryder eller stævne dem for vor Rets Skyld. Til Vidnesbyrd om dette overgive vi de omtalte Kanniker nærværende Blad, stadfæstet ved Vedhængning af vort Segl. Givet i Ribe i Herrens Aar 1242 ved Indtrædelsen af Maj Maaned.)

a Dette Ord er glemt af Skriveren.

og Jens Grand, og disse Procesakter fører os levende ind i det mindste i nogle Sider af Datidens Liv. Blandt det meget, der er gaaet tabt, maa man derimod især beklage Savnet af en yderst omfattende Samling Statsbreve, der blev foranstaltet i Erik Mændveds sidste Tid eller lige efter hans Død og som siden kom til Københavns Universitetsbibliotek, men brændte med dette 1728; dens Indhold kendes nu hovedsagelig gennem en Række Notitser hos Historikeren Arild Hvitfeld, der dog hverken er saa fuldstændige eller saa nøjagtige, som man kunde ønske.

Kilder saa tarvelige og brudstykkeagtige volder Historikeren store Vanskeligheder, naar han søger at forstaa og fremstille, hvad der er foregaaet i Danmark i Hundredaaret efter Valdemar Sejrs Død. Dette blev følt stærkt allerede, da man i det sekstende Aarhundrede for første Gang prøvede paa at give en læselig og sammenhængende Skildring af Danmarks Historie; Hvitfeld og hans Forgængere havde det let, saa længe de kunde følge Sakse og andre bredt fortællende Forfattere; men hvor disse afløstes af de tørre Aarbøger, blev det anderledes. De nævnte Forfattere besad endda paa mange Punkter ikke en Gang saa meget Kildestof som vi; især de udenlandske Historikeres Beretninger havde de ikke fra første Haand, men kendte dem kun gennem senere Gengivelser, der ofte havde bragt megen Forvirring ind, og medens netop Hvitfeld har den største Fortjeneste af først at have brugt de danske Arkivers Brevskatte i Historiens Tjeneste, var de udenlandske Breve ham utilgængelige. Under saadanne Forhold maatte han ligesom hans Forløbere lade Gætninger udfylde de mange Huller, og dette gjorde de ogsaa efter den største Maalestok; den Tids af Humanismen paavirkede Historieskrivning var overhovedet meget dristig, og hvad man gættede sig til, det fortaltes med en Sikkerhed, som om det stod ganske fast. Paa den Vis naaede man Maalet, og efter at adskillige andre havde bragt Sten til Bygningen, fuldendte endelig Hvitfeld sin store Danmarkskrønike, som i lange Tider stod som det Værk, der helt udtømte, hvad der kunde vides om vor ældre Historie.

Først i det attende Aarhundrede tog man Studiet op paa ny, og den store Kritiker Hans Gram viste, hvor meget der var at berigtige i Hvitfelds Fremstilling, hvor meget at lære ved at vende tilbage til selve de middelalderlige Kilder. Han gav derved Stødet til det store Arbejde, der siden er fortsat, med at gøre de gamle Kilder tilgængelige; men Kritiken holdt længe ikke Skridt med Samlerarbejdet. Naar man sammenlignede Hvitfelds Skildringer

3.

Ericus VII. Mendued.

Dette Aar vaar tre Soele ſeet paa Himmelen/ oc en Regnbue offuer dem.

Aar 1287. til Nyborrig om Pintzedagstide / er holden it almindeligt Dannehoff / did kom den vnge Konge / Dronning Agnes / Hertug Woldemar Rigens Forſtander/ ſampt Rigens Biſper/ oc menige Adel/ De vaare lang tid wens vnder dennem ſelff / fordi Manddraberne vaare aff ſtor Adel/ Slect oc Venner/ Omſier tilneffnis Margreff Otthe / Dronningens Broder / Hertug Witzſlaff / Greffuerne aff Holſten/ ſom vaare forſtreffne / oc 27. gode Mend aff Adel / at randſage oc ſuerge om / huem hans Faders Manddrabere oc Banemend vaare. Da bleff Vidnesbyrd forhørde/ oc Effertancke oc Vnderuiſning oplæſt / huem forneffnde Drab ſkulde beganget / Oc bleff Greffue Jacob/ Marſk Stig/ Niels Hallandsfar/ Peder Porſe / Peder Jacobſſøn / Niels Knudſſøn / Aage Kacki/ Ranne Joenſſøn / oc Arned Bentſſøn/ dømte til Banemend/ oc for den Sag ſkyld fredløſe at vere / oc deris Gods forbrut.

1287. Nyborg Danehoff.

Dom paa Daneboff offuer manddraberne.

Vi dømis til K. Erichs Banemend/ oc Fredløſe at vere.

Paa denne Herredag fick Hertug Woldemar igien/ alt hues Gods hans Herrefader tilforne haffde hafft / Als / Arre / Femern / oc flere Øer / ſønden for Medelfar/ Oc bleff Her Peder Høſel/ Droſt miſtenckt for det Oprør før ſkede til Skielſkør. Hertug Woldemar bleff vdraabt oc forkynt/ for Kongens oc Rigens Forſtandere at vere/ til Kongen bleff fuldmyndig.

Als/Arre/ Femern indrømis Herr. Woldemar.

Hertug Woldemar forkyndis for Rigens forſtandere.

Biſp Jacob aff Sleſuig/ Kongens Cantzeler døer/ Bertholdus Erchedegn/ fød til Kiøbenhaffn/ bleff Biſp ſammeſteds.

3. Faksimile af en Side af Hvitfelds historiske Værker.

»Den anden Part Chronologiae, Continuatz oc Forfølge paa vore Danske Historier, siden Saxo døde, indeholdendis: Kong Erich Mendueds Historie, Kong Christoffers den II, hans Broder, Konning Woldemar den IIII, Christophori Søn, fra Aar 1286 oc til 1375, som er CXI Aars Historier. Ved Arrild Huidtfeld. Prentet i Kiøbenhaffn hos Henrich Waldkirch M.D.CI.

med, hvad man nu læste i de oprindelige Kilder, fandt man, at den store Krønikeforfatter havde meget mere, talrige Enkeltheder, ofte ogsaa en bred Udmaling eller nøje Forklaring af Aarsager og Anledninger, hvor Aarbøgerne var helt stumme; det syntes, at han vidste langt bedre Besked, end vi kunde naa til, og man kunde da ikke tænke sig anden Forklaring end den, at han maatte have haft Adgang til Kilder, der siden var gaaet tabt. Mangfoldige af de Gætninger og Kombinationer, som Hvitfeld opstillede, har da lige til vore Dage faaet Lov at staa som fuldt paalidelige Oplysninger, og først nylig er det lykkedes den moderne historiske Kildekritik at klare det rette Forhold. Men Følgen deraf er da den underlige, at vi maa bekende, at vor Viden paa mange Punkter i Virkeligheden er mindre, end man længe har troet; en Række Enkeltheder, mangfoldige Forklaringer af det ene og det andet maa udslettes som kun beroende paa løse Gætninger, der staar helt uden Hold i Kilderne.

Hermed er da det Grundlag antydet, paa hvilket den Skildring hviler, som i det følgende skal gives af Danmarks Historie i det første Aarhundrede efter Valdemar Sejrs Død. Paa mange Maader vil netop det fattige Kildestof sætte sit Mærke paa Fremstillingen. Med Kilder af denne Karakter vil det være ugørligt at give en levende og anskuelig Skildring af Tildragelsernes Yderside, en dyb og træffende Karaktertegning af de handlende Personligheder; Historikeren har ikke Digterens Frihed, han maa resignere, naar han kun kan købe Livligheden og Anskueligheden paa Sandhedens Bekostning. Hvad der kan siges med Sikkerhed eller med Sandsynlighed, det er sagt, og saa vidt det lader sig gøre paa det givne Grundlag, er fremstillet baade de skiftende Tildragelser og de store Ændringer i Samfundsforholdene, baade den bølgende Overflade og de dybe Strømninger; men ofte vil det føles gennem Skildringen, hvor ringe vor Viden er. Rundt om vil man ogsaa savne Træk, der er vide kendte; det vil da oftest være af den Art Ting, som man hidtil har fæstet Lid til efter Hvitfelds Fortællinger, men som en nøjere Kritik har maattet forkaste som uhjemlede.

FØRSTE AFSNIT.

VALDEMAR SEJRS SØNNER OG ERIK KLIPPING INDTIL KIRKESTRIDENS SLUTNING.

I.

Danmark ved Valdemar Sejrs Død.

Valdemar Sejrs Død Skærtorsdag d. 28. Marts 1241 har til alle Tider staaet som et af de store Mærkepunkter i Danmarks Historie, som den bratte Overgang fra Magt og Glans til Ulykke og Opløsning. Saaledes saa man det allerede i selve det 13. Aarhundrede; »ved Valdemars Død«, siger en Aarbog, der er forfattet i det sønderjydske Rydkloster, »faldt Kronen af de Danskes Hoved; thi fra den Tid af blev de ved deres indre Krige og indbyrdes Ødelæggelse til Latter for alle deres Nabofolk, og de Lande, som Danerne før hæderfuldt havde vundet med deres Sværd, gik ikke blot tabte, men de tilføjede Riget den største Skade og ødelagde det paa det ynkeligste«. Sagnet vil jo ogsaa vide, at selve den aldrende Konge med Ængstelse saa Fremtiden i Møde og nærede Frygt for, at hans talrige Sønner ikke vilde kunne enes; han lod saa raadspørge en viis Riddersmand i Sverige, og dennes Svar var ikke egnet til at bringe Trøst: Sønnerne vilde kun enes saa slet som muligt, men alle skulde de blive Konger efter hinanden.

Hverken Historikere eller Sagn giver os dog Tankerne i selve det Øjeblik, da Kongen døde; de betragter det i det Lys, hvori det kom til at staa ved Eftertidens Tildragelser. Straks har det snarest set helt anderledes ud; selv om man med Vemod skiltes fra den gamle Konge, der havde vist sig lige saa stor i Modgangens Dage som i sin Sejrstid, og som endnu faa Dage før sin Død havde fuldendt den store Lovbog, der Aarhundreder igennem gjorde hans Navn berømt, har man dog næppe i selve Øjeblikket anet den mørke Tid,

der oprandt for Danmark. Paa Overfladen saa alt endnu ganske lovende ud; Aarsagerne til den Uro, der skulde komme, laa dybere og gemte.

Roligt gik Styrelsen fra Valdemar over til hans ældste Søn Erik. Denne, der var født 1216, havde lige siden 1232 været Rigets udvalgte Konge og i disse Aar jævnsides Faderen taget virksom Del i Styrelsen. Som sekstenaars Dreng havde han modtaget den indviede Krone i Lunde Domkirke; nu var han 25 Aar gammel, moden til at styre paa egen Haand. Og det Rige, som han skulde herske over, indtog endnu en første Rangs Plads blandt de Lande, der omgav det. Vel var det kun lidt af de store Landevindinger, der var levnet efter Valdemar Sejrs Fangenskab og Nederlag, kun Rügen og Estland, fjerne Udlande, der havde ringe politisk Betydning, men selve det gamle danske Rige stod ubeskaaret, og disse tæt sammenliggende, rige og tæt befolkede Lande, dannede et godt Grundlag for Magt. Norge, hvor paa denne Tid den aarhundredlange Borgerkrig kun lige var endt, og Sverige, hvor hurtigt skiftende Konger af forskellige Ætter ikke tillod Landet at komme til Ro, kunde ikke synes nogen alvorlig Fare for Danmark, og endnu mindre syntes man at burde ængstes for dette Lands Naboer mod Syd, alle de tyske Smaafyrster ved Østersøens og Nordsøens Sydrand. Havde disse een Gang ved nøje Sammenslutning formaaet at overvinde den danske Magt i store Slag, saa var dog Uenighed og Splittelse Regelen her. De tyske Fyrsters Lande var saa smaa, saa forviklede indbyrdes, at der her herskede en evindelig Kiv og Strid, og Kejsermagten, der endnu betød en Del i Sydtyskland, havde i disse nordlige Egne forlængst mistet al Myndighed og al Interesse; en tysk Kejser havde roligt afstaaet vigtige tyske Lande til Valdemar,

4. Tysk Ridder.
Efter Hertug Albrecht af Sachsens Segl fra 1241 i Rigsarkivet.

og det skyldtes ikke ham, men de nordtyske Fyrster selv, at de danske Konger ikke mere herskede til Elben og Elde.

Skulde man spaa Fremtiden efter dette, saa syntes der mest Grund til at vente, at Danmark endnu længe kunde spille Hovedrollen i denne Kant af Europa, og at det atter kunde genvinde meget af den Magt, der var gaaet tabt i Aarhundredets tredje Aarti ved en Kæde af Uheld, der nok kunde se ud som et Øjebliks Tilfældigheder. Drømmen om at gengive Riget den Magt, det havde haft i de store Valdemarers Dage, var da ogsaa levende i Danmark; det er den, der ligger bag ved de Ord, vi nylig læste i Klosteraarbogen, og den dukker atter og atter op hos den følgende Tids Konger.

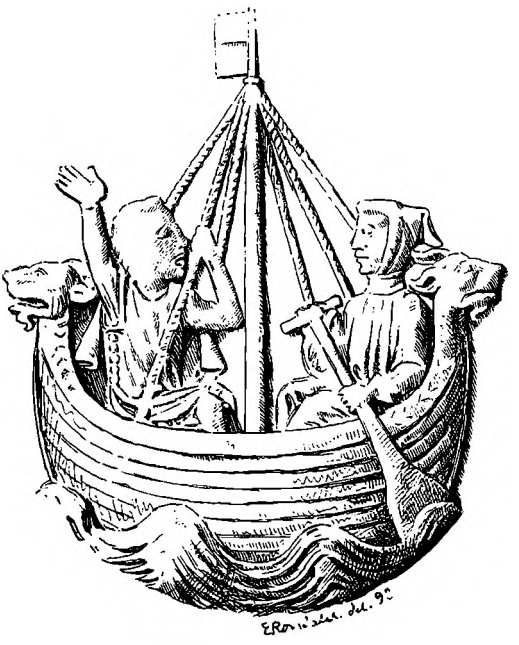

5. Tysk Handelsskib.
Efter Staden Lübecks Segl i Rigsarkivet.

Men Farer var der ogsaa, udefra og indefra. I Norge var Riget gaaet ud af Borgerkrigen med en Kongemyndighed i Spidsen, der samlede al Landets Kraft i een Haand; den norske Konge, der snart opnaaede den Arvelighed, som det danske Kongehus endnu Aarhundreder igennem skulde stræbe forgæves efter, maatte paa den Vis ofte kunne blive en farlig Modstander af den danske Konge, hvis Sæde paa Tronen ikke var nær saa fast. Syd paa var Danmarks nærmeste Naboer sikkert ikke Riget overlegne i Magt, men vel i Kultur. Medens Valdemarstidens Erobringer var udførte af en Hær, hvori Folket, de væbnede Bønder, spillede en Hovedrolle jævnsides den Herremandsstand, der begyndte at skille sig ud fra Bønderne, var man i Tyskland forlængst kommet bort fra Folkets Deltagelse i Krig; det var Adelsmanden og hans Svende, der ene sad inde med krigersk Dygtighed, men som saa ogsaa havde grebet Krigen med en Iver og udviklet

en saa stor personlig Dygtighed, at de ganske havde trængt Bondehæren tilbage. Til Gengæld kunde Bondestanden, hvad den saa end mistede i politisk Frihed og Indflydelse, kaste sig med større Kraft over Jordens Dyrkning, og den tyske Kolonisation udvikler da ogsaa paa denne Tid den største Kraft; det er i denne Periode, at tyske Bønder trænger frem Skridt for Skridt paa Slavernes Bekostning og erobrer et stort Landomraade for tysk Sprog og Kultur. I den Retning var de vore Bønder overlegne; vi fik det at føle, hvor de to Nationer mødtes nede ved Ejder. Den store Grænseskov, der her tidligere havde dannet det bedste Skel mellem Dansk og Tysk, var nu ved at forsvinde, og medens Rydningsarbejdet, som Stednavne viser, var begyndt fra dansk Side, var det nu overtaget og blev fuldendt af tyske Bønder; allerede i Valdemar Sejrs Tid havde Kronen her i sin Jordebog optegnet 420 *hove* (det tyske hufe), og selve Jordmaalet viser, at det er Tyskerne, der har faaet Overtaget. Til Bondens fredelige Arbejde paa Landet svarede Købmandens i Byen, og ogsaa her var Tyskland et langt Skridt forud for Danmark. Det store Opsving, som Korstogene havde givet Handel og Industri Europa over, var naaet til Tyskland og mærkedes ogsaa oppe i dettes nordlige Egne; Byerne blomstrede, nye anlagdes, kloge Fyrster støttede Bevægelsen. I Forhold dertil var det kun lidt, hvad der rørte sig af Handelsliv i Danmark, og Konkurrencen med Tyskerne mærkedes alle Vegne. Det, at Byer som Lübeck og Hamburg en Tid havde staaet under den danske Konge, havde aabnet disse Byers driftige Handelsmænd Adgang til Danmark, fremfor alt til det store Sildefiskeri ved Skanør og de Markeder, der knyttede sig hertil, og da de tyske Lydlande slog sig løs, havde Fyrsterne været omsigtige eller Stæderne selv mægtige nok til, at man havde tvunget den danske Konge til at love, at han ikke vilde mindske de Rettigheder, som Købmændene før havde nydt i hans Rige, hvor urimeligt det end var, at Udlændinge skulde nyde de Privilegier, der før var bevilget Undersaatter. Saaledes var vel ikke de enkelte tyske Fyrster farlige for Danmark, men nok tysk Adel, tyske Bønder, tyske Købmænd.

Faren udefra blev dog kun alvorlig, fordi den stødte sammen med Farer indefra.

I Valdemarernes Tid havde der været et stærkt Sammenhold i det danske Folk; under Ledelse af kraftige Konger, under heldige ydre Kaar var alle Folkets Klasser mødtes i enigt Sammenhold til Kamp for Landets Interesser. Der var en uendelig Forskel paa den

mægtige Høvding, til hvis Raad Kongen var nødt til at lytte, og den uselige Træl i Bondens Gaard, men der var ingen Afgrund; thi fra Trællen til Stormanden var der en uafbrudt Række af Overgangsled. Trællen kunde blive fri, Bonden blive Herremand, mens Herremandens Søn maaske atter sank ned til at blive Bonde, og jævnsides Lægmændenes forskellige Klasser stod Gejstligheden, der ikke anerkendte nogen Fødselsforskel. Men Spørgsmaalet var, om dette Sammenhold, bag ved hvilket der laa saa store Modsætninger, kunde holde, og sikkert var det, at den skarpe Stænderudvikling, der var i fuld Gang Europa over, ogsaa var i Færd med at naa til Danmark. Den eneste virkelige Fødselsstand, som Fortiden kendte, Trællestanden, var vel nu saa godt som forsvundet; men den fri Bondestand havde ikke øget sin Anseelse ved at optage den store Masse af de efterhaanden frigivne Trælle. Over for den var Herremandsklassen i Færd med at afslutte sig som Stand, Gejstligheden stod allerede helt udskilt med Særstilling i mangfoldige af Livets Sager, og ogsaa Købstæderne og deres Indbyggere begyndte at sondre sig ud. Det var nye Organisationer, der paa den Maade var i Færd med at træde stedse skarpere frem, og det kunde ikke være andet end, at det maatte komme til Brydninger mellem dem og den gamle Statsordning; Kongen fik en helt anden Stilling, naar han ikke ved Siden af sig havde et helt Folk uden skarpe Sondringer indenfor, men et Folk, leddelt i Klasser med forskelligartede og ofte modstridende Interesser.

I dette Øjeblik blev det derfor særlig skæbnesvangert, at Kongen fandt farlige Modstandere i sine nærmeste Omgivelser, og at Kronens Myndighed blev svækket ved, at Kongen maatte dele Magten med sine egne Frænder.

Valdemar Sejr havde en lang Tid været den eneste mandlige Repræsentant for det danske Kongehus; paa hans Haand var samlet ikke blot *Kongelevet*, de udstrakte Godser rundt om i Landet, der fra gammel Tid var tillagte Kronens Indehaver, men ogsaa store og spredte Familieejendomme, som han havde erhvervet ved efterhaanden at arve mange Frænder og Frænker. Valdemar selv efterlod sig derimod et talrigt Afkom, og før sin Død havde han ikke blot udskiftet Kongefamiliens Arvegods, men han havde ogsaa givet sine Børn hele Landsdele, for at de kunde indtage en Stilling, der svarede til deres høje Fødsel. Da han havde faaet sin ældste, af Dagmar fødte Søn Valdemar valgt til sin Efterfølger og Medkonge, gjorde han sin næstældste Søn Erik til Hertug i Sønderjylland,

medens en naturlig Søn Niels blev Greve af Halland; lidt senere nævnes en anden af Sønnerne udenfor Ægteskab, Knud, som Hertug i Estland, hvilket Landskab han siden ombyttede med Bleking. Efter den unge Valdemars Død indtog Erik hans Plads ved Kongens Side; Hertug i Jylland blev da den næste i Rækken, Abel, og inden Kongens Død fører den yngste af Berengarias Sønner, Kristoffer, Titel som »Herre af Laaland og Falster«. Alle disse levede endnu ved Valdemars Død, ene Niels af Halland undtaget; men han efterlod sig i sit Ægteskab med Ida af Schwerin en Søn af samme Navn, og denne yngre Niels fik i Februar 1241 til Erstatning for de tyske Godser, han havde givet Afkald paa for at fri Bedstefaderen af hans Fangenskab, udlagt til fuld Ejendom Halvdelen af Halland, den Del, der siden kaldtes Nørrehalland[1].

Saaledes fremtræder ved Kongens Side en Række Frænder i fyrstelige Stillinger. De kunde være en kraftig Støtte for Kronens Indehaver, med deres rige Indtægter, hver omgivne af Mænd, der var rede til under deres Ledelse at kæmpe mod Rigets Fjender, og de Lande, der var tildelt Kongefrænderne, var jo netop Rigets Grænselande, lige fra Sønderjylland, der fra Arilds Tid havde haft en Hertug som Grænsevogter, og op til Halland, som var lige udsat for norske og svenske Angreb; for Rigets indre Styrelse tegner Jydske Lov Fyrsternes Betydning ved at udtale, at »det er Kongens Embede og de Høvdingers, der er i Landet«, at holde Ret, at værne om de svage og at forfølge Fredsbrydere. Men dette forudsatte, at Fyrsterne villigt bøjede sig under Kongen og aldrig glemte at sætte Rigets Tarv over alt andet, og denne Forudsætning slog saa lidt til her som i andre Lande, hvor man havde prøvet lignende Ordninger. Fyrsterne tænkte mest paa deres egne Interesser, og disse faldt sjældent sammen med Kongens, heller ikke med Rigets; Valdemar Sejr har Sønnerne vel villigt lystret, men anderledes blev det, da deres egen Broder ene sad inde med Kronen.

Dertil kom, at disse Kongefrænders Stilling fra første Færd var uklar og omtvistelig. De havde faaet overdraget hele Landsdele;

[1] Ogsaa Valdemar Sejrs eneste Datter, Sofie, der var gift med Markgrev Johan af Brandenburg, har sikkert faaet dansk Gods udlagt ved Skiftet. Lidt Kongsgods var dog endnu uden for Valdemars og hans Afkoms Hænder; Grev Albert af Orlamünde, Kongens Søstersøn, havde, efter at have mistet Nordalbingien, faaet overladt Øen Als, der ved hans Død i Erik Plovpennings Tid faldt tilbage og overlodes til Erik ved et Skifte mellem Brødrene, og ligeledes havde en anden Søstersøn af Valdemar, Otto Barnet af Brunsvig, Arvegodser i Danmark.

SKIFTEBREV MELLEM VALDEMAR SEJRS SØNNER OM GODS PAA ALS. 1245.

Original paa Pergament med Abels og Kristoffers Segl, vedhængte i Silkesnore og indsyede i Pergamentskapsler. Rigsarkivet.

A. dei gratia dux Jucie et C. Falstrie ac Lalandie dominus. Omnibus presentem paginam cernentibus in domino salutem. Constare uolumus presentibus et posteros non latere, quod post obitum dilecti cognati nostri domini comitis Alberti felicis memorie facta bonorum nostrorum in Alsia, que simul cum illustri rege Erico dilecto fratre nostro prius habuimus, diuisione, eiusdem domini regis parti possessiones cesserunt infrascripte, quas omni iuri et actioni, que in eis habuimus, plene renunciantes, ipsi dilecto fratri nostro regi Danorum alienauimus et scøtauimus iure perpetuo possidendas, videlicet in Elefstorp nonaginta marcas auri, in Ulkebølæ quatuordecim marcas auri et sedecim solidos auri, in Mialles sex marcas auri, in Wibøki quatuor marcas auri et marcam argenti, in Fialbothæ octo marcas auri ac duas marcas argenti, in Liusapeld tres marcas auri et sex marcas argenti, in Litlænes et in Halmstad quatuor marcas auri, in Langesio Gunnildebol et duos octonarios et dimidium pro quindecim marcis auri et sex marcis argenti. Qua in re, ne super premissis aliqua inopinato inposterius iniuria, calumpnia seu ulla vexacio indebita possit suboriri, presentes litteras sigilli nostri appensione fecimus insigniri. Actum Kalding, presentibus dominis Olauo pincerna, Andrea Gro sun, Nicolao Peters sun, Iohanne Nicles sun, Andrea Palni sun, Laghi Gudmund sun, Peter Iones sun, Asmund Iops sun, Johanne Fins sun et Esberno Litlæ, anno domini millessimo ducentesimo quadragesimo quinto kalendas nouembris undecimo.

Abel af Guds Naade Jyllands Hertug og C. (ɔ: Kristoffer) Falsters og Laalands Herre sende alle, som se nærværende Blad, Hilsen i Herren. Vi ville kundgøre for nulevende og ikke skjule for efterlevende, at efter vor kære Frændes Her Greve Alberts, salig Ihukommelse, hans Død skiftede vi vore Godser paa Als, som vi tidligere besad i Fællig med den navnkundige Kong Erik, vor kære Broder, og derved faldt paa samme Konges Del de nedennævnte Besiddelser, som vi med Afkald paa al den Ret, vi havde i dem, overdrage og skøde samme vor kære Broder, de Danskes Konge, til evig Eje, nemlig i Elstrup 90 Mark Guld, i Ulkebøl 14 Mark Guld og 16 Ørtug Guld, i Mels 6 Mark Guld, i Vibøge 4 Mark Guld og 1 Mark Sølv, i Fjelby 8 Mark Guld og 2 Mark Sølv, i Lysabild 3 Mark Guld og 6 Mark Sølv, i »Litlænes« og i »Halmstad« (ɔ: Almsted?) 4 Mark Guld, i Langesø Gunildebol og to Ottinger og en halv for 15 Mark Guld og 6 Mark Sølv. Derfor, for at der om det fornævnte ikke i Fremtiden skal opstaa uventet nogen Strid, Klage eller uberettiget Kiv, have vi ladet nærværende Brev mærke ved Vedhængning af vort Segl. Sket i Kolding, i Nærværelse af Herrerne Olav Skænk, Andreas Grosøn, Niels Petersøn, Johannes Niklessøn, Andreas Palnisøn, Lage Gudmundsøn, Peter Jonesøn, Asmund Jopsøn, Johannes Finsøn og Esbern Litle, i Herrens Aar 1245 d. 22. Oktober.

men skulde de oppebære alle Indtægterne af disse, skulde de som Herre i Landet ogsaa nyde det Kronens Gods, der laa deri? Den følgende Tid viser, hvor megen Kiv dette gav Anledning til; om Hertugen eller Kongen skulde oppebære Ledingspengene i Hertugdømmet, om Hertugen havde Ret til at nyde Krongodset i Sønderjylland eller om dette var forbeholdt Kronens Indehaver, det var atter og atter Genstand for Tvist. Senere traadte ogsaa et andet Stridsspørgsmaal frem; naar Valdemars Sønner døde, skulde deres Børn da arve hele deres Stilling? Selve Hertug- eller Grevestillingen var vistnok ikke arvelig, som den forlængst var blevet det i Tysk-

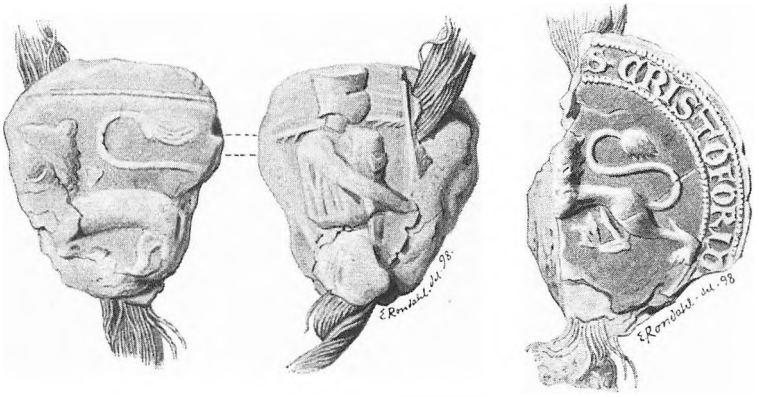

6—7. Abels Segl som Hertug og Kristoffers som Herre af Laaland-Falster. Under Skiftebrevet af 1245 i Rigsarkivet.

land; det var et Embede, et Len, selv om Kongen vel ikke kunde tage det tilbage, saa længe Indehaveren opfyldte sine Pligter mod ham og Riget; og dog maatte det føles som Uret, naar Kongen nægtede en Hertugs Søn hans Faders Len. Og andet af, hvad Valdemars Sønner havde faaet overdraget, var jo rent Arvegods, som ikke kunde berøves Efterkommerne; hvor vanskeligt maatte det ikke være at skille det ene ud fra det andet! Paa alle Punkter laa her Spirer til endeløse Stridigheder, og skønt vi ikke formaar at trænge ret ind i, hvorledes Valdemar Sejr selv har søgt at overvinde disse Vanskeligheder, beviser Eftertidens Historie i det mindste, at de ikke var løste. Rigets Ulykke viste sig først og fremmest ved Splid i selve Kongeslægten.

II.

Erik Plovpenning.

De fattige Kilder tillader os ikke at faa noget klart Indtryk af Erik Valdemarsøns Karakter og Herskerevner. Hans voldsomme Død kastede et forsonende Skær over hans Personlighed, og de faa Domme fra Samtiden, der er bevarede, er stærkt paavirkede deraf; en Munk i Øm Kloster, der ellers ikke er nogen Ven af Kongehuset, siger, idet han nævner Eriks Mord, at Kongen var afholdt af sit Folk, elsket af Gud og Mennesker; og en anden samtidig betegner Erik som lige saa velvillig mod sine Venner som frygtelig for sine Fjender, men antyder dog, at han i sin Ungdom ikke havde givet de bedste Løfter og været vel hengiven til Verdens Glæder. Senere er en vis Fromhed aabenbart traadt frem hos ham; hele sin Regering igennem syslede han med Planer til et Korstog til Estland, og særlig synes han at være grebet af den store religiøse Bevægelse, der ogsaa i Norden vaktes af de ny Tiggermunkeordener; faa Maaneder efter Faderens Død erklærede han i Nærværelse af sin Hustru, at han ønskede at dø i en Graabroders Kutte og begraves i Franciskanerklosteret i Roskilde. Siden 1239 levede den unge Konge i Ægteskab med Jutta, en Datter af Hertug Albrecht af Sachsen; hun fødte ham adskillige Børn, dog vist alle Døtre; har der været Sønner iblandt, maa de i det mindste være døde som ganske smaa.

Kongen havde kun siddet eet Aar paa Tronen, da den indre Strid allerede var i fuld Gang. Under 1242 melder Aarbøgerne: »Der udbrød Krig mellem Brødrene Kong Erik og Hertug Abel«, og Aaret efter hedder det, at »Kongen førte en Hær til Kolding imod sin Broder Abel«. 1244 var Brødrene atter forsonede og tænkte paa i Forening at gøre et Korstog til Reval; de kom imidlertid ikke længer end til Ystad, hvor de vendte om.

Saa lidt vi veed om dette første Udbrud af den indre Kiv i Riget, saa skæbnesvangert har det sikkert været. For første Gang i lange Tider havde Danske staaet i Vaaben mod Danske; Leding var udbudt ikke mod fremmede Fjender, men mod Landets egne Børn, og fra de fyrstelige Brødre forplantede Uenigheden sig ud i alle Landets Slægter. Hvad Fredens Mænd maatte lide i disse Tider, deraf faar vi et levende Billede af Klosterbroderen i Øm, selv om hans Skildring nærmest gælder Tiden nogle Aar senere. »Meget ondt«, skriver han, »maatte vi døje baade af Hertug Abel og af den

kongelige Hær, da enhver Stormand efter eget Tykke voldeligt plyndrede Klosterets Gods«. Munkenes Kvæg blev røvet af Tyskerne, og da

8. Erik Plovpenning's Segl.

Under et Brev af 1241 i den Arnemagnæanske Diplomsamling.

Omskrift paa Forsiden:
ERICVS DEI GRAC[IA DANO]RVM SCLAVORVMQue REX.

Omskrift paa Bagsiden:
CLIPEVS ERICI DANORVM [SCLAVOR]VMQue REGIS.

Abbeden forfulgte Voldsmændene, blev han fanget af dem og saaret; Klosterets Gaard i Horsens blev helt nedbrændt. Dronning Jutta,

der boede paa Skanderborg, tog fra Klosterladegaarden i Tørning alt, hvad hun vilde, og truede Brødrene paa Livet, naar de søgte at sætte sig imod det; da Munkene kørte deres Høst ind, lagde hun Baghold mange Steder for at tage Kornet fra dem. Hertug Abel afbrændte en hel By for Nonneklosteret i Vissing; »da Abbed Johannes og vi Munke hørte det, blev vi bange for, at noget lignende skulde overgaa os; derfor spærrede vi Tilgangen Asgaard med Træstammer og store Pæle, og alle de Baade, vi havde, gjorde vi lække eller sænkede i Søen, da vi, nøgne og vaabenløse, som vi var, dog ikke kunde sætte os til Modværge; alle vore Klæder, kun de daglige undtaget, og vore Fødevarer, undtagen dem vi lige behøvede til vor fattige Levemaade, bragte vi over i den ny Kirkes Taarn og gemte dem dèr af Frygt for Fjenderne«.

Kiven i Fyrstehuset drog snart anden Kiv med sig, og allerede i Kong Eriks tidligere Aar brødes det gode Forhold mellem Gejstligheden og Kronen, der havde bidraget saa meget til Rigets Glans under de store Valdemarer. Bisperne klagede til Paven over, at Kongen ødelagde Kirken ved de hyppige Ledingsudbud til Lands og Vands, og en pavelig Nuntius, Magister Johannes af Piacenza, kom til Danmark for at opfordre Kong Erik til at vise mere Hensynsfuldhed. I hans Nærværelse samledes alle Landets Bisper til et højtideligt Møde i Odense (Febr. 1245), og der vedtoges her skarpe Bestemmelser mod dem, der forurettede Kirken; man udtalte Bandlysning over enhver, der »af ret Ondskab djærves til at skille Kirker ved deres Ret eller bryder og forkrænker deres Friheder eller med Vold og Overlast røver Kirkens Gods og rette Ejendom eller som paabyder eller tilskynder til at gøre noget af dette«; Beslutningen skulde kundgøres, hver Gang en Biskop holdt Synode med sit Stifts Gejstlighed, og oplæses af Sognepræsterne i alle Rigets Kirker.

Blandt de Bisper, der mødtes i Odense, var Niels Stigsøn en af de ældste og anseligste; en nær Frænde af Absalon og Sunesønnerne havde han allerede i tyve Aar beklædt Bispestolen i Roskilde. Maaske har han været Ophavsmand til den skarpe Beslutning mere end den gamle og lidet fremragende Ærkebiskop Uffe; i alt Fald, da Kongen selv følte sig ramt, vendte hans hele Vrede sig imod Biskop Niels, og endnu samme Aar holdt denne det raadeligst at drage ud af Landet. Kongen lagde Beslag paa alle Bispestolens Ejendomme, deriblandt den opblomstrende By København, og i sin Udlændighed forfulgtes Niels af de alvorligste Beskyldninger fra Kongens Side; Erik paastod ikke blot, at Bispen, der havde været

PAVEBREV OM STRIDEN MELLEM ERIK PLOVPENNING OG NIELS STIGSØN. 1249.

Original paa Pergament med Pavens Bulle. Rigsarkivet (fra Roskilde Bisps Arkiv).

Innocentius epiſcopus seruus seruorum dei dilecto filio •• archidiacono Aurusiensi salutem et apoſtolicam benedictionem. Olim intellecto, quod venerabilis frater noſter •• epiſcopus Roskildenſis, castro suo de Kopmanahafn et rebus aliis suis epiſcopalibus non absque carissimi in Chriſto filii noſtri •• illustris regis Datie conniuentia spoliatus, cogebatur propter metum regis ipsius extra patriam exulare, regem eundem per dilectum filium fratrem Symonem de ordine minorum moneri mandauimus et induci, ut dicto epiſcopo restitui faceret bona sua et permitteret eum in sua eccleſia libere commorari. Sed prefato rege predicta facere non curante, nos postmodum venerabili fratri noſtro •• epiſcopo Sleswicenſi, •• priori prouinciali predicatorum et •• ministro minorum fratrum de Dacia noſtris dedimus litteris in mandatis, ut sepedictum regem et quoslibet detentores castri et bonorum predictorum, quod ea ipsi epiſcopo cum fructibus medio tempore perceptis et qui percipi potuerunt ex eis, restituerent uel restitui facerent et permitterent eum in sua ciuitate morari, prestita sibi super hoc ab eodem rege sufficienti securitate, monerent et inducere procurarent prefatum regem ad premissa per interdicti in quasdam terras eius et alios detentores rerum ipsarum et impedientes per excommunicationis sententias compellendo. Ceterum, quia epiſcopus, prior et minister predicti mandatum super premissis apoſtolicum exequi non curarunt, prefatus Roskildenſis epiſcopus nobis humiliter supplicauit in hac parte sibi prouidentia sedis apoſtolice subueniri. Nolentes igitur, ut huiusmodi negotium ulterius differatur, discretioni tue per apoſtolica scripta mandamus, quatinus prefatos epiſcopum, priorem et ministrum ad exequendum mandatum noſtrum super premissis iuxta traditam sibi formam auctoritate noſtra compellere non postponas, non obstante, si predictis epiſcopo, priori uel ministro specialiter uel eorum ordinibus generaliter est ab apoſtolica sede indultum, quod excommunicari, interdici nequeant uel suspendi per litteras apoſtolicas non facientes expressam de indulto huiusmodi mentionem. Datum Lugduni vi kalendis auguſti, pontificatus noſtri anno septimo.

Innocentius Biskop, Guds Tjeneres Tjener, sender vor kære Søn ••[1] Ærkedegn i Aarhus vor Hilsen og den apostoliske Velsignelse. Da vi fordum erfarede, at vor ærværdige Broder •• Biskoppen i Roskilde, berøvet sit Slot Købmannehafn og sine andre bispelige Ejendomme ikke uden Medvirkning af vor kæreste Søn i Kristus ••, den navnkundige Konge af Danmark, var blevet tvunget af Frygt for den samme Konge til at fly sit Fædreland, befalede vi, at den samme Konge skulde formanes ved vor kære Søn Broder Symon af de smaa Brødres Orden og bevæges til at lade tilbagegive den nævnte Biskop hans Godser og tillade ham frit at opholde sig i sin Kirke. Men da den førnævnte Konge ikke sørgede for at udføre dette, gav vi senere ved vore Breve vor ærværdige Broder •• Biskop af Slesvig, •• Provincialprior for Prædikebrødrene og •• Minister for de smaa Brødre i Danmark den Befaling, at de skulde mane den oftnævnte Konge og dem, der tilbageholdt det nævnte Slot og Godser, til, at de tilbagegav eller lod tilbagegive samme Biskop disse Godser med den i Mellemtiden deraf oppebaarne Indtægt og hvad de kunde have oppebaaret af dem, og tilsød ham at opholde sig i sin Stad, idet der herfor ydedes ham tilstrækkelig Sikkerhed af den samme Konge, og at de skulde sørge for at lede den omtalte Konge hertil ved Interdikt over nogle af hans Lande og de andre, der tilbageholdt og krænkede de samme Ejendomme, ved Bandlysningens Straf. Da imidlertid den nævnte Biskop, Prior og Minister ikke sørgede for at udføre den apostoliske Befaling angaaende dette, bønfaldt den førnævnte Biskop af Roskilde os ydmygt om at hjælpe ham ved den apostoliske Stols Støtte. Vi ville ikke, at denne Sag yderligere udsættes, og befale dig derfor ved denne apostoliske Skrivelse, at du ikke undlader med vor Myndighed at tvinge den førnævnte Biskop, Prior og Minister til at udføre vor Befaling om det førnævnte efter det dem givne Bud, uden Hensyn til, om den førnævnte Biskop, Prior og Minister særligt eller deres Orden i Almindelighed af det apostoliske Sæde er fritaget for Interdikt, Bandlysning eller Suspension ved pavelige Breve, som ikke udtrykkeligt omtale en saadan Fritagelse. Givet i Lyon d. 27. Juli i vort syvende Paveaar.

[1] Det hørte til det pavelige Kancellis Ejendommeligheder saa vidt muligt ikke at nævne Navne i Pavebrevene; paa Navnenes Plads sattes da to Prikker.

hans Kansler, som saadan havde forraadt vigtige Hemmeligheder, men han skulde ogsaa med flere af sin Slægt have sammensvoret sig imod Kongens Liv. I Begyndelsen lykkedes det ogsaa Erik at faa Paven, Innocens IV, til at se Sagen fra hans Synspunkt; en nærmere Undersøgelse bragte dog Paven paa andre Tanker, og han stræbte nu ivrigt at faa Bispen kaldt tilbage og genindsat i sine Rettigheder. Dette viste sig imidlertid umuligt at sætte igennem over for Kongens Modstand; hverken Udsendelsen af en særlig Udsending eller Udnævnelsen af danske Prælater til at dømme i Sagen hjalp noget, og Niels Stigsøn døde 1249 fjernt fra Danmark i det navnkundige Kloster Clairvaux. Til hans Eftermand valgte Roskilde Kapitel en vis Magister Asgot; men Valget synes ikke at have været enstemmigt, og Paven benyttede sig heraf til at besætte Bispestolen med Jakob Erlandsøn, Domprovst i Lund, der var Niels Stigsøns nære Frænde og ligesom han gaaet i Landflygtighed paa Grund af Uvenskab med Kongen. Hvad det betød, kom dog først Eriks Efterfølgere til at erfare.

I Mellemtiden var Broderstriden mellem Erik og Abel paa ny kommet til Udbrud (1246), og den varede fra nu af med korte Afbrydelser lige til Kong Eriks Død. Det synes at have været Kongen, der selv fremkaldte den indre Krig; han benyttede et Tidspunkt, da de to unge Grever af Holsten, Johan og Adolf, var borte fra deres Land paa et Studieophold i Paris, og gjorde Indfald i Holsten, ja har maaske endog tænkt paa at gaa videre; Lübeckerne paastod i det mindste, at han havde Planer til at drage deres By fra det tyske Rige ind under Danmark. Det var Valdemar Sejrs Stormagtstanker, som hans Søn herved atter optog, men med lidet Held. Det hjalp ikke, at Erik havde skaffet sig Forbundsfæller i Nordtyskland blandt de meklenburgske og vendiske Fyrster; sin kraftigste Modstander fandt han i sin egen Broder.

Abel var siden 1238 gift med Grev Adolf af Holstens Datter Mechtilde; forlængst havde han vel nedlagt det Formynderskab over de holstenske Grever, som Adolf, da han selv trak sig tilbage fra Verden og gik i Kloster, havde overdraget til sin Dattermand; men Hertugen var alligevel de halvvoksne Fyrsters naturlige Forsvarer og havde ogsaa for sin egen Magtstillings Skyld den største Interesse i at hindre, at Holsten kom i Kong Eriks Hænder. Intet Under da, at han i dette Øjeblik ikke handlede som det danske Riges tro Lensmand; langt fra at støtte Kongen blev han netop den, der tvang Erik til at opgive Erobringsplanerne. Og Aaret efter (1247)

førte Abel Striden over paa Kongens Grund; han trængte frem paa Fyn, hvor Odense blev brændt, og i Jylland lykkedes det ham d. 28. April at erobre Byen Ribe, ved hvilken Lejlighed endog Stedets Biskop, Esger, faldt i hans Hænder. Han havde herved Hjælp fra Tyskland, ikke mindre dog fra Danmark selv; adskillige af Rigets bedste Mænd stod paa hans Side, og baade den yngste af Berengarias Sønner, Kristoffer, og den ældre Halvbroder, Hertug Knud, støttede ham mod Erik. Snart vendte Kampen sig alligevel til Kongens Fordel; Ribe blev generobret allerede d. 3. Juni, senere besatte Erik Svenborg, der hørte til Abels Fædrenearv, og Aaret efter indtoges Borgen Arreskov paa Fyn; baade Kristoffer og Knud

9—12. Mønter fra Erik Plovpennings Tid[1].

faldt i Kongens Hænder, og »han besatte alle sine Brødres Borge og Godser«. Hertug Knud slap dog snart ud af sit Fangenskab; han sad fængslet paa Stegeborg paa Møn, men Lübeckerne erobrede dette Slot og befriede ham. Heller ikke Kristoffers Fængsling kan have varet længe, og i det hele gik det op og ned med Krigslykken. Kunde Kongen paa sin Side gøre et Hærtog med sin Flaade til Femern, led de danske Kyster ikke mindre af Lübeckernes Hærgninger.

Den ulykkelige Broderstrid, der ødede Rigets bedste Kræfter, den hele indre Krig, der føltes i hver Vraa i Landet, har rundt om

[1] 9. ✝ ERICVS om Krone; —✝ VFO AR(chiepiscopus, ɔ: Ærkebisp) om Bispestav og Korsstav. 10. ✝ ERICVS REX om kronet Hoved; —✝ NICOLAVS (ɔ: Niels Stigsøn, Bisp i Roskilde) om Hoved med Bispehue. 11. ✝ ERICVS REX om Sværd; —DANORVM om Nøgle. 12. REX om kronet Hoved i Trekant; — Kors med Liljestave i Vinklerne.

vakt stor Sorg; selv i Aarbøgernes tørre Ord mærker man en Genlyd af den Smerte og Harme, man følte derover, og som blev endnu stærkere ved Mindet om den forudgaaede Glanstid. Sikkert har da ogsaa mange søgt at bringe Forsoning mellem Kongen og hans Brødre; rørende er det, at deres Søster Sofie, Markgrevinde af Brandenburg, rejste herop for at mægle, skønt det var ved Vintertid og hun selv var højt frugtsommelig. Om hun har udrettet noget, vides ikke; men hendes søsterlige Opofrelse kostede hende Livet; i Flensborg blev hun begravet med et lille nyfødt Barn ved sin Side.

Først i 1249 indtraadte der en Pavse i Striden, og Erik tænkte da straks paa at optage de Planer til et Korstog, der længe havde sysselsat ham. Forholdene i Estland kunde nok gøre den danske Konges Nærværelse ønskelig. Freden i Stensby 1238 havde bilagt den lange Strid mellem Danmark og de forenede Ridderordener; men endnu kivedes man dog om adskillige Landsdele, som begge Parter mente at have Krav paa, og samtidigt truede øst fra den kraftige Aleksander Nevski, der paa denne Tid herskede i Novgorod. Han havde i 1240 trængt Svenskerne tilbage fra den finske Havbugt efter at have besejret dem i det Slag ved Njevas Bredder, der har givet ham hans Tilnavn; derefter havde han vendt sig imod den tyske Orden, der, understøttet af de Danske i Estland, var trængt frem lige til Pskow; paa den tilfrosne Pejpussø var det d. 5. April 1242 kommet til en blodig Kamp, der endte med et fuldstændigt Nederlag for Ordensbrødrene. Det hedder, at efter dette sendte Ordenen ogsaa Ilbud til Danmark for at faa Hjælp, og vi har maaske deri den nærmeste Foranledning til det Korstog, som Erik havde for i 1244. Faren var dog trukket over; Fyrst Aleksander havde sluttet Fred med Ordenen, og i de følgende Aar nærede man i kirkelige Kredse endog Haab om, at man kunde vinde ham for den romerske Kirke, naar man bød ham Hjælp til at afkaste det tatariske Aag. Pave Innocens var derfor ivrig for at faa et Korstog i Stand, og det er vel særlig ham, der nu har formanet Kong Erik til at sætte de Korstogstanker i Værk, som han saa længe havde næret; han bevilgede ogsaa Kongen, at han til dette Formaal maatte seks Aar igennem hæve den ene Tredjedel af al Kirketiende i sit Land.

Heller ikke denne Sinde kom Korstoget dog til Udførelse. I Foraaret 1249 havde Kongen forsøgt at faa Folket til at bevilge en almindelig Skattehjælp, maaske netop med Toget for Øje; Skatten skulde gives efter Plove, og den skulde ydes ogsaa af dem,

der ellers var skattefri, Herremænd og gejstlige. Da Erik imidlertid kom til Skaanes Landsting for at faa Skatten samtykt, mødte han alvorlig Modstand (30. Marts); det kom til en ligefrem Kamp mellem Kongens Mænd og Bønderne, Kongen blev forjaget fra Tinget og tabte mange af sine Folk, ja Bønderne forfulgte ham lige til Helsingborg Slot, og i Nattens Mørke maatte Kongen flygte over til Sjælland. Faa Dage efter vendte han dog tilbage til Skaane og lagde sig for Staden Lund; der blev da Sone mellem Skaaningerne og ham. Folket har vist maattet finde sig i Skatten, men hvor forhadt denne har været, derom vidner det, at det blev den, der mindedes i Kongens Tilnavn, Plovpenning.

Naar der til den næppe dæmpede Strid med Brødrene og Gejstlighedens Misnøje tillige kom Uro i Folkets brede Lag, var det sikkert voveligt at fjerne sig langt fra det egentlige Danmark, og Toget til Estland blev da opgivet eller udsat. Det klarede sig ogsaa snart, at de Forhaabninger, man havde næret om at kunne vinde Alexander Nevski, var byggede paa Sand; han holdt fast ved sine Fædres Meninger og nægtede bestemt at anerkende Paven, saaledes at dette Motiv til at udføre Korstoget faldt bort.

Allerede i Sommeren 1249 viste det sig ogsaa, at Krigen hjemme ingenlunde var til Ende. Lübeckerne gjorde paa denne Tid et dristigt Tog til København, hvis gunstige Beliggenhed gjorde den til en Torn i Øjet paa de fremmede Handelsmænd og som nu var i Kongens Eje under Roskildebispens Landflygtighed; skønt man synes at have gjort god Modstand, og flere gejstlige Mænd endog mistede Livet i Kampen, blev Staden indtaget og den af Absalon opførte Borg nedbrudt. Aaret efter brød Striden med Abel atter ud; Kong Erik gik frem med stor Kraft, ved et pludseligt Overfald blev selve Byen Slesvig indtaget, og Abel var nødt til fuldstændig Underkastelse. »Tvunget gav Hertugen sit Liv og Gods i Kongens Hænder, og saaledes blev de Venner, som det syntes; tyve Adelsmænd og Riddere besvor paa Hertugens Vegne Sonen og lovede, om Hertugen nogen Sinde modsatte sig Kongen, at forlade ham og sværge Kongen Troskabsed«. Blandt Vilkaarene for Udsoningen synes det at have været det vigtigste, at Abel maatte overgive Kongen Rensborg, som han havde faaet i sine Hænder; det betød, at han derved afskar sig selv fra Forbindelsen med sine tyske Venner, og Kongen sørgede for at besætte denne vigtige Grænseborg med udvalgte Folk.

Kongen stod i dette Øjeblik paa sin Magts Højde, og at Rens-

borg var kommet i hans Magt, aabnede ham Mulighed til med større Held end tidligere at optage sine Planer mod Holsten. Paa modsat Side var man klar over den truende Fare; Grev Johan i Holsten fik Hjælp fra sine mødrene Frænder, Ærkebiskop Gerhard af Bremen og Biskop Simon af Paderborn; i Begyndelsen af August Maaned 1250 kunde de med 1400 Ryttere rykke frem imod Rensborg, som det først og fremmest gjaldt om at rive ud af Danekongens Hænder. Borgen blev indesluttet, men Tyskerne havde kun ligget faa Dage foran den, da det rygtedes, at der var overgaaet Kong Erik en stor Ulykke; nogle sagde, at han var taget til Fange, andre, at han var død. Det sidste var det rette, og snart vidste alle at fortælle om den Rædselsdaad, der i Nattens Mørke var blevet øvet paa Slien.

13. Rensborg Bys Segl med Billede af Borgen[1]. Efter et Seglaftryk i Rigsarkivet.

III.

Kongemordet paa Slien; Abel som Konge.

Kong Erik var blevet hidkaldt af den Fare, der truede hans nyvundne Grænseborg; men paa Vejen til Rensborg tog han ind hos sin Broder; han stolede paa det endnu ikke aargamle Forlig og vilde ved sin Tillidsfuldhed vise sin Broder, at han ikke ansaa ham for delagtig i det tyske Angreb. I Slesvig blev han godt modtaget i Hertugborgen, der laa ude paa den Ø, som nu kaldes Maageøen, men dengang Jørgensborg, og var forbundet med Byen ved en Dæmning eller Træbro. Her sad da Kong Erik om Aftenen d. 9. August og spillede Tærninger med en holstensk Adelsmand, Henrik van Kirchwerder. Saa traadte Abel hen til dem, førte Talen paa Kongens sidste Angreb paa Staden og spurgte Erik, om

[1] Omskrift: SIGILLUM CIUIUM DE REYNOLDESBurG (ɔ: Rensborg Borgeres Segl).

han mindedes, at da han hærgede Slesvig, havde Abels Datter barfodet maattet søge Ly blandt de fattigste Kvinder. Kongen vilde slaa det hen i Spøg og ytrede: »Jeg har vel Raad til at give din Datter hendes Sko tilbage«. Men vredt svarede Abel: »Det skal du ikke faa Lejlighed til«, og hans Mænd lagde Haand paa den kongelige Gæst. Erik blev lagt i Lænker; Abels højtbetroede Kammermester, Tyge Bost, førte ham ned i en Baad og roede med ham ud paa Slien; Hertugen havde sagt til Tyge, at han kunde føre Kongen, hvorhen han vilde, og gøre med ham, som han vilde. Baaden med den fangne Konge var ikke kommet langt fra Staden, før man hørte hastige Aareslag af en anden Baad og snart ogsaa Stemmer derfra. Da Baadfolkene sagde Kongen, at de paa Stemmen kunde kende, at det var Hr. Lave Gudmundsøn, der nærmede sig, forstod Erik, at det nu gjaldt Livet; han vidste, at Hr. Lave var en af hans bitreste Uvenner, og han bad om, at man fremfor alt vilde skaffe ham en Skriftefader. Det turde man ikke nægte ham; Baaden landede paa Sliens Nordside, og en Præst blev hentet. For ham skriftede Kong Erik sine Synder, fuld af Anger og Ruelse, og i Sjælegave skænkede han ham sit eneste Eje, den Kjortel, han bar, og et gyldent Spænde. Ilsomt fjernede Præsten sig, og atter førtes Kongen ud paa Fjorden tæt ved Mysunde. En af Svendene blev købt til at halshugge ham; med to Slag af sin Stridsøkse skilte han Hovedet fra Kroppen, og Liget nedsænkedes i Strømmen[2].

14. Tyge Bosts Segl[1].
Under et Brev af 1251 i det svenske Rigsarkiv.

[1] Omskrift: S[igillum] DOMINI TVCONIS CAMERARII REGIS DACIE (ɔ: Hr. Tyges, Kongen af Danmarks Kammermesters, Segl).

[2] Den grulige Morddaad gjorde et stort Indtryk overalt, og tre samtidige Historikere, to danske og een tysk, har skildret den ret indgaaende; deres Beretninger stemmer godt overens, men dette betyder vel kun, at Rygtet hurtigt har antaget en fast Form, ikke, at man virkeligt har vidst saa god Besked om, hvad der var foregaaet om Aftenen paa Abels Borg og i Nattens Mørke ude paa Fjorden.

Kraftigt og raadsnart vidste Abel at udbytte sin Broders Død. Mens flere af dennes bedste Mænd blev fængslede, ilede han ind i Riget, og endnu inden Udgangen af August Maaned blev han taget til Konge paa Viborg Landsting, der fra gammel Tid af havde den afgørende Stemme ved Kongevalget; snart føjede Kirken sin Vielse til Folkets Valg, og paa Allehelgensdag (1. Novbr.) blev Abel tilligemed sin Hustru Mechtilde kronet, formodentlig af Ærkebiskop Uffe i Lunds Domkirke.

I Virkeligheden kunde der jo efter Landets Sæd ikke være Tvivl om, at Abel var den nærmeste til Kronen, naar man da saa bort fra, hvad han havde forbrudt ved Broderens Død. Allerede Dagen efter Mordet var, synes det, Kong Eriks Lig blevet draget op af Slien; nogle Fiskere fik det i deres Net, og det blev ført ind til Slesvig, hvor Dominikanerne bisatte det i deres Kirke. Legemets lemlæstede Skikkelse gjorde det utvivlsomt, at her forelaa et Drab; men rimeligvis er der gaaet en rum Tid, inden Rygtet ret har slaaet fast, hvem der stod bag ved Drabet, og det er da i denne Mellemtid, at Abel har vundet Kronen. Efterhaanden er dog Rygtet blevet mere højlydt; det hed sig, at der skete Jærtegn ved Eriks Grav, og det hænger vel sammen hermed, at Abel lod Liget føre fra Sortebrødrenes Kirke ud til Nonneklosteret paa Holmen ved Slesvig. Selv har han dog ogsaa maattet gøre Skridt for at fri sig for den Beskyldning, der stedse stærkere rettedes imod ham. I England vidste Historieskriveren Matthæus Parisiensis kort efter at fortælle, at den danske Adel havde dømt Kong Abel som Brodermorder til at gaa i Landflygtighed, og hvorledes han var blevet dræbt af sine Mænd, da han ikke vilde efterkomme deres Dom.

15. Et Eriksgildes Segl med Kongens Brystbillede over en Baad[1]. Signet i Nationalmuseet.

[1] Omskrift: S[igillum] CONVIVII BEATI ERICI REGIS DE RØTHINGE (ɔ: den hellige Kong Eriks Gildes Segl i Røddinge).

Saaledes er det jo ikke gaaet til, men ogsaa en dansk Aarbogsefterretning tyder paa, at der virkeligt har været en Art Retssag. Kongen har ladet Beskyldningen imod sig fremsætte, og han har saa efter Tidens Skik besvoret sin Uskyldighed, støttet af Mededsmænd; »ved 24 Ridderes Haand rensede Kongen sig for sin Broders Død«. Abel sikrede sig herved Kronen, men Mistanken blev ikke slaaet ned, og Samtiden var ikke i Tvivl om, at han var skyldig i Eriks Død, selv om han maaske havde været klog nok til ikke ligefrem at befale den. Kun en enkelt, i selve Sønderjylland skrevet Aarbog lader Lave Gudmundsøn dræbe Kongen »mod Hertugens Vilje«; at baade denne Stormand og Tyge Bost i Abels Kongetid ikke alene undgik Straf, men beholdt deres høje Stillinger ved Kongens Hof, afviser dog denne Forklaring og peger stærkere end noget andet paa, at den ny Konge »kun var Abel efter Navnet, men efter Gerningen en Kain«, saaledes som en samtidig udtrykker sig.

Fra Mordnatten paa Slien falder der en dyb Skygge hen over Abels Kongetid; selv hans Modstandere kunde dog ikke nægte, at han med Klogskab og Maadehold benyttede den Magt, han havde vundet paa en saa afskylig Maade. »Hvad det timelige angaar, regerede han kraftigt nok«, siger en af de Forfattere, der har skildret Kongemordet, og baade i det indre og ydre afløste en fredelig og rolig Tid al den Splid, der havde hersket under Erik Plovpenning.

Om Stridigheder mellem Kongen og de fyrstelige Lensmænd tales der ikke. Grev Niels af Halland døde ved denne Tid (1251) og efterlod sig kun nogle smaa Børn; Hertug Knud høres der intet til, og Kongens Broder Kristoffer vedblev at sidde som Herre i Laaland og Falster. Maaske havde denne sidste ventet nu at blive forlenet med Hertugdømmet Jylland, som jo lige siden Knud VI's Tid regelmæssigt var blevet overdraget den regerende Konges ældste Broder; Abel udnævnte imidlertid ingen ny Hertug, men beholdt selv ved Siden af Kongenavnet Titelen af »Hertug af Jylland«, ligesom hans Fader Valdemar Sejr havde gjort i sin Tid, indtil hans Sønner var voksede op. — Ogsaa Striden med Gejstligheden standsede. Jakob Erlandsøn, der af Paven var valgt til Biskop i Roskilde, indtog sit Sæde og fik Bispestolens inddragne Ejendomme tilbage. Om nogen Erstatning for den Skade, Stiftet havde lidt i Erik Plovpennings Tid, forlyder dog intet, og ved Besættelsen af de Bispestole, der ellers blev ledige, forstod Abel at gøre sin Stemme til den afgørende; i Odense indtrængte han en Tysker ved Navn Regner, skønt Knudsbrødrene havde valgt en from Cisterciensermunk,

og Regner endda havde Ord for at være medskyldig i Kongemordet, og da Bispen i Børglum, Rudolf, gik i Kloster, fik Kongen her indsat en Mand efter sin Vilje, en vis Elav, der næppe har været en synderlig heldig Personlighed, siden han nogle Aar efter blev overfaldet af en Adelsmand og dræbt. Hos Tidens kirkelige Historie-

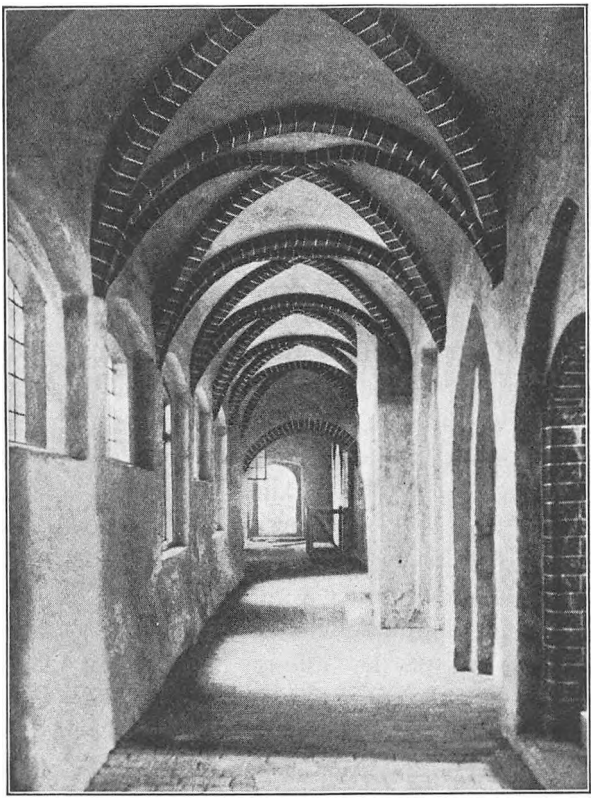

16. Fra Nonneklosterets Kirke paa Holmen ved Slesvig.

skrivere faar Abel da ogsaa et daarligt Lov, og Munken i Øm Kloster siger: »Efter Eriks Død blev ikke Abel, men Babel sat paa Tronen, og han øvede straks sin Vrede mod Guds Kirker og de hellige Klostre; ligesom de andre Kirker paaførte han ogsaa vort Kloster stort Besvær; thi for at vi maatte bruge den Frihed over vore Bryder og Landboer, som hans Forfædre havde skænket os for intet, undsaa hin elendige Brodermorder sig ikke ved at udpine af os stakkels Brødre 300 Mark Sølv«.

Et Udslag af Abels indre Styrelse synes man at have i en navnløs Forordning, som der er mest Grund til at henføre til hans Tid og som maaske er udstedt paa et Rigsmøde, der skal være afholdt i Midfasten 1251; dens hele Indhold passer ogsaa godt til dette Øjeblik, da man stræbte paa ny at bringe Ro og Orden i Landet efter den hele Opløsning i den foregaaende Konges Tid. Strenge Straffe fastsættes heri mod den, der bryder Freden i Landet; den, der voldtager en Kvinde, skal forbryde alt sit Gods; Røvere skal hænges. Mange Bestemmelser er rettede imod de Overgreb, som de kongelige Fogeder kunde begaa; de skulde handle efter Lovene, dømme retfærdigt og ikke tage imod Gaver; forskellige uretmæssigt opkrævede Tillæg til Skatterne blev udtrykkeligt afskaffede, Bøndernes Pligt til at yde Vogne blev indskrænket; i Høst- og Saatiden maatte ingen tvinges til at arbejde paa Fæstningsværker, med mindre der var overhængende Nød. Over for Kongsmændene sørgede Forordningen baade for hurtigere Retsforfølgelse og strengere Straffe; den, der overbevistes om Majestætsforbrydelse, skulde halshugges og forbryde sin Hovedlod baade i Jord og Penge. Nogle Bestemmelser gik ud paa at opretholde Landets Skatteevne, som naar det fastsattes, at den, der skødede en anden sin Jord, men selv blev boende derpaa, skulde skatte fuldt af den; andre tilsigtede at støtte den folkelige Hærordning; saaledes blev Straffen for Ledingsbrud, der før havde været Tab af Jorden, nu nedsat til en Bøde af tre Mark, og tillige forpligtede baade Kongen og hans Broder Kristoffer ligesom Landets Prælater og Grever sig til at afskedige de af deres Mænd, der tidligere havde været med til at bære Ledingsbyrden, men nu var blevet fritagne derfor ved at sværge en af Herrerne Troskabsed. Det er helt igennem kloge og hensigtssvarende Bestemmelser, der fremtræder i dette mærkelige Lovgiverarbejde; uden at opgive noget af Kronens Ret viser Abel sig villig til at afskaffe de Misbrug, der var kommet ind, og det strammere Tilsyn med de kongelige Fogeder, der træder saa stærkt frem i Forordningen, maatte i Virkeligheden være lige saa meget til Kongens Fordel som til Folkets[1].

[1] En af Artiklerne i denne Forordning lyder saaledes: »Hr. Kongen skal sørge for (eller: styre) Riget i Fremtiden«; hænger disse gaadefulde Ord mon sammen med den Beskyldning, der var rejst mod Abel for Del i Broderens Død, og udtaler derved Rigsforsamlingen, at den efter den nu aflagte Renselsesed finder Abel værdig til at regere videre? En anden fastsætter, at »Lovbogen skal gives og bevares, og Kongen skal straffe den, der handler imod den«; om der her tænkes paa Valde-

Særlig Interesse synes Kong Abel at have haft for den Handel, der ved denne Tid opblomstrede saa frodigt i Landene ved Østersøen. Allerede nogle Bestemmelser i den nysnævnte Forordning peger i denne Retning; for at der kunde komme en fast og stadig Mønt i Landet, fastsattes det, at der skulde betales en Plovskat af alle, een Øre Penge af hver Plov i Riget; det forbødes, at der maatte foretages Beslaglæggelser af Gods, og foreskreves, hvorledes man skulde gaa frem imod dem, der tilegnede sig Strandingsgods. Enkelte

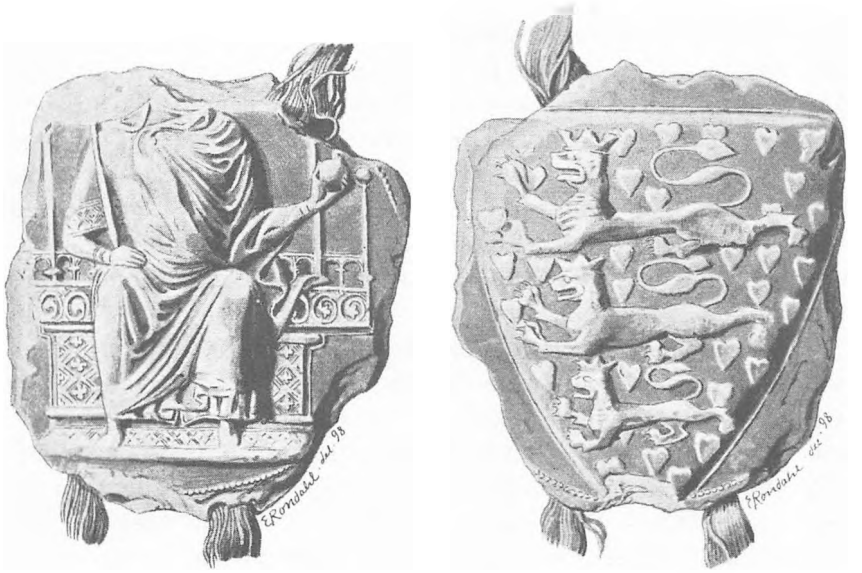

17. Abels Segl som Konge.
Under et Brev af 1250 i Rigsarkivet.

Byprivilegier vidner om Abels Interesse for de danske Købstæder; især er det dog i Forholdet til de nordtyske Handelsstæder, at hans Regering gør Epoke. De Rettigheder, som disse havde haft fra Valdemar Sejrs Dage, var kun blevet daarligt overholdte i Erik Plovpennings Tid, og at denne aldrig havde stadfæstet Lübecks Privilegier, var vel en Hovedgrund til, at denne Stad havde stillet sig saa fjendtligt imod ham. Nu derimod fik Lübeckerne af Kong Abel Stadfæstelse paa deres Handelsrettigheder i Riget, om end med den

---

mar Sejrs jydske Lov, der maaske endnu ikke var ret anerkendt overalt, eller paa et andet Lovgiverarbejde, maa staa hen.

forsigtige Tilføjelse, at Frihederne kun skulde gælde, saa længe Staden stod i fredeligt Forhold til ham. At Hamburg fik Fritagelse for den strenge Strandret, forstaas let ved det nære Venskab, der knyttede Kong Abel til denne Stads Herrer, de holstenske Grever; men ogsaa Rostock og Wismar fik Frihed til at handle i Danmark, særlig paa de skaanske Markeder, hvor de blev ligestillede med Lübeckerne. Selv langt fjernere Byer kom med; om Tolden blev der truffet Overenskomst med de saakaldte Ummelandsfarere, hvorved forstodes Byerne ved Zuidersøen, der sejlede til Danmark »udenom Landet«, d. e. Jylland. Saaledes er det Abel, der ret bryder Banen for den tyske Handelsindflydelse i Danmark, og selv om Eftertiden skulde erfare, hvilke Farer der gemte sig heri, er det vist sikkert, at Fordelene straks traadte klart for Dagen; Abels Stræben har her et Sidestykke i, hvad Birger Jarl udførte i Sverige, og disse kloge Fyrster har ved at fremme Udlændingenes Adgang til deres Rige vel ikke blot tænkt paa de forøgede Indtægter, der derved kunde tilflyde Kronen, men ogsaa paa de mangfoldige baade materielle og aandelige Fremskridt, som et blomstrende Handelsrøre maatte tilføre deres Folk[1].

I den udenlandske Politik holdt Abel sig meget tilbage. Hans Slægtskab med de holstenske Grever og hele Beskytterforhold til disse maatte fjerne enhver Tanke om at optage en Erobringspolitik imod Syd; de to unge Grever træffes i hans Tid heroppe i Danmark hos Kongen, ja selv deres gamle Fader Adolf besøgte fra sit Kloster Kong Abels Hof. Over for Estland sikrede Abel Ro ved Eftergivenhed. Naar Erik baade havde søgt at faa Paven til at dømme til hans Gunst over for Sværdridderne og selv flere Gange været i Færd med at gaa i Leding til Estland, opgav Abel alt saadant. Hvor der var Strid om Landenes Grænser, gav han efter; over for Bispen af Øsel gav han Afkald paa de Krav paa Overhøjhed, som den danske Krone kunde have, og til Ridderne afstod han ikke blot Jervien, som det sagdes, at Valdemar Sejr havde lovet Ordenen, men ogsaa adskillige Landskaber sønden og østen derfor, der endnu vel næppe var mer end halvvejs erobrede. Han beholdt kun tilbage Egnene langs Sydkysten af den finske Bugt,

[1] Naar man derimod har ladet Abel være den første, der kaldte Udsendinge fra de danske Købstæder til Rigsforsamlingen (Danehoffet), beror dette paa en Misforstaaelse; Købstæderne var i Danmark endnu i deres første Udvikling, og der skulde gaa Aarhundreder hen, før en Fællesoptræden af Købstædmændene kom frem her i Landet.

ganske vist den værdifuldeste Del af Estland, men han opnaaede at bringe et saa venligt Forhold mellem Kronen og de tyske Riddere, at der siden lange Tider igennem ikke var Strid; man maatte jo ogsaa ønske, at denne fra Danmark saa fjerne Besiddelse voldte saa lidt Møje som muligt.

Adskilligt køligere stillede Abel sig over for Sverige og Norge. I det sidste Land sad Haakon Haakonsøn stor og mægtig, efter at Borgerkrigen var bragt til Ende; i Sverige styrede Birger Jarl og havde i Begyndelsen af 1250 set sin egen Søn Valdemar indtage Tronen. Med begge kom Abel til at staa paa en daarlig Fod. Kong Haakon havde fra Erik Plovpennings Tid en hel Del at klage over;

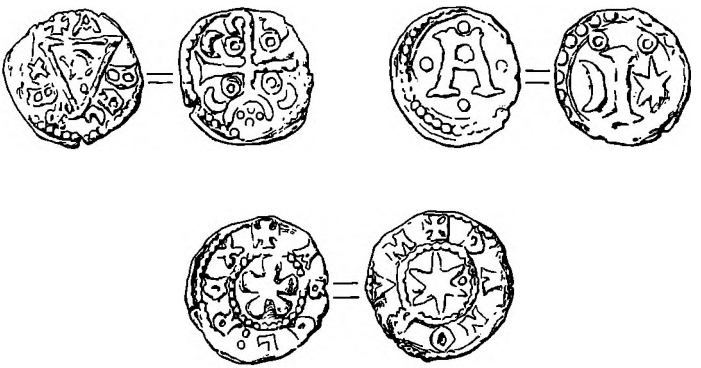

18—20. Mønter fra Abels Tid[1].

norske Skibe var oftere blevet plyndrede i de danske Farvande, og adskillige Nordmænd havde mistet Livet, uden at det endnu havde været muligt at opnaa Skadeserstatning. Under Abel kom han ikke videre; denne gav vel gode Løfter, og der var endogsaa Planer oppe til et Ægteskab mellem hans Datter og Haakons yngste Søn Magnus, men Abel udeblev uden Grund fra et aftalt Møde, og Haakon blev alvorligt opbragt. I Sverige havde Birger Jarls mægtige Slægtninge ikke alle været lige tilfredse med, at Birgers Søn var blevet Konge; flere Stormænd af Folkungernes Æt havde, efter at være blevet afviste i Norge, søgt Hjælp i Danmark og Tyskland, og Birger paastod i det mindste, at de virkeligt havde opnaaet Støtte fra dansk Side. Den

[1] 18. ABEL REX om Trekant, hvori D; — Bispestav, hvorover lagt et I (?). 19. A (ɔ: Abel); — I (ɔ: Jakob Erlandsøn som Bisp i Roskilde). — 20. ✠ ABEL REX om Rose; — ✠ DANORVM om Stjerne.

Borgerkrig, de vakte, faldt imidlertid ud til deres største Skade; sent paa Aaret 1251 blev de fuldstændigt overvundne og Hovedmændene halshuggede; »Folkungerne gik under«, som det hedder i de danske Aarbøger. Da Haakon i det følgende Foraar mødtes ved Landegrænsen med Birger Jarl, fandt hans Klager over Danmark Genlyd hos denne, og man enedes om at foretage store Rustninger til et fælles Hærtog mod Kong Abel, der skulde udføres Aaret derefter.

Længe før denne Plan skulde sættes i Værk, var Abel dog ikke mere i Live. I Sommeren 1252 drog han med sin Hær mod Friserne, med hvem allerede Erik Plovpenning havde haft Bryderier; formodentlig drejede det sig om Skattepaalæg, som de frisindede Bønder ikke vilde finde sig i, og et Tog, som Erik havde gjort imod dem i sit sidste Aar, var faldet lidet heldigt ud. Nu vilde Abel tvinge Friserne til Lydighed, og hvis man tør tro de Sagn, der siden var i Omløb i Ejdersted, lykkedes det ham ogsaa fra Mildeborg, hvor der fra gammel Tid laa en Kongeborg paa Grænsen af Gesten og Marsken, at trænge gennem Marsklandet helt ned til Ejder, plyndrende og inddrivende Skat. Her mødtes han imidlertid af de forsamlede Friser; den danske Hær blev overvundet og flygtede Nord paa, indtil Kongen paa Husumbro ikke langt fra Mildeborg selv maatte lade sit Liv (29. Juni). Abels Lig blev ført til Slesvig og her jordet i Domkirken; i hans bratte og hæderløse Død kunde Samtiden kun se en ny Stadfæstelse paa hans Skyld i Broderens Mord.

IV.

Kristoffer I's Tronbestigelse og første Aar.

Ved Abels pludselige Død blev Kronen atter ledig; men han efterlod sig tre Sønner, Valdemar, Erik og Abel, og med god Grund kunde man vente, at den ældste af disse vilde faa Riget efter Faderen; selv om han endnu kun var halvvoksen, vel en fjorten Aar gammel, var den Tid dog fjern, da man ved Valget forbigik en afdød Konges mindreaarige Søn, og under Valdemar Sejr var Erik Plovpenning blevet taget til Konge i sit 16de Aar, Dagmars Søn endog blevet kronet kun 9 Aar gammel. Hvor kort Abel end havde regeret, synes han alligevel at have faaet Tid til at arbejde for Sønnens Tronfølge; i det mindste paastod hans Sønnesøn senere i Erik Klippings Dage, at Abels egen Broder Kristoffer havde lovet at hjælpe sin unge Brodersøn til Riget.

Det gik imidlertid helt anderledes. Netop Kristoffer, Valdemar Sejrs yngste Søn og nu i Trediveaarsalderen, satte al Kraft ind paa at blive valgt. Det lettede hans Forsæt, at Abels ældste Søn aldeles ikke var i Riget; han havde i Faderens Hertugtid opholdt sig i Paris for at studere, og da han i 1250 var paa Vejen hjem, blev han opsnappet af Ærkebispen af Köln og holdt tilbage som Fange, vel uden andet Formaal end at afpresse Faderen gode Løsepenge. Der var siden gaaet to Aar, men endnu var den unge Fyrste ikke sluppet fri; Faderen havde da ikke kunnet lade ham hylde i

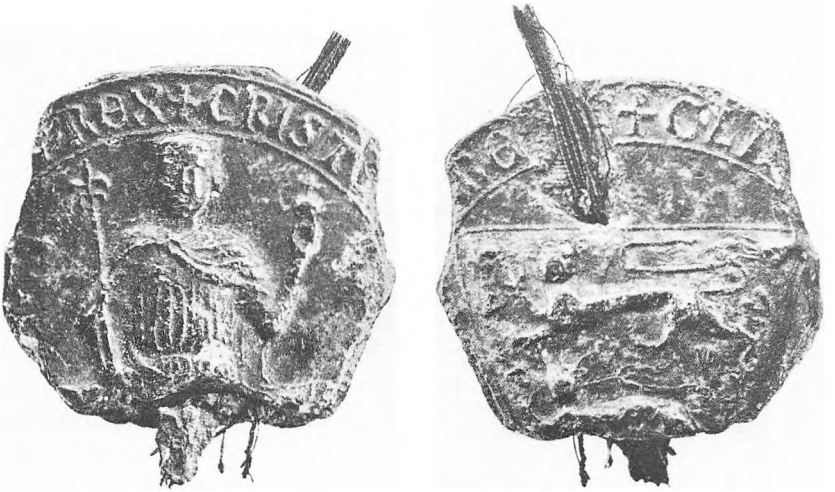

21. Brudstykke af Kristoffer I's Segl[1].
Under et Brev i den Arnemagnæanske Diplomsamling.

Riget, og heller ikke var han nu selv til Stede for at kæmpe for sine Krav. Sikkert har Kristoffer ogsaa betonet, hvad der ellers kunde tale imod at vælge en Konge af Brodermorderens for Gud forhadte Slægt, og hurtigt naaede han sit Maal. Faa Uger efter Abels Død maa han allerede være blevet valgt paa Viborg Landsting; i Efteraarsmaanederne rejste han rundt i Sjælland og Skaane for at modtage Hylding, og paa Juledag blev han kronet i Lund; da den gamle Ærkebisp Uffe var død 10 Dage før, forrettede Bisp Eskil af Slesvig som Rigets ældste Biskop den hellige Handling.

[1] Omskrift paa Forsiden: CRIST[OPHORVS DEI GRACIA DANORVM SCLAVORVMQue] REX; paa Bagsiden: CLI[PEVS CRISTOPHORI DANORVM SCLAVORVMQue] REG[IS].

Den unge Valdemar Abelsøn havde imidlertid ivrige Venner i sine Morbrødre, Greverne af Holsten; disse, nu mandvoksne, kunde her gøre Gengæld for den Støtte, som Abel havde ydet dem i deres yngre Aar. De aabnede Forhandlinger med Ærkebispen af Köln, og for en Sum af 6000 Mark Sølv, vel svarende til en Million Kroner i vore Penge, gav denne Afkald paa sin Fange. Endnu længe før Valdemar var vendt tilbage, havde Greverne imidlertid med væbnet Haand søgt at værne om hans Rettigheder. »Vrede over, at deres Søstersøn ikke var blevet taget til Konge«, gjorde de Indfald i Danmark; allerede d. 21. Septbr. besatte de Staden Slesvig, og Byen blev grundigt udplyndret, medens Biskop Eskil førtes som Fange til Segeberg. Det var kun en ringe Trøst, at da den fremmede Hær havde huseret i fire Dage, indtraf der allehaande Mirakler i Byens Kirker; Mariabilledet i Domkirken græd Taarer, og paa de andre Helgenbilleder saas Sveden træde frem; adskillige af Ransmændene kom da ogsaa straks eller senere til Ulykke. Dette har vistnok ikke standset Greverne i deres videre Fremtrængen, saa meget mindre som den nyvalgte Konge jo paa denne Tid var Øst paa i sit Rige. Ja endogsaa paa denne Kant rejste der sig Fjender imod ham. En tysk Ridder ved Navn Henrik af Emmeltorp satte sig aabent imod Kongen, hvad enten han nu var en af Abels Lensmænd eller Partigænger i holstensk Sold; han fik Magten baade paa Møn og Falster og skal have gjort et stort Bytte her. En Aarbog nævner dertil et »Slag ved Skanør«, uden at man veed noget nærmere derom.

22. Grev Johan af Holstens Segl[1]. Under et Brev i Rigsarkivet.

[1] S' IOHA[NNIS S]TORMARIE WAGRIE ET HOLTSACIS COMES.

Til Trods for Kroningen begyndte det ny Aar da for Kristoffer med mørke Udsigter; mens Valdemar Abelsøns Tilhængere truede Syd fra og i selve Riget, nærmede sig nu ogsaa Tiden for det forenede norsk-svenske Angreb, der Aaret forud var aftalt mellem Kong Haakon og Birger Jarl. Modigt tog Kristoffer Kampen op mod sine mange Fjender, og i Begyndelsen havde han Krigslykken med sig; han kastede sig over Svenborg, der tilhørte den Abelske Slægt, og det lykkedes ham at erobre denne By. Et stort Nederlag led han derimod over for Emmeltorp, der havde erobret Skælskør og befæstet sig her; da Kongen angreb Staden, blev han fuldstændigt slaaet, maatte flygte tværs igennem Sjælland og kunde end ikke finde Ly i København, idet Jakob Erlandsøn uden videre lukkede Bispestadens Porte for ham.

23. Forlening med Fane.
Efter et tysk Miniaturbillede.

Under saadanne Forhold maatte Kristoffer tage sin Tilflugt til klog Eftergivenhed. Da den norske og svenske Hær ved Midsommertid laa samlet ved Götaelv, rede til at begynde Toget, indfandt sig her to danske Bisper og femten Riddere som Sendemænd fra Kongen; de kom med Fredstilbud til Nordmændene, der blev antagne, især da Birger Jarl var ivrig for en forsonlig Optræden. Gensidigt lovede man hinanden Skadeserstatning for tilføjet Overlast; kunde den danske Konge ikke skaffe de nødvendige Penge til Høsten, skulde Norge som Pant have Halland, der nys var blevet inddraget under Kronen efter Grev Niels's Død. Paa den anden Side nærmede Kristoffer sig ogsaa til de holstenske Grever, og det viste sig da, som saa ofte senere, at disse i Virkeligheden ikke var meget for at skaffe deres danske Frænder selve Kronen, men desto ivrigere for at opretholde Hertugdømmet Jylland som en særlig Del af Riget, der kunde danne en Stødpude mellem Danmark og deres egne holstenske Lande. De slog sig derfor til Ro, da Kristoffer gik ind paa at overdrage Hertugdømmet til den unge Valdemar, og dette skete ogsaa paa et Møde i Kolding 1253; om Vilkaarene vides intet[1], men da Forleningen efter tysk Skik foregik

[1] Et Lensbrev er ikke bevaret, og der har maaske aldrig været udfærdiget et saadant; hvad Hvitfeld har derom, beror kun paa Gætning.

ved en Fanes Overrækkelse, ligger det vel deri, at Lenet anerkendtes som arveligt.

Freden var hermed sikret. Om ikke allerede før, maatte nu Henrik af Emmeltorp opgive Skælskør; han drog hjem med et rigt Bytte, blandt hvilket det mærkeligste var en vældig Tand, som Sagnet vilde gøre til Stærkodders[1]. Under Ufreden havde Kristoffer faaet Hjælp af nogle tyske Fyrster, som nu lønnedes med danske Len; Grev Guncelin af Schwerin fik Haraldsted i Pant; den unge Hertug Albrecht af Brunsvig, Kongens Fætter, der nys havde mistet sin Fader Otto Barn, fik overdraget Als, men da Kristoffer foreløbigt ikke havde denne Ø i sin Magt, udlagdes Samsø i Stedet. Markgrev Johan af Brandenburg, der havde været gift med Valdemar Sejrs Datter Sofie og havde stillet sig paa Abelsønnernes Side, skal have faaet to Borge i Danmark; ogsaa Holstenerne har vel faaet et eller andet for deres Part.

Det var haarde Indrømmelser; men Kronen sad nu fast paa Kristoffers Hoved, og han skyndte sig at sikre den for sine Efterkommere. I Erik Plovpennings sidste Tid havde han giftet sig med en pommersk Fyrstinde, Margrete Samborsdatter, og Samtiden roste det lykkelige Ægteskab, han førte med hende. Hun havde født ham Sønnen Erik, og dette lille Barn blev nu hyldet af Kongsmændene som Kristoffers Efterfølger.

Alligevel kom der ikke Ro i Landet. De Indrømmelser, Kristoffer havde gjort, var for store til, at han ikke atter skulde søge at slippe bort fra dem. Han holdt ikke den Fred, som hans Udsendinge havde sluttet med Norge; da han 1254 mødtes med Kong Haakon samt Birger Jarl, erklærede han, at Bisperne langt havde overskredet deres Fuldmagter. I Norge blev man meget vred over saaledes at være blevet holdt for Nar, og to Aar efter gjorde Nordmændene med overlegen Magt et Plyndringstog langt ind i Halland; vidt og bredt hærgedes der med Ild og Vaaben, og selv efter at

[1] Henrik af Emmeltorp eller Æmeltorp er hos senere Historikere kommet til adskilligt længere at spille en Rolle i Danmark, hvor han i Virkeligheden kun optræder et Aars Tid: ved en Fejltagelse lod en tysk Kronikeskriver ham kæmpe imod Abel i Stedet for mod Kristoffer, og paa Grundlag deraf gisnede man siden, at han vel som Modstander baade af Abel og Kristoffer maatte have været en ivrig Tilhænger af Erik Plovpenning, i hvis sidste Aars Historie man saa lod ham indtage en fremragende Plads. Ogsaa hans Navn gav Anledning til mange Slutninger, idet det blev fordærvet til Meldorp og sattes i Forbindelse med den ditmarsiske By Meldorp; Hr. Henriks virkelige Hjem er dog Byen Emmelndorf, som ligger i det Lüneburgske, lidt Syd for Harburg.

Hæren var draget bort, maatte Hallænderne sende Skatter til Norge, mange Hundrede Øksne af hvert Herred. Samtidigt var det ingenlunde kommet til ret Fred med den sønderjydske Hertug og hans Venner. Hvert Aar skete der Ledingsudbud, og danske Hære drog flere Gange ind i Hertugdømmet lige ned til Staden Slesvig; med Brandenburgerne var der ligeledes Trætte, og de synes at være blevet fordrevne fra de Borge, de havde erhvervet i Danmark. Til den ydre Strid kom ogsaa den indre. I Aaret 1256 rejste Bønderne sig rundt om imod Kongen og Herremændene; »Kaadkarlene var galne med Køller«,

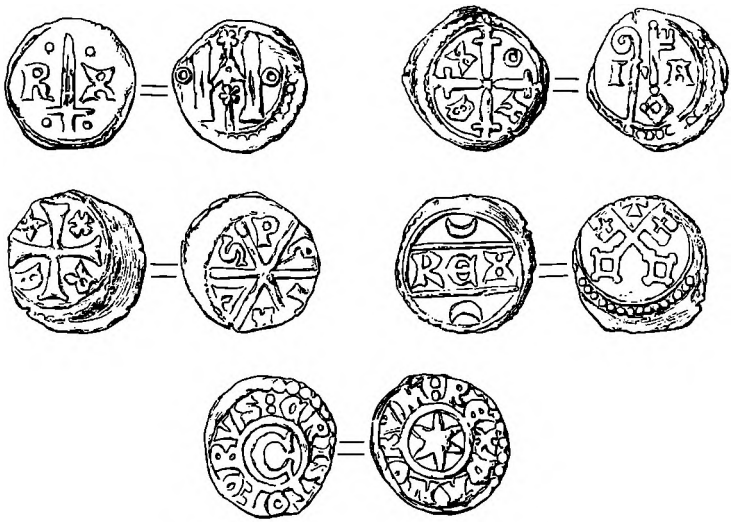

24—28. Mønter fra Kristoffer I's Tid[1].

siger en af Aarbøgerne, idet den paa en Gang taler Dansk midt inde i Latinen, eller »Kølleloven herskede«. Det var den laveste Almue, Husmændene — Kaad betyder et lille Hus eller Hytte —, som rejste sig imod Trykket fra oven; rundt om blev Borgene nedbrudte, og endnu ses paa den lille Borgø i Maribo Sø Resterne af en Kongsborg, Rævshaleborgen, der ved den Lejlighed ødelagdes. Opstanden

[1] 24. Sværd mellem R og X (ɔ: Rex); — Bygning. 25. Fire Sværd stillede i Korsform; i Vinklerne o R E X; — Bispestav og Nøgle mellem I og A (ɔ: Jakob Erlandsøn som Bisp i Roskilde). 26. Kors med ✣ R E X i Vinklerne; — Stjerne, mellem hvis Straaler PETRVS (ɔ: Peder Skjælmsøn, Bisp i Roskilde). 27. REX mellem Streger; — to korslagte Nøgler. 28. CRISTOFORVS om et C; — : REX DANORVM om Stjerne.

blev undertrykt, men blussede atter op et Par Aar efter. Mere Opmærksomhed end alt andet tildrog sig dog den Strid, der nu udbrød mellem Kong Kristoffer og Jakob Erlandsøn.

V.

Striden med Jakob Erlandsøn og Kristoffers Død.

I alle Europas Lande havde der allerede tidligere været store Stridigheder om Gejstlighedens Stilling til Krone og Rige; Kirken, der i Begyndelsen havde staaet i den mest udstrakte Afhængighed

29. Jakob Erlandsøns Segl som Ærkebisp[1].

af Fyrsterne, havde søgt at gøre sig uafhængig af Statsmagten, og den var ofte naaet meget vidt i denne Retning, støttet af Pavernes voksende Myndighed og Folkenes ivrige Religiøsitet. I Danmark kom denne Strid senere frem end de fleste andre Steder; der var sket nogle Tilløb til at tage Kampen op under de to første lundske Ærkebisper Asser og Eskil, men de var druknede under den almindelige Ufred i Landet, og da Riget atter samledes, var

[1] Paa Modseglet ses St. Laurentius hvilende paa Risten; oven over fører Engle Helgenen til Himmelen, hvorfra Guds Haand paasætter ham Martyrkronen; forneden knæler Ærkebispen. Omskrift: [S. L]VNDEN[SIS] ARCHIEPiscopI SEVETHIEQue PRI[MATIS].

Absalon og Valdemar den Store gaaede Haand i Haand, og dette gode Forhold mellem Prælaterne og Kronen var vedblevet under Valdemars to Sønner; Gejstlighedens Rettigheder var blevet stærkt udvidede, men Bisperne havde ogsaa paa mange Maader støttet Kongerne i deres hele Politik. Det var dette gensidige Venskabsforhold, der nu blev brudt. Niels Stigsøn var kommet i Strid med Erik Plovpenning, og Jakob Erlandsøn havde som Provst i Lund staaet paa hans Side og delt Landflygtigheden med ham. Han var siden blevet hans Efterfølger i Roskilde, og da Ærkestolen i Lund var blevet ledig ved Uffes Død (Decbr. 1252), havde Kapitlet valgt sin forhenværende Provst; Paven havde stadfæstet Valget, skønt Kong Kristoffer klagede over, at man ikke først havde hørt hans Mening.

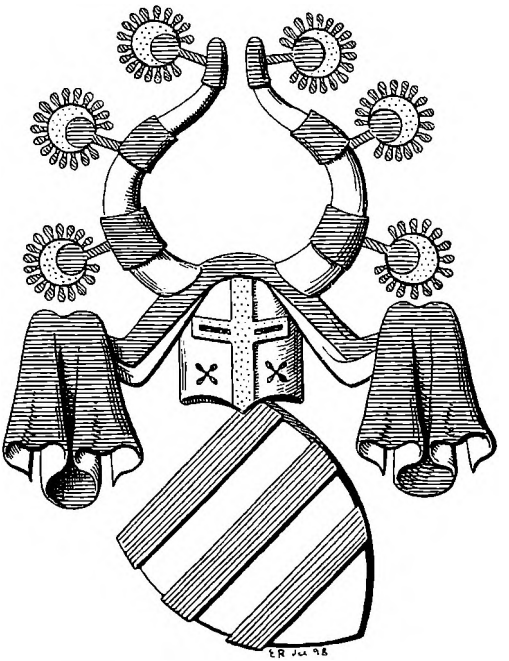

30. Jakob Erlandsøns Slægtvaaben. Efter hans Brødres Segl.

Jakob Erlandsøn var en højbaaren Mand, i nært Frændskab med mange af Landets bedste Mænd, og han var en myndig og hensynsløs Prælat, der ikke veg en Tomme fra den Vej, han ansaa for den rette. Mere end nogen anden Dansk var han gennemtrængt af den Aand, der ved denne Tid havde sejret rundt om blandt Europas gejstlige; han saa i Paven Guds myndige Stedfortræder paa Jorden, hvis Bud skulde æres fremfor alle andres, og i Gejstligheden den aandelige Stand, der ene kunde lede Menneskene til den evige Frelse og derfor her paa Jorden skulde være den bydende, ikke den lydende. Hans lange Ophold i Udlandet havde yderligere styrket ham i denne Overbevisning og bragt ham i personlig Forbindelse med Kirkens ledende Mænd. Ved sin Tilbagekomst til Danmark var han fast besluttet paa at sætte sine Ideer igennem, hvad det saa skulde koste.

Jakob Erlandsøn havde næppe holdt sit højtidelige Indtog i Lund Palmesøndag 1254, før han tog fat paa Reformværket. Med Misnøje saa han paa den skaanske Kirkelov, som Ærkebisp Eskil i sin Tid havde faaet Skaaningerne til at vedtage; paa mange Punkter var denne i Strid med den kanoniske Ret, og var der endog ved Skik og Brug indført en Del Forbedringer, stod dog selve Loven uændret. Her greb han da først ind og aabnede Forhandlinger om at faa den gamle »Skraa« forandret; han søgte at vinde Stemning derfor ved at fremhæve, hvorledes den Rettergangsmaade, den foreskrev, ofte førte til Uretfærdighed over for fattige, men man mærkede snart, at det dog snarest var andre Bestemmelser, hvis Ændring laa ham paa Hjerte, og Almuen holdt fast ved den gamle Ret, ja truede Ærkebispen med, at om han forlod den fælles Aftale, vilde man heller ikke betale den Tiende, som Bønderne netop havde lovet ved Skraaens Vedtagelse. Den kongelige Gælker i Skaane, Ærkebispens egen Broder, Niels Erlandsøn, gik i Spidsen for Modstanden og sørgede for at gøre Kirkeloven kendt af alle ved at sende en Afskrift deraf til hvert Herred i Skaane; bag ved ham stod Kongen, der endog i et aabent Brev til Skaaningerne opfordrede dem til at holde fast ved Loven og tilsikrede dem sin Bistand dertil.

Snart tørnede Jakob Erlandsøn umiddelbart sammen med Kong Kristoffer. Han vilde ikke anerkende Kongens Ret til at udskrive Bispernes Mænd til Leding; han paastod, at han maatte have Ret til at tillade sine underordnede at sidde hjemme, naar Krigsbudet udgik, og den Tid, hvori han skulde gøre Kongen Tjeneste, vilde han gerne efter italiensk Skik indskrænke til seks Uger om Aaret. De Særrettigheder, som Kirken og dens Gods nød, udstrakte han til det yderste; han paastod, at overalt, hvor han havde Gods, maatte han ogsaa have Ret til Forstranden, til Danefæ, til alle Bøder lige til de 40 Marks, ligesom ogsaa til at opføre befæstede Gaarde og anlægge Købstæder. Derimod søgte han rundt om at begrænse Kongens Ret til Indblanding i Gejstlighedens Sager, især den udstrakte Patronatsret, der tillod Kongen at have den afgørende Stemme ved Besættelsen af en Række Prælaturer i de forskellige Stifter, ligesom han søgte at gøre Kongens Indflydelse paa Bispestolenes Besættelse mere og mere illusorisk. Der var en Afgrund mellem hans og Kongens Standpunkt. Medens Kristoffer stod paa nedarvet Ret og Sæd, anerkendte Ærkebispen kun, hvad der passede til Kirkens almindelige Lovgivning og Tankegang; medens Kongen holdt fast ved Kronens Herreret over Landets Gejstlighed, stod Kirken for

Jakob Erlandsøn som noget, der var langt ophøjet over den verdslige Stat. Naar Kongen paaberaabte sig Landets Love, svarede Jakob med den hierarkiske Teori: »Ligesom der er to Sværd, et legemligt og et aandeligt, saaledes er der ogsaa to Fyrster, Dommere og Domstole; men Kongen maa vide, at ligesom det aandelige har Fortrin for det verdslige, har ogsaa Kirkens Lov Fortrin for den verdslige, og er der Uenighed mellem dem, maa det mindre vige for det større, det timelige for det aandelige«.

Alle disse Stridspunkter droges frem, hver Gang Kongen og Ærkebispen mødtes, og ofte kom det til heftige Optrin. Ærkebispen havde ivrige Tilhængere blandt de bedste Mænd i sit eget Kapitel; af de andre Bisper sluttede sig til ham Regner i Odense og Jakobs egen Søstersøn Peder Skjælmsøn (af senere Forfattere kaldet Bang), som han havde faaet gjort til sin Efterfølger paa Roskilde Bispestol. Jyllands Bisper stillede sig derimod køligt til den Kamp, som Jakob var i Færd med at rejse; Bispen i Viborg, Niels, der kort i Forvejen havde afløst den ældgamle Gunner, stod i det nærmeste Forhold til Kong Kristoffer ved at være hans Kansler, og ogsaa de andre Biskopper hældede til Kongens Side. Saa var det, at Jakob Erlandsøn i Begyndelsen af 1256 udskrev et højtideligt Kirkemøde i Vejle til Drøftelse af Landekirkens Sager; ikke blot Bisperne indkaldtes, men ogsaa Fuldmægtige for Domkapitlerne og Afsendinge fra Sognepræsterne. Det var fra hans Side aabenbart et Forsøg paa ved en fælles Beslutning at knytte hele Landets Gejstlighed fast sammen, og det lykkedes ham ogsaa at faa gennemført en Beslutning, der var vel skikket til at bringe Striden med Kongen paa Spidsen. Man vedtog den navnkundige Konstitution, der efter sine første Ord betegnedes som: »*Quum ecclesia Daciana*«. »Da den danske Kirke«, hedder det i denne, »er under saa haard Forfølgelse af Voldsmænd, at man ikke skyr i Kongens egen Nærværelse at undsige Biskopper, der staar som en fast Mur for Guds Hus, har den hellige Forsamlings Myndighed forordnet, at om nogen Biskop inden Danmarks Riges Grænser fanges, lemlæstes eller lider anden voldelig Overlast paa Kongens Bud eller med hans Bifald eller af nogen adelig, saaledes at der er Grund til at tro, at det er med Kongens Vilje, saa skal al Gudstjeneste i Riget ophøre«.

I Virkeligheden var Jakob Erlandsøns Sejr dog kun halv. Beslutningen var kun vedtaget i et snævrere Raad af Bisperne, og selv blandt disse var der nogle, der straks modsatte sig den; da den

forelagdes for hele Synoden, mødte den Modsigelse hos adskillige af Kapitlernes Fuldmægtige. Den synes da heller ikke straks at være blevet bragt til offentlig Kundskab; Ærkebispen sendte den til Paven for at faa den stadfæstet, men ogsaa enkelte Kapitler indsendte deres Protest imod den ligesom senere Kongen selv.

Beslutningen paa Vejlemødet var kommet frem under Forhold,

31. Bisp Peder Skjælmsøn af Roskildes Segl og Modsegl[1]. Under et Brev i den Arnemagnæanske Diplomsamling.

der maatte gøre den end mere saarende for Kongen end den i sig selv var. Netop til samme Dag, som Vejlemødet var fastsat til, havde Kongen udskrevet et Møde til Nyborg af sine Raadgivere og Rigets bedste Mænd; Ærkebispen paastod, at det var gjort af Ondskabsfuldhed, da de aarlige Rigsmøder ellers plejede at finde Sted

[1] Seglet: [P]ETRVS DEI GR[ACIA ROS]KILDENSIS EPISCOPVS. Modseglet: S[ecretum] PETRI EPISCOPI ROSKILDENSIS.

noget senere paa Aaret, og han holdt derfor fast ved sit Møde. Saaledes kom da Bisperne for sent til det kongelige Raadsmøde, og Kongen modtog dem med et haanligt Citat af Ovid: *Tarde venere bubulci* (sent kommer Studedriverne!). Striden fortsattes; forgæves søgte den ene eller anden at mægle, saaledes baade Kansleren Bisp Niels og Dronning Margrete med sin Fader, Hertug Sambor af Pommern, men selv om der sluttedes et Forlig, begyndte Trætten dog snart forfra. Begge Parter var lige stridbare, og i Foraaret 1257 gik Kongen endog saa vidt, at han paa Lunde Landsting lod oplæse et aabent Brev, hvori han erklærede at have fundet for godt at fratage Ærkebispen og hans Klerke alle de Privilegier og Rettigheder, der var tilstaaede dem af den danske Krone; Ærkebispens Mænd skulde inden femten Dage møde for Kongen og aflægge ham Troskabsed, om de ikke vilde miste deres Herremandsrettigheder og fremtidigt kun være Bønder. Viborgbispens Klerk, der overbragte Brevet, blev af Ærkebispen lyst i Band, fordi han kundgjorde Love, som stred imod Kirkens Friheder.

Paa dette Tidspunkt begyndte Striden med Ærkebispen at glide sammen med Rigets øvrige politiske Forhold. Kongen beskyldte Jakob Erlandsøn for at staa i landsforrædersk Forbindelse med den norske Konge, og rigtigt var det, at denne i Jakob havde en Ven, der søgte at hjælpe ham til at faa Ret i hans Ankepunkter imod Kristoffer; norske Sendemænd besøgte Ærkebispen i Lund, og da Kongen vilde lade dem tage til Fange, hjalp Jakob dem til at drage bort eller holdt dem skjult for Kongen. Paa den anden Side stod Jakob ogsaa i et fortroligt Forhold til den rügiske Fyrste Jarimar, der var vred paa Kongen af ukendte Grunde; endog Slægtskab skal der have været mellem de to. At han ogsaa sympatiserede med Abels Efterkommere, skulde snart træde klart frem.

Kristoffer var klog nok til at se, at han maatte undgaa en Samvirken af alle de mange, der stod ham imod, og han valgte da, som naturligt var, at søge at faa sine Stridspunkter med den norske Konge sonede. Det faldt ham saa meget lettere, som Birger Jarl i Sverige var en ivrig Ven af Freden i Norden og derfor straks villig til at optræde som Mægler. Endog i Striden mellem Kongen og Ærkebispen søgte Jarlen at bringe Forsoning til Veje, og lykkedes dette ikke, var han heldig, hvor Talen blev om Norge. Da Kong Haakon i Sommeren 1257 sejlede ned til Øresund med en velbemandet Flaade paa over 300 Skibe, var han rede baade til Krig og til Forhandlinger, eftersom de Danske vilde stille sig; Fyrsterne

mødtes, og det aftaltes, at først skulde den danske Konge sige, hvad Nordmændene var de Danske skyldige for deres Hærgninger, og siden den norske Konge dømme om de Danskes Overgreb ved forskellig Lejlighed. Kristoffer erklærede saa, at han og hans gav Afkald paa al Skadeserstatning. Haakon fulgte dette Eksempel, og saaledes kom det til almindelig Forsoning, hvorover, som det hedder i den norske Kongesaga, alle var glade, ene Ærkebisp Jakob og Fyrst Jarimar undtagne. Den danske og norske Konge aflagde hinanden gentagne Besøg og udvekslede herlige Gaver; blandt andet gav Haakon Kristoffer Valget mellem at modtage Mariesuden, det skønneste Skib i hans Flaade, eller tre andre i Stedet. Vigtigere var det, at Nordens tre Rigsstyrere lovede at hjælpe hinanden mod alle Fjender; Kristoffer havde herved faaet et Rygstød, hvis Betydning snart skulde vise sig.

Fra denne Side var der da ikke mere Støtte at finde for Ærkebispen; umiddelbart efter tilbød der sig imidlertid paa anden Led Mulighed til at stifte politiske Forbindelser, der kunde skade Kristoffer. Den unge Hertug i Sønderjylland, Valdemar Abelsøn, der selv havde deltaget i Københavnsmødet i Sommeren 1257, døde inden Aarets Udgang; han var ugift, og hans Len var dermed faldet tilbage til Kronen; thi selv efter den tyske Lensret havde nok Søn, men ikke Broder Arveret til Len. Hans Moder Mechtilde var imidlertid en Kvinde af stor Energi og tillige en lidenskabelig Fjende af Danmark, hvorfra hendes Ægtefælle i hans Hertugtid havde lidt saa meget ondt; det hed sig, at hun endog havde bortført til Tyskland og ødelagt de Adkomstbreve af Kejser og Pave, som Valdemar Sejr havde paa sine tyske Besiddelser. Hun vilde ikke vige en Tøddel fra den Ret, der efter hendes Mening tilkom hendes to yngre Sønner Erik og Abel efter den afdøde, og hun havde paa Forhaand sikre Venner og Kampfæller i sine Brødre, de to Grever af Holsten. Snart kom der Forbindelse mellem denne Gruppe af Kong Kristoffers Fjender og den, der allerede havde dannet sig, Ærkebispen og de to Biskopper, der holdt med ham, samt Fyrst Jarimar. Bisperne blev siden beskyldte for at have skaffet Greverne Penge til deres Angreb, og om Jakob Erlandsøn hed det, at han endog havde skrevet til Paven for Abels Arvinger og imod Kongen.

Saaledes kom det allerede i Vinteren 1257—58 til et Dobbeltangreb paa Kristoffer; de holstenske Grever gjorde Indfald i Jylland, Jarimar landede paa Sjælland. Vi veed kun derom fra Haakon

Haakonsøns Saga; thi Kristoffer skyndte sig at sende Bud til den norske Konge om den Hjælp, som han var ham skyldig efter Københavnsaftalerne fra den foregaaende Sommer. Haakon var ogsaa villig nok til at holde sit Løfte; endnu i det tidlige Foraar skyndte han sig fra Trondhjem, hvor han havde tilbragt Vinteren, Syd paa over Dovre for at komme til Götaelv og her træffe Birger Jarl, hvem Kristoffer ligeledes havde bedt om Hjælp. Inden Fyrsterne traf sammen, maa der imidlertid være kommet mere beroligende Efterretninger fra Danmark, saaledes at de to Rigsstyrere kunde indskrænke sig til at træffe Aftale om at samle Tropper i det næste Aar (1259) for dermed at komme Kristoffer til Undsætning, om han trængte til det.

Aaret 1258 viser i Virkeligheden Kristoffer som den overmægtige. Han maa have faaet Magten i Sønderjylland, thi han kom helt ned til selve Staden Slesvig og førte de jordiske Levninger af sin myrdede Broder Erik, som efter Abels Død var blevet overførte til Slesvigs Domkirke, med sig til Familiens Gravkirke i Ringsted (1. Septbr.). Paa Sjælland var Bondeopstanden blusset op paa ny, men Kongen slog Bønderne i et stort Sammenstød, der fandt Sted ved Lejrebro.

De urolige Forhold, der herskede i Riget, og den paa ny fremvoksede Strid med Abels Arvinger maatte imidlertid gøre det meget ønskeligt for Kristoffer at sikre Kronens uforstyrrede Overgang til hans egen Søn. Hyldet som Tronfølger var denne jo allerede; nu vilde Kongen have ham højtideligt kronet, og der udskreves i den Anledning et Rigsmøde til Odense. Her mødte han imidlertid den bestemteste Modstand fra Jakob Erlandsøns Side; hvad enten denne nu ligefrem har nægtet Kongens Ret til Tronen og hævdet Abels Efterkommeres Fortrin, eller han kun har villet holde Forholdet hen i det usikre, vist er det, at Ærkebispen ikke blot selv nægtede at foretage Kroningen, men ogsaa forbød enhver anden Biskop at gøre det under Trussel med Band. Han satte sin Vilje igennem, og Kroningen kom ikke i Stand.

Men hermed var ogsaa Kongens Misnøje bragt til Spidsen. Kristoffer saa nu i Ærkebispen en Mand, hvis egentlige Hensigt det var at vriste Kronen ud af hans Haand, og over for hvem ethvert Skridt maatte være berettiget. Han besluttede sig til at lade Ærkebispen fængsle uden Hensyn til de kirkelige Straffe, som han derved vilde nedkalde over sig og sit Rige. Kongens Befaling blev udført af Jakobs egen Broder Niels samt en kongelig Drabant ved Navn Henrik Meklenburg; mens Ærkebispen opholdt sig paa sin

Gaard Gislebjerg et Par Mil Nord for Lund, blev han grebet om Natten (5. Febr. 1259) og ført over til Kongsgaarden Hagenskov paa Fyn, behandlet paa den haanligste Maade, med Lænker om Fødderne og paa Hovedet en Hue med Rævehaler.

Ærkebispens pludselige Fængsling uden forudgaaende Undersøgelse eller Domfældelse var stridende mod baade Rigets og Kir-

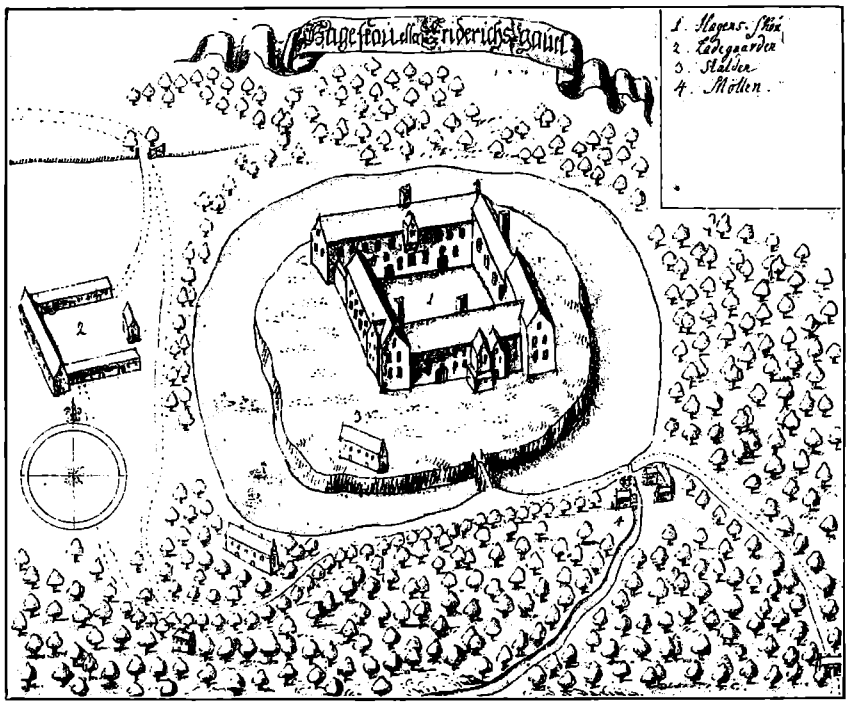

32. Hagenskov Slot.
Efter Afbildning hos Resen.

kens Love, og nylig havde jo Vejlekonstitutionen foreskrevet, hvad der skulde ske ved et saadant Overgreb; Beslutningen var i Oktober 1257 blevet stadfæstet af Paven, men endnu synes ingen af de danske Bisper at have ladet den forkynde. I Ærkebispens eget Stift var det dog allerede efter den almindelige Kirkeret givet, hvad der maatte ske, og saa snart Efterretningen om, hvad der var hændet paa Gislebjerg, naaede ind til Lund, udgik der Ordre fra Kapitlet til, at der skulde indtræde Interdikt; al Gudstjeneste skulde standse, Kirkeklokkerne maatte ikke lyde, ingen døde begraves i viet Jord.

I Roskilde Stift skred Peder Skjælmsøn til nu at forkynde Vejlekonstitutionen; han sendte sit Kapitel Pavens Stadfæstelse derpaa og befalede, at det deri foreskrevne Interdikt strengt skulde overholdes hele Stiftet over, indtil Ærkebispen var blevet frigivet og havde faaet Erstatning. Derimod skete der intet i Landets andre Stifter, og Kongen protesterede i gentagne Skrivelser til Lunde og Roskilde Kapitel mod Interdiktet; Vejlekonstitutionen var ugyldig, og hvad Ærkebispen personlig havde forbrudt, burde ikke komme hele Kirken til Skade; under Straf af sin Unaade bød Kongen, at Kir-

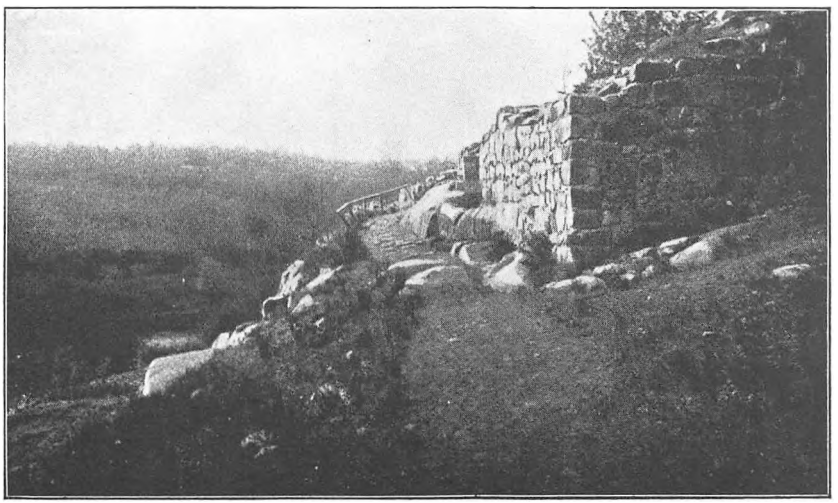

33. Ruiner af Lilleborg paa Bornholm.

kerne atter skulde aabnes og Gudstjenesten afholdes. Rimeligvis har man de fleste Steder bøjet sig for Magten; Roskildebispen følte sig i det mindste ikke mere sikker paa Sjælland og flygtede til Rügen, der jo ogsaa hørte under hans Stift; Domprovsten og Ærkedegnen fra Lund, der vilde rejse til Rom for at forebringe Paven Sagen, blev standsede undervejs og fængslede paa Kongens Bud.

Faldt de kirkelige Straffemidler til Jorden uden Virkning, varede det derimod ikke længe, før Ærkebispens Venner stod i Vaaben for at hjælpe ham. Fyrst Jarimar af Rügen drog til Bornholm, hvor Ærkebispen ejede de tre af Øens fire Herreder, og i Forening med Jakobs Broder Anders Erlandsøn kastede han sig her imod den kongelige Borg; den blev indtaget, og dens Besætning, henved 200

Kongsmænd, blev alle nedhuggede[1]. Snart efter kom ogsaa den unge Erik Abelsøn til Rügen og forenede sig her med Jarimar og Biskop Peder; alle sejlede de til Sjælland og landede her paa Østkysten (17. April) med stort Mandskab. Kong Kristoffer, der var ilet til fra Jylland, vovede ikke at tage imod Kampen; han drog tilbage, og allerede Dagen efter sin Landgang kunde Jarimar erobre København; Borgerne skal have sat sig til Modværge, men paa Vestsiden af Byens lette Befæstning brød Fyrsten igennem, dér

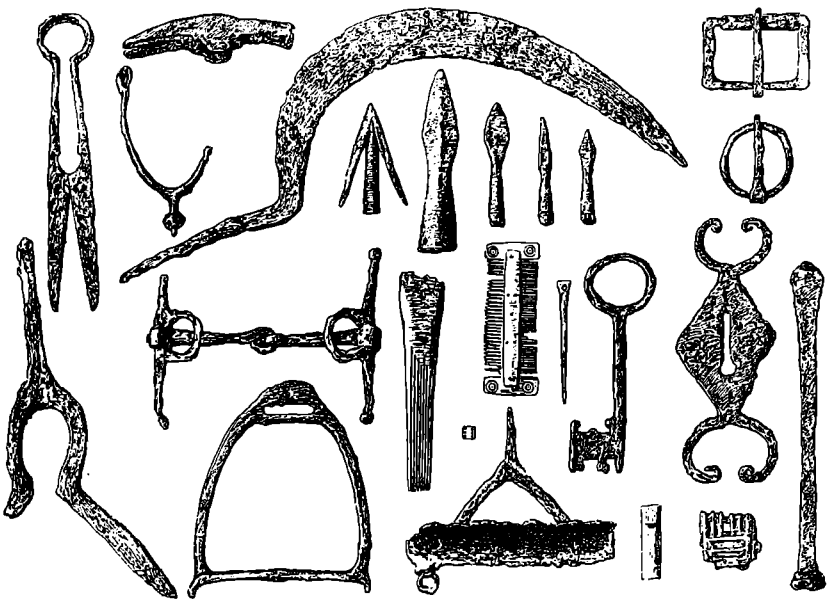

34. Sager, fundne ved Udgravningerne af Lilleborg. Nationalmuseet.

hvor siden et Taarn førte hans Navn. Ogsaa Bispeslottet, der maa være kommet i de kongeligsindedes Hænder, blev indtaget og led megen Overlast.

For at gøre Ulykkernes Maal fuldt døde Kong Kristoffer pludse-

[1] Lidt Nord for Rytterknægten ses paa Almindingen Resterne af en gammel Borg, der nu kaldes Lilleborgen; Udgravninger har vist, at Borgen er ødelagt ved Ild, og man har fundet Mønter fra Kristoffer I's Tid i Ruinerne. Dette er da vistnok den 1259 indtagne Kongsborg; Bispeslottet Hammershus derimod synes at være opført kort efter, mens Anders Erlandson adskillige Aar igennem i sin Broders Navn herskede over Bornholm.

ligt i Ribe d. 29. Maj 1259. Det hed sig straks, at han var blevet forgivet af sine kirkelige Modstandere, og man nævnte endog en bestemt Mand som Morderen, Abbed Arnfast af Ryd Kloster; opklaret blev Sagen aldrig. Skønt bandlyst blev Kongen med al kirkelig Pomp begravet i Ribe Domkirke, hvad Kannikerne siden forsvarede ved at paastaa, at han paa sit Dødsleje havde vist tydelige Tegn til Anger og lovet at give Ærkebispen og Lunde Kirke fuld Erstatning. Hans Tilhængere priste den afdøde Konge over al Maade og forherligede ham ved at tyde hans Navn som »Kristi Offer«; det Indtryk, som hans Styrelse efterlader, er dog lidet tiltalende, og i hans Handlinger spores der hverken Maadehold eller Fasthed. Hans Erhvervelse af Kronen i Strid med det til Abel givne Løfte lagde Grunden til den skæbnesvangre Splittelse mellem Kongehusets to Hovedlinier; hans voldsomme Færd imod Ærkebispen pegede paa store Mangler i Landets hele Retsforfatning.

VI.

Erik Klipping under sin Moder Margrete Sambirias Formynderskab.

Ved sin uventede Død efterlod Kong Kristoffer Riget under de vanskeligste Forhold. Hans ældste Søn Erik var knap elleve Aar gammel; han var blevet hyldet af Kongsmændene, men maaske næppe paa Landstingene, og kronet var han i alt Fald ikke. Hans Ret til Riget var da langtfra uomtvistelig, og de Prælater, der havde haft en saa bitter Strid med Kristoffer, kunde vel ønske, at Kronen nu skulde føres tilbage til Abels Afkom. I Følge med Jarimar var jo Erik Abelsøn kommet til Sjælland, og Forbundet mellem dem fæstnedes ved, at Erik trolovede sig med Jarimars Datter Margrete; i sine Morbrødre, de holstenske Grever, havde han sikre Forbundsfæller. Kristoffers Enke opgav dog ikke sin Søns Sag; hun overtog Formynderstyrelsen, og ved hendes Side stod Grev Ernst af Gleichen, en tysk Rigsfyrste, hvis Stammeslot laa i Thüringen, men som var i Frændskab med det danske Kongehus og allerede siden Valdemar Sejrs Dage havde taget Del i dansk Politik. Dronning Margrete selv var en klog og energisk Kvinde — hendes Tilnavn Sprænghest vidner om en vis Mandhaftighed hos hende —, og hun havde en paalidelig Støtte i sin afdøde Mands Kansler, Biskop Niels af Viborg; ogsaa Drosten, Peder Finsøn, havde længe indtaget sin høje Stilling. Faren var dog stor, og medens Fjenderne hærgede paa Sjælland og de holstenske Grever truede

Syd fra, kunde Enkedronningen kun vente Hjælp fra Norge og Sverige i Henhold til de Løfter, der var givne hendes Ægtefælle; hun skyndte sig ogsaa at sende to Riddere til Kong Haakon for at melde ham Kristoffers Død, og den norske Ledingsflaade sejlede virkeligt til Øresund, medens Birger Jarl med sin Hær i det mindste naaede frem til Bleking.

Uden at oppebie den Hjælp, der her bragtes hende, søgte Enkedronningen dog Forlig med sine Modstandere. Det sidste Haab om at modstaa dem med Vaabenmagt slukkedes, da det sjællandske Opbud led et fuldstændigt Nederlag ved Næstved (14. Juni); efter den laveste Angivelse faldt her 1800 Bønder og Kongsmænd, og Indtrykket af Nederlaget øgedes ved, at Bisp Peder ubarmhjertigt nægtede de faldne kristelig Begravelse. Saa kom det da til Underhandlinger; formodentligt har det hurtigt vist sig, at de holstenske Grever aldeles ikke var til Sinds at skaffe deres Søstersøn den danske Krone; og Dronningen er da med Glæde gaaet ind paa, hvad man ellers forlangte af hende. Ærkebiskop Jakob blev løsladt af sit Fængsel; Erik Abelsøn blev forlenet med Hertugdømmet Jylland. Tilfredsstillede forlod nu de holstenske Grever og Jarimar Danmark; ud paa Efteraaret drog Enkedronningen med sin Søn over til Rostock, og her udsonede de sig med Markgreverne af Brandenburg, som jo ogsaa havde Arvekrav i Danmark. Endelig kunde man da paa Juledag skride til den unge Konges Kroning; den foregik i Viborg og udførtes af en af de trofaste jydske Bisper.

35. Dronning Margretes Segl[1]. I Lübecks Byarkiv.

Dette sidste var et dristigt Skridt af Prælaterne; thi ikke blot var det ubetinget Ærkebispens Ret at krone Danmarks Konge, men Jakob Erlandsøn havde endda gentaget det Forbud, han

[1] En Engel kroner Dronningen, som knæler foran Jomfru Maria. Omskrift: MARGARETA DEI GR[ACIA DANOR]VM SCLAVORVMQue REGINA.

PANTEBREV AF KONG ABELS ENKE OG SØNNER. 1260.

Original paa Pergament med Dronning Mechtildes og Hertug Eriks Segl, vedhængte i Silkesnore. Rigsarkivet (fra de holstenske Grevers Arkiv).

M. dei gratia quondam Danorum regina, E. eadem gratia dux Jutie et A. frater eius. Omnibus presens scriptum cernentibus in domino salutem. Ne lapsus temporum absorbeat ea, que in tempore ordinantur, prouide statuit antiquitas, vt ea litterarum testimonio recipiant firmamentum. Notum igitur facimus tam presentibus quam futuris, quod nos dilectis auunculis nostris, dominis Johanni *et* Gerhardo comitibus Holtsatie, pro redemptione dilecti fratris nostri ducis Woldemari, felicis recordationis, et expensis factis pro sorore nostra, totam terram nostram inter Sliam et Eidriam, videlicet Svansio, Frethslet, Stapeleholm, nemus Jernewith et oppidum Reinoldesburgi, pro octo milibus marcarum puri argenti in maiori pondere impignorauimus cum omni iure nostro, quousque pro tanta summa pecunie redempta fuerit terra memorata, ita tamen quod prouentus, qui de dictis bonis medio tempore proueniunt ad vsus comitum, in prefato debito minime computentur. Ne igitur super premissis eis possit fieri calumpnia, presentes eis litteras contulimus sigillorum nostrorum munimine roboratas. Datum Sleswic anno ab incarnatione domini millesimo ducentesimo sexagesimo in vigilia ascensionis domini.

M[echtilde] af Guds Naade fordum de Danskes Dronning, E[rik] af samme Naade Jyllands Hertug og Abel hans Broder sende alle, der se nærværende Skrivelse, en Hilsen i Herren. For at Tidernes Gang ikke skal opsluge, hvad der fastsættes i Tiden (Timeligheden), bestemte Fortiden klogelig, at det skulde modtage Stadfæstelse ved Breves Vidnesbyrd. Vi kundgøre derfor for nærværende og tilkommende, at vi have pantsat vore kære Onkler, Herrerne Johan og Gerhard, Holstens Grever, for Løskøbelsen af vor kære Broder, Hertug Valdemar, salig Ihukommelse, og for de Udgifter, de have haft for vor Søster, alt vort Land mellem Sli og Ejder, nemlig Svansø, Fredslet, Stapelholm, Skoven Jernvith og Byen Rensborg, for 8000 Mark Sølv i den større Vægt med al vor Ret, indtil det nævnte Land bliver udløst for den nævnte Sum Penge, saaledes at hvad Indkomst der i Mellemtiden kommer fra de nævnte Godser til Grevernes Nytte, ingenlunde skal afregnes i den føromtalte Gæld. For at der altsaa ikke skal rejses nogen Klage imod dem angaaende det førnævnte, have vi overgivet dem nærværende Brev, styrket ved vore Segls Værn. Givet i Slesvig Aar efter Herrens Menneskevorden 1260 paa Kristi Himmelfarts Aften.

allerede i Kristoffers Levetid havde nedlagt imod Eriks Kroning. Det viste sig ogsaa straks, at han aldeles ikke agtede at bøje sig; han udtalte Bandlysning over alle de Bisper, der havde overværet Kroningshøjtiden, og da Aarhus Bispestol blev ledig i Aaret 1260, nyttede han her et noget tvivlsomt Valg af Kapitlet til selv at besætte Bispestolen med ingen anden end den Abbed Arnfast, der i de kongeligsindedes Øjne stod som Kristoffers Morder. Enkedronningen vegdog ikke tilbage. Fyrst Jarimar af Rügen, der straks havde grebet Lejligheden til at gøre et nyt Plyndringstog til Danmark, omkom i Skaane, kvalt, som det hedder, af en Kvinde; Ærkebispen selv maatte atter forlade Landet. Paven, Aleksander IV, der, saa snart han havde erfaret Ærkebispens Fængsling, havde udstedt et strengt Paabud om hans øjeblikkelige Løsladelse, slog sig til Ro med, at denne Befaling var sket Fyldest, endda vel før den var naaet til Danmark; han indskrænkede sig nu til at udsende en Nuntius, Magister Gerhard, der skulde undersøge Forholdene, og denne kom snart til en Opfattelse af Sagen, der var Jakob Erlandsøn meget ugunstig.

36. Ernst af Gleichens Segl[1].
I den Arnemagnæanske Diplomsamling.

I dette Øjeblik kom det uheldigvis til en ny Strid med Abels Efterkommere, uden at vi veed det mindste om Grunden dertil; snarest er det vel Kongens Parti, der har ment allerede nu at kunne tage nogle af de Indrømmelser tilbage, som man straks havde været nødt til at gøre. I Sommeren 1261 rykkede i alt Fald

[1]) SIGILLVM ERNESTI COMITIS DE GLICHEN.

en kongelig Hær pludseligt ind i Sønderjylland; Erik Abelsøn maatte trække sig tilbage, og først da han havde faaet Hjælp fra sine Venner Syd for Ejder, kunde han vove at gaa Fjenden i Møde. Paa den store og flade Lohede, der strækker sig fra Dannevirke Syd paa henad Rensborg til, kom det paa hellig Olafs Aften (28. Juli) til en afgørende Kamp, og Krigslykken gav Hertugen en fuldstændig Sejr i Hænde. En Mængde af Rigets bedste Mænd efterlodes døde paa Valpladsen; Enkedronningen, den unge Konge og deres trofaste Tilhænger, Biskop Niels af Slesvig, faldt i Eriks Hænder[1]. En forfærdelig Ulykke havde dermed ramt Kongehuset, og dets Fjender triumferede; Ærkebiskop Jakob kom selv til Sønderjylland, og mens Dronningen førtes som Fange til Hamburg, indtraadte der den fuldstændigste Opløsning i Danmark.

Rigets Ulykker fuldstændiggjordes, da Venskabet med Norge og Sverige nu hørte helt op. Man skimter, at Forholdet til disse to Magter allerede var kølnet i Sommeren 1259, siden Dronning Margrete saa hastigt søgte Forlig med sine Modstandere uden at afvente, hvad Kong Haakon vilde gøre for hende, og i de følgende Aar traadte det klart frem, hvad der her laa bagved. Sagen var den, at der baade i Norge og Sverige ved denne Tid var unge Fyrster, til hvem man søgte efter en Brud, og i begge Lande havde man kastet sine Øjne paa Erik Plovpennings Døtre, som nu var i Færd med at blive voksne; det rige Arvegods, der tilkom disse, kunde nok friste de nordiske Fyrster, men modsat kunde den regerende Linie ikke uden Ængstelse se disse Godser i udenlandske Fyrsters Hænder. Ligefrem sige nej turde man dog ikke, og først kom Turen til Sofie Eriksdatter, til hvem Birger Jarl bejlede for sin Søn Kong Valdemar; allerede i Kristoffers Tid var Aftalerne truffet, man havde skaffet sig en pavelig Dispensation til Ægteskabet, og i 1260 hjemførte den svenske Konge sin Brud. Samtidigt var Nordmændene ude efter den anden Kongedatter, Ingeborg, hvis Haand de vilde have for deres Tronfølger Magnus. De gik den Vej at sende Udsendinge til Prinsessens Morfader, Hertug Albrecht af Sachsen; han indskrænkede sig dog til at gøre et Forsøg paa at faa de norske Sendemænd til at tage en af hans egne Døtre i Stedet,

[1] Naturligvis søgte man, i det mindste senere, Aarsagen til det knusende Nederlag i Forræderi, og den jydske Krønike, der er forfattet omtr. 1340, vil vide, at Slaget tabtes ved Peder Finsøns Skyld, mens han som Drost førte Overbefalingen over den kongelige Hær. Dette er dog ret tvivlsomt, og naar ogsaa Iver Tagesøn nævnes ved denne Lejlighed, er det kun en løs Gætning fra det 16. Aarhundrede.

og da det ikke lykkedes, henviste han til Formynderstyrelsen i Danmark. Her lovede man, at Kongedatteren skulde være rede den følgende Sommer (1261), men da til aftalt Tid en prægtig Sendefærd kom til Danmark, var Enkedronningen i Sønderjylland ved Hæren, og der var slet ikke truffet Forberedelser til Brudefærden. Nordmændene greb imidlertid over tvært; velbevæbnede gik de op til det Kloster ved Horsens, hvor Ingeborg opholdt sig, og førte hende,

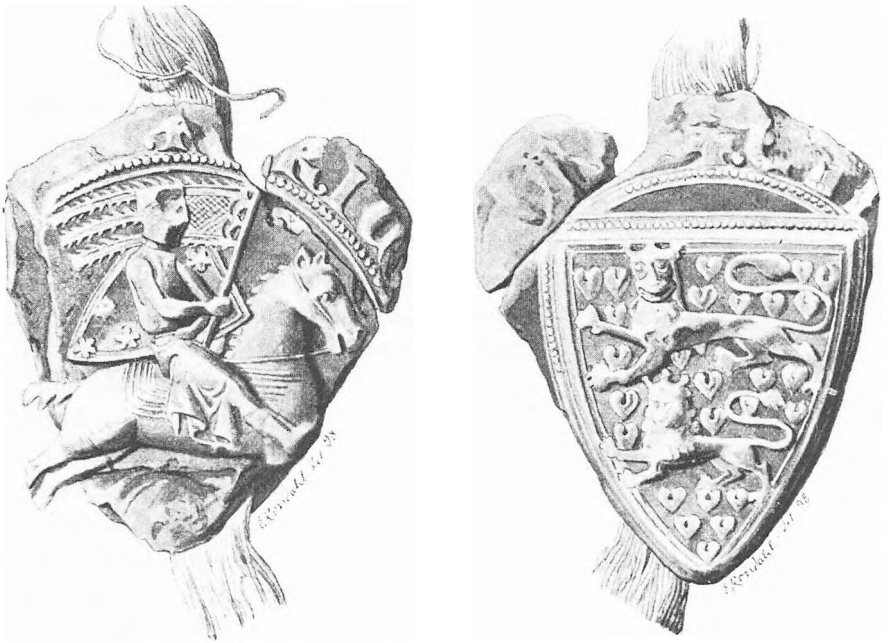

37. Hertug Eriks Segl.
Under et Brev af 1264 i Rigsarkivet.

hendes otte Jomfruer og to Riddere med sig til Skibene. Paa denne underlige Vis kom Ingeborg til Norge, hvor hendes Bryllup holdtes, og hun kronedes sammen med sin Mand.

Ved disse to Giftermaal var imidlertid det svenske og norske Kongehus fra gode Venner forvandlede til besværlige Frænder, der stillede Krav paa det Gods, som tilkom de unge Fyrstinder. Da Birger Jarl i Sommeren 1261 laa med sin Flaade i Øresund, var det saa langt fra, at han hjalp den unge Konge i hans store Nød, at han tværtimod aabent sluttede sig til Modstanderne. Det var Jakob Erlandsøn, der her banede Vej for en Tilnærmelse; han, der

i sin Landflygtighed havde fundet Tilflugt i Sverige, nyttede nu sine Forbindelser med den abelske Slægt til at stifte et Parti mellem Kong Abels Enke Mechtilde og den svenske Rigsstyrer, som i flere Aar havde været Enkemand. Et ejendommeligt Forhold: Birger gift med Enken efter den Mand, der havde ladet myrde hans Sønnehustrus Fader! Man forstaar, hvilken Harme dette Bryllup vakte i Danmark, og til de mange Klager, der var rettede imod Ærkebispen, føjedes nu ogsaa denne ny, saa meget alvorligere, som Mechtilde efter sin første Mands Død havde afgivet et højtideligt Løfte om at leve i evig Kyskhed.

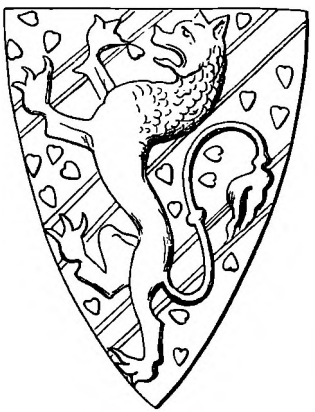

38. Birger Jarls Vaabenskjold. Efter hans Segl.

Var der da fra disse Kanter alt andet at vente end Hjælp i Rigets Vaade, saa rettede man i Danmark sine Tanker mod Kongehusets Slægtninge i Tyskland, og i første Række mod den unge Hertug Albrecht af Brunsvig, som i sin Tid var kommet Kong Kristoffer til Hjælp. Han var krigslysten og ærgerrig, villig nok til at gribe ind, saa meget mere som han i Forvejen var i Uvenskab med de holstenske Grever; ganske uegennyttig var han dog langt fra, og en hemmelig Aftale, som han traf med sine Søsterbørn, Sønnerne af den lige afdøde Hertug Albrecht af Sachsen, viser klart, hvor vidt hans Tanker førte ham: undertvinge og dele Holsten var det første, men kunde man naa videre og faa Magten i Danmark, skulde ogsaa dette Rige deles mellem Forbundsfællerne.

Om disse Planer har man vel aldrig faaet Underretning ved det danske Hof; Dronningen skrev fra sit Fængsel til Hertugen og udnævnte ham til Rigsforstander i Danmark. Straks brød han ogsaa løs; i Lübeck, der som saa ofte laa i Kiv med sine holstenske Naboer, fik han en vigtig Forbundsfælle, og allerede i Efteraaret 1261 kunde han drage ind i Holsten med en Hær paa 1600 Ryttere. Han brændte Landet viden om og havde i Begyndelsen stor Fremgang; baade Plön og Oldenburg blev erobrede, men da Hertugen lagde sig for Kiel, fandt han skarp Modstand; en hel Maaned belejrede han Byen uden Resultat, og til sidst maatte han drage hjemad.

Hvad enten det nu var dette Albrechts Angreb, der gjorde Hol-

stenerne tilbøjelige til Forlig, eller man fra dansk Side nu viste sig rede til at bringe de største Ofre, vist er det, at Aaret 1262 bragte Fred til Veje. Markgreverne af Brandenburg, der jo var Kristoffer I's Søstersønner, lagde sig imellem; det kom til Fredsunderhandlinger i Quedlinburg, hvorhen Dronning Margrete førtes fra sit Fængsel i Hamburg, og da Forhandlingerne genoptoges paa Slottet Saltzwedel i det Brandenburgske og senere i Hamburg, kom man til Enighed. Enkedronningen fik sin Frihed; den lille Konge blev overgivet til Markgreverne, formodentlig som Pant for Opfyldelsen af Fredsvilkaarene. Hvad disse egentlig gik ud paa, derom vides lige saa lidt som om Aarsagen til Stridens Udbrud, men man har sikkert maattet gøre Holstenernes sønderjydske Myndlinge store Indrømmelser. Hertug Erik ses siden at være i Besiddelse af Øen Als, dertil af alt Kronens Gods i Hertugdømmet; i selve Kongeriget besad han som Arvegods i det mindste Byen Faaborg, medens hans yngre Broder Abel sad inde med Svenborg og hele Langeland. Det meste af dette har vistnok været, hvad Abels Børn fik udlagt ved Forliget i 1262.

39. Peder Finsøns Segl. Under et Brev af 1251 i det svenske Rigsarkiv.

Hvad man saa havde maattet ofre, sad dog nu Kronen fast paa Barnekongens Hoved, og ledsaget af Hertug Albrecht vendte Enkedronningen tilbage til Danmark. Her gik Albrecht som Rigets Forstander frem med stor Kraft og Haardhed. De kongefjendske Prælater, der var komne tilbage, maatte atter forlade Landet; Peder Skjælmsøn flygtede til Rügen, Jakob Erlandsøn opholdt sig rundt om ved Landets Grænser, i Sverige, i Tyskland og i Sønderjylland, og deres Tilhængere i Danmark fik det haardt, efter hvad Lundeaarbogen fortæller. »Efter Befaling af Hertugen, Magister Gerhard (den pavelige Udsending) og Jon Litle blev alle Lunde og Roskilde Kirkes Godser plyndrede og Kannikernes Gods konfiskeret; Præster blev skændigt fængslede og berøvet alt deres Gods. Alt det onde, som Gud tillod Hertugen og hans Medvidere at udrette, er det langt at fortælle i Enkelthederne«. Ogsaa over for verdslige fo'r man frem med Skarphed, og en saa anselig Dame som Esbern Snares Datter, Fru Ingeborg til Kalundborg, blev fordrevet, rimeligvis fordi

hendes Søn havde sluttet sig til Hertug Erik; ved den Lejlighed er vist den vigtige Borg, som hendes Fader havde bygget, kommet til Kronen.

Lad end den kirkelige Aarbogsforfatters Fortælling være meget overdrevet, sikkert er det, at Hertug Albrechts Optræden i Danmark snart vakte den største Misnøje blandt de indfødte Stormænd. Der skal endog være indgaaet en formelig Sammensværgelse imod ham;

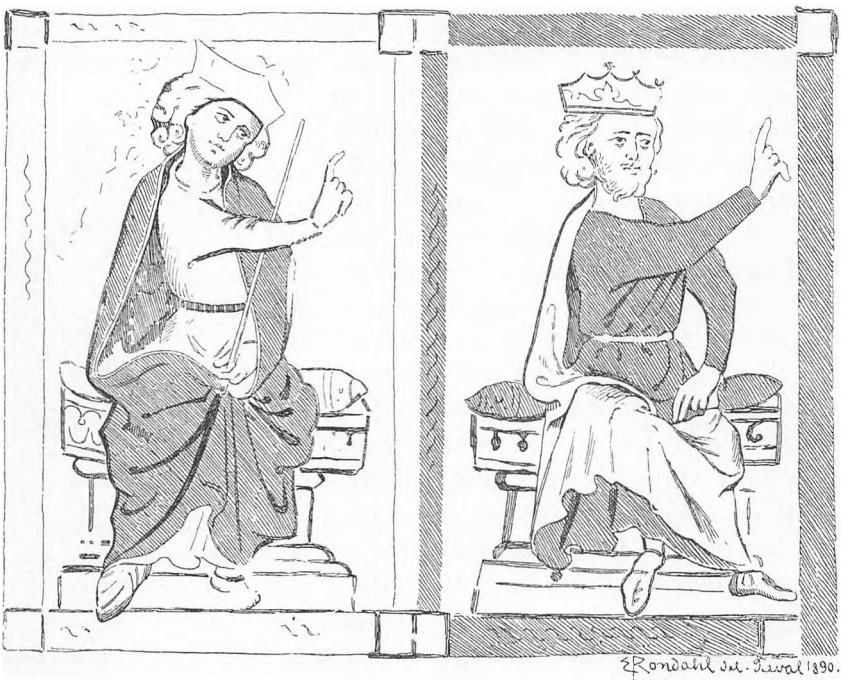

40. Dronning Margrete og hendes Søn, Kong Erik.
Miniatur i Staden Revals Haandskrift af den lybske Ret 1282.

den blev opdaget, og Hovedmændene for den henrettedes, blandt dem ogsaa Drosten Peder Finsøn og Iver Tagesøn. I Skaane kom det til ligefrem Opstand, og Ærkebispens Slot Aahus, der var besat af de kongelige, blev indtaget og ødelagt i 1262; Aaret efter angreb Skaaningerne Helsingborg, og Hertugens Riddere, der laa paa Borgen, kom til at lide saadan Hungersnød, at de maatte spise deres egne Heste; Hertugen blev af Vinden hindret i at bringe dem Undsætning, og til sidst maatte Borgen overgive sig. I 1263 forlod da Albrecht Danmark; hans Rimkrønike veed at fortælle om den Sorg, Dronningen følte ved at skilles fra ham, i hvem hun endda skal

have haabet at finde en ny Ægtemand, og om de rige Gaver, som hun skænkede den bortdragende; de danske Aarbøger, affattede i kirkelige Kredse, taler derimod om, at Hertugen drog bort »med stor Skam« eller siger endog, at han »flygtede« fra Landet, og naar de meddeler, at han kort efter faldt i Fangenskab hos Markgreven af Meissen, glemmer de ikke at tilføje, at det var »ved Guds retfærdige Straffedom«.

Ro var der dog kommet i Landet, om end der i de følgende Aar spores enkelte Efterdønninger af den store Ufred, som naar det ved Aar 1264 i Aarbøgerne hedder, at »Arreskov ødelagdes«. I det samme Aar vendte Erik tilbage fra Brandenburg, og ved denne Tid maa han være blevet erklæret for myndig, selv om Dronningen ogsaa den følgende Tid sikkert beholdt hele Styrelsen i sin Haand. Kæmpedes der imidlertid ikke mere med Sværdet, førtes Pennen desto ivrigere i den endnu uafsluttede Strid med Jakob Erlandsøn og de andre Prælater.

VII.

Ærkebispestridens sidste Stadier.

Ved det store Forlig i 1262 havde Ærbebisp Jakob Erlandsøn mistet sine politiske Forbundsfæller, og samtidigt saa det ogsaa ud til, at Paven vilde vende sig imod ham. Aleksander IV var i 1261 blevet efterfulgt af Urban IV, og alt hvad denne hørte, gik imod Ærkebispen; hvorledes Magister Gerhards Indberetninger har lydt, kan vi let forestille os, og i Rom var der i dette Øjeblik en dansk Mand, der fra nu af blev Jakob Erlandsøns farligste Modstander. Det var Tyge, som af Aarhuskapitlet var blevet valgt til Biskop, men hvis Valg Ærkebispen ikke havde villet anerkende; han var derefter rejst til Rom og vandt her Pave Urban ganske for sig. Paven indviede ham til Biskop og udnævnte ham tillige til Indsamler af en udskrevet Korstogsskat; i Skrivelsen derom betegnede han Tyge som »en Mand af urokket Tro og prøvet Dyd, der, udrustet med mange Aandens Gaver, godt forstod at bringe til Ende, hvad han satte sine Kræfter ind paa«. Under Paavirkning af ham gik Urban stedse skarpere frem imod de landflygtige Prælater. Han fornyede Fuldmagten for Gerhard som Nuntius, og hvorledes denne fo'r frem i Danmark, har vi allerede hørt. I 1263 overdrog Urban Biskop Tyge at bestyre Roskilde Stift, »da Diocesanen, Biskop Peder, og Ærkebispen af Lund, Stedets Metropolitan, siges

at være faldne i Band og at opholde sig uden for Danmarks Rige«, og et halvt Aar senere befalede Paven Bispen af Viborg, den kongelige Kansler Niels, at overtage de bispelige Forretninger i Lunde Stift, da Ærkebispen »dels af egen Drift, dels paa Grund af sine Forbrydelser er bortrejst for længere Tid«. Ja, samtidigt bevilgede Urban Enkedronningen og den unge Konge, at siden de to landflygtige Bisper havde stillet sig i et aabenbart fjendsk Forhold til dem, skulde disse ikke have Ret til at lyse de to i Band eller paalægge Landet Interdikt.

Sit Højdepunkt naaede Pavens Fremfærd imod Jakob Erlandsøn endelig i en Skrivelse, som han i April 1264 rettede til denne. Han gjorde heri alle de Klager, som man fra Kongens Side havde forebragt ham, til sine, og talte om »de utallige Slags Forfølgelser, som Ærkebispen paa tyrannisk Vis formasteligt havde forsøgt imod Kongen, Dronningen og Riget«; han føjede dertil en Beskyldning for Kætteri, idet Jakob Erlandsøn skal have ændret noget i det nikæiske Symbol, og beklagede sig sluttelig bittert over den Ulydighed, som Jakob havde udvist over for ham selv og hans Udsending, siden han ikke havde efterkommet dennes Befaling om, at han personlig skulde indfinde sig hos Paven. Urban formanede ham derfor i de alvorligste og strengeste Ord til at gaa i sig selv og ændre sin hele Opførsel; han befalede ham straks frivilligt at overgive Bestyrelsen af sit Embede til Prioren i Halmstad og Subprioren i Lund og truede med ellers at ville skride til en Undersøgelse af hans Forseelser og straffe dem retfærdigt.

Harmfnysende har sikkert Ærkebiskop Jakob læst denne Skrivelse, der lagde al Uretten over paa hans Side; men han har indset, at der ikke var andet for ham at gøre end foreløbigt at lystre og efter Pavens Bud at begive sig til Rom. Dette gjorde han da, og i Foraaret 1265 træffer vi ham i Italien. Her fandt han dog ikke mere den mod ham saa fjendtligsindede Urban som Pave; han var død et halvt Aars Tid efter Afsendelsen af sit Formaningsbrev, og hans Efterfølger Clemens IV, der valgtes 5. Febr. 1265, indtog en anden Holdning. Ærkebispen havde jo nu vist sin Lydighed mod Pavestolen ved at komme til Rom, og han kunde her selv forelægge sin Sag for den ny Pave; den retslige Undersøgelse, som Urban havde truet med, blev der ikke mere Tale om, men Clemens stillede sig dog heller ikke ubetinget imod Kongen. Han indsaa vel klart, hvor vanskelig og indviklet Sagen var, og at der fra begge Sider var begaaet megen Uret og store Overgreb. Ret i apostolisk

Aand stræbte han da kun at bringe Forlig og Udsoning til Veje, og for at naa dette Maal bestemte han sig til at sende en Legat til Norden, ikke en simpel Nuntius, men en *legatus de latere*, en Kardinal, til hvem det allermeste af Pavens hele Magtfuldkommenhed overdroges og som med en Kirkefyrstes store Autoritet kunde bringe den gamle og bitre Strid til en retfærdig Udgang.

Til Legat valgte Pave Clemens Kardinal Guido, Presbyter af St. Laurentius in Lucina, en Mand, der var Cistercienser og tidligere havde indtaget Pladsen som denne Ordens Overhoved, idet han havde været Faderabbed i selve Hovedklosteret Citeaux. Guido havde Navn for stor Lærdom og megen Beskedenhed; hans velvillige Sind mentes at kunne gyde Olie over de vilde Bølger. Som en Forsonlighedens Sendebud skulde han komme til Norden, og i denne Aand er saavel Pavens Instruks for ham affattet som de Skrivelser til Enkedronningen og den unge Konge, som han medførte. I en velvillig og faderlig Tone talte Pave Clemens til Margrete og Erik og bad dem udrydde al Vrede af deres Hjerter og bøje sig for Legatens Dispositioner, for at »al anstødelig Bitterhed, enhver smertende Torn, al styg Uenighed fra Roden af kan oprykkes i Riget«.

Pavens Fuldmagt for Guido er udfærdiget i Juni 1265, og snart efter er Legaten vel draget af Sted; men han havde forskellige Ærinder undervejs, bl. a. til sit eget tidligere Kloster, og synes heller ikke at have skyndt sig. Først ved Nytaarstid 1266 naaede han til Lübeck, og endnu tilbragte han flere Maaneder med at rejse om i Nordtyskland, der ligeledes var underlagt ham som Legat, men hvori der ikke var synderlig vigtige Sager at ordne; Paven indskærpede ham da ogsaa ved denne Tid, at han »stadigt maatte holde sig for Øje, at det hovedsagelig var til Danmarks Rige, at han var sendt«. Aarsagen til Forsinkelsen laa dog vist i, at Guido, før han paabegyndte sine Forhandlinger med den danske Regering, vilde oppebie Ærkebiskop Jakob, og denne var endnu i Italien i Begyndelsen af Aaret; saa tiltraadte han sin Tilbagerejse, og i April Maaned kunde Guido endelig fra Rostock rejse over til Danmark, hvor han derefter forblev Sommeren over, dog at han ved Midsommertid gjorde en Rejse op til Kalmar, maaske for at høre Birger Jarls Mening om, hvorledes Kirkesagen bedst kunde bilægges. I Danmark holdt Legaten Synoder baade i Lund og Roskilde, og han forhandlede ogsaa med den unge Konge, hans Moder og deres Raadgivere. Hvad han stræbte at føre igennem, var først og fremmest, at de landflygtige Prælater genindsattes i deres Embeder; det

var den givne Forudsætning for al senere Udsoning af Stridspunkterne eller Forlig om den Erstatning, der kunde tilkomme Bisperne for den Skade, de havde lidt. Guidos Bestræbelser frugtede dog intet; det voldte allerede Vanskelighed at finde et Sted i Riget, hvor de fordrevne kunde komme til Stede for at forhandle, og skønt begge Parter siden paastod, at de i den Retning havde strakt sig saa langt, de kunde, var det dog ikke muligt at opnaa Enighed blot derom. Efter flere Maaneders Forsøg paa at komme til en mindelig Overenskomst mente Guido endelig, at der ikke var levnet ham anden Udvej end den Rettergang, som han havde fuld Myndighed til at indlede og afgøre, og midt i August Maaned, da han var i Ribe, stævnede han alle de stridende Parter til at møde for ham i Slesvig By d. 24. September.

Striden syntes at nærme sig en Krise, og at Legatens Dom i det mindste vilde gaa ud paa, at alle Prælaterne skulde genindsættes i deres Værdigheder og have alt det Gods tilbage, som var indDraget, derom kunde der ikke være Tvivl. Kongens snilde Raadgivere fandt dog en Udvej til for denne Gang at afværge den truende Fare; vel kunde man ikke ligefrem appellere fra Legaten til Pave, thi Appel før Domfældelsen var udtrykkeligt afskaaret i den pavelige Fuldmagt, men man greb til at rette Angrebet mod det Sted, Guido havde valgt til Sagens Afgørelse, og paa det Grundlag nedlægge Protest. Naar Kardinalen havde udset Slesvig til Forhandlingssted, var Valget jo ret naturligt; her i Hertug Eriks Land havde de fordrevne Prælater ofte opholdt sig, her kunde de møde uden noget Lejde fra Kongen, og om et saadant eller dets Indhold var det jo bl. a., at man ikke havde kunnet enes. For sin Part kunde Kongen dog nok have en hel Del at sige imod dette Sted, og ad denne Vej kunde han have nogen Udsigt til at faa den kanoniske Ret paa sin Side; Pave Innocens III havde i alt Fald en Gang dekreteret, at naar den indstævnede ikke uden Fare kunde komme til den Dommer, der havde stævnet ham, saa kunde han frit appellere til Paven, selv om Appel var udelukket i Kommissoriet. Heraf benyttede Kongen sig, og mens Guido endnu var i Ribe, nedlagde han Appel imod Stævningen (25. August), idet han udtalte, at Slesvig for ham var et meget mistænkeligt og usikkert Sted, i hvis Naboskab han selv og hans Moder var blevet tagne til Fange, hvor hans Farbroder var »blevet saaledes behandlet af sine Avindsmænd, som flere af vore Rigers Stormænd ikke er uvidende om«, og som grænsede lige op til Rigets værste Fjender, saaledes at han kunde

frygte Baghold, om han ikke var ledsaget af Hær. Kongen benyttede tillige Lejligheden til at skubbe sin Moder ud af Rettergangen ved at erklære, at hun var under hans Formynderskab.

Om Mødestedet førtes nu videre Forhandlinger inden Stævningstidens Udløb. Kardinalen fandt Kongens Indvendinger imod Slesvig ubeføjede; han fremhævede, at Kongen slet ikke behøvede at møde personlig, hvad der end ikke var passende, og at hans befuldmægtigede i Sikkerhed kunde komme frem, siden der jo var Fred mellem Kongeriget og Hertugdømmet, som kun var en Del af Riget; hvad angaar, at Erik Plovpenning var blevet dræbt her, bemærkede Guido spydigt, at da de danske Konger næsten alle var omkomne ved Drab, kunde det paa den Maade blive vanskeligt nok at finde et Sted i Riget, der var sikkert. Alligevel tilbød han Kongen at tage et andet Mødested, hvor saa Retsforhandlingen skulde foregaa paa den i Stævningen nævnte Dag, og han henledede særlig Opmærksomheden paa Byen Ribe; denne syntes Kongen dog ikke om, da Staden ikke var ommuret, og det endte saa med, at Legaten holdt fast ved Slesvig.

41. Kardinallegaten Guidos Segl[1].
Under et Afladsbrev af 1266 i Rigsarkivet.

Her indfandt sig til fastsat Tid alle Prælaterne med Ærkebispen i Spidsen; fra Kongen kom først Ærkedegnen Peder Aaby fra Aarhus, senere en anselig Sendefærd, bestaaende af Biskop Esger af Ribe, Kongens Marsk Jens Kalf og andre Raadsherrer, men de mødte kun for atter at protestere imod Stedet som usikkert. Ironisk svarede Guido, at naar Kongen havde sendt saa fornemme Mænd derhen blot for at nedlægge denne Paastand, fremgik deraf allerbedst, at han lige saa godt kunde have sendt befuldmægtigede til at føre Processen. Han ventede derefter endnu i seks Dage for at se, om der vilde komme nogen; det skete ikke, og d. 30. Septbr.

[1] Sigillum FRatrIS GVIDONIS TiTuli S[ancti L]AVRencii IN LVCina PresByteRI CARdinalis (Guido forte som Kardinalpresbyter Titel efter Kirken S. Laurentius in Lucina i Rom).

afsagde derefter Guido sin Dom, idet han erklærede Kongen og Dronningen for trodsigt udeblevne (*contumaces*).

Dommen gik ud paa, at de landflygtige Prælater straks skulde indsættes i deres Stillinger og have deres Gods tilbage; om hvad Skadeserstatning der kunde tilkomme dem for al den Uret, de havde lidt, vilde Legaten derimod endnu ikke udtale sig, men stævnede Parterne til desangaaende at møde for ham d. 19. Oktober i Lübeck. Af Prælaterne forlangte han en edelig Forsikring om, at de vilde være Kongens lydige Undersaatter, en Ed, som de ogsaa straks aflagde, støttede af forskellige Mededsmænd; af Kongen krævede han, at han inden d. 9. Oktober skulde skaffe Prælaterne fuld Sikkerhed for, at de kunde vende tilbage, ved et Lejdebrev, medbeseglet af Rigets bedste Mænd. For saa vidt Kongen ikke efterkom dette, vilde han og hans Moder være ifaldet Bandlysning og Riget underkastet Interdikt, og til dettes Gennemførelse traf Legaten Foranstaltninger, idet han bl. a. truede enhver Biskop, der ikke overholdt det, med Suspension og 15 Dage derefter med Bandsættelse.

Kong Erik stolede paa sin Appel, som han vel allerede havde afsendt til Paven; han gjorde intet Skridt for at sikre Prælaternes Tilbagevenden, og da Guido d. 19. Oktober paa ny satte Retten i Lübeck, mødte atter her Ærkedegnen Peder, men blot for at protestere imod, at Legaten fældede nogen Kendelse om den Erstatning, der kunde tilkomme Prælaterne. Atter blev da Kongen og Dronningen erklærede *contumaces*; Prælaterne gjorde vidtløftigt Rede for de store Indtægter, de havde mistet ved deres lange Fordrivelse fra Danmark, men Guido udsatte dog at fælde nogen Kendelse i dette Erstatningsspørgsmaal. Derimod udtalte han i Henhold til Dommen fra Slesvig Bandlysningen over Kong Erik og hans Moder og Interdiktet over Riget.

Kongens Appel til Paven havde dog betaget Domskendelsen næsten al Virkning, og Spørgsmaalet var, hvorledes Paven, til hvem ogsaa Guido indberettede de Skridt, han havde foretaget sig, nu vilde stille sig. Om Kong Eriks Raadgivere har haabet at faa ham paa deres Side, blev de dog ganske skuffede. Pave Clemens erklærede i sit Svar til Kongen, at hans Appel var fuldstændig uberettiget; »Appel er indført som et Middel til at oprejse undertrykte, ikke til at undertrykke uskyldige; derfor vil vi ingenlunde laane Øre til dine Appellationer, der ingensteds har hjemme«. Han mindede Kongen om al den Velvilje, som han havde fundet hos Paverne, der havde understøttet ham mod hans Fjender og arbejdet

paa hans Frigørelse for Fangenskabet; alt dette havde han kun gengældt ved over for de fordrevne Prælater at optræde med største Stivsind. »Du byder ingen Ret, du vil ikke følge fredelige Raad; du nægter Prælaterne Sikkerhed og tillader ikke, tværtimod forhindrer, at der anvises et Sted i Riget til fredelige Underhandlinger med dem. Saaledes lønner du din Moder Kirkens Følelser, saaledes gengælder du din Faders Velgerninger!« Indtrængende formanede Paven da Kongen til nu endelig at ydmyge sit Sind, adlyde hans og Legatens Paamindelser og afhjælpe, hvad han havde fejlet imod Prælaterne, mens det tillige antydedes, at Kirken ellers maatte anvende sine yderste Tvangsmidler imod ham lige til at løse hans Undersaatter fra deres Troskabsed.

Pave Clemens synes at have været fuldt overbevist om, at denne Formaningsskrivelse maatte føre Kongen til Eftergivenhed, og da han kort efter svarede paa Legatens Indberetning, gik han ud fra, at Kongen nu i det mindste vilde tilstede Prælaterne at vende tilbage. I saa Tilfælde skulde Legaten ophæve Bandlysningen og Interdiktet og derefter skride til at faa Erstatningsspørgsmaalet afgjort, hvorved han først skulde se at faa Parterne til at enes i Mindelighed, men hvis det ikke lykkedes, da selv afgive en retfærdig Kendelse derom. Man var imidlertid kommet ind i Aaret 1267; Legaten rejste om i Schlesien og Østrig, fjernt fra Danmark, og mens han sendte de pavelige Skrivelser til Kongen, var han selv længe optaget af andre Sager. Endelig i Begyndelsen af September kom han atter til Lübeck.

Fra Danmark forlød der stadigt intet, og fuld af Vrede over, at Kongen og Dronningen end ikke havde værdiget ham et Svar, bød Legaten nu i et Sendebrev til Bispen af Lübeck, at han, »siden Straffen bør vokse, eftersom trodsig Ulydighed vokser«, i alle Byens Kirker ved udslukte Lys og under Klokkernes Ringen skulde udtale det store Band over Kongen og Dronningen af Danmark, dertil over Bisperne af Aarhus og Børglum samt en hel Del andre danske gejstlige, »hvilke alle ikke overholder vort Interdikt«. Samme Dag (10. Septbr.) fældede Guido endelig Dom ogsaa om Skadeserstatningen til Prælaterne. Han gik ud fra, hvad disse havde forlangt ved Mødet i det foregaaende Aar; efter Raadslagning med kyndige Mænd fra Danmark og Nabolandene gjorde han dog et meget rundeligt Afslag i deres Krav og lod dem aflægge Ed paa, at der i det mindste tilkom dem saa meget. Da dette var sket, dømte han Kong Erik til at

betale disse Summer i Løbet af eet Aar, om han ikke vilde paadrage sig en ny Bandlysning.

Lige i dette Øjeblik, da Kardinallegaten havde bragt Kirkestriden til sin endelige Afslutning, for saa vidt Domme kunde gøre det, besluttede Regeringen i Danmark sig til et forsonligt Skridt. Kongen sendte Biskop Esger af Ribe over til Lübeck, og han medbragte en Skrivelse, hvori Kongen vel mindede om al den Uret, der var tilføjet ham af Prælaterne, og ogsaa beklagede sig over Legatens Dom, men dog nu erklærede sig rede til at vise sin Ærbødighed for den hellige Moder Kirken ved at gøre store Indrømmelser. Bispen skulde tilbyde, at Kongen vilde yde Prælaterne Sikkerhed for, at de kunde vende tilbage, naar de paa deres Side vilde love ikke at inddrage nogen Udlænding til Danmark, der kunde skade Kongen; begge Parter skulde derefter vælge nogle Mænd af Riget, der skulde have Magt til at afgøre alle Stridspunkterne paa retfærdig Maade og efter Guidos Raad.

Det er ikke ganske klart, hvad Virkning dette Skridt har haft. Det synes dog, at Kongens Skrivelse har haft den Følge, at Bandlysningen imod ham og hans Moder blev hævet; der er i alt Fald i de følgende Aar intet Tegn til, at de har levet under Band eller er blevet afløste af et saadant. Paa den anden Side har Guido ikke nu villet begynde forfra og prøve Forhandlinger med Kongen, saa meget mindre som han ved denne Tid, om ikke allerede før havde modtaget en Tilbagekaldelsesskrivelse fra Pave Clemens. Denne har aabenbart ikke været tilfreds med den Vending, hele Kirkestriden havde taget under Guidos Ledelse; den fredelige Udsoning, han havde ønsket, var ikke opnaaet, og maaske har Paven bedre end sin Legat indset, hvor lidt man kunde vinde frem over for Danmark ved de rent kirkelige Straffemidler. Allerede 8. Maj havde derfor Clemens tilskrevet Guido, at han skulde vende tilbage fra »disse vilde Folk, der til deres egen Skade sidder saa fast i deres Vildfarelser, at de hverken bryder sig om Irettesættelser eller om deres Sjæles Salighed«.

Endnu inden Udgangen af September Maaned tiltraadte Guido da sin Hjemrejse og efterlod de landflygtige Prælater saa temmelig i samme Stilling, som før han paatog sig det vanskelige Hverv. Noget fremad havde de dog vundet. Ved den sidste Instruks, som Paven havde tilsendt sin Legat, havde han bl. a. tilladt Ærkebisp Jakob og Bisp Peder, om de ikke turde vende tilbage til Danmark, da i Udlandet at udføre deres Embedsforretninger, i det mindste Ordi-

nationer, Bispen af Præster, Ærkebispen af Bisper. Heraf benyttede Jakob Erlandsøn sig og viede nye Bisper baade i Odense og i Slesvig. I det første Stift var hans tidligere Tilhænger Regner nylig død, og her ordineredes nu en fransk Cisterciensermunk ved Navn Peder, for øvrigt den samme, som Knudsbrødrene allerede havde valgt i Abels Tid, da denne i Stedet paatvang dem Regner; i Slesvig var Biskop Niels, Kongens trofaste Mand, blevet fordrevet af Hertugen og var død som landflygtig i Danmark; i hans Sted havde Kapitlet

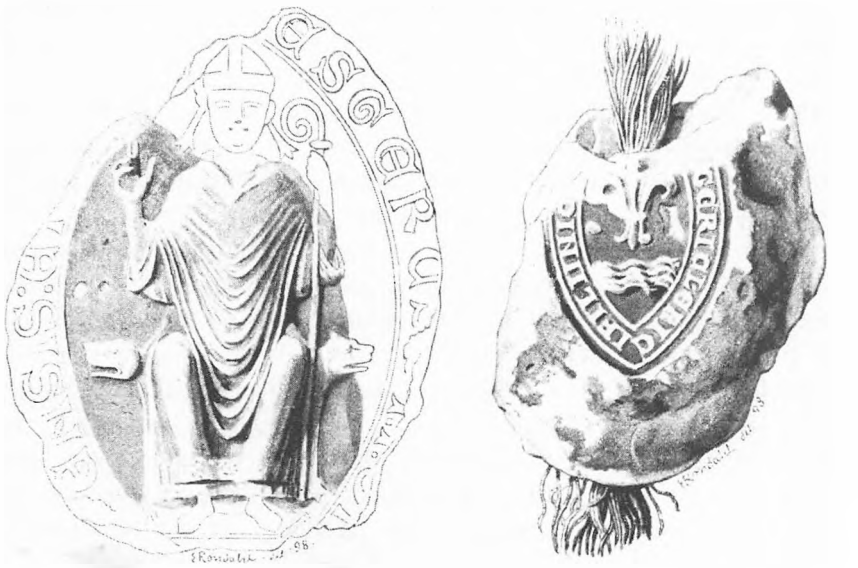

42. Bisp Esger af Ribes Segl og Modsegl[1].
Under et Brev af 1260 i Rigsarkivet.

valgt Kanniken Bonde, der straks stillede sig paa Ærkebispens Side og nu blev indviet af denne. Støttet paa disse nye Bisper kunde Jakob Erlandsøn gaa dristigere frem; det lykkedes ham endda at vinde denne Biskop Esger af Ribe, der som Sendemand fra Kongen kom over til Lübeck, og han holdt nu et ligefremt dansk Kirkemøde her paa tysk Grund. Paa dette vedtog de tilstedeværende Prælater, at Interdiktet skulde overholdes, og de udtalte tillige Bandlysningen over de to jydske Bisper og andre danske gejstlige,

[1] Seglet: ESGERUS DEI [GRACIA RIP]ENSIS EP[ISCOPVS]. Modseglet: [S' ES]GERI CLERICI FILII NIC[HOLAI] om en Lilje over Bolger, Bispens Familievaaben.

der ikke overholdt det og derfor allerede var blevet exkommunicerede af Legaten Guido. Ikendt ved Dom af Legaten, anerkendt paa Kirkemøde af Flertallet af de danske Bisper var Interdiktet nu saa lovligt som vel muligt; men at det virkeligt traadte i Kraft, er der intet Tegn til; tværtimod hedder det, at kun Kannikerne i Ribe og Franciskanerordenen iagttog det i de otte Aar, der endnu hengik, før det blev formelt hævet.

Efter de saa stærkt bevægede Aar 1266—67 trak Kirkestriden i Langdrag. Lidet tilfreds med, hvad den pavelige Legat havde udrettet, tiltraadte Ærkebiskop Jakob atter den lange Rejse til Kurien; han naaede til Italien i 1268 og oplevede her at se den store Triumf, som Pavedømmet fejrede, da Karl af Anjou i Slaget ved Scurcola knuste Ghibellinernes Forhaabninger og den sidste Hohenstaufer blev halshugget paa Neapels Torv; men disse Sager drog ogsaa Opmærksomheden bort fra hans Anliggender, og inden Aarets Udgang døde Pave Clemens IV. I næsten tre Aar stod Pavestolen ledig, og først 1271 valgtes Gregor X til Pave. Imidlertid havde ogsaa Kong Erik sørget for at sende Fuldmægtige til Rom, og hvor daarligt end Interdiktet overholdtes i hans Rige, synes det dog, at Kongen nu for enhver Pris vilde have Forlig; hans Udsendinge havde i det mindste Fuldmagt til at erklære, at Kongen i et og alt vilde underkaste sig Pavens Voldgift i Striden. De kongelige Udsendinge var gamle Modstandere af Ærkebispen, Ærkedegnen Peder Aaby, som vi allerede før har truffet, og Magister Niels Jyde, nylig udnævnt til Kongens Kansler, og begge hørte til dem, der var bandlyste af Legaten; nu stillede de sig imidlertid forsonligt, og ogsaa den allerede aldrende Ærkebisp synes at være blevet myg ved den lange Ventetid. I 1272 kom det da til et Forlig, som uheldigvis kun kendes af et kort Udtog. Kongen skulde sammen med tyve danske Stormænd give Jakob Erlandsøn Sikkerhed for, at han i Fred kunde vende tilbage til sit Sæde; Stridspunkterne skulde afgøres, de verdslige ved Voldgift af fælles Venner, de kirkeretlige af gejstlige, og Paven forbeholdt sig blot Afgørelsen, om de gejstlige Mænd ikke kunde enes.

I Virkeligheden var dermed da intet endelig afgjort, og det er end ikke sikkert, at Kong Erik udstedte det Lejde, der skulde sikre Ærkebispens Tilbagekomst; denne tiltraadte vel Hjemrejsen til Danmark, men han naaede ikke længer end til Rügen, hvor han døde d. 18. Febr. 1274. Biskop Peder af Roskilde tilmeldte Paven Dødsfaldet og meddelte ved samme Lejlighed, at den Strid, der havde

været mellem ham selv og Kronen lige siden Kristoffers Tid, nu var bragt til Ende. Til nogen Voldgiftskendelse er det øjensynligt ikke kommet, og om Erstatning til Prælaterne eller deres Stifter for al udstaaet Skade blev der ikke Tale; da en senere Ærkebiskop i Lund, Jens Grand, atter kom i Strid med Kronen, glemte han ikke mellem sine mange Krav ogsaa at opstille det, at Lunde Stift skulde have Erstatning for dets Skade i Ærkebiskop Jakobs Tid. Interdiktet blev hævet 1275, da Paven havde faaet Underretning om Biskop Peders Genindsættelse og Ærkebispens Død.

Den store Kirkestrid i Danmark, der havde strakt sig over næsten tyve Aar, løb til sidst helt ud i Sandet. Peder Skjælmsøn døde snart efter (1277); paa Ærkestolen fulgtes Jakob Erlandsøn af sin egen Broder Erland, der dog som Ærkedegn havde stillet sig paa Kongens Side og endog var blevet bandlyst af Kardinal Guido, og hverken han eller hans nærmeste Eftermænd, der hurtigt afløste hinanden, traadte i den store Ærkebisps Fodspor. Erfaringen havde jo ogsaa tilstrækkeligt godtgjort, at det var en farlig Vej; intet var traadt klarere frem end, at Kronen stod overmægtig over for det hierarkiske Parti. Kun hvor Jakob Erlandsøn havde haft politiske Forbundsfæller, hvor han havde staaet Side om Side med den jydske Hertug og dennes Venner eller i det mindste med Jarimar af Rügen, havde han vundet en kortvarig Sejr; ellers havde han stedse ligget under. Han var blevet fængslet, han og hans Tilhængere havde atter og atter maattet forlade Riget, de havde maattet finde sig i, at Kronen lange Aar igennem oppebar Bispestolenes rige Indkomster, og til sidst havde de hverken faaet Oprejsning eller Erstatning. Selv over for en pavelig Legat havde den kongelige Regering ved snilde Vendinger vidst at unddrage sig fra at efterleve de Domme, der blev fældede; Folket stod Prælaterne imod, Hovedparten af Gejstligheden fulgte dem ikke, og Kirkens Straffemidler gjorde derfor næsten ingen Virkning. Stærkest viser Hierarkiets Nederlag sig i, at Vejlekonstitutionen, der først havde bragt Striden ret i Gang, ikke trængte igennem, ja, efter Kristoffer I's Død er det, som om den aldrig havde været til; hverken Paven, Legaten eller Ærkebispen selv taler nogensinde derom.

Det var en haard Kamp, Jakob Erlandsøn havde udkæmpet, og han havde under den vist stort aandeligt Mod. Var han end en herskelysten og hensynsløs Mand, der ikke veg tilbage for at forbinde sig med Rigets Avindsmænd og frydede sig over deres Sejre, var han dog først og sidst Kirkens Mand, fyldt af dens Aand,

ivrig i dens Tjeneste. Tillige var han en from Mand efter Tidens Vis; han skænkede rige Gaver til Kirker og Klostre, og ligesom han selv en Tid lang tænkte paa at trække sig tilbage som Broder hos Franciskanerne, var hans Samvittighed ogsaa saa ømtaalig, at han lod undersøge, om noget af hans Arvegods var erhvervet med Urette, for i saa Fald at give det tilbage til dets rette Ejere. I sin Kamp for Kirkens Ideer har han sikkert været ledet af den dybeste Overbevisning, og ofte har han i Striden med Rette kunnet føle sig som en Kæmper for Aanden mod Legemet, for Retfærd og Sandhed mod den raa Magt. Thi helt igennem havde det jo under Kirkestriden vist sig, hvor vanskeligt det var at komme til sin Ret i Riget; over for en energisk Konge stod man magtesløs, og for saa vidt peger Kirkestriden i Erik Klippings Ungdom frem mod det, der skulde blive Knudepunktet i denne Konges senere Aar, Forsøgene paa at skaffe Garantier imod kongelig Vilkaarlighed.

VIII.

Religiøst Liv; Tiggermunke og Klosterstiftelser; folkelige Helgener.

Det har utvivlsomt været en Epoke i Religiøsitetens Historie i Danmark, dengang Franciskanerne i Aaret 1222 drog ind i Danmark »paa deres nøgne Fødder« og da blev »modtagne af Kong Valdemar og hele Klerus og Folk med Velvilje og Kærlighed«; Aaret før havde Dominikanerne gjort deres Indtræde i Landet ved en danskfødt Broder, Salomon fra Aarhus, der var udsendt af selve Ordensstifteren fra Generalkapitlet i Bologna. Faa Aar efter var Franciskanernes graa og Dominikanernes sorte Kutter kendte i hver Vraa af Danmark. Ligesom i deres Hjemstavn knyttede de to Ordener sig især til Byerne; de fik overdraget en Grund og byggede sig her deres simple Bo, som dog snart udvidedes og forsynedes med en Kirke. Men Købstadvæsenet var endnu saa lidt udviklet i Norden, at det som oftest ikke blev Borgerne, der grundlagde de nye Klostre; det var Konger og Stormænd, der traadte til her ligesom tidligere ved Klosterstiftelserne ude paa Landet. Astrad Frakke, der havde været Drost hos Valdemar Sejr, oprettede Franciskanerklosteret i Svenborg og blev selv Broder deri; i Flensborg stiftedes Ordenshuset af den hertugelige Drost Johan Hvidding, i Randers af en Herremand Niels fra det nærliggende Barritskov, i Ystad af Ridder Holmger. Endnu ivrigere var Kvinderne, ingen dog mere

end Fru Ingerd, en Datter af Jakob Sunesøn af Møn, Ærkebisp Anders's og Bisp Peders Broder; hun nævnes som Grundlæggerinde af ikke mindre end fire sjællandske Graabrødreklostre, i Roskilde, Kalundborg, København og Næstved. Kongehuset blev ogsaa grebet af Strømmen; Erik Plovpennings første Regeringshandling var jo, at han erklærede at ville begraves i en Graabroders Dragt i Roskilde; Erik Klipping stiftede eller begavede Franciskanerklosteret i Odense og udtalte offentligt, at han vilde begraves i dette Klosters Kirke, hvor han ogsaa havde bisat to af sine Døtre, der var døde som smaa. Ikke mindre Sympati fandt Tiggermunkene hos de store Prælater, og der var et Tidspunkt i Jakob Erlandsøns Liv, hvor han for Alvor tænkte paa at ombytte Ærkebispegaarden med Minoriterklosteret; han fik endog Pavens Tilladelse til at nedlægge sit Embede, og selv om det blev ved Tanken, fandt han i det mindste efter sin Død sit Hvilested i den stille Klosterkirke. Inden Aarhundredets Udgang havde de to Tiggermunkeordener hver vist over en Snes Klostre i Danmark.

43. Et Dominikanerklosters Segl[1].
I Rigsarkivet.

Den kraftige Organisation, der var de nye Ordeners Styrke, medførte de ogsaa til Norden; Klostrene stod i den livligste Forbindelse baade indbyrdes og med Ordenen. Allerede 1239 blev paa Dominikanernes Generalkapitel, der i det Aar holdtes i Paris, de nordiske Riger ordnede som en selvstændig Provins, *Dacia*, der styredes af en Provincialprior og sendte to Valgmænd til Ordenens store Fællesmøder; ved samme Tid maa ogsaa Franciskanerne have faaet deres Provins Dacia, hvis Leder kaldtes *minister provincialis,* og fra den Tid af holdt hver af de to Ordener i Norden hyppige Fællesmøder eller Provinskapitler. Der er endnu bevaret en Del Beslutninger, tagne paa Dominikanernes Kapitler; de viser os det skarpe Tilsyn, der førtes med de enkelte Klostre, den hyppige Omflytten af Brødre fra et Kloster til et andet hele Norden over. Man sporer ogsaa, hvilken Vægt der lagdes paa Prædikener, som Brødrene holdt i Landets eget Sprog; de unge Munke skulde flittigt øves i denne Kunst og underkastes en Prøve, før de udsendtes, for-

[1] Sigillum COnVENTus FRatruM PreDICATO[Rum] . . . . . .

uden at de skulde have naaet en passende Alder og vist et ustraffeligt Forhold. Ogsaa for Lærdommen sørgede man, og de Brødre, der viste gode Evner, blev paa Ordenens Bekostning sendte til de store Højskoler i Paris, Oxford og Köln.

44. Franciskanermunk[1].
Efter et Billede i Matthæus Parisiensis' Historieværk.

Tiggermunkene blev hurtigt en vigtig Faktor i dansk Kirkeliv, og de nordiske Ordensforstandere var indflydelsesrige Mænd. Allerede i Erik Plovpennings Tid overdroges det Dominikanernes Provincialprior og Franciskanernes Provincialminister at dømme mellem Kongen og Niels Stigsøn sammen med en Biskop, og under Striden med Jakob Erlandsøn optræder oftere Dominikanernes nordiske Leder, Prioren Absalon; han hældede ubetinget til Kongens Side, men da Ærkebispen engang i Kristoffers Tid personligt forelagde ham det Spørgsmaal, om han, hvis han var Ærkebisp, vilde bøje sig for Kongens Ønske og absolvere nogle bandlyste, maatte han dog svare nej. Hans Efterfølger i Embedet, Aage, stod ligeledes paa Kongens Side, men endte ogsaa med at blive bandlyst af Kardinal Guido og en Tid lang fjernet fra sin Stilling; hverken han eller hans Orden overholdt Interdiktet, idet de henviste til, at det hørte med til deres Forrettigheder, at naar Interdiktet ikke holdtes i et Stifts Katedralkirker, behøvede de heller ikke at lukke deres Kirker. Kardinal Guido vilde dog ikke tage denne Undskyldning for gode Varer, og ogsaa Paven rettede strenge Formaningsskrivelser til de danske Dominikanere. Franciskanerne derimod stillede sig modsat; Ærkebiskop Jakob var jo en ivrig Ven af denne Orden, og ligesom Cistercienserordenen stod da

[1] Nota de primitiua paupertate *et* vite excellentia fratrum minorum (Mærk. om Minoriterbrødrenes Fattigdom og Livs Fortræffelighed).

ogsaa de »smaa Brødre« fast paa det hierarkiske Partis Side. Herved kom de til at lide stor Forfølgelse; man udskældte dem for Forrædere imod Konge og Rige, hindrede dem i at indsamle de Korstogspenge, Paven havde overdraget dem, ligesom fra at tigge Penge sammen til sig selv, og Dominikanerne gjorde, hvad de kunde for yderligere at ophidse Folkestemningen imod dem. De to Ordener levede overhovedet sammen som Hund og Kat; hver priste sin Ordens Fortjenester og hævede dens Grundlæggere paa Baggrund af den anden Ordens.

Den store religiøse Bevægelse greb Kvinderne nok saa meget som Mændene. Det var da intet Under, at man ogsaa kom ind paa at overføre de kvindelige Forgreninger af de to nye Ordener til Danmark, og i denne Menneskealder fik Landet et Nonneklöster af hver Orden.

45. Fru Ingerds Segl.
I den Arnemagnæanske Diplomsamling.

Først oprettedes St. Claræ Kloster i Roskilde, indviet til St. Franciskus og med Nonner af den hellige Jomfru Claras eller, som den ogsaa kaldtes, St. Damiani Orden. Stifterinden var den samme Fru Ingerd, som vi allerede har truffet som ivrig for Oprettelsen af Franciskanerklostre. Hun var i andet Ægteskab blevet gift med en tysk Greve, Konrad af Regenstein, men heller ikke i dette Ægteskab fik hun Børn, og da hun lige saa lidt havde Brødre eller Søstre i Live, besluttede hun at anvende Hoveddelen af sin Godsrigdom til at grundlægge et Nonnekloster. Kong Kristoffer talte selv hendes Sag over for Paven, og denne gav gerne sin Tilladelse; 1256 skænkede da Fru Ingerd det ny Kloster saa store Landejendomme rundt om i Sjælland, at Indtægterne deraf kunde anslaas til 120 Mark Sølv aarligt eller efter Pengenes daværende Købeevne maaske 30,000 Kroner. Ikke blot Kongen støttede hendes fromme Forsæt; han mødtes heri med sine bitre Modstandere, baade Ærkebiskop Jakob Erlandsøn og Biskop Peder i Roskilde, men det viste sig ogsaa snart, at Fru Ingerd og Klosteret kunde trænge til al den Bistand, de kunde faa. Grevindens Frænder rejste nemlig Indsigelse mod hendes Ret til saaledes at bortskænke Familiegodser, og Kongen maatte selv mægle i Sagen, der endte med, at Ingerd blev nødt til at stille sine Slægtninge

tilfreds med en Del af det Gods, hun havde tiltænkt Klosteret. Dette synes dog at have faaet andet til Gave af hende i Stedet, og da hun døde 1259, blev det ogsaa rigeligt betænkt i hendes Testamente og modtog baade alt, hvad der hørte til hendes Køkken, Bagers og Bryggeri, og dertil flere Kostbarheder samt et Billede af selve Ordensstifteren, den hellige Franciskus. Samtidigt overlod Ærkebispen det ny Kloster store Godser i Sjælland, som han havde tilmageskiftet sig, og Claræ Kloster var derved kommet paa fast Fod.

46. Roskilde Claræ Klosters Segl[1]. I den Arnemagnæanske Diplomsamling.

Kort Tid efter fik ogsaa Dominikanerne i Danmark et Nonnekloster, St. Agnete Kloster i Roskilde, og det stiftedes af selve Kongeslægten. Vi har berørt, at Erik Plovpenning efterlod sig adskillige Døtre, og hørt, hvorledes to af disse blev Dronninger i Sverige og Norge; det var sket i Enkedronning Margretes Tid, men kun med stor Uvilje havde hun fundet sig i, at fremmede Fyrster paa denne Vis fik Del i den kongelige Families Arvegods. Over for de tilbageblivende to Døtre, Jutta og Agnes, fandt man da paa en anden Løsning, idet man indgav de unge Piger den Tanke at gaa i Kloster. Først kom Turen til den yngste, Agnes. Engang i Begyndelsen af Aaret 1263, da hun kun var 15 Aar gammel, traadte hun frem i Dominikanerkirken i Roskilde for en højtidelig Forsamling og erklærede, at det var hendes Agt at grundlægge et Kloster og selv deri tjene Gud, hans Moder og den hellige Agnete. Forgæves søgte den tilstedeværende Hertug af Brunsvig at holde hende tilbage og lovede, at han vilde skaffe hende en Ægtefælle, værdig hendes Stand; Agnes holdt fast ved sit Forsæt, lod sit Haar afskære og iførte sig den tarvelige Nonnedragt. Da hun som Lægsøster havde prøvet Klosterlivet et Aarstid, aflagde hun sit Nonneløfte, efter at hun forinden havde skødet Klosteret alt sit Arvegods. I Mellemtiden havde man skaffet sig Pavens Tilladelse til at oprette Klosteret, og ved Gaver fra indtrædende Nonner saa vel som ved rig Aflad rejstes

[1] St. Franciskus, for hvem en seksvinget Seraf aabenbarer sig; forneden ses Nonner, knælende foran en gejstlig. Omskrift: Sigillum SORORum InCLVSARum ROSKILDis ORDinIS Sancte CLARE (De indelukkede Roskildesøstres Segl af hellig Claræ Orden).

snart Klosterboligen og Kirken. Den unge Agnes blev straks valgt til Klosterets Priorisse, men snart efter afløstes hun af Søsteren Jutta. Denne fulgte nemlig hendes Eksempel, blev ligeledes Nonne og traadte ind i Ordenen; hun var noget ældre, 20 Aar eller lidt derover, og man mente da, at hun med mere Modenhed kunde styre Klosteret, til hvilket ogsaa hun havde overladt alt sit Arvegods.

Det strenge Klosterliv behagede imidlertid i Længden ikke de fyrstelige Nonner, og efterat Agnes havde været syv Aar i Klosteret, Jutta fire, forlod de det begge, og Jutta drog til Sverige, hvor hendes Oplevelser, som vi siden kommer til at omtale, klart nok viste,

47—48. Agnete Klosters og dets Priorisses Segl[1].
Under Breve i Rigsarkivet.

hvor lidet hun passede i et Kloster. Det var en ret alvorlig Sag saaledes at bryde Nonneløftet; Paven tordnede og truede med Band; men man var i Danmark langt fra Rom, og de to Prinsesser synes at have levet i Verdenslivet i al Ro og Fred, ja de forsøgte uden videre at tage de Godser tilbage, som de ved deres Indtrædelse havde skænket til Klosteret. Dette gav i den følgende Menneskealder Anledning til store Stridigheder; Fyrstinderne havde selv noget af deres Arvegods, andet beholdt Kongen som deres Formynder, og først helt henne i Erik Mændveds Tid fik Agneteklosteret i det mindste Mesteparten af, hvad der var stillet det i Udsigt.

[1] I Klosterets Segl ses Nonner, knælende foran den hellige Jomfru med Kristusbarnet, der aabenbarer sig i Skyer; Omskrift: Sigillum CONVENTus SORORum ORDinIS PreDICatorum ROSKILDIS. I Priorissens Segl ses den hellige Agnete paa Baalet, indhyllet i sit lange Haar; Omskrift: Sigillum PriORISSE SORORum SanCtE AGNETIS ROSKILDIS.

Disse to Nonneklostre af Tiggerordenerne fik dog en helt anden Karakter end Brødreklostrene, og naar Munkene stadigt havde deres største Indtægt ved Tiggeri, gjaldt det ikke Nonnerne, der levede stille og indesluttet i deres Klostre, hvortil knap andre end Ordenens Forstander og nogle munkeviede Præster havde regelmæssig Adgang. De høje Stifterinder havde jo straks udstyret de to Klostre med rigt Jordegods, og i den følgende Tid fik Klostrene stedse nye Gaver af fornemme Damer, der traadte ind i Klosteret, eller af Fædre, der her anbragte deres Døtre. 1263 traadte f. Eks. Hr. Johan Gunnesøns Enke Margrete ind i Claræ Kloster og medbragte Jorder af omtr. 42 Mark Gulds Værd, spredt i forskellige jydske Byer; fem Aar efter blev baade Fru Cæcilie, Enke efter den kongelige Staller Niels, og en anden fornem Dame, Esbern Vagnsøns Hustru Gro, Nonner. 1303 skænkede Jakob Blaafod, da hans Datter traadte ind i det samme Kloster, med hende en Gaard, der siden solgtes for 300 Mark Penge, og faa Aar efter medgav Olaf Flemming sin Datter en Gaard paa det Vilkaar, at Arvingerne skulde indløse den for 20 Mark Sølv. Enken efter Jakob Sjællandsfar, Cæcilie, lod først to af sine Døtre iklæde som Nonner i Agnetekloster og traadte siden selv ind deri; en anden Enke skænkede Klosteret sit Gods paa det Vilkaar, at der skulde bygges hende et Hus inden for Klosteret, hvori hun kunde bo sammen med en Pige, og hun glemte ikke at forbeholde sig at faa dobbelte Portioner Føde imod Søstrene. Saaledes kom den ene Gave efter den anden; Paver og Bisper var gavmilde med Aflad, Kongerne tillagde Klostrene Privilegier lige indtil, at de kunde oppebære alle Bøder af deres undergivne, og paa den Vis kom disse to Nonneklostre snart til at staa paa ganske lige Fod med de Herreklostre, der var stiftede i ældre Tid.

Om Tidens stærke religiøse Følelse vidner ogsaa de talrige Undere, der skete. Det er kun tilfældigt, at Mindet er bevaret om dem, og især da, naar det drejede sig om ved Paavisning af saadanne Undergerninger at godtgøre, at en Mand var værdig til at optages blandt Kirkens Helgener. Fra gammel Tid havde Danmark jo faaet sine to store Folkehelgener i Knud Konge og Knud Hertug; de holdtes stedse højt i Ære, og Knudsgilderne rundt om i Købstæderne var Sædet for stadige Mindefester for dem, uden at man derved altid gjorde ret Forskel paa den ene eller den anden Knud. Men i denne Tidsalder var Danmark lige ved at faa to nye Folkehelgener af fyrstelig Æt. Den ene var den hellige Niels, en

Broder til den fra Valdemar Sejrs Tid nok som bekendte Biskop Valdemar af Slesvig og Søn af den i Roskilde myrdede Knud Magnussøn. Uden at man ret ser hvorfor, havde han faaet Ry for Hellighed, og ved hans Grav skete der talrige Jærtegn; blinde blev seende, døvstumme talte, Krøblinger og spedalske helbrededes. I Kristoffer I's Tid henvendte da Kongen og hele Landets Gejstlighed sig til Pave Innocens IV med Bøn om, at han vilde kanonisere Niels, og baade denne Pave og hans Efterfølger Aleksander IV tog sig for saa vidt af Sagen, som de befalede nogle danske gejstlige at undersøge de Undere, der var sket ved Paakaldelsen af Niels. Der var meget at fremføre til hans Gunst, og bl. a. maa det have vejet stærkt til, at nogle Søfarende i Havsnød, da de kastede Lod mellem de virkelige Helgener Knud og Vilhelm og den endnu ikke kanoniserede, fik Loddet tre Gange til at pege paa Niels, der virkeligt standsede Uvejret. Men alligevel forslog det ikke til at udvirke en Kanonisation; i Aarhus, hvor Niels laa begravet, holdtes han dog hele Middelalderen igennem i stor Ære.

Af større Interesse er en anden Folkehelgen fra denne Tid, den hellige Kong Erik eller Erik Plovpenning. Som adskillige andre fyrstelige Helgener var det ikke hans Liv, der havde gjort ham værdig til Helgenryet, men hans Dødsmaade, den grulige Morddaad ude paa Slien, og vel ikke mindst, at hans egen Broder ansaas for Ophavsmanden til Udaaden. Vi har tidligere berørt, hvorledes Kongeliget først flyttedes fra Kirke til Kirke i Staden Slesvig og siden af Kristoffer, da han fik Magten i Sønderjylland, førtes med til Danmark. Allerede i Slesvig meldtes der om Jærtegn, og da Ringstedmunkene d. 1. Septbr. 1258 i højtidelig Procession modtog Liget, skete der straks det Under, at en stærk Regn hørte op lige i det Øjeblik, da Toget var naaet ind i Kirken. Jærtegnene blev ved; otte Dage efter blev en Kvinde fra Hvalsø ved Navn Margrete ved den hellige Konges Grav befriet fra en meget slem Gigt; under Messen den følgende Dag helbredtes en pukkelrygget Kvinde fra Roskilde, og en blind Kvinde fra Halmstad fik sit Syn igen. Paa den Vis har Munkene nøjagtigt opskrevet det ene Under efter det andet, aabenbart med den Tanke derved at skaffe et Grundlag, der kunde bruges som Støtte for en Anmodning til Paven om at faa Kong Erik optaget blandt Kirkens Helgener. Dog vides det ikke, at det nogensinde er kommet til Skridt i den Retning, og ligesom Niels maatte Erik nøjes med i Folkets Øjne at staa med Helgenry. Dette opnaaede han dog i fuldt Maal; Gilder blev rundt

om i Købstæderne viede til hans Ære, hans Grav i Ringsted blev besøgt af Folk fra hele Norden, og endog i hans tidligere Gravkirke i Slesvig æredes han højt; de Lænker, hvormed Kongeliget havde været nedsænket, gemtes her langt ind i den nyere Tid, og en Arm af ham, som var blevet tilbage, skal have skaffet saa store Indtægter, at man derved kunde bygge hele Kirkens Omgang.

Snart knyttede den folkelige Legende en rig Sagndigtning om Kong Erik. Det hed sig, at hans Legeme droges op af Slien vel bevaret, skønt det havde ligget flere Uger i Vandet; alle Byens Klokker ringede af sig selv, da Liget fandtes, og medens Sagnet vidste at fortælle, at Abels Lig var kastet ud i en Mose, og end ikke her

49. Mindesten over Erik Plovpenning i Ringsted Kirke, sat af Lave Urne[1].

havde fundet Ro, iagttog de slesvigske Fiskere ofte et klart Lys ude paa Fjorden, hvor Eriks Mord var foregaaet. Ogsaa paa anden Vis stilledes de to Brødre op mod hinanden; det sagdes, at før Drabsmændene lagde Haand paa Kong Erik, spurgte de ham om, hvor han havde gemt sine Skatte, og han svarede da, at de vilde finde dem i et jernbeslaaet Skrin, der stod i Roskilde; Abel skyndte sig hertil, men da han begærlig aabnede Skrinet, fandt han ikke andet end den Munkekutte, hvori Erik havde ønsket at begraves. I Abels voldsomme Død, der fulgte saa snart efter, saa alle natur-

[1] Illustris Danie princeps, rex diuus Ericus,
flumine fraterno liuore necatus et ense,
quem variis signis scelerum decorauerat ultor
Cristus et hac condi celibi iussit humo.
(Danmarks straalende Fyrste, den højsalige Kong Erik,
hvem hans Broders Avind voldte Død ved Strømmen og Sværdet,
hvem Kristus, Forbrydelsers Hævner, har smykket med mangehaande Jærtegn,
og paabudt at begraves i denne rene(?) Jord.)

ligvis Himmelens retfærdige Straf over Brodermorderen, og ogsaa de andre skyldige undgik ikke, fortaltes der, at lide for deres Brøde; Lave Gudmundsøn, der var blevet rigeligt belønnet for sin Del i Udaaden, maatte snart efter flygte bort fra Danmark, og i Kiel blev han slaaet ihjel af en Holstener, med hvem han kom i Strid ved Spillebordet, og den tyske Ridder Herman van Kirchwerder, med hvem Kongen legede Tærninger i det Øjeblik, han fangedes, blev dræbt af nogle Gravere med deres Spader. Den Svend, der havde lagt Haand paa Kongen, skal være blevet radbrækket i Köln.

Langt uden for Danmarks Grænser gjorde Brodermordet det største Indtryk, og i fjerne Egne, hvor man ellers aldrig tænkte paa Danmark, nedskrev Munkehistorikerne med Rædsel Beretningen derom. Tanken førtes derved tilbage til en lignende Tildragelse, der var foregaaet Aarhundreder før i Bøhmen; en af Kristendommens Grundlæggere i dette Land, den hellige Kong Venceslavs, var i Aaret 935 faldet for Morderhaand, og blandt Morderne var hans egen Broder Boleslav. Intet Under da, at der næsten straks droges en Linie mellem disse to Brodermord; det hed sig, at den hellige Bøhmerkonge havde aabenbaret sig for Danekongen og spaaet ham, at han vilde omkomme paa samme Maade som han selv. Saaledes fortælles det allerede af Martin fra Oppau, der døde som Ærkebisp i Gnesen 1278, og den samme Forfatter vil tillige vide, at Venceslavs havde forlangt af Erik, at denne til hans Ære skulde bygge et Kloster i Reval; Kongen begyndte ogsaa derpaa, men fik det ikke fuldendt, før Døden ramte ham paa den Vis, som Helgenkongen havde forudsagt. Gennem Martins meget læste Verdenskrønike blev denne Fortælling kendt over hele Europa; som naturligt var, blev den hørt med særlig Interesse ovre i Estland, og her søgte man at paavise det Kloster, som Kong Erik skulde have lagt Grunden til. Da man imidlertid ikke havde noget Kloster, viet til Venceslavs, maatte Sagnet ændres, og det blev da til, at en dansk Kong Erik skulde have belejret Staden Prag; her havde Kristus aabenbaret sig for ham og forlangt, at han skulde bygge et Kloster, helliget Ærkeengelen Mikael; en ny Aabenbaring anviste, hvor Klosteret skulde ligge, der nemlig, hvor der ved Midsommertid fandtes en foddyb Snebunke, et Pileskud vid og bred. Saaledes grundlagdes da Mikaelsklosteret i Reval. Muligvis er dette Kloster virkeligt stiftet af Erik Plovpenning; senere havde Klosteret imidlertid Interesse af at føre sin Tilblivelse længer tilbage i Tiden, og Munkene fabrikerede da en lang Række af uægte Breve, blandt hvilke ogsaa et, der foregav

at være fra Aaret 1093, og hvori Kong Erik fortæller om sine Aabenbaringer i Bøhmen.

IX.

Købstæderne og deres Retsforfatning.

Valdemarernes Tidsalder havde gjort Epoke i den danske Handels Udvikling. Den store Handelsomsætning, der allerede før Korstogene var begyndt i Sydeuropa og efterhaanden havde banet sig Vej Nord paa, var i denne Tid ogsaa naaet til Danmark; de tyske Købmænds Fremtrængen til Østersøen havde bragt de Danske i Forbindelse med det sydlige Udland, og i Silden, som i store Mængder fiskedes i Øresund, havde vort Fædreland et Produkt, der fik europæisk Betydning. Naar Skaanemarkedet holdtes ved Efteraarstide, samledes her Købmænd fra mange Lande, der medførte deres hjemlige Varer og gav dem i Bytte for den danske Sild; danske Købmænd modtog dem og bragte dem rundt i Danmark. Derfor blomstrer i denne Tid talrige Købstæder op rundt om i Landet, og de lægges nu mest ude ved den aabne Kyst; man behøvede ikke mere som i tidligere Dage at frygte Ufred fra Søen, og de nye Byer bliver da især Strandkøbinger, undertiden opvoksede i Ly af en Borg, oftere dog uden dette særlige Værn.

Denne Bevægelse vedvarede ogsaa en Tid efter Valdemar Sejr, om end ikke med samme Kraft som i de foregaaende Menneskealdere. Vi har i den saakaldte Valdemars Jordebog en Fortegnelse over Købstæder paa Sjælland, Laaland og Falster; Listen maa stamme fra Kristoffer I's Tid, og vi ser i den ældgamle Byer som Roskilde, Slagelse og Ringsted jævnsides Borgbyer fra Valdemar den Stores Tid, Vordingborg, Kalundborg og København, og de vel lidt yngre Strandkøbinger Helsingør og Skelskør; der savnes Byer som Køge og Korsør, som dog træder frem kort efter, men til Gengæld findes Smaabyer som Søborg og Skiby i Horns Herred, der ikke i Længden har kunnet opretholde deres Stilling som Købstæder. Paa Falster nævnes Nykøbing og paa Laaland Sakskøbing, som nylig maa have afløst Landsbyen Sakstorp, dertil ogsaa Nakskov, medens der fattes Stubbekøbing paa Falster og flere laalandske Smaabyer. Dette giver et godt Indtryk af, hvor livlig Væksten var blandt de danske Købstæder.

Det egentlige Midtpunkt for Livet i de gamle Købstæder var Gilderne, hvori Byens Borgere mødtes og hvis Broderskabsregler gav dem et fast Sammenhold. Gildernes Glanstid ligger vel i Valde-

marernes Tid; men endnu stiftedes der stedse ny; de Gilder, der var viede til Erik Plovpenning, maa jo tilhøre det Tidsrum, vi her

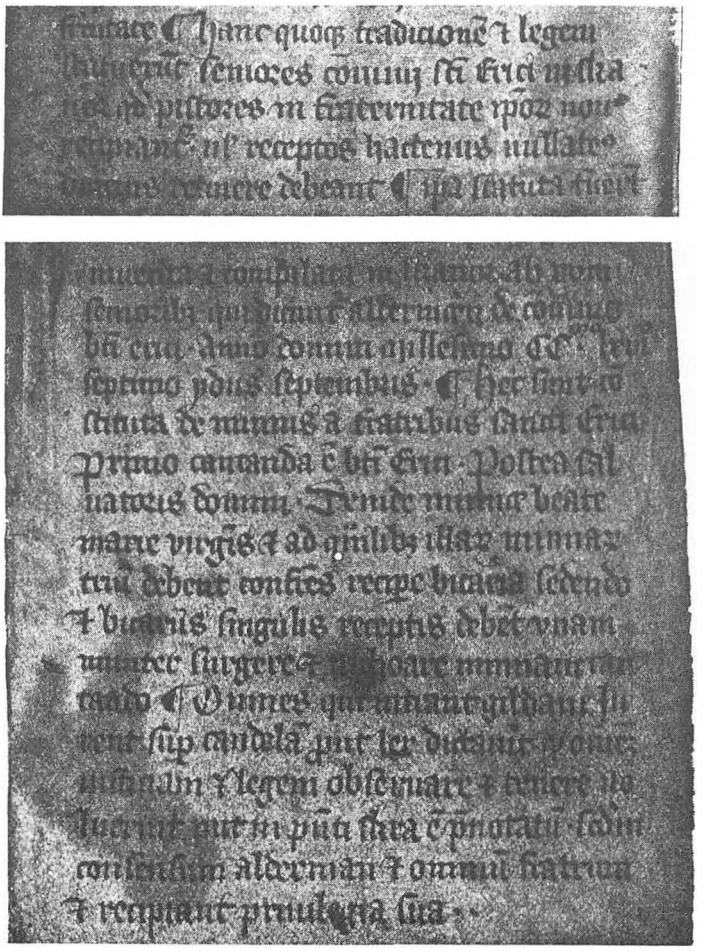

50. Slutningen af en Gildeskraa for Eriksgildet i Kallehave[1].
Haandskrift i den Arnemagnæanske Samling.

taler om, og Gilderne har vist haft god Grund til at mindes netop Erik, der synes at have taget Knudsgilderne Landet over i sit Værn og stadfæstet deres Statuler. Herved fremtræder allerede et vist

[1] fraternitate. Hanc quoque tradicionem et legem statuerunt seniores conuiuii sancti Erici in Skanør, quod pistores in fraternitate ipsorum non recipiantur uel receptos hactenus nullatenus diucius retinere debeant. Ipsa statuta fuerunt inuenta

Fællesskab for Gilderne i hele Riget, og det samme viser sig endnu stærkere deri, at Gilderne begynder at afholde Fællesmøder for at bringe deres Skraaer i Overensstemmelse eller forbedre dem. Mødestedet blev naturligt nok Skanør, dette Centrum for hele Handelslivet i Danmark, og her samledes i September 1256 Oldermændene for ikke mindre end atten Knudsgilder og tog en Række Beslutninger i Fællesskab, deriblandt ogsaa den, at man fremtidigt skulde mødes igen hvert eneste Aar.

Alligevel var Gildets Betydning som Midtpunkt for Bylivet i Færd med at tabe sig. Det kunde kun være dette, naar der kun var eet Gilde i hver By og naar dette omfattede alle Byens Borgere; men begge Dele slog ikke mere til. I adskillige Byer var der flere Gilder; den samme Mand kunde være Medlem af mer end et, og omvendt ses det, at man kunde være Borger i en By uden at være Gildebroder. Gilderne selv blev mere aristokratiske, og en af de Bestemmelser, der vedtoges paa Gildemødet i Skanør, var, at Bagere slet ikke maatte optages i Knudsgilderne. Det blev da ikke mere Gildebrødrene alene, hvorom der var Tale, naar noget i Byen skulde ordnes; det blev Bymændene, der traf Bestemmelser paa samme Vis som Landsbyens Mænd paa Landet. Det udstrakte Selvstyre, som Bønderne havde, var dog i Købingen i høj Grad indskrænket

et compilata in Skanør ab xviij senioribus, qui dicuntur aldermæn, de conuiuio beati Erici anno domini millesimo cc° lxvi° septimo ydus septembris. Hec sunt constituta de minnis a fratribus sancti Erici: primo cantanda est beati Erici, postea saluatoris domini, deinde minnæ beate Marie virginis, *et* ad quamlibet illarum minnarum trium debent confratres recipere bicaria sedendo *et* bicariis singulis receptis debent vnanimiter surgere *et* inchoare minnam cantando. Omnes, qui intrant gildam, jurent super candelam, prout lex dictauerit, quod omnes justiciam *et* legem obseruare *et* tenere uoluerint, prout in presenti skra est prenotatum secundum consensum alderman *et* omnium fratrum, *et* recipiant priuilegia sua (. . . . . Broderskabet. — Den Bestemmelse og Lov fastsatte Hellig Eriksgildets Oldermænd i Skanør, at Bagere ikke skulle optages i deres Broderskab, og at de ingenlunde længere skulle beholde de hidtil optagne. — Disse Bestemmelser blev opfundne og sammenstillede i Skanør af 18 Seniorer, som kaldes Oldermænd, af Salig Eriks Gilde, i Herrens Aar 1266 d. 7. September. Dette er fastsat om Minderne af Hellig Eriks Brødre: først skal synges Hellig Eriks, derefter den Herre Frelsers, endelig den salige Jomfru Maries Minde, og til hver af disse tre Minder skulle Sambrødrene modtage Bægerne siddende, og naar de have modtaget Bægerne, skulle de enstemmigt rejse sig og begynde at synge Mindet. — Alle, som træde ind i Gildet, skulle sværge over Lyset, saaledes som Loven byder, at alle ville iagttage og overholde Retfærdighed og Lov, saaledes som den er foreskrevet i nærværende Skraa med Samtykke af Oldermanden og alle Brødrene, og modtage deres Privilegier). — Naar der heri tales om Bestemmelser vedtagne af Eriksgildets Oldermænd i Skanør, er disse Artikler overførte fra Knudsgildernes Skraaer, hvorefter Mødet dog fandt Sted i 1256, ikke i 1266.

RIBE BYRET 1269.

Originalen, der nu opbevares paa det kongelige Bibliotek og er stærkt medtaget, er skrevet paa begge Sider af et stort Pergamentsblad. Dokumentets For- og Bagside er paa det vedstaaende Faksimile gengivet helt, men i formindsket Maalestok (o. 1/8); derimod gengives i Originalens Størrelse Byrettens første og sidste Linier.

Begyndelsen:

[Anno dom]inice incarnacionis m° cc° lx° ix° sexto kalend[as] julii ab i[llu]strissimo d[omi]no Erico rege Danor[um], filio d[omin]i regis Cristofori, anno regni dicti d[omi]ni regis Erici xii°, hec jura et decreta in co[n]silio apud Nyburgh celebrato, meliorib[us] regni in h[oc] co[n]sentientib[us], ciuib[us] Rip[e]n[sibus] s[un]t indulta et sigillo d[omi]ni regis confirmata.

Quicu[n]q[ue] infra ciuitatis n[ost]re marchiam hominem sine c[aus]a int[er]fecerit et su-p[er] hoc conuict[us] fuerit, capitali [sen]t[en]tie subiacebit; si fugerit, pace sua p[ri]uet[ur], et p[ro] ip[s]o c[og]nati nih[il] satisfacie[n]t.

Quicu[n]q[ue] i[n] ciuitate n[ost]ra i[n] domo v[e]l uico, nocte v[e]l die, ho[m]i[n]em i[n]t[er]-fec[er]it et i[n] facto n[on] dep[re]he[n]s[us] fue[ri]t, vicini xii ex p[ar]te ut[ra]q[ue], ubi [factum] fuit homicidium, [co]ra[m] aduocato et consulib[us] citent[ur] sup[er] eodem homicidio ad discer-ne[n]d[um] et i[n]uenire tenent[ur], qui re[us] sit ip[s]i[us] mortis, et q[ui] ex illis xii discer-n[er]e noluerint, xl [marcas denariorum] co[m]ponant advocato et ciuitati, quor[um] medietas cedat aduocato et medietas ciuitati. S[ed] si illi xii in unu[m] conuenire n[on] poterint, maior pars p[re]ualebit, et quicquid iuramento [suo decreue]rit, ratum te[n]eat[ur]. Et siquis ip[s]o-r[um] cont[ra] et iniuste fec[er]it, [in xl marcas puni[atur] et nu[n]q[uam] admittat[ur] ad dis[cer-nendum nec ad testificandum].

Quicu[n]q[ue] mulieri fec[er]it uiolencia[m] et conuict[us[fuerit [cum] xii vicinis suis p[ro]ximis, ubi violencia fuit facta, capitali sententie s[u]bi[acebit].

Quicu[n]q[ue] aliu[m] domi cu[m] manu armata uisitau[er]it et [violenc]ia[m] sibi fe[cer]it domu[m]q[u]e ip[s]i[us] freg[er]it [et] domesticu[m] v[e]l famulos indebite uoluerit led[ere], et domestic[us], n[eces]sitate vite sue co[m]p[e]llente, se defend[er]it, et actor ibide[m] les[us] fuerit, quodcu[n]q[ue] da[m]pnu[m] inde optinuerit, satisfactione careat et emenda; s[ed] siq[ui]s int[ra]-u[er]it domu[m] alt[er]i[us] uiolent[er] et i[m]petuose ac male ip[su]m i[n] p[ro]pri]a [domo] tractau[er]it, si [con]uict[us] fuerit cu[m] viii bonis viris, domicilia in ciuitate habentib[us], v[e]l cu[m] viii bonis uiris et i[n]culpatis vicinis suis, qui p[re]sentes fueru[n]t, xl m[a]r[cas] [denariorum] satisfaciet domestico et xl m[a]r[cas] den[ariorum] aduocato et ite[m] ciuitati.

Quicu[n]q[ue] aliu[m] uuln[er]au[er]it cu[m] armis mortiferis et [con]uict[us] fuerit cu[m] viii bonis viris, domicilia sua i[n] ciuitate hab[entibus], iuris e[st], ut man[us] ip[s]i[us] ampu-tetur, nisi cu[m] consensu lesi p[er] aduocatu[m] et consules amicabilis co[m]posic[i]o poss[et] fieri int[er] ip[s]os.

Quicu[n]q[ue] ciuis ult[ra] q[uam] ad hospiciu[m] suu[m] ven[er]it, si negociat[us] fuiss[et] ext[ra] ciuitate[m], arma i[n] se portau[er]it et cu[m] hiis dep[re]h[ensus fuer]it, dim[idiam] [marcam denariorum compo]net aduocato et tantum ciuitati; si u[er]o fuerit hospes, cu[m] pri-mit[us] ad hospiciu[m] suu[m] ven[er]it, reponat illa s[u]b custodia hospitis sui; si post h[ec] i[n] se porta[ue]rit, co[m]ponat aduocato [dimidiam ma]r[cam] den[ariorum] et ciuitati tantu[m] v[e]l sola manu i[n] reliquiis se p[ur]gabit, quod nesciu[er]it .... cultello v[e]l gladio seu la[n]cia t[ra]nsfigat[ur].

Slutningen:

.... debitu[m] equiualente[m] inf[ra] dictu[m] terminu[m], p[er]soluet ciuitati iiii^{or} [soli-dos et] aduocato iiii^{or} sol[idos]; post h[e]c si in placito p[ro]xi[m]o subsequenti et in alio sup[er] eode[m] debito q[ue]rela v[er]tit[ur], si au[tem] infra t[er]tiu[m] placitu[m] n[on] p[er]solu[er]it, describi[tur] conuict[u]s et om[n]i i[ure esse] p[r]ivat[us] et exclus[us] et p[er]soluat illi, q[ui] ip[su]m co[n]uicit, i m[ar]c[am], aduocato i m[a]r[cam], ciuitati i m[a]r[cam]; si au[tem] tunc debitu[m] suu[m] p[er]solu[er]e n[on] curau[er]it, aduocat[us] et c[onsule]s liberam habeant pote-state[m] ip[su]m in p[ri]sonio, q[uo]us[qu]e debitu[m] suu[m] persolu[er]it, detinendi.

Has autem leges et iura suprascripta nos Ericus dei gr[aci]a Danor[um] Sclauor[um]q[u]e rex d[i]c[t]is ciuib[us] Rip[e]n[sibus] indulge[mus] et tenore p[re]sent[ium] confirmam[us], p[re]-sentes litt[er]as s[u]b sigillo n[ost]ro eisd[em] in hui[us] rei testimonium concedentes. Dat[um] anno, die et loco sup[ra]d[i]c[t]is.

Aar efter Herrens Kødvorden 1269 d. 26. Juni blev af den navnkundigste Herre Erik Danernes Konge, Søn af Herre Konge Kristoffer, i den nævnte Herre Konge Eriks tolvte Regeringsaar i det Hof, som holdtes i Nyborg, og med Samtykke af Rigets bedste Mænd disse Rettigheder og Bestemmelser undte Ribe Borgere og stadfæstede med Herre Kongens Segl:

Hvo som inden for vor Bys Fred dræber en Mand uden Aarsag og bliver forvundet derfor, have sit Hoved forbrudt; om han flygter, miste han sin Fred, og hans Frænder bøde intet for ham.

Dræber nogen en Mand i vor By i Hus eller paa Gade, Nat eller Dag, og ikke bliver grebet i Gerningen, skal 12 næste Naboer til Stedet, hvor Manddrabet blev gjort, stævnes til for Foged og Raadmænd at finde Ret om samme Manddrab og holdes til at udfinde, hvem der er skyldig i Drabet, og de af de tolv, der ikke vil finde Ret [derom], bøde til Foged og By 40 Mark Penge, hvoraf Halvdelen skal tilfalde Fogeden og Halvdelen Byen; men om disse tolv ikke kan enes, skal Flertallet gælde, og hvad det bestemmer med sin Ed, skal holdes for Ret. Og hvis nogen af dem handler mod Ret og Retfærdighed, skal han straffes paa 40 Mark og aldrig stedes til at dømme eller vidne.

Hvo som øver Vold mod Kvinde og forvindes med sine 12 næste Naboer til Stedet, hvor den Vold er sket, have sit Hoved forbrudt.

Hvo som opsøger anden i hans Hus med væbnet Haand og gør ham Vold og bryder hans Hus og vil skade Husbonden og hans Tjenere uforskyldt, og Husbonden, tvunget af sin Livsfare, forsvarer sig, og Angriberen der lider Skade, hvad Skade han [end] lider derved, faar han hverken Erstatning eller Bøde. Men hvo som trænger ind i en andens Hus med Vold og Magt og handler ilde med ham i hans eget Hus, bøde, om han forvindes med 8 gode Mænd, som har hjemme i Byen, eller med 8 Naboer, gode og ustraffelige, som var til Stede, 40 Mark Penge til Husbonden og 40 Mark Penge til Fogeden og det samme til Byen.

Saarer nogen en anden med dødbringende Vaaben og bliver forvunden derfor med 8 gode Mænd, som har hjemme i Byen, er det Ret, at hans Haand afhugges, med mindre der med skadelidtes Samtykke af Foged og Raadmænd kan gøres en venlig Sone mellem dem.

Hvilken Borger der har været i Ærinde uden for Byen og bærer Vaaben paa sig længer end til han kommer til sit Hjem, og bliver greben med saadanne, bøde en halv Mark Penge til Fogeden og lige saa meget til Byen. Dersom han er Gæst, skal han, først han kommer til sit Herberge, lægge sine Vaaben fra sig under sin Værts Varetægt; dersom han derefter bærer dem paa sig, bøde $^1/_2$ Mark Penge til Fogeden og lige saa meget til Byen eller rense sig med den ene Haand paa Helgenlevninger, at han ikke vidste, [at det var forbudt] .... gennembores med Kniv eller Sværd eller Spyd.

[Hvo som ikke betaler sin Gæld og heller ikke overdrager Gods,] svarende til Gælden, inden den forsagte Tid, betale Byen fire Ørtug og Fogeden 4 Ørtug; naar der derefter rejses Trætte paa den samme Gæld paa det nærmest følgende Ting og et til, og han ikke betaler inden det tredje Ting, skal han erklæres forvundet og udelukket fra og berøvet enhver Ret, og han skal betale den, som forvinder ham, 1 Mark og Fogeden 1 Mark og Byen 1 Mark; men hvis han derefter ikke sørger for at betale sin Gæld, skal Foged og Raad have fuld Magt til at holde ham i Fængsel, indtil han betaler sin Gæld.

Disse Love og ovenskrevne Ret tilstaar vi Erik af Guds Naade de Danskes og Venders Konge de førnævnte Ribe Borgere og stadfæster ved nærværende, idet vi til Vidnesbyrd herom tilstaar dem dette Brev under vort Segl. Givet Aar, Dag og Sted som forskrevet [1].

[1] De sidste Linier er tilføjede med en anden Skrift end den, hvormed selve Byretten er skrevet (herom se S. 85).

af Kongens Rettigheder; kun med hans Bevilling kunde Borgerne faa deres Sager afgjorte paa et særligt Byting, og hvad enten det gjaldt at ordne Handelen paa Torvet, Sejladsen til Byen, Gæsters Ophold eller andet, maatte Borgerne bygge paa Kongens Gunst og Naade.

Ogsaa da Trangen til en nærmere Ordning af Byernes Styrelse voksede, maatte Bymændene henvende sig til deres Overherre, i de fleste Tilfælde altsaa til Kongen. Roskilde gjorde Begyndelsen og fik i 1268 Erik Klipping til at stadfæste de Bestemmelser, Borgerne selv havde vedtaget; Aaret efter fulgtes Eksemplet af Ribe Borgere. De sønderjydske Byer havde deres nærmeste Herre i Hertugen; da Flensborgerne 1284 udarbejdede en Stadsret for deres By paa Grundlag af den ældre slesvigske, bad de ogsaa Hertugen om Stadfæstelse, og han opfyldte vel deres Ønske, men undtog dog tre Artikler, som han ikke vilde bevilge; 1292 fik Haderslev Borgere paa samme Vis Stadfæstelse paa deres Stadsret, 1335 fulgte Aabenraa efter. I København maatte Borgerne søge til Roskildebispen som Byens Herre; allerede 1254 traf de Aftale med Jakob Erlandsøn om en Række Punkter; en egentlig Byret udstedtes 1294 af Bispen Jens Krag.

Var det Overherren, der stadfæstede Byretterne, var disse dog selv affattede af Borgerne. Det fremtræder, naar det i Haderslev Byret hedder, at Bymændene vilkaarede den og gav deres Ja til den; Statuterne fra Aabenraa siges at være vedtagne af Raad og Bymænd. Klart ser man Forholdet ved Riberret, der endnu er bevaret i Original; det ses, at Kongens Stadfæstelse er tilføjet med en anden Haand end den, der har skrevet hele Stadsretten, og Borgerne har da mødt for Kongen paa Rigsforsamlingen med en fuldt udarbejdet Bylov. Indholdet peger i samme Retning. Ribes Borgere, der stod i saa livlig Forbindelse med Tyskland, har ved Affattelsen lagt den lybske Ret til Grund og optaget en Mængde derfra, dog mere den ydre Form end selve Indholdet[1], og de har derved opnaaet en usædvanligt fyldig og vel opstillet Byret, der siden ogsaa indførtes i mange andre Byer i Jylland. Paa lignende Vis blev Roskilde Stadsret en Slags Norm for de fleste sjællandske Byer, medens Helsingborgs trængte igennem i Skaane.

Samtidigt med at Byernes Forhold ordnedes ved Stadsretterne, udformedes ogsaa Bystyrelsen nærmere; naar hidtil den kongelige

[1] Den ofte anførte Bestemmelse i Riberret om, at en Kvinde, der begaar Tyveri, for sin kvindelige Hæders Skyld skal levende begraves, hører til Laanene fra Lübeck.

Ombudsmand havde afgjort Byens Sager efter Samraad med Borgerne eller vel i Virkeligheden med blot de mere ansete af disse, traadte nu i de sidstes Sted et bestemt Borgerudvalg, Byraadet. Allerede ved det 13. Aarhundredes Begyndelse ser man, at i Slesvig havde hver af de fire Kvarterer, hvori Byen var delt, sin Forstander,

51. Randers Bys Segl.
I Rigsarkivet.

Oldermand, som han kaldtes, eller paa Latin *senior,* og det samme ægte danske Navn brugtes ogsaa siden rundt om i Byerne for Menighedens Ledere; baade i Flensborg og i Ribe nævnes der Oldermænd, og i Randers Bys Segl lyder Omskriften: *sigillum seniorum de Randrus.* Undertiden anvendte man det mere klassisk lydende Senatorer, som man finder i Byseglene fra Viborg, Kolding og Lemvig. Tidligt viser sig dog en anden Benævnelse, Titelen *Konsul,* der paa Dansk gengaves med Raadmand. I kongelige Privilegier for Ribe af

1252 og 1266 nævnes *seniores* og *consules* jævnsides, og paa samme Vis staar i Flensborg Byret Oldermænd og Raadmænd forud for Bymændene; men Ribe Byret (1269) kender kun Konsulerne, og ogsaa andensteds viger overalt det gammeldanske Navn.

Konsulnavnet peger paa Tyskland, hvor paa denne Tid Byfor-

52. Viborg Bys Segl.
I Rigsarkivet.

fatningen var fuldstændigt gennemført og hvor man brugte denne Titel, der egentlig stammede fra Italien, og der er ingen Tvivl om, at det ikke blot er Navnet, man i Danmark har hentet udenlands fra. Hele Ordningen er sikkert kommet saa hurtigt og let frem her hjemme, fordi man havde de mest nærliggende Forbilleder i de tyske Nabobyer; netop Bestemmelserne i Riberret om Raadets Myndighed er hentede fra Lübeck. Raadsinstitutionen trængte hurtigt

ind i alle de danske Byer. I København fandtes der ingen Raadmænd 1254, da Byen fik sit første Frihedsbrev, men 1275 nævnes de og var aabenbart da ikke noget helt nyt; allerede 1272 var der Raadmænd i Roskilde, skønt saadanne ikke omtales i Byens kun faa Aar ældre Stadsret. I flere Bysegl ser man Raadmændene fremstillede, siddende paa Raadsstolen.

53. Horsens Bys Segl[1].
I Rigsarkivet.

Raadets Myndighed over Byens Borgere var stor. Det indskærpedes stærkt, at hvad Foged og Raad havde fastsat, maatte ingen Borger overtræde; enhver Forsamling af Borgerne, der ikke forud var indkaldt af Øvrigheden, blev forbudt, og uden dens Tilladelse maatte heller ingen fremsætte noget paa Tinge. Man kunde tro, at dette opvejedes ved, at det var Bymændene selv, der valgte Raadet; saaledes var det dog næppe. Byretterne indeholder intet herom; kun i den flensborgske Stadsret siges, at Oldermand af Knudsgildet med den fremmeste Raadmands Raad skal Raadmand tage og afsætte, og staar end her Gildeforstanderens Indflydelse som noget usædvanligt, peger dog hele Bestemmelsen paa, at Raadet som Regel udfyldte sig selv. Dette var ogsaa i senere Tider Regelen og har vist været det lige fra første Færd, blot med den Forskel, at Valget ikke straks var paa Livstid; i Ribe vides det saaledes, at af de otte Raadmænd afgik Halvdelen hvert Aar. Paa den anden Side har sikkert ogsaa Byens Herre haft Indflydelse paa Valget; i København hedder det

[1] Sigillum SIVIVM [ɔ: civium, Borgernes] IN HORSNES DEI GRACIA. Hesten (Hors) hentyder til Byens Navn.

endog, at Biskoppen »tilsætter« Raadmænd, og den nyvalgte maatte aflægge en særlig Troskabsed til ham.

Gennemførelsen af den nye Ordning synes i det hele at være gaaet roligt og fredeligt til. Ene i Bispestaden København spores der alvorlige Brydninger mellem Overherren og Bymændene. Allerede af den saakaldte første Stadsret faar man det Indtryk, at der ligger Strid bagved; i Niels Stigsøns Tid havde jo København været under Kronen, og hans Efterfølger Jakob Erlandsøn synes da at have maattet vinde Borgerne ved Indrømmelser; Brevet af 1254 er i Virkeligheden en Overenskomst mellem Bisp og Borgere om deres gensidige Rettigheder, mindre en fuldstændig Byret end et Friheds-brev, der ligner de Charter, som de franske Byer aftvang deres Lensherre. Efter Udstedelsen af den egentlige Stadsret 1294 udbrød der et ligefremt Oprør; Borgerne indgav Klager til Kongen, som dengang ikke var Bispens Ven, og de fejrede de Gilder, som Bispen havde forbudt; de holdt Raad om Natten paa Nikolai Kirkegaard og beskød selve Bispeslottet. 1296 kom det til et Forlig, der paa alle Punkter var et Nederlag for Bymændene; de maatte forpligte sig til at give Bispen Jordskyld af alle Grunde i Staden og afstaa til ham de Ejendomme, der tilhørte de ulovlige Gilder.

54. Lemvig Bys Segl[1].
I Rigsarkivet.

I de kongelige Byer spores intet tilsvarende, men det maa ogsaa indrømmes, at den Selvstyrelse, Bymændene opnaaede, var stærkt begrænset. Ved Siden af Raadet og forud for det nævnes i alle Byretterne den kongelige Ombudsmand, og kun, hvad

[1] SIGILLVM SENATORVM DE LEEMVVIG. Vinklen, besat med Bølgelinier, er vistnok en stiliseret Gengivelse af en Vig, hentydende til Byens Navn.

Raadet vedtog i Forening med denne, havde lovlig Gyldighed. Fogedens Interesse var dog i Hovedsagen at holde paa Kronens Rettigheder og Indtægter, og det tør formodes, at han, hvor det drejede sig om Handel og Vandel, uden Vanskelighed har sluttet sig til, hvad Borgernes egne Talsmænd ønskede sat igennem. Endnu var Standsadskillelsen desuden saa lidt gennemført, at Fogeden godt kunde være Borger i Byen, selv om han var »Herremand«; det gælder f. Eks. en kongelig Foged i Roskilde i Erik Klippings Tid, Niels Hermansøn, skønt han endog nævnes med Herretitel og fører adeligt Skjoldmærke. Efterhaanden som Adelen skarpere skilte sig ud, forstod Raadet ogsaa at sikre sig imod Overgreb fra Fogedens Side, ja det blev en Regel, som ofte forekommer, at Fogeden skulde have Samtykke af Raadet, om han vilde føre Klage mod en Bymand.

55. Niels Hermansøns Segl[1]. I den Arnemagnæanske Diplomsamling.

Allerede før Byerne i Raadet havde faaet deres selvstyrende Myndighed, var Købingen blevet udsondret fra Herredet som en særlig Retskreds. Paa Byens Ting dømte Fogeden sammen med Byens Borgere, og at ingen Borger kunde stævnes uden for Byen, før Sagen var paadømt paa Bytinget, blev et af de vigtigste Punkter i Stadsretten. Man kunde vel ikke slaa fast, at alle Sager skulde endes paa Byens Ting, men dette blev i det mindste det første Sted, hvor Sagen skulde paakendes; saa kunde man siden derfra gaa til Landstinget eller søge Kongens Dom.

Saaledes dannede da hver By et lille særskilt Hele med sin faste Grænse, inden for hvilken der gjaldt andre Retsregler end paa Landet. Den større Sammenstrømning af Mennesker, al den Omskiften og Uro, der særtegnede Bylivet, satte sit Præg paa Byretterne; Straffene blev strengere, Retsfuldbyrdelsen skarpere end paa Landet. For Drab skulde ikke blot bødes til den dræbtes Frænder og til Kongen, men ogsaa til Byen; for Saar, Kiv og Skældsord bødedes paa samme Maade højere, naar man var inden for de Fredskors, der mærkede, hvor Byfreden begyndte. I enkelte Byer var der Natvægtere til at vaage over Ordenen; der fandtes

[1] Fremstiller to Hunde, jagende efter en Hare. Omskrift: Sigillum HERMAN[NI] NICOLAI F[ILII].

Fængsler, hvori Forbrydere kunde indsættes, indtil de fik deres Dom, eller ogsaa paatog Fogeden sig at holde Tyvene fast; derfor betalte Borgerne da »Tyveskud«, i Roskilde to Penninge aarligt af hver Borger, i København fire Penninge af hver Husholdning eller Madskab, som det kaldtes.

Rettergangen undergik i Byerne Ændringer, der svarede til de mere omskiftende Forhold. Den Renselsesed, der endnu var Hovedmidlet paa Landet, viste sig særlig uheldig over for den løsere Bybefolkning, og hurtigere end paa Landet gik man over til at lade Sagerne afgøres af et dømmende Nævn, ligesom man lagde den største Vægt paa at fremdrage Vidner, der kunde udtale sig om den virkelige Sammenhæng. Hvor der kunde føres Vidner, maatte ingen fri sig ved Renselsesed, og det kom her til Nytte, at man i Raadet havde en blivende Myndighed. Hvad der var sket i Nærværelse af to Raadmænd, kunde ikke omstødes, og det blev stedse almindeligere, at vigtigere Retshandeler skete for Raadet. I København, der overhovedet jævnsides Ribe gik i Spidsen for Udviklingen, blev det forordnet, at alt, hvad der foregik paa Bytinget, skulde indføres i Byens Bog, og en saadan blev virkeligt brugt; uheldigvis er den gaaet tabt. Ogsaa ved Domsfuldbyrdelsen kom Raadet til at spille en Rolle. De svage og langsomme Midler, som Landskabslovene havde, forslog ikke i Byerne, og Byfoged og Raadmænd fik her Ret til, naar en Mand ikke vilde betale, hvad han skyldte, da at udvurdere af hans Gods, hvad der svarede til Beløbet og overlade det til Kreditor, eller ogsaa kunde de selv beholde Godset mod saa at betale Gælden. Dette har aabenbart staaet som et stærkt Indgreb paa det private Omraade, og betegnende udtales det i den helsingborgske Bylov, at naar Foged og Vurderingsmænd handler saaledes, maa de ikke hedde Røvere eller Ransmænd. Efter nogle Byretter kunde Øvrigheden ogsaa arrestere Skyldneren og holde ham i Byens Fængsel, indtil han betalte; det var et kraftigt Middel, og Byerne var meget ivrige for ved kongelige Privilegier at faa denne Ret over for Bønderne.

Paa saadanne Punkter kom Byerne til at vise hele Landet Vej, og i det hele faar man et Indtryk af et frisk og frodigt Røre i denne Tidsalders danske Købstæder.

ANDET AFSNIT.

ERIK KLIPPING SOM MYNDIG OG ERIK MÆNDVEDS FØRSTE TID.

I.

Erik Klipping: Fyrstelenene og udenrigske Forhold.

Da Erik Klipping i 1264 vendte hjem fra sit tyske Fangenskab, var han femten Aar gammel, og ved denne Tid blev han erklæret for myndig; endnu længe efter har dog vistnok hans statskloge Moder øvet den største Indflydelse paa Styrelsen, og først efterhaanden traadte hun mere i Skygge, indtil hun døde 1282.

Det skyldtes sikkert Enkedronningen og hendes gejstlige Raadgivere, at Striden med Jakob Erlandsøn endte paa en for Kronen saa fordelagtig Maade, og samtidigt tog ogsaa de verdslige Forhold i Riget en meget gunstig Vending, idet der efterhaanden blev ryddet grundigt op mellem de fyrstelige Lensmænd, som i den foregaaende Menneskealder havde foraarsaget saa mange Vanskeligheder. Blandt dem stod Hertugen af Sønderjylland i første Række, og selv om der siden Udsoningen efter Slaget paa Lohede havde hersket ydre Fred mellem Kongehuset og Hertug Erik, var Forholdet dog meget køligt. De landsforviste Prælater fandt altid et sikkert Tilflugtssted i Sønderjylland, og havde Kongen Modstandere blandt Stormændene, søgte ogsaa disse her hen; da Fru Ingeborg af Kalundborg, en Datter af Esbern Snare, blev fordrevet i Albrecht af Brunsvigs Tid, drog hun til Hedeby og døde her nogle Aar efter. I Begyndelsen af Aaret 1272 trak det op til ligefrem Krig, og Hertug Erik søgte Støtte ved mod Kongen at indgaa et Forbund med flere nordtyske Fyrster; saa døde han imidlertid d. 27. Maj, og hans Hustru, Margrete Jarimarsdatter, fulgte ham snart efter i Graven. De efterlod sig to Sønner, Valdemar og Erik, der dog endnu var smaa, og straks tog Kong Erik Hertugdømmet i Besiddelse; for-

modentlig har han krævet efter Lensrettens Regler at være Formynder for de umyndige Lensarvinger. Allerede i Juli 1272 træffer vi ham i Slesvig By, hvis Borgeres Gunst han søgte at vinde ved at fritage dem for deres tungeste Skat, Arnegælden, og da Holstenerne kort efter gjorde et Krigstog ind i Sønderjylland for at befri

56. Erik Klippings Segl, Forsiden.
I Arkivet i Lübeck.

sig for den besværlige Nabo, lykkedes det dem vel at indtage Slesvig (21. Aug.), men faa Dage efter maatte de atter gaa tilbage, og fra nu af var Hertugdømmet ti Aar igennem i Kongens Haand.

Allerede forinden var de af Valdemar Sejr indsatte fyrstelige Lensmænd døde, og deres Arvinger havde ikke faaet udlagt deres Fædres Len. Den ældste af Valdemars uægte Sønner, Knud, som maaske i sine sidste Dage havde faaet Laaland til Len i Stedet for Bleking, var død 1260; af hans to Sønner havde Svantopolk bosat sig i Sverige, Erik levede i Danmark, men uden Len. Valdemars

Sønnesøn Niels, der 1241 havde faaet overladt Nørrehalland som ren Ejendom, var død allerede 1251 i en ung Alder; hans to Sønner, Niels og Jakob, blev mandvoksne, uden at Kongen gjorde noget Skridt til at udlevere dem Faderens Eje. Deres Moder Cæcilia havde i andet Ægteskab giftet sig med Anders Skænk, en mægtig Herre af den Familie, som siden kaldtes Hvidèslægten; om ham fortælles det, at han 1266 blev fængslet, hvad der nok hænger sammen med, at han har søgt at faa sine Stifsønners Rettigheder anerkendte. Endelig træffer vi blandt Fyrstefrænderne Erik Abelsøns yngre Broder Abel, der havde faaet Svenborg og Langeland; han døde 1279, og da hans Datter kort efter traadte ind i et meklenburgsk Kloster, faldt hendes Gods til hendes mødrene Frænder, Herrerne af Schwerin, der imidlertid solgte det til Kong Erik.

Medens der saaledes i Slutningen af Halvfjerdserne slet ingen flere fyrstelige Lensmænd var i Danmark, blomstrede selve den kongelige Linie. Kong Erik mistede vel tidligt et Par Brødre, Valdemar og Niels; derved undgik man dog ny Skifter og Godsdelinger. Selv indgik Kongen i 1273 Ægteskab med Agnes, en Datter af Markgrev Johan af Brandenburg[1]; Aaret efter fødte hun ham en Søn, der opkaldtes efter Faderen, snart ogsaa andre Børn, og allerede 1276 blev den førstefødte hyldet som Eriks Efterfølger.

---

[1] Stamtavle over Askaniernes Hus i Brandenburg:

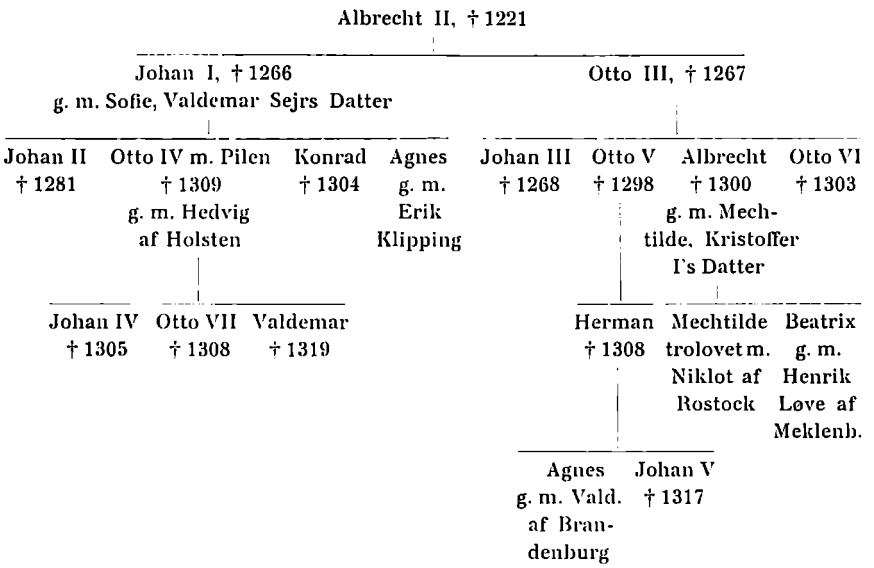

Heller ikke udefra truedes det danske Rige af nogen Fare. Holstenerne gjorde ikke noget nyt Forsøg paa at omstyrte Kong Eriks Herredømme ved deres Grænser, og hvad de andre nordtyske Fyrster angaar, betød det meget, at Kong Erik var kommet i saa nær Familie med Markgreverne i Brandenburg; før han selv ægtede Agnes, havde han endda (1269) faaet sin Søster Mechtilde bortgiftet til Agnes's Fætter Albrecht. Brunsvigerhertugen Albrecht, der i sin Tid havde hjulpet Erik i hans Barndomsaar, modtog nu til Gengæld Hjælp fra Danmark under en af sine tyske Fejder, og der blev aftalt et Giftermaal mellem hans Datter og Kongens ældste Søn; lige efter døde Hertugen rigtignok (1279), og med Trolovelsen blev det heller ikke til noget.

57. Margrete Sambiria.
Dækplade over hendes Kiste i Doberan Kloster ved Rostock.

Mere Betydning for Danmark havde dog de to andre Riger i Norden. Til Norge var Forholdet køligt, fordi Dronning Ingeborg stadigt ikke havde faaet tilfredsstillet sine Krav paa Arv efter Erik Plovpenning; men hendes Mand, Magnus Lagabøter, var en fredeligsindet Fyrste, der ikke af den Grund vilde indlade sig i Strid. I Sverige regerede Birger Jarls Søn Valdemar, ogsaa gift med en af Erik Plovpennings Døtre; 1266 havde han mistet sin kloge Fader, og siden havde han haft Vanskelighed ved at komme ud af det med sine yngre Brødre. Selv havde han ikke sit Folks Gunst, og han skadede yderligere sin Anseelse ved sin Svaghed for det smukke Køn. Da

hans Hustru fik Besøg af sin Søster Jutta, som havde forladt Klosteret i Danmark (ovfr. S. 77), blev Kongen ganske daaret af hendes Skønhed, og den flygtede Nonne blev ham

»saa kær,
at han kom hende altfor nær«.

Det brødefulde Forhold blev vide kendt, og Valdemar maatte endog foretage en Pilegrimsrejse til Rom for at gøre Bod (1274).

Ved hans Hjemkomst brød den ulmende Broderstrid ud i lys Lue. Birgers yngre Sønner Magnus og Erik havde et stort Parti blandt de svenske Stormænd, og de fik nu ogsaa Erik Klipping til at love dem Hjælp; han skulde sende dem 100 Ryttere i fuld Rustning, og fik til Gengæld et Gældsbrev for 6000 Mark Sølv. Hærene mødtes ved Hova Syd for Tiveden (14. Juni 1275), og Valdemar led et fuldstændigt Nederlag; han maatte endog flygte ind i Norge, og da han atter vovede sig tilbage til Sverige, faldt han i sine Brødres Hænder og maatte love at afstaa Krone og Rige til Magnus. Denne antog nu Kongenavn og blev kronet i Upsala; den yngre Broder Erik afløste ham som »Sveernes Hertug«, men døde i øvrigt kort efter. Valdemar vilde dog ikke finde sig i de aftvungne Løfter; han haabede at finde Støtte hos den norske Konge, der jo var hans Svoger, men det viste sig tillige, at ogsaa Kong Erik i Danmark allerede var ked af sit Forbund med Magnus Birgersøn, hvad enten denne nu efter sin Sejr ikke har vist sig villig til at betale den lovede høje Pris for den Hjælp, han havde faaet fra Danmark, eller der har været andet i Vejen. I Sommeren 1276 mæglede baade Magnus Lagabøter og en yderst anselig dansk Sendefærd mellem de svenske Fyrster, og da man nedsatte en Voldgiftsret, dømte dennes norske og danske Medlemmer til Valdemars Gunst; men Svenskerne nægtede rigtignok at bøje sig herfor. Spørgsmaalet blev da, om de to Konger vilde hjælpe deres fordrevne Nabo, og her holdt Magnus sig forsigtigt tilbage, Erik Klipping viste sig derimod mere villig.

58. Valdemar Birgersøns Vaaben. Efter hans Segl.

Sveriges ny Konge kom sine Fjender i Forkøbet, og sidst i 1276 brød han hærgende ind i Skaane. Stor Ære indlagde han sig dog ikke; nogle Byer i Grænseegnene blev brændte, men ved Rønnebro Nord for Kullen mødtes Svenskerne af en dansk Styrke under Anførsel af Drosten Uffe Nielssøn, og Magnus trak sig straks tilbage, »saaret alene af Frygten«, som det hedder i en dansk Aarbog. Og nu kom Gengældelsen. Saa snart Julehelgen var overstaaet, trængte danske Tropper ind i Sverige, og de naaede her vidt frem. Baade Erik Klipping og Kong Valdemar tog personlig Del i Krigen, og medens den sidste plyndrede Øst paa, i Finvid og Værend, hvor bl. a. Vexiö Domkirke blev afbrændt, naaede Kong Erik langt op i Mellemsverige. En dansk Afdeling skal vel have lidt et Nederlag ved Ettaka, en Kongsgaard i Egnen mellem Venern og Vettern, hvor de blev overraskede af Svenskerne, blandt hvis Anførere ogsaa var et Par fordrevne danske Stormænd, Peder Porse fra Halland og Ove Dyre; men ellers gik de danske sejrrigt frem; Axevalla blev belejret og Bispestaden Skara brændt. Resultatet blev da, at Magnus Birgersøn maatte gaa paa Forlig med Broderen og tilstaa ham Kaar, som han Aaret forud havde været ganske uvillig til at indrømme; Valdemar fik overladt den fulde Halvdel af Riget, baade Öster- og Vestergötland, om end uden Titel af Konge.

59. Magnus Birgersøns Vaaben.
Efter hans Segl.

Erik Klipping, der først havde hjulpet Magnus til at blive Konge i Sverige og siden mod ham skaffet Valdemar Halvdelen af Landet tilbage, svingede imidlertid atter i dette Forhold; medens han fandt sig i, at Valdemar allerede 1279 igen blev trængt ud af de Besiddelser, der var tillagte ham, kom han i det venligste Forhold til

Magnus. Ved Landegrænsen mødtes de to Konger ofte, og medens deres Riddere øvede sig i Dystløb, lovede Fyrsterne hinanden gensidigt ikke at beskytte de af deres Mænd, der var blevne deres Herre utro; den Sum, Magnus skyldte Erik, blev nedsat først til 4000, siden endog til 2000 Mark, og tilsidst kronedes Venskabet ved, at Erik trolovede sin ældste Datter med Magnus's førstefødte Søn Birger (1282).

Hvad her er fortalt om Kong Eriks udenrigske Politik, bidrager ikke synderlig til Forstaaelse af hans Karakter, og heller ikke om hans indre Styrelse haves der Oplysninger, der tillader at udtale nogen sikker Dom herom. De store Brydninger i hans sidste Aar, hans voldsomme Død, der vel i Samtiden blev opfattet som en Ulykke for Riget, men uden at den gav Anledning til, at der ytredes nogen Sympati med Kongens Personlighed, tyder dog paa, at Erik har været lidet yndet. En samtidig Aarbog har givet en Slags Karakteristik af Kongen; den siger, at »Erik gjorde meget ondt ved at plyndre Kirkerne og ikke yde dem Retfærdighed, der havde lidt Uret og Skade; Klostrene, der var grundlagte af hans Forgængere, ødelagde han ynkeligt med sine Heste og Hunde«. Man kan ikke bygge meget paa en saadan enkelt Udtalelse af en kirkelig Forfatter; men hvad han siger, passer dog godt til det Billede, man uvilkaarligt danner sig ud fra de spredte Træk, som er overleverede os om Kong Erik: en ung Konge, letsindig og hensynsløs, levende for Jagtens Glæder, lidet optaget af det Rige og det Folk, han var sat til at styre[2].

60 Uffe Nielsøns Segl[1].
I Arkivet i Lübeck.

[1] SIGILLVM VFFONIS F[ILII NI]CHOLAI.

[2] Derimod er det meget tvivlsomt, om Beskyldningerne mod Erik for usædelig Vandel er rigtige; de fremtræder først i den jydske Krønike, der er forfattet omtrent 1340 og hvori det hedder, at »han var meget vellystig og krænkede Adelsmændenes Hustruer«, medens det omtrent samtidigt i Lübeck optegnes, at »Grunden til Drabet paa ham siges at være hans Ukyskhed«. Det sidste er sikkert ikke

II.

Retsløsheden i Landet; Øm Klosters Strid med Biskop Tyge; Kongen over for Retsplejen.

De Aar, der fulgte efter Kong Eriks krigerske Indblanding i Sveriges Forhold, var tilsyneladende usædvanligt rolige. De danske Aarbøger, der altid er saa faamælte, bliver for denne Tid næsten helt tavse. Næstvedaarbogen fortæller om en Slags Turnering, der i Sommeren 1279 blev holdt uden for Byen paa det Sted, hvor Fyrst Jarimar tyve Aar tidligere havde bibragt det sjællandske Ledingsopbud et saa forfærdeligt Blodbad; det var nogle Fægtere fra Femern, der indbyrdes kæmpede en haard Kamp, indtil den ene Part vandt en blodig Sejr, medens Kongen, mange af Rigets Ædlinge og en utallig Mængde af Almuen var Tilskuere. Ellers veed Aarbøgerne kun at fortælle om et Kirkemøde, som Ærkebiskop Trugot afholdt i Vejle, om hans og nogle andre Bispers Død, om en Kvægpest, der huserede, og lignende Tildragelser af ret underordnet Interesse.

Alligevel er disse Aar mærkelige nok; er der ikke sket store Tildragelser, saa har i det mindste en Stemning vokset sig stærk, der snart efter skulde vise de største Udslag. I Aaret 1282 blev Stilheden pludseligt afbrudt, og det ene Rigsmøde fulgte hurtigt efter det andet; Kongen blev nødt til at udstede store Løftebreve til sine Undersaatter, og der indtraadte i Lovgivningen en betydningsfuld, om end kortvarig Reformtid; Slag i Slag fulgte Uddelingen af Len til Kongefrænderne. Der kom i Landet en Uro og Strid, som endelig førte til Kongemordet i Finderup Lade.

Til Forstaaelse deraf maa vi søge tilbage langt forud for de Aar, vi ellers er naaet frem til; de indgribende Ændringer, der snart efter foregik i Landets hele Forfatning, har deres Aarsager dybt i den foregaaende Tid, og vi maa i det mindste antyde de Momenter, hvoraf

rigtigt; at Drabet paa Erik havde politiske Motiver, er utvivlsomt, men det spores, at Drabsmændene har udspredt, at Kongen i Virkeligheden var faldet som et Offer for et Kærlighedseventyr. Det er da maaske ene herfra, at de senere Udtalelser om Kongens Usædelighed stammer. — Et væsentligt Bidrag til Eriks Karakteristik har man tidligere ment at kunne finde i hans Tilnavn. Lige fra Vedels Tid skrev man dette »Glipping« og forklarede det som »den glepske«, d. e. den rasende; i vore Dage mente A. D. Jørgensen, at det rettelig betyder »Forføreren« (af et oldnordisk Verbum: *glepja,* at forføre). Tilnavnets rette Form synes dog ubetinget at være ikke Glipping, men Klipping, og dette Ord kendes ogsaa fra Middelalderen, endog som Tilnavn; det betyder et klippet Faareskind, men hvilken Hentydning deri skal ligge, naar det bruges om Kong Erik, kan ikke oplyses.

den Stemning i Landet fødtes, som Kongen i 1282 maatte bøje sig for. Men hvor vanskeligt er allerede dette ikke med de Kilder, vi har at bygge paa, de korte, usammenhængende Notitser i Aarbøgerne, de enkelte levnede Oldbreve, der kun giver os kolde, næsten døde Oplysninger! Et Held da, at vi dog af et enkelt Punkt i Datidens Historie har en fyldig og livfuld Skildring. Det er den Fremstilling

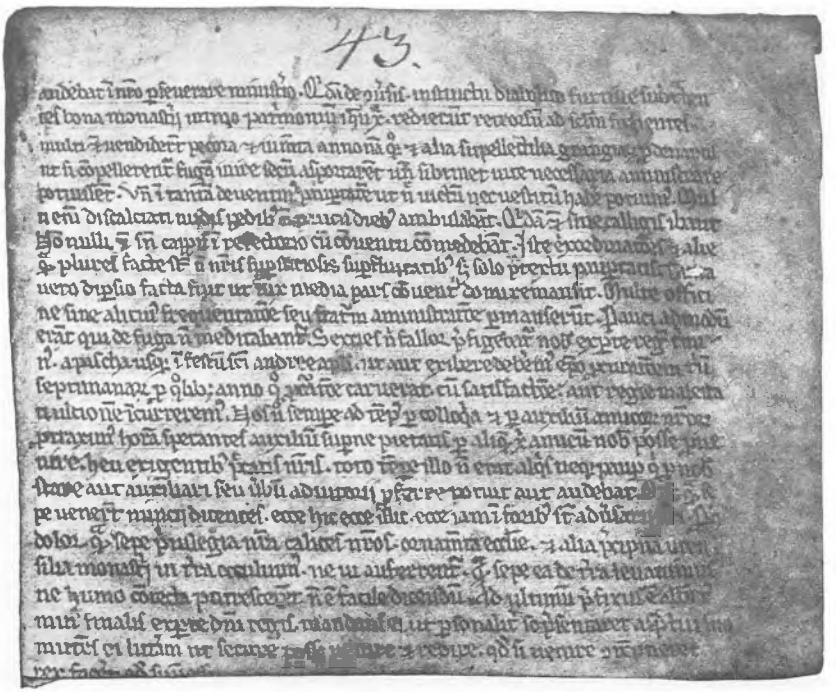

61. Faksimile af sidste Side i Øm Klosters Mindebog[1].
Haandskrift paa Universitetsbiblioteket.

af Øm Klosters Strid med Bisperne i Aarhus, der er givet af et Par af Klosterets Munke, og hvori de med det største Liv skildrer den lange, paa Omskiftelser saa rige Kiv, der begyndte allerede i Erik

[1] audebat in nostro perseuerare ministerio. Quidam de conuersis, instinctu diabolico furtiue subtrahentes bona monasterii, immo patrimonium Jhesu Christi, redierunt retrorsum ad seculum fugientes. Multi etiam uendiderunt pecora et iumenta, annonam quoque et alia supellectilia grangiarum pro denariis, ut, si compellerentur fugam inire, secum asportarent. unde sibimet uite necessaria aministrare potuissent. Vnde in tantam deuenimus paupertatem, ut nec uictum nec uestitum habere potuimus. Multi enim discalciati nudis pedibus non paucis diebus ambula-

Plovpennings Tid og naaede sit Højdepunkt, da Biskop Tyge i Begyndelsen af Erik Klippings Regering blev Biskop i Aarhus. Munkene skriver midt i Stridens Hede, lidenskabeligt oprørte over den Uret, som deres Kloster maa lide; de fremstiller kun den

bant. Quidam etiam sine calligis ibant. Nonnulli etiam sine cappis in refectorio cum conuentu commedebant. Iste exordinationes et alie quamplures facte sunt non nostris superstitiosis superfluitatibus, sed solo pretextu paupertatis. Tanta uero dispersio facta fuit, ut uix media pars conuentus domi remansit. Multe officine sine alicuius frequentatione seu fratrum aministratione permanserunt. Pauci admodum erant, qui de fuga non meditabantur. Sexcies, nisi fallor, prefigebatur nobis ex parte regis terminus, a pascha usque in festum sancti Andree apostoli, ut aut exibere deberemus episcopo procurationem trium septimanarum pro quolibet anno, quo procuratione caruerat, cum satisfactione aut regie maiestati[s] ulcionem incurremus. Nos uero semper ad tempus, per colloquia et per auxilium amicorum nostrorum protraximus horam, sperantes auxilium superne pietatis per aliquem Christi amicum nobis posse prouenire; heu, exigentibus peccatis nostris toto tempore illo non erat aliquis neque pauper, qui pro nobis stare aut auxiliari seu uerbum adiutoris proferre potuit aut audebat. O Deus, quam sepe uenerunt nuncii, dicentes: ecce hic, ecce illic, ecce iam in foribus sunt aduersarii uestri. Proh dolor, quam sepe priuilegia nostra, calices nostros, ornamenta ecclesie et alia precipua utensilia monasterii in terra occuluimus, ne ui auferrentur, quam sepe ea de terra leuauimus, ne humo contecta putrescerent, non est facile dicendum. Ad ultimum prefixus est abbati terminus finalis ex parte domini regis, mandans ei, ut personaliter se presentaret aspectui suo, mittens ei litteram, ut secure posset uenire et redire; quod si uenire contempneret, rex faceret, quod suum esset (. . . . . vovede at forblive i vor Tjeneste. Nogle af Lægbrødrene bortførte efter Djævelens Indskydelse tyvagtigt Klosterets Gods, nej lad mig heller sige: selve Kristi Arv, og vendte hjem, flygtende til Verdenslivet. Mange solgte baade smaat og stort Kvæg fra Ladegaardene, ja endog Korn og andet Indbo for Penge, for at de, om de bleve tvungne til at gribe Flugten, kunde føre disse med sig og dermed skaffe sig det nødvendige til at opholde Livet med. Vi kom derved i saadan Fattigdom, at vi hverken kunde faa Føde eller Klæder. Mange savnede Sko og gik ikke faa Dage om paa nøgne Fødder; nogle gik ogsaa uden Sandaler. Nogle spiste uden Kutter i Refektoriet sammen med Broderskabet. Disse Brud paa Ordensreglerne og overmaade mange andre skyldtes ikke falsk religiøs Overdrivelse, men havde ene deres Grund i vor Fattigdom. Der skete en saadan Adsplittelse, at knap den halve Del af Broderskabet blev tilbage. Mange Arbejdssteder (?) stod tomme eller uden Brødrenes Ledelse. Kun faa var der, som ikke tænkte paa Flugt. Seks Gange, om jeg ikke tager fejl, fastsattes der os fra Kongens Side en Tid, fra Paaske til den hellige Apostel Andreas's Dag, inden hvilken vi enten skulde yde Biskoppen tre Ugers Gæsteri for hvert Aar, i hvilket han ikke havde faaet Gæsteriet, med Erstatning eller undergaa den kongelige Majestæts Hævn. Ved Forhandlinger og vore Venners Hjælp fik vi vel altid Timen trukket ud i Haab om, at der skulde ydes os en Fromhedens Hjælp fra oven ved en eller anden Kristi Ven; men ak, paa Grund af vore Synder var der hele denne Tid igennem ingen [hverken rig] eller fattig, som kunde eller vovede at staa frem for os, støtte os eller tale et Hjælperord. O Gud, hvor ofte kom der ikke Bud, som sagde: Her er denne, der er hin, eders Modstandere ere i Døren! O Ve, hvor ofte gemte vi ikke i Jorden vore Privilegier, vore Kalke, Kirkens Prydelser og vore andre bedste Sager, for at de ikke skulde

ene Parts Opfattelse og finder al Retten paa deres Side. Partisk er da Skriftet, et daarligt Grundlag for den, der vil fælde Dommen mellem de stridende Parter; men uvurderlig er denne Skildring, fordi den og den alene fører os ind i Tidens dagligdags Forhold og klart viser os, hvorledes Retstilstanden i Landet var.

Øm Kloster hørte til de store Cistercienserabbedier, der var grundlagte i Danmark i Valdemarernes Tid; efter først at have prøvet adskillige andre Steder, fandt Munkene deres blivende Hjem paa den Halvø, der adskiller den lille Gudensø fra den store Mossø. Den Plads, de valgte, var vel dengang endnu omtrent helt omflydt af Vand; derfor kaldte Munkene deres Kloster Ø eller Øm (Øhjem), og naar de paa Latin oversatte det ved *Cara insula*, peger det paa, hvor vel de befandt sig her. I den daværende Aarhus Biskop, Sven, havde Klosteret en ivrig Beskytter; hele sit Liv igennem viste han Munkene den største Ærbødighed og Kærlighed, og efter sin Død (1191) fandt han sit Hvilested i Klosterkirken.

62. Øm Klosters Segl[1].
I Rigsarkivet.

Adskillige af hans Eftermænd stillede sig anderledes, og især gælder det som sagt Biskop Tyge, hvem vi allerede kender fra Striden med Jakob Erlandsøn. Her var han jo Kongens ivrige Tilhænger, og naar Kirkestriden blev ført til en for Kronen saa heldig

---

føres bort med Vold, hvor ofte tog vi dem ikke atter op af Jorden, for at de ikke skulde fortæres under Jordens Dække; det er ikke let at sige. Til sidst blev der fastsat Abbeden en endelig Dag fra Kongens Side, idet denne bød ham personlig at indfinde sig for hans Aasyn og sendte ham et Brev, hvorefter han kunde komme og atter vende tilbage i Sikkerhed; om han trodsigt undlod at komme, vilde Kongen gøre, hvad der tilkom ham). — Sidens nederste Del er bortskaaret i Haandskriftet.

[1] SIGILLVM CONVENTVS CARE INSVLE.

Afslutning, skyldtes det vist mere end noget andet Biskop Tyges ubøjelige Energi. Han var ogsaa en haard og hensynsløs Mand, og de, der stod ham imod, hadede ham af Hjertet; Munkene i Øm hørte til dem, og de sagde om ham, at han troede mere paa Kong Erik og Enkedronningen end paa selve Verdens Skaber.

Tyges Kiv med Øm danner ligesom et lille Sidestykke til den store Ærkebispestrid. Ligesom i denne drejer det sig om Modsætningen mellem det særligt Danske og det alment kirkelige. Bisp Tyge kræver Gæsteri af Klosteret, — dette svarer med at fremlægge Pave-

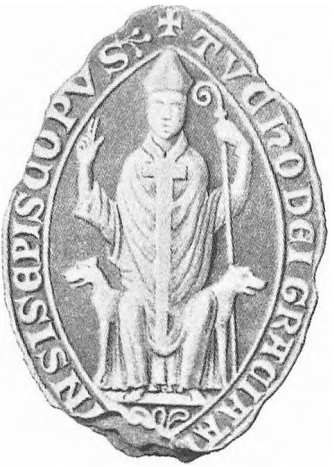

63—64. Biskop Tyges Segl og Modsegl[1].
I Arkivet i Lübeck.

buller, der fritager alle Cistercienserabbedier for Ydelser til Bisperne; Biskoppen forlanger Ret til at visitere Klosteret, — dette henviser til, at Cistercienserne har deres egne Faderabbeder til at visitere dem. Ogsaa Stridens Forløb minder i meget om Ærkebispestriden. Bisp Tyge sidder inde med Magten; han, der kan vise Kongen Midlerne til at modstaa Ærkebisp, Kardinal og Pave, kan sagtens tage det op med Abbeden i Øm, selv om denne finder Støtte hos alle de andre Cistercienserabbeder Danmark rundt. Forgæves faar Klosteret Paven til at tilsætte danske Prælater som Dommere; disse,

[1] Seglet har Omskriften: TUCHO DEI GRACIA A[RVSIE]NSIS EPISCOPVS. Modseglet viser Lammet med Korsfanen, staaende med Forbenene paa en Klippe, hvoraf udspringer en Kilde; dets Bagben hviler paa et Anker, der hentyder til St. Clemens, Stiftets Skytshelgen; Omskrift: SECRETVM ARVSIENSis EPISCOPI.

et Par sjællandske Abbeder, er jo afhængige af Tyge, der styrer Roskilde Stift som Vikar for den fordrevne Bisp Peder, og »de skulde snarere vove at rive deres egne Øjne ud end vise os Retfærdighed«. Forhastet er Munkenes Glæde, da de hører, at deres Ordensbroder Guido kommer som Legat til Danmark. Han stævner atter og atter Tyge for sig, men denne kommer ikke; han overlader Biskop Bonde af Slesvig at dømme i Sagen, og da Tyge heller ikke møder for denne, udtales Kirkens Band over ham, men han tager sig det let at faa nok en Bandlysning til den, der allerede hviler over ham fra Kongens Sag. Enkedronningen og Kongen staar fast paa hans Side, og Klosteret føler sin Svaghed. Den første Abbed, under hvem Striden er udbrudt, trækker sig tilbage fra sin Stilling; hans Efterfølger maa tilsidst flygte og lever en Tid i Udlandet sammen med de andre fordrevne Prælater. Saa stævnes han til personligt at møde for Kongen, men dermed er Fremstillingen i Klosterkrøniken afbrudt, og vi veed ikke, hvorledes Striden er endt, sikkert dog ikke til Klosterets Gunst.

Skarpt tegner Tilstanden ved Midten af det 13. Aarhundrede sig i hele Skildringen. Der er Fred i Landet, og dog er man stadigt paa Krigsfod. Værget sidder løst, og selv Kirkens Mænd er altid paa Nippet til at gribe til voldsomme Midler. Naar Bisp Tyge kommer til Øm og ikke finder det Gæsteri rede, som han har udkrævet, har han sit væbnede Følge med, og da Abbeden nægter ham Indtræde i Klosteret, lader Bispen Døren til Kapellet bryde op med Vold. Men Munkene murrer og tænker paa at sætte Magt mod Magt; Bispen føler, hvad der er i Gære, og da Klosterets Klokke lyder, tror han, det er Tegnet til Angreb; han skynder sig ud og rider bort. Siden paastaar han, at Munkene har drevet ham væk med Stokke og Næveslag, medens de erklærer, at Klokken simpelt hen blev rørt for at angive Tiden. — Kort efter skulde Parterne møde til et Forligsmøde ved den nærliggende Dovre Sognekirke. Bispen kommer naturligvis med sit hele Klerke- og Svendefølge, men ogsaa Munkene er forberedte paa alt; de lader sig ledsage af alle deres læge Arbejdsmænd og har tilsagt deres Landboer og Bryder i Sognet til at indfinde sig væbnede.

Den ene Voldsomhed afløser den anden. En Munk, der mod Bispens Forbud prædiker, bliver paa selve den viede Kirkegaard fængslet af Bispens Folk, nogle Lægbrødre prygles ved den Lejlighed, fire Heste røves og en femte dræbes. En anden Munk, der er paa Vejen til Vendland for at købe Korn til Klosteret, overfaldes

af Bispens Svende, plyndres for alt, hvad han har med sig, og holdes 12 Uger i det haardeste Fængsel. Riddere og Stormænd opfordres af Bispen til at plage Klosterfolkene, og han sikrer dem Straffrihed. Klosterets Bønder fortrædiges paa enhver Maade; deres Huse nedbrydes, deres Kvæg bortføres, selv mishandles de med Stokkeslag eller Fængsling.

Ingen kan undre sig over alle disse Voldsomheder; thi allertydeligst fremtræder det, at Retsmidlerne var ganske utilstrækkelige. Bandsættelserne fløj fra den ene Side til den anden. »Jeg bandlyser dig, Abbed«, sagde Bisp Tyge ved et Møde, »fordi du siger dig at være Abbed uden bispelig Stadfæstelse, og jeg bandlyser alle, som kalder dig Abbed«. Straks rejste Abbeden sig: »Med samme Lethed, som du lyser Bandet over mine undergivne, løser jeg dem igen; de være da, baade nærværende og fraværende, hermed afløste i den Herre Kristi Navn«. Klosterets Privilegier og Adkomstbreve var ikke en Bønne værd, erklærede Bispen; »vi veed, at I har Skrivere nok og kan lade skrive saa mange Dokumenter, I lyster; vi vil ikke have Breve i Stedet for vor Mad«.

Det var ikke blot de udenlandske eller af fremmede tilsatte Dommere, som Biskop Tyge satte sig ud over; da man fra begge Sider var blevet enig om at søge en dansk Voldgift, blev heller ikke dens Afgørelse efterlevet. Det var to af Tyges Medbrødre, der paatog sig at afgøre Striden, Esger af Ribe og Niels af Slesvig, som ogsaa politisk stod Tyge nær. Ikke desto mindre, da deres Afgørelse ikke helt faldt ud til Fordel for Tyge, men endog paa væsentlige Punkter kom Munkenes Opfattelse nærmest, saa blev den overtraadt næsten umiddelbart efter, at den var afsagt. Bisperne havde tilstaaet Tyge Gæsteri i Klosteret i Fastetiden, dog kun med et Følge som hans Formænd, nogle faa Klerke og Lægmænd, med hvem han kunde tilbringe den hellige Tid i Klosterets Stilhed; han kom den næste Faste med hundrede Mand til Hest og mange til Fods. De havde erklæret, at Klosterets undergivne var fritagne for den bispelige Helligbrødeafgift; Tyge afkrævede denne efter den største Maalestok.

Paa sin Side forstod Bispen derimod godt at anvende eller misbruge Landets Lov til sin Fordel. Da han havde erklæret Abbeden for bandlyst og alle dem, der anerkendte ham, blev dette forkyndt for Klosterets Bønder, men de tilsagdes for Bispens Fogeder paa de mest urimelige Steder; fra Laasby Vest for Aarhus kaldtes de til Grenaa, ti Mil i lige Linie, fra Assens Syd for Horsens til Randers,

fra Djursland til Virklund ved Silkeborg. Atter og atter stævnedes de for Bispens Bryder, maatte betale Bøder og taale Forbud. Senere, da Tyge havde forbudt Klosterets Munke at prædike, betragtedes det som Helligbrud at være til Stede ved Gudstjeneste hos en saadan. Alle Klosterets Bønder maatte da møde for at værge sig herimod, men de stævnedes til ganske forskellige Steder, aldrig mer end to fra samme By til eet Ting, og det blev derved gjort dem umuligt at værge sig ved Tylvtered mod Klagen; thi Eden skulde aflægges af Naboer, og disse var jo samtidigt optagne andensteds.

Den Retsløshed, der møder os i Ømmunkenes Fortællinger, træder ogsaa frem i de spredte Efterretninger, der ellers er bevarede fra denne Tid. Midt under Kristoffer I's Regering brød en sønderjydsk Adelsmand, Tyge Litle, ved Nattetid ind til Biskop Niels af Slesvig, tog den sovende Prælat til Fange og førte ham med sig over Elben ind i Hertugen af Brunsvigs Land; for at slippe løs maatte Bispen love at betale 1000 Mark Sølv og give Gisler derfor, ja endda stille Borgen for, at han aldrig vilde rejse Sag for den ham overgaaede Vold. I Erik Klippings første Aar blev Bisp Elav af Børglum dræbt i Hvidbjerg Kirke af en Adelsmand ved Navn Jens Glob, og sammen med ham hans Domprovst. Naar saadant kunde overgaa Bisper, fatter man let, at Jakob Erlandsøn i sine Klager imod Kongen kunde opregne mange Tilfælde, hvor det var gaaet haardt ud over gejstlige af lavere Rang. Han paastod, at der allerede i Kristoffers første Par Aar alene i Lunde Stift var blevet dræbt otte Præster og lemlæstet to, og det var alt gaaet straffeløst hen. En vis Haakon Palnesøn havde hængt flere Lægbrødre af Cistercienserordenen, som Ærkebispen paastod, efter Kongens Befaling; Borgerne i Holbæk havde dræbt deres egen Præst Asker og trukket Liget ved et Reb gennem Gaderne hen til Bytinget, hvor de havde dømt ham til at blive jordet i uindviet Jord. Ærkebispen tilføjer, at han slet ikke vil nævne den Mængde Lægfolk, der er blevet dræbte, og givet er det jo, at særlig de smaa i Landet maa have haft det meget ondt, naar endog gejstlige og mægtige Prælater ikke kunde være sikre paa Liv og Lemmer.

Ærkebispen rettede dog sine Klager over alt saadant ikke blot imod Kongen; han indsaa rigtigt, at Retsløsheden hang sammen med hele Landets Forfatning og Love. Især var han opbragt over, at Drab kunde sones med Bøder, og i Virkeligheden var jo Legemsstraffe meget lidt i Brug; Fængselsstraffe passede ikke til Tidens

Forhold, og Livsstraf anvendtes kun over for visse nedværdigende Forbrydelser som Tyveri og Mordbrand. At Drab kunde sones med Pengebøder, gav da ofte Anledning til Klager fra Gejstligheden, der især følte Trang til Lovenes Beskyttelse; Jens Grand vendte i den følgende Menneskealder ofte tilbage hertil. Naar Jakob Erlandsøn imidlertid siger, at Bøder kun frygtedes lidet, saa laa det dog ingenlunde i, at Bøderne var lave. Ved enhver lidt større Brøde ifaldt man Fyrretyvemarksbøden, og denne var jo meget betydelig, især da den oftest fordobledes, idet den skulde udredes baade til den skadelidte eller, om det var et Drab, til hans Arvinger, og tillige til Kongen, for ikke at nævne i Byerne, hvor ogsaa Stadens Øvrighed tog sin Bøde. En Bøde af denne Størrelse maatte jo for Smaafolk være fuldstændigt ødelæggende; men Sagen var vel snarest den, at mange forstod at unddrage sig at betale Bøden.

Det svage Punkt i hele Landets Retsforfatning var nemlig, at det faldt vanskeligt at faa Folk dømte og maaske endnu vanskeligere at fremtvinge Efterlevelsen af de Straffe, der ikendtes ved Dom. Det var jo Folket selv, der dømte paa sine Herreds- og Landsting, og ved en Mængde Klager var det den indstævnede tilladt at fri sig med Ed, som han selv aflagde sammen med et vist Tal Medeedsmænd; en velhavende Bonde, der havde talrige og velstillede Frænder, var sikkert vanskelig at ramme, og en Stormand kunde let blandt sine Venner og undergivne finde Mænd, der var rede til med ham at sværge Renselseseden; paa den Maade svor jo Kong Abel sig fri for al Skyld i Broderens Død. Og selv naar Tingets Dom var gaaet en Mand imod, var der endnu en lang Vej til at faa ham til at udrede den Bøde, han var idømt. Man overlod oprindeligt den skadelidte Part ligesom selv at tage sig til Rette ved at lægge Beslag paa noget af den dømtes Gods, og Tinget støttede ham kun deri ved over for den genstridige at erklære, at han havde mistet sin »Mandhelg«. Dette betød en mindre Grad af Fredløshed; den dømte blev udelukket fra Omgang med andre, kunde ikke møde paa Tinge og ingen maatte spise sammen med ham; han var i »Madband«, som man kaldte det, og det minder jo ikke saa lidt om den kirkelige Exkommunikation.

Allerede i Valdemarernes Tid var man dog delvis kommet ud over dette unægteligt meget primitive Standpunkt. Paa adskillige Punkter var man gaaet over fra Benægtelseseden og den hele formelle Retspleje til en virkelig Dom, hvad enten denne nu afsagdes af faste Sandemænd eller af skiftende Nævninger, og hvad Doms-

fuldbyrdelsen angaar, var den kongelige Foged eller Ombudsmand kommet til at spille en stor Rolle. Kongen havde jo Del i de fleste Bøder, og det laa da nær at overlade hans Repræsentant tillige at inddrive Bøderne til den skadelidte; saa langt frem som til at tillade Fogeden ligefrem at gøre Udlæg hos den dømte, gik man dog ikke, men man kunde i det mindste give ham Ret til at fremtvinge Dommens Efterlevelse ved at idømme den ulydige Bøder for ikke at gøre Ret, og det ses i den Forordning, der synes at være udstedt af Kong Abel, at Ombudsmanden kunde idømme Tremarksbøde for hver ny fem Dage, der gik hen, lige indtil den sagsøgte bøjede sig og tilfredsstillede Klageren.

Dette var dog endnu ingenlunde nogen tilfredsstillende Løsning. Man lærte hurtigt af Erfaringen, at Ombudsmanden var ivrigere efter at inddrive Bøderne til Kongen, hvoraf han selv fik sin gode Del, end Erstatningen til den, der havde lidt Skaden; i Byretterne bestemmes det rundtom, at Fogeden samtidigt skulde sørge for alle Parters Ret, men Bestemmelsen gentages saa ofte, at man nok føler, at den ikke var let at gennemføre i Praksis. Dertil kom, at Ombudsmanden jo paa denne Tid selv hørte til de store i Landet, tog stærkt Hensyn til dem og inddroges med dem i al den Partistrid, der raadede. I selve Lovene forudsættes baade den Mulighed, at Ombudsmanden modtog Bestikkelse af Modparten, og at den, som han skulde indkræve Bøderne hos, »boede under den Mand, som Ombudsmanden ikke vilde gøre imod«; især det sidste har naturligvis i denne Tid spillet den største Rolle. Da en Lægbroder i Øm var blevet dræbt af nogle Bønder, ilede disse med at give sig ind under Bispen af Aarhus som hans Landboer og Bryder, og dermed var for Klosteret ethvert Haab ude om at opnaa Retfærdighed.

Under saadanne Forhold var der en overordentlig Trang til at finde en Magt, der kunde hjælpe til at holde Retsplejen i Landet oppe og tvinge de genstridige til at bøje sig for Loven, og man kunde der alene tænke paa Kongen, Fredens og Rettens højeste Vogter i Riget. Netop paa denne Tid udtalte i Norge Forfatteren af Kongespejlet kraftige og smukke Ord om Kongens store Opgave, han, der af Gud er sat i Dommersædet og har faaet det Revselsessværd i Hænde, hvormed han skal slaa ned, naar det behøves, og den samme Grundtanke træder frem i den navnkundige Fortale til Valdemar Sejrs jydske Lov: »det er Kongens Embede og de Høvdingers, der er i Landet, at gøre Ret og Frelse mod dem, der tvinges med Vold, og ej lade Ildværkesmænd leve i sit Land, fordi

at naar han piner eller dræber Udaadsmænd, da er han Guds Tjenestemand og Lovens Vogter«.

Man ser da ogsaa, at Kongens Optræden i Retsplejen breder sig stærkt i denne Tidsalder. Det bliver stedse almindeligere at søge til hans Ting for at faa Sager afgjorte og Stridigheder endte, og han griber tillige ind i Rettergangen og søger ved sin Myndighed at virke til Opfyldelsen af de paa andre Ting fældede Domme. Hvor Ombudsmanden frygtsomt veg tilbage, var det især, at Kongen selv maatte træde til, og han udsendte da sine kongelige Breve, hvori han udtalte Paabud, som skulde lydes, om man ikke vilde miste Kongens Naade og frygte hans Hævn. Vi veed kun lidt derom; enkelte Kongebreve af denne Art er vel tilfældigt bevarede, men sikkert kun et ringe Tal af dem, der er udstedte; naar de først havde gjort deres Virkning, var der jo ingen Grund til at opbevare den Art Breve. Men Kongebrevenes Betydning spores ogsaa i Lovene fra denne Tid, første Gang i den ofte omtalte Forordning fra Abels Regeringstid. Her omtales det som en kendt Ting, at Kongen udstedte Paamindelsesbreve til Folk, der var dømte i en eller anden Sag; naar den sagsøgte sad disse Breve overhørig, skulde han bøde tre Mark til Klageren for hvert Brev, og medens Kongen saa paatog sig at holde den, hvem der var nægtet Ret, skadesløs, kunde han lade den ulydiges Hovedlod konfiskere og straffe ham efter sin egen Lyst. Det sidste lyder jo meget vilkaarligt, og i Virkeligheden var det et overordentligt Magtmiddel, der laa i Kongens Haand ved denne Art Kongebud. De maatte have stor Virkning, de kunde afhjælpe den for Haanden værende Trang til at faa Domme efterlevede; men hvor megen Uret kunde der ikke ogsaa tilføjes ad denne Vej! Man mindes uvilkaarligt en Ytring i Kongespejlet: »Kongens Sværd bider altid, naar der hugges med det, til stor Gavn, dersom der hugges retfærdigt med det, til stor Skade, om der slaas uretfærdigt med det«.

Kongebrevene skulde lystres, hvad deres Indhold saa var; Straffetruslen om Kongens Hævn over for den, der ikke bøjede sig, kunde ramme uskyldige saavel som skyldige. Under Ærkebispestriden kom det hvert Øjeblik til saadanne kongelige Befalinger; da Kapitlet i Roskilde efter sin Biskops Paabud havde lyst Interdikt paa Grund af Ærkebispens Fængsling, skrev Kongen tre Gange efter hinanden og stedse strengere til Kapitlet herimod, og sidste Gang lød hans Brev i al sin fyndige Korthed saaledes: »Vi byde (*mandamus*) Eder bestemt ved vor Naade, at I oplukke Eders Stifts

Kirker og, straks efter at have set dette Brev, lade Gudstjenesten afholde deri paa sædvanlig Vis; om I ville blive i vort Rige og nyde noget Gods heri, ville I ingenlunde undlade at gøre dette«. Øm Klosters Munke fortæller, hvorledes de seks Gange i eet Aar fik Kongens Breve om inden en kort Frist at yde Bispen det Gæsteri, han gjorde Krav paa, og truedes med den kongelige Hævn, om de ikke lystrede.

Man var naaet til at lade Kongen spille en Hovedrolle i Landets Retspleje, men man havde derved faaet den vildeste Vilkaarlighed til at sidde i Højsædet, og hvor kunde det være andet? Denne Konge, der skulde være Fredens og Rettens Opretholder og Værner, var jo i denne Tidsalder dybt indflettet i den Partistrid, der fylder hvert Aars Historie. Han havde Venner, som han maatte beskytte, Uvenner, som han vilde slaa ned. Een Biskop var hans Tilhænger, og ham støttede han da gennem tykt og tyndt; en anden Prælat stod ham imod, og han forfulgtes, fængsledes, maatte fly Land og Rige. De fyrstelige Lensmænd var Kongens fødte Modstandere; Landets Stormænd delte sig mellem Kongen og Fyrsterne, og Kongen maatte se gennem Fingre med meget, som hans Tilhængere bedrev, om han da ikke snarest har frydet sig derover, hver Gang Uretten ramte hans Modstandere. Naar det i Jydske Lovs Fortale hedder, at »var der ej Lov i Landet, saa vilde den have mest, der mest kunde gribe«, kunde i Kristoffers og Erik Klippings Tid mange vel fristes til at sige, at der ikke mere var Lov i Danmark.

III.

Kongen over for Stormændene; Stormandsforsamlingerne og Vederloven.

Den gammeldanske Retsforfatning, som vi nys betragtede, hviler paa den Grund, at Menigheden altid er stærkere end den enkelte; derfor kunde man gaa ud fra, at naar en Mand blev berøvet sin Mandhelg og udelukket fra Tingmenigheden, vilde dette altid være tilstrækkeligt til, at den enkelte maatte bøje sig for, hvad Tingmændene havde kendt for Ret. Det er muligt, at Tilstanden i Danmark aldrig har været saadan, at dette stod sin Prøve i Livet; ved Midten af det 13. Aarhundrede slog det i alt Fald ikke til. Ud over Bondemenighederne hævede sig nu Stormændene, baade gejstlige og verdslige; de var mægtige ved Rigdom, ved Særrettigheder, ved aandelig og krigersk Dygtighed. Højst stod vel Rigets »Høvdinger« (*principes*), de fyrstelige Lensmænd og de høje Prælater, der

var omgivne af deres væbnede Følge; men selv disse »Herrers« Mænd ragede langt op over de jævne Bønder, ikke mindst ved, at der bag ved hver en af disse »Herremænd« stod en »Herre«, der var rede til at hjælpe og støtte ham. Det demokratiske Samfund, der i Landskabslovene tegner sig som Idealet, fandtes ikke mere; et Aristokrati havde dannet sig, selv om det endnu ikke skarpt havde afgrænset sig nedadtil.

Dette var den dybere Grund til den Nødstilstand i Danmarks Retspleje, som vi har set træde saa skarpt frem. At Stormændenes faktiske Magt betød mere end Almuens Afgørelser paa Tinge, det havde ført til, at man i stedse stigende Grad søgte til Kongen, forlangte hans Domme, bad ham om Hjælp til at faa Ret. Men naar dette ofte vendte sig til det onde og blev en Forværrelse af Retsplejen i Stedet for en Forbedring, naar lovlige Domme afløstes af vilkaarlig Indgriben fra oven, og Kongen nyttede sin Magt til at fremme sine Tilhængeres Vel og knuse sine Modstandere, dannede dog netop det fremvoksende Aristokrati en Modvægt.

Det er her ikke Stedet til udførligt at dvæle ved dette Aristokratis Fremvækst eller til nærmere at vise, hvorledes det havde faaet sit endelige Præg i de store Valdemarers Tid. I Herremandsklassen indtraadte alle de Bønder, der vilde paatage sig personlig at gaa i Leding, hver Gang denne udbødes; de aflagde Troskabsed til Kongen eller til en af disse høje »Herrer«, der havde Ret til at tage Mænd, men de lønnedes i alle Tilfælde af Staten, idet de nød Skattefrihed for deres Gods og havde Ret til at oppebære en Del af de Bøder, hvori deres undergivne maatte blive dømte. I Formen lignede den hele Klasse da mest de Hirdmænd eller Huskarle, som Kongens og Rigets store allerede fra ældgamle Tider havde holdt til deres Tjeneste; men jævnsides disse indtraadte dog ogsaa i Herremændenes Rækker de gamle Folkeædlinge, der havde en arvelig Ret til den højt ansete Stilling som Styresmænd paa Ledingsskibene, dertil ogsaa de mere velhavende blandt Bønderne i stort Tal. Tilsammen dannede Herremændene en talrig og velrustet Skare, Kærnen i Valdemarernes Hær.

Kongerne saa i Begyndelsen kun, hvad de vandt ved denne Ordning; men snart maatte dog ogsaa andre Følger træde frem. Herremændene følte sig ikke blot som Kongernes lydige Tjenere, saaledes som Fortidens lille Skare af kongelige Huskarle havde været det. Mens de jævne Bønder sank i Anseelse ved at betale Skat til Kongen ligesom Landboen til Ejeren af den Jord, han

dyrkede, vedligeholdt Storbønderne, der ydede den samme Krigstjeneste som Fortidens Frimand, ogsaa den fri Mands Følelser; Styresmændene havde været vante til at tale paa Folkets Vegne baade under Ledingstoget og hjemme paa Tinget, og de glemte ikke denne Ret, fordi de havde svoret Kongen den særlige Mandsed. Huskarlen havde været nøje og personligt knyttet til den Herre, han tjente; de ny Herremænd saa, hvilken Rolle de spillede for Rigets Forsvar, og med Grund kunde de mene, at deres særlige, privilegerede Stilling hvilede herpaa, ikke paa Kongens Gunst og Naade. De følte sig som Rigets Mænd mer end som Kongens eller Fyrstens.

I ældre Tider havde den danske Konge lært Folkets Mening at kende, naar han mødtes paa Landstinget med det enkelte »Lands« Indbyggere eller under Ledingen havde det vaabendygtige Mandskab fra hele Riget samlet; oftere havde han dog kun samlet om sig de enkelte fremragende Mænd, der havde Indflydelse nok til at være Udtryk for hele Folkets Mening, og i Valdemarernes Dage var de vigtigste Sager, selv Kongevalg, blevet afgjorte paa den Vis. I Tiden efter Valdemar Sejr blev dette endnu oftere Tilfældet. Tiderne var urolige, Landet fuldt af indre Strid, Kongen i Kiv med dem, der stod ham nærmest i Blod og Magt; des mere gjaldt det for ham om at sikre sig Støtte hos Stormændene, og dette kunde kun ske ved at forhandle med dem og lytte til deres Raad. Man ser, at det allerede i Kristoffer I's Tid var en fast Skik, at Kongen een Gang aarligt sammenkaldte »Rigets store« for med dem at raadslaa og forordne om Rigets Sager; endog Tiden for dette aarlige Møde var allerede saa fast, at da Jakob Erlandsøn 1256 sammenkaldte Kirkemødet i Vejle til tre Uger før Midfaste, kunde han henpege paa, at han derved havde vist den yderste Hensynsfuldhed mod Kongen, da denne først ved Midfaste plejede at mødes med Rigets Mænd, og modsat beklage det som højst saarende, at Kongen netop i dette Aar lagde sit Møde tidligere paa Aaret. Andre af Tidens Akter viser virkeligt, hvor regelmæssigt Kongen har holdt saadanne Møder, der betegnes som »Raadsforsamlinger«, »Samtaler« eller »Hof«.

Til disse Møder sammenkaldte Kongen i første Række Rigets fyrstelige Vasaller og høje Prælater, dertil andre anselige Mænd, der regnedes som hørende med til hans Raad. Men naar Mødet kundgjordes, kunde dog enhver indfinde sig, der havde noget at forebringe, og ofte sattes Raadsmøderne i Forbindelse med Ledingsudbuddet; de stores Raadslagninger havde da en Baggrund i Tilstede-

værelsen af en talrig Kreds af Landets Indbyggere, især af Herremændene. Man ser denne snævrere og videre Kreds over for hinanden, naar Jakob Erlandsøn klager over, at paa dette Nyborgmøde, som Kristoffer I udskrev samtidigt med Kirkemødet, fremførte Kongen sine Klager mod Prælaten »ikke i sit Kammer eller Palads blandt Rigets bedste Mænd, men holdende Ting under aaben Himmel paa Kirkegaarden blandt Herremænd og Almuesmænd«. Her var det da Kongen, der i de bredere Lag fandt en Støtte, som han maaske savnede inden for Stormændenes snævrere Kreds; ofte har det dog sikkert været modsat, og det, at en stor Mængde har været til Stede, har givet Stormændene et Rygstød over for Kongen, hvor det gjaldt at føre noget igennem, som var nyttigt for Folk og Rige, om end ubehageligt for Fyrsten.

Ikke mindst har det paa disse Møder drejet sig om Herremændenes Stilling til Kongen. Da man i Valdemarernes Tid havde gennemført den ny Ordning af Herremandsklassen, hvorved den kongelige Hird i det mindste efter Formen var blevet udvidet til at omfatte alle anseligere Mænd hele Riget over, havde Kongerne søgt over for denne talrige Skare at opretholde Vederloven, den gamle Hirdlov, der sagdes at være givet af Knud den Store. Disse Regler, der havde ordnet Forholdet mellem Kongen og hans lille Skare af lønnede Huskarle, passede dog ilde til at gælde som Lov for den hele krigerske Godsejerstand, der nu sammenfattedes under Navnet Herremænd, og det er vel overhovedet tvivlsomt, om det nogensinde er lykkedes at gennemføre Lovens Overholdelse. Vanskelighederne derved steg i alt Fald i Aarenes Løb, og ofte drøftedes disse Spørgsmaal paa Raadsmøderne, saa meget mere som disse vel faldt sammen med Hirdstævnerne, den Domstol, der skulde dømme efter Vederloven.

Især har Vanskelighederne vist sig, naar det drejede sig om Klager, som Kongen selv rejste mod sine Mænd, og mest, naar der var Tale om ligefrem Majestætsforbrydelse. Under de evindelige indre Stridigheder maatte der jo hvert Øjeblik fremkomme Beskyldninger for Brud paa Troskab mod Kongen, og naar Kongen ved at udstede sine Befalingsbreve kunde gøre enhver, der ikke lystrede dem, til en Forbryder mod den kongelige Majestæt, blev det af største Vigtighed at klare, hvad der var Majestætsforbrydelse og hvorledes en Anklage derfor skulde paadømmes.

Tilfældigt bevarede, brudstykkeagtige Lovarbejder viser os mere, i hvad Retning Drøftelserne er gaaet, end hvad der virkeligt blev

endelig gennemført, og til en klar Løsning af disse vanskelige Spørgsmaal er man aabenbart ikke naaet.

Det ses, at man har stræbt at faa frem, at der var Majestætsforbrydelser af forskellig Art og forskellig Strafværdighed; fra den egentlige store Majestætsforbrydelse, Angreb paa Kongens Liv, har man udskilt mindre Brøder, som »med Raad og Daad at have hindret sin Herres Nytte eller Hæder«, eller »sin egen Herre uafvidende at have forbundet sig med en anden Herre«, og for disse mindre Sager har man da indført mildere Straffe; de skulde ikke medføre Tab af Livet, men sones med Forbrydelse af Gods eller med Bøder. Mest har man dog syslet med at finde en tilfredsstillende Maade, paa hvilken den anklagedes Skyld eller Uskyld kunde godtgøres, og her har Kongens Interesser staaet »Mændenes« skarpest imod. Fortidens Jernbyrd var afskaffet paa Valdemar Sejrs Tid, og Vidneførsel, der spiller en stor Rolle i Vederloven, kunde kun sjældnere bruges i denne Art Sager; oftest gik man da i den Retning, at man lod et vist Antal af de andre Kongsmænd afgøre Skyldspørgsmaalet, »forsvare eller fælde den anklagede for Sigtelsen imod ham ved deres Ed og ikke ved deres Tavshed«. Et Hovedspørgsmaal herved blev det naturligvis, hvem der skulde opnævne disse sværgende. Ved en Forordning, som Kristoffer I udstedte paa et Raadsmøde i Nyborg, fastsattes, at Nævnet skulde tilskikkes af to ansete Mænd fra det Syssel, hvori den anklagede hørte hjemme; paa ny var Spørgsmaalet fremme under Erik Klipping, og denne fik i 1276 paa et andet Nyborgmøde sat igennem, at Kongen skulde have Ret til at vælge de sværgende, dog ud af den anklagedes *Worthæld*, d. v. s. den Afdeling af Hirden, hvortil han hørte. Dette gjaldt imidlertid kun for de mindre Arter af Majestætsforbrydelse, og samtidigt fastsattes det, at naar det drejede sig om en Klage for Anslag mod Kongens Liv, skulde de sværgende være tolv Mand, tre fra hvert *Worthæld*, altsaa et virkeligt Rigsnævn; men hvem der skulde udnævne disse tolv Mænd, det sagdes ikke. Senere (1282) ses det, at man forudsætter, at »Ed af Worthæld« bruges i enhver Sag om Majestætsforbrydelse; men de bestemte Former for Nævnets Udmeldelse omtales ikke, og i alle disse Lovstykker er der endda egentlig slet ikke Tale om den største af alle Forbrydelser, et virkeligt udført Kongemord.

Det er i Menneskealderen efter Valdemar Sejr meget modsatte Strømninger, der viser sig. Med den Fred og Enighed, der havde

hersket under Valdemar den Stores Sønner, er det forbi; i Stedet genlyder Riget af Uro og Strid, og bag ved dette ligger, at Magtens Tyngdepunkt i Riget begynder at forskyde sig. Naar Kongens Magt paa mange Punkter træder stærkere eller skarpere frem end før, fordi der er mere Trang til Indgriben fra oven end tidligere, skimter man dog ogsaa Misfornøjelsen med den Maade, hvorpaa han udøver sin Magt. Og over for Kongen begynder et Aristokrati at rejse sig i stedse fastere Former; med hele Rigets Herremandsstand bag sig formaar Stormændenes Ledere at sætte Skranker for Kongens personlige Indflydelse.

Endnu var Aristokratiets Ret til Delagtighed i Landets Styrelse dog i højeste Grad afhængig af Kongens Personlighed og Forholdene i det enkelte Øjeblik. Er Kongen mindreaarig, maa hans Formyndere vise Stormændene i Landet stor Hensynsfuldhed; er en Konge i Strid med nogle af Rigets mægtigste, maa han vinde de andre for sig ved at lytte til deres Raad. — Ingen af Delene var Tilfældet, da Erik Klipping midt i Halvfjerdserne var fuldvoksen; Ærkebispestriden var til Ende; de fyrstelige Lensmænd var alle forsvundne. Saa mægtig havde ingen Konge været siden Valdemar Sejr, og da Kongen i 1276 havde faaet sin toaarige Søn hyldet som Efterfølger, synes det ogsaa, at han ganske er hørt op at sammenkalde de Stormandsforsamlinger, der i den foregaaende Tid havde været saa hyppige og regelmæssige.

Med Aaret 1276 begynder da for Erik Klipping en Tid, hvor han regerede ganske egenmægtig; Bisperne bøjede sig ydmygt for ham; Stormændene savnede det Tilholdssted, som de før havde haft i Sønderjylland, hvor Kongen nu selv styrede i Hertugens Sted, og i Sverige, hvor Magnus Ladelaas under sine Møder med Kong Erik aftalte Forholdsregler, rettede mod Mændenes Utroskab. Men fra det selv samme Aar høres dog ogsaa om andet. Da Kongen paa Rigsmødet havde gennemført en ny Lov om Majestætsforbrydelse, hvorved han selv fik Ret til at udnævne dem, der skulde sværge om Brøden, tilføjes det i Afskriften af Loven, at »dette behagede ingen i Riget uden de faa, der da overværede Raadsmødet, men de (andre) holdt paa, at den anklagede burde udnævne de sværgende«, og da Kongen paa det samme Møde krævede Hylding for sin lille Søn, skal hans egen Marsk, den siden saa navnkundige Stig Anderssøn, have nægtet at aflægge Eden. — Denne Modsætning peger frem mod, hvad der skete seks Aar efter.

IV.

Danmarks Magna Charta.

I det trettende Aarhundrede var rundt om i Vesteuropa den Opløsning af Rigsenheden, som Lensvæsenet betegner, hørt op; Rigerne voksede atter sammen, men Kongen blev ikke længer det eneste Midtpunkt, hvorom denne Krystallisation foregik. Ved hans Side fremtraadte Stormandsstanden, de mægtigste Lensmænd og de høje Prælater; ogsaa de sympatiserede med en kraftigere Statsenhed, men kun paa det Vilkaar, at de selv fik Indflydelse paa Statens Styrelse; de ønskede større Ro og Fred, bedre Retssikkerhed og bedre Love, og de vilde have Skranker sat for Vilkaarlighed fra oven. Og de havde Kraft nok til at sætte deres Vilje igennem; i det trettende Aarhundrede fødes de store Rigsforsamlinger, Parlamentet i England, Cortes i Staterne paa den pyrenæiske Halvø. Forlængst havde Kongen været nødt til at raadføre sig om Statens Anliggender med de mægtigste af sine Undersaatter, uden hvis Medvirkning hans Beslutninger ofte slet ikke kunde sættes igennem; han havde samlet dem til Raadsmøder, der snart betegnedes som »Samtaler«, snart som »Hof«, men det kritiske Punkt i Udviklingen kom, naar disse Kongens selvvalgte Raadgivere ikke mere følte sig blot som Kongens Mænd, men tillige som Rigets, og naar deres Møder ikke mere afhang af Kongens Vilje, men fastsloges som regelmæssige, en Pligt for Kongen over for Riget.

Til dette Punkt naaede Danmark i Aaret 1282, og derved bliver dette et af de store Mærkeaar i vort Fædrelands Udvikling.

Vi har i det foregaaende set de almindelige Træk, der peger frem mod dette Udslag; hvad der har ført det ud i Virkeligheden netop i dette Øjeblik, derom giver Tidens fattige Aarbøger ingen Oplysning. Man maa tænke sig, at Kongens vilkaarlige Styrelse er fremtraadt i stedse højere Grad; Misnøjen med, at de store Raadsmøder ligesom var faldne bort, er blevet stedse mere højlydt, og til sidst har Kongen maattet give efter for den. At det er kommet til Ufred i Landet, dertil er der intet Spor; uden indre Krig fik Danmark sin første virkelige Forfatningslov.

I Ugen før Palmesøndag 1282 var Kong Erik samlet i Vordingborg med »Rigens bedste Mænd, baade lærde og læge«, og her udstedte han da den 19. Marts den Akt, der danner det første Led i

den Række Haandfæstninger, som i den følgende Tid blev Hovedgrundlaget for det danske Riges Forfatning. Allerede de ydre Former for denne Forordning er betegnende; den kalder sig dels

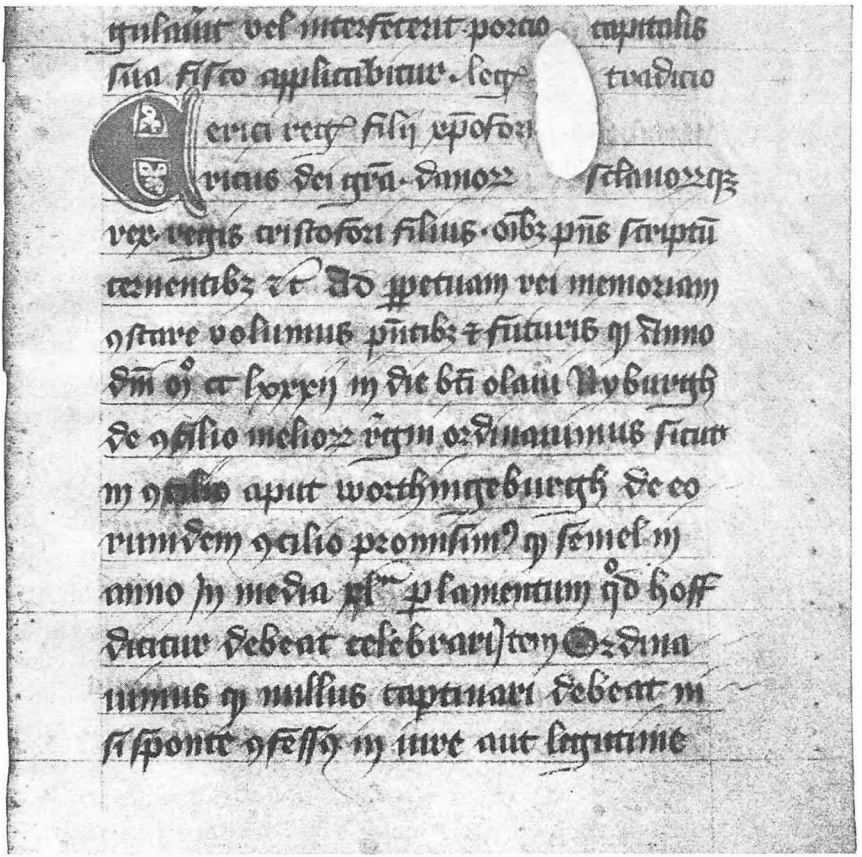

65. Begyndelsen af Haandfæstningen af 29. Juli 1282[1].
Indført i et Haandskrift af Skaanske Lov fra 1430 paa Universitetsbiblioteket.

Løfter, som Kongen har givet Riget, dels en Lov, som Kongen har givet »efter alle Danskes Raad, og som de tog ved«, Ord, der minder

[1] Ericus dei *gratia* Danor*um* Sclauor*umque* rex. regis Cristofori filius, *omnibus presens* scriptum cernentib*us etc.* Ad *perpetuam* rei memoriam *constare* volumus *presentibus et* futuris, *quod* anno *domini* m° cc lxxxij in die *beati* Olaui Nyburgh de *concilio* melior*um* regni ordinauimus, sicut in *concilio* aput Worthingeburgh de eorumdem *concilio* promisim*us*, *quod* semel in anno in media xl [ɔ: qua-

om, hvad der sagdes ved Udstedelsen af Valdemar Sejrs Jydske Lov, og hvori Folkets Deltagelse i Lovgivningen fastslaas.

Selve Loven indeholder i sin fyndige Korthed kun tre Bestemmelser; alle betyder de store Skridt fremad til Ordningen af Forholdet mellem Konge og Folk. Af afgørende Vigtighed er især den første Artikel: »at der skal holdes *Hof* Midfaste hvert Aar, og det skal Kongen kundgøre i alle Lande een Maaned, før end Hoffet holdes skal, og hvad Sted han vil have det, dog saa at man kan komme dertil med Skib«. Fremdeles lover Kongen Riget, at ingen skal fængsles, uden at han i Forvejen er lovligt dømt eller dog grebet paa fersk Gerning ved visse særlig graverende Lovovertrædelser. Og endelig lover Kongen, at han ikke mere vil give nogen sine Breve, med mindre den anklagede forud er lovlig stævnet til sit Herreds- og Landsting og her ikke har villet stande til Rette.

Til nærmere Gennemførelse af, hvad Kong Erik havde lovet, blev endnu samme Aar afholdt et nyt Rigsmøde i Nyborg paa St. Olufs Dag (29. Juli), og Kongen beseglede da sammen med Rigets Bisper og fyrstelige Lensmænd et nyt Kongeløfte, hvori de samme Bestemmelser gentoges i en nu noget nærmere gennemarbejdet Form. Forsikringen om, at ingen ulovligt maatte fængsles, var her udtrykt kortere, men mere alment; ingen maatte fængsles, hedder det, uden for en Brøde, der efter Landets Love medfører Tab af Liv og Lemmer, og kun naar han enten er grebet paa fersk Gerning eller Brøden er godtgjort ved den anklagedes egen Tilstaaelse eller ved lovlig Bevisførelse; det tilføjedes, at den skyldige endda skulde have den Frihed til at flygte ud af Riget, som hjemledes ved Lovbøgerne. Ved en ny indført Bestemmelse sikrede man sig imod vilkaarlig Bødepaalæggelse; ingen, siges der, maa straffes med Pengebøder eller paa anden Vis ud over, hvad der er fastsat i Lovbøgerne. Det ordnedes nærmere, hvorledes de Kongebreve, der skulde tvinge den ulydige til at bøje sig, skulde udfærdiges; det fastsattes, hvilke

dragesima] *parlamentum*, *quod* hoff dicitur, debeat celebrari. Item ordinauimus, *quod* nullus captiuari debeat nisi sponte *confessus* in iure aut legittime (Vi Erik af Guds Naade de Danskes og Slavers Konge, Kong Kristoffers Søn, sende alle, som se nærværende Skrift osv. Til Sagens evindelige Amindelse ville vi kundgøre for nulevende og tilkommende, at i Herrens Aar 1282 paa hellig Olafs Dag i Nyborg forordnede vi efter Rigets bedste Mænds Raad, saaledes som vi lovede i Raadsmødet i Vordingborg efter de sammes Raad, at der een Gang om Aaret ved Midfastetid skal holdes det Parlament, som kaldes Hof. Item forordnede vi, at ingen skal fængsles uden den, der for Retten har bekendt sig skyldig eller er lovligt . . .). — Ovenover ses de sidste Linier af en anden Forordning.

Bøder der paa Grundlag af denne Retsforfølgelse kunde kræves af den forfulgte, og hvorledes Kongen kunde lade sin Foged sælge saa meget af den skyldiges Gods, at den skadelidte derved kunde stilles tilfreds og Bøderne dækkes, men heller ikke mere.

Hvad disse Bestemmelser betyder, vil være klart, efter hvad der er udviklet i det foregaaende. Først og sidst er de rettede imod Kongens vilkaarlige Indgreb i Rettergangen; dette, at Kongen uden videre kunde dømme Folk paa sit Ting, dette, at han af egen Magtfuldkommenhed kunde udstede Retsbefalinger i Form af Kongebreve, der skulde lystres, hvis man ikke vilde gøre sig skyldig i Majestætsforbrydelse, alt dette skulde nu have en Ende. Kongen blev ikke den øverste Dommer, men kun den, der med sin Magt skulde sørge for, at det blev udført, hvad de almindelige Domstole havde afgjort; kun over for dem, der ikke vilde lystre Dommen, skulde Kongen gribe ind med sine Breve; for Bødepaalægget blev der draget bestemte Grænser, og Fængsling blev indskrænket til at bruges, naar det drejede sig om virkeligt store eller nedværdigende Lovovertrædelser.

Paa den anden Side fremtraadte nu Hoffet eller, som det i det sidste Kongeløfte hedder: »det Parlament, der kaldes Hof«, som et Møde af Rigets bedste Mænd, der skulde finde Sted aarligt til en bestemt Tid, ikke være afhængigt af Kongens Lyst og Vilje. Herved var dets Karakter fastslaaet; ikke et Møde af Kongen med dem, han ønskede at forhandle med, men et Rigsmøde, der kundgjordes offentligt i god Tid, og hvor enhver, der havde noget at fremføre, kunde indfinde sig. Om Hoffets Myndighed fastsattes intet, men alene dets regelmæssige Sammentræden var en Garanti for, at Kongen maatte holde sine Løfter til Riget; den forsamlede Stormandsstand var mægtig nok til, at Kongen maatte tage Hensyn til dens Stemning, og selv paa Rettens Omraade var det vel allerede ved Praksis givet, at Rigsforsamlingen var den højeste dømmende Myndighed.

Ved disse faa Artikler var da de store Grundlinier dragne for Eftertidens Forfatningsliv i Danmark; ikke Kongen, men Kongen og Riget, Kongen og de bedste Mænd, skulde fra nu af være de herskende i Danmark. Og betegnende er det, at der i de to Kongeløfter fra 1282 ingensteds er noget Spor til Standsadskillelse; hvad der her paabødes og lovedes, gjaldt for høje og lave. Tværtimod betyder disse Lovstykker snarest, at en gammel Skillemur er faldet; naar der her blev truffet almene Bestemmelser om Kongens Stilling til Retsplejen i Landet, saa siges derved i al Stilhed, at den gamle

Vederlov er sprængt. Vi har set, hvor vanskeligt det faldt at forsone denne Fortidens Huskarlelov med de saa stærkt ændrede Forhold, da Herremændene ikke mer var en lønnet Skare Drabanter, men omfattede alle Rigets ansete Godsbesiddere; i dette Øjeblik, da Kongens bedste Mænd anerkendtes som Rigets Mænd, faldt ganske naturligt Skranken bort mellem dem og Rigets andre Mænd. Det siges ikke udtrykkeligt, at ogsaa Kongsmændene skulde nyde godt af det Værn mod kongelig Vilkaarlighed, der gaves ved de to Kongeløfter, men der er jo ingen Tvivl om, at man tænkte paa dem og først paa dem.

Den Stemning i Landet, der havde frembragt Haandfæstningen af 1282, holdt sig i den paafølgende Tid, og hvert Aar afholdtes der Rigsmøder, i 1283 endog hele tre, om end maaske ikke alle af samme højtidelige Karakter. Der var ingen skarp Grænse mellem de almindelige Raadgivermøder og »det Hof, som kaldes Parlament«, som Haandfæstningen paabød; men at dette blev kundgjort forud hele Landet over, var egentlig det, der prægede det som en Rigets Forsamling, og de samme Ord, der anvendtes 1282, kommer ogsaa stadigt igen. Naar de tilstedeværende nævnes, angives først ved Navn Rigets fyrstelige Lensmænd og Prælater, og derefter siges: »alle de bedste Mænd baade læge og lærde, der er i Riget«, eller der tales om »alle Danske«. Det gamle Ord Hof finder man aabenbart ikke mere ret betegnende; i Stedet taler man om et *Koncilium* med et Navn, der var vel kendt fra Gejstlighedens Forsamlinger, eller man bruger Udtrykket *Parlament*; begge Navne kunde saa yderligere styrkes ved, at man talte om et almindeligt eller et »Rigens« (*parlamentum generale* eller *parlamentum regni*). Først i det følgende Aarhundrede fremtræder det mest betegnende Navn, som da ogsaa bliver herskende; man kalder Mødet *parlamentum Danorum* og tilsvarende paa Dansk Danehof. Heri ligger det afgørende: Kongens »Hof« er blevet de Danskes Hof eller Møde, og disse Danske møder ikke mere blot som Kongens Mænd, men som Rigets, eller, som man med moderne Ord kunde udtrykke det, ikke som Undersaatter, men som fri Statsborgere.

Naar der tales om »alle Danske«, betyder dette naturligvis ingenlunde, at Danehoffet var en Forsamling, hvor enhver Dansk kunde møde og stemme, en Slags Fornyelse af de gamle Folketing. Det hang netop sammen med den hele aristokratiske Udvikling, at »alle Danske« og »Rigets bedste Mænd« nu blev to Ting, der dækkede

hinanden. En højaristokratisk Forsamling, hvor en Kreds af Stormænd, snæver, men ikke fastafgrænset, ene havde Indflydelsen, det var den, der nu følte sig som Rigets Repræsentation over for Kongemagten. Danehoffet sørger for alle Klasser i Befolkningen, og dets hyppige Sammentræden i Aarene efter 1282 fører til en hel Reformperiode i Lovgivningen.

Under denne Lovgivning saa man stedse paa Valdemar Sejrs Tid som den Guldalder, hvortil man ønskede at søge tilbage. Det var jo ogsaa naturligt nok efter al den Uro og Opløsning, der siden var indtraadt i Riget, og dertil kom, at man opfattede Valdemar Sejr som Ophavsmand til ikke alene Jydske Lov, men ogsaa de andre Landskabslove, hvoraf største Delen jo virkeligt havde faaet deres endelige Form i hans Kongetid. Da man i Juli 1282 underkastede Martshaandfæstningen en ny Gennemarbejdelse, føjede man til selve Forfatningsartiklerne et Løfte fra Kongen om »ukrænkelig at overholde alle de Love, som Kong Valdemar, berømmelig Ihukommelse, havde givet, og afskaffe alle de Misbrug, der havde indsneget sig imod dem«. I Marts 1283 fortsattes Lovgivningsarbejdet paa et Rigsmøde i Helsingborg, og Aaret efter føjedes der paa et Nyborgmøde »en Række højst nødvendige Artikler til Lovbogen«, som det hedder i Aarbøgerne; en stor Forordning udgik i let ændret Skikkelse til de tre Lovomraader.

Lad os se paa Hovedtrækkene af disse Aars Lovarbejde; paa mange Punkter drejer det sig om de samme Sager, hvorom i sin Tid Kong Abel havde forordnet (ovfr. S. 32). Strengt indskærpedes Landefreden; den, der angreb en anden i Kirken eller i hans Hjem, paa Tinget eller paa Vejen dertil, skulde straffes med Døden og forbryde alt sit Gods. Ledingspligten søgtes retfærdigere fordelt, lettedes for de fattigere, udvidedes for de mere velhavende. For Bondens Arbejde paa Kongsgaarde og Borge saavel som for hans Ægtkørsler droges der bestemte Grænser eller henvistes til Skik og Brug i Kong Valdemars Tid, og man søgte at værne ham mod Ombudsmandens Myndighedsmisbrug. — Gejstlighedens Rettigheder stadfæstedes; Kirken »skulde nyde alle de Friheder, ved hvilke den blomstrede i Kong Valdemars Tid«, og adskillige enkelte Bestemmelser er til dens Fordel. Blandt andet søgte man at indskrænke eller ophæve den Gæstepligt, Klostrene havde, og som gav Anledning til mange Misbrug; det var et vanskeligt Punkt, hvortil man flere Gange kom tilbage. Voldgæstning skulde forfølges som Hærværk, og det fastsattes, at der skulde bygges Kroer, hvor de rej-

sende kunde faa, hvad de trængte til. — Ogsaa for Købmændene, baade inden- og udenlandske, sørgedes der. Allerede samtidigt med Martshaandfæstningen udstedte Kongen den Forordning, at hvad Jydske Lov bestemte til Fordel for dem, der led Skibbrud, skulde gælde i alle Lande; det lovedes Købmændene, at de skulde nyde alle de Friheder, de havde haft fra Arilds Tid; der maatte ikke paalægges dem nye Byrder, og man indskrænkede Kongens Ret til at udstede Forbud mod Ind- og Udførsel. Medens man i det hele stillede sig venligt over for de udenlandske Handelsmænd, forbødes dog Indførselen af tysk Øl. Det hang sammen med en Kamp mod fremmed Luksus, der ogsaa fremtræder i et Forbud mod at bære udskaarne Klæder eller at pryde Klæderne med Guld eller Sølv; naivt tilføjedes, at naar nogen vilde bære sine Klæder eet Aar eller mere, skulde det ingenlunde regnes ham til Skam. — I mærkelig ringe Grad fremtræder Begunstigelser for de verdslige Stormænd eller den hele Herremandsklasse; der kan knap nævnes andet end, at det forbødes Kongen at tvinge sine Mænd til at ligge paa Borgene uden for Krigstid, og at de skaanske Herremænd fik Ret til at oppebære Tremarksbøderne af deres undergivne, noget, som i det mindste Jyllands havde haft allerede i Valdemar Sejrs Dage.

Hele denne Lovgivning viser, hvilken Betydning Rigsforsamlingerne nu havde faaet, og man ser ogsaa af spredte Bestemmelser, hvorledes de »bedste Mænds« Indflydelse mer og mer fastsloges. Selve Paabuddet om Afholdelsen af eet Rigsmøde aarligt blev gentaget 1284; Stedet fastsattes da til Nyborg, der laa saa let tilgængeligt, og Mødetiden udskødes til Trinitatis Søndag (»den Søndag, da Pinseugen lukkes«), naar Is ikke mere kunde lægge Hindringer i Vejen. Paa mange Punkter betonedes Nødvendigheden af at indhente Samtykke hos Rigsforsamlingen eller Stormændene. Leding skulde kun udbydes efter de Vises Raad, Bonden skulde kun tilpligtes at bygge paa Borge efter Rigets Raad; Kirkens Tiender maatte Kongen kun laane eller købe i Nødstid, og da kun, naar Riget gav sit Samtykke dertil; Udførselsforbud maatte kun paalægges, naar alle Lande bad Kongen derom og efter Landets Raad, men var det først udstedt, maatte Kongen og hans Ombudsmænd ikke gøre Undtagelser derfra til Enkeltmands Fordel. Alle Privilegier skulde blive i Kraft, med mindre Kongen »for Parlamentet godtgjorde, at de retteligt burde tilbagekaldes«, og havde nogen Kære mod Kongen for Gods, lovede Kongen derom at underkaste sig »Dom af sine gode Mænd i de Parlamenter, der holdtes til den givne Tid«.

Det er umuligt for os at sige, hvor meget af det, der fremtræder i Love og Forordninger fra disse Aar, virkeligt er blevet ført ud i Livet; dog kan der ikke være Tvivl om, at de hyppige Rigsforsamlinger har lagt stærke Baand paa kongelig Vilkaarlighed, og at Lov og Ret i Landet er blevet overholdt paa en helt anden Maade end tidligere. Klart ser vi dette paa det Punkt, hvor Kongens personlige Interesse var aller stærkest; de Krav paa Len og Arvegods, som Kongehusets Frænder saa længe forgæves havde rejst, blev nu taget til Følge.

»Alle Fyrsterne rejste sig mod Kongen«, hedder det i en Aarbog, og særlig har det drejet sig om de Krav, Hertug Eriks ældste Søn havde paa sin Faders jydske Hertugdømme; Jyderne ses at have været stemte for at indrømme ham det, Kongen har en Tid holdt igen. Men paa et Rigsmøde i Vordingborg i Septbr. 1283 »blev Jyderne forsonede med Kongen«, Valdemar modtog nu Forleningen med Hertugdømmet, og samtidigt overdroges Nørrehalland til Junker Jakob Nielssøn med Titel af Greve. Næppe er dette sket med Kongens gode Vilje; men Forklaringen ligger i Rigsforsamlingen, og forud for den havde Jakobs schwerinske Frænder ogsaa henvendt en højtidelig Opfordring til alle det danske Riges Stormænd om at bevæge Kong Erik til at opfylde den danske Kongeætlings retfærdige Krav. For en tredje Kongefrænde blev der sørget paa det samme Rigsmøde; Knud Valdemarsøn havde en Søn Erik, som ved denne Lejlighed afløste Peder Hoseøl som Kongens Drost; Aaret efter gjordes han til Hertug af Halland, idet han fik udlagt de fire sydligste Herreder i dette Landskab. Saaledes havde de unge opvoksende Medlemmer af Kongehuset faaet de Krav paa Len opfyldte, som de efter Tidens Anskuelser var fuldt berettigede til at rejse, og tillige faldt der nu Dom i den gamle Strid om, hvad Arv der tilkom Erik Plovpennings

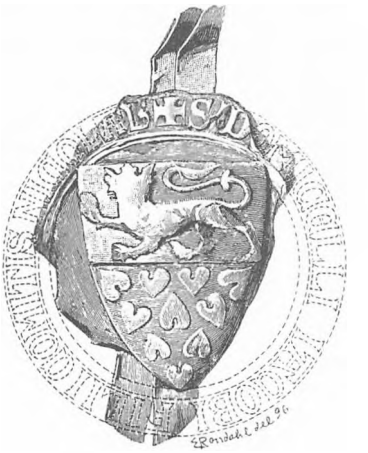

66. Grev Jakobs Segl som Junker[1].
I den Arnemagnæanske Diplomsamling.

[1] Sigillum DOMICELLI IACOBI FILII COMITIS NICOLAI (Junker Jakobs, Grev Niels's Søns Segl).

Døtre. Det skete paa Danehoffet 1284, og betegnende fremtræder her som Sagens Parter paa den ene Side Kongen og Hertug Valdemar, paa den anden »Rigets Helhed« (*universitas regni*); begge underkaster sig Afgørelse af et Nævn af Prælater og Stormænd, og disses Dom gav Erik Plovpennings Døtre ganske Ret; de skulde have den Del af deres Arv, der hidtil var forholdt dem, udleveret, og endda de Indtægter af Godset, som andre med Urette havde oppebaaret i den forløbne Tid.

Det har været haarde Indrømmelser for Kongen at gøre, og med hvilken tilbagetrængt Harme Erik Klipping overhovedet i disse Aar har bøjet sig for Stormændene, det føles endnu, naar hans Søn under sin Retsstrid med Jens Grand taler om, hvorledes Faderen »gjorde dem rige fremfor alle Rigets tro Mænd, havde dem ved sit eget Hof, satte dem til at være Rigets Fædre og gjorde dem til Herrer over hele Rigets Regnskab og Indkomster, idet han selv kun forbeholdt sig Kongens Navn«. Saaledes var de »Herrer over hele Riget og ordnede alt efter deres Tykke«, og der tales særlig om, at den afdøde Konge havde villet afskaffe den fordærvelige Sæd, at Manddrab kunde sones med Bøder, men »disse Skarns Mennesker vilde paa ingen Maade finde sig heri og modsagde Kongen ligefrem i denne som i flere andre Ting, der vedrørte Rigets bedste«.

V.

Udenrigske Forhold; Strid med Hertug Valdemar; Kongemordet.

Under de store Bevægelser, der siden 1282 var skete i Danmark, havde Rigets ydre Forhold hidtil ikke spillet nogen Rolle; i Aaret 1284 blev det anderledes. Paa denne Tid var der megen Uro i Nordtyskland. Fyrsterne og deres Vasaller var uenige om deres indbyrdes Rettigheder, Byernes Borgere klagede over Landevejenes Usikkerhed; men ogsaa større Stridspunkter traadte frem. I flere Aar havde der været Ufred mellem Fyrsterne i Pommern og Markgreverne af Brandenburg, som gjorde Krav paa Lenshøjhed over Pommern; samtidigt kivedes de fremblomstrende Hansestæder med Norges Konge, Erik Magnussøn, som i 1280 havde afløst sin Fader, Magnus Lagabøter, paa Tronen og som stræbte efter at holde Købmændenes Friheder inden for snævre Grænser. Ellers mærkede man her Nord paa meget lidt til, at Tyskland havde en Konge; men denne Gang greb Rudolf af Habsburg ind og søgte for Nordtyskland at gennemføre en Landefred af lignende Art, som han

allerede havde faaet vedtaget Syd paa. Det lykkedes virkeligt. I Sommeren 1283 samlede Kongens Ven, Hertug Johan af Sachsen, i Rostock næsten alle de smaa Fyrster i Pommern og Meklenburg, dertil Afsendinge fra Lübeck og de andre Byer i disse Egne, og man enedes om et tiaarigt Landefredsforbund. Baade til Lands og til Søs vilde man i Fællesskab forfølge enhver, der brød Freden; men Forbundet skulde ogsaa være den øverste Domstol, naar der

67. Hertug Johan af Sachsens Segl[1].

var Uenighed mellem Fyrsterne og deres Undersaatter, det være sig nu Riddere eller Stæder; en ikke ringe Krigsmagt, stillet af Forbundsfællerne, skulde give Afgørelsen Eftertryk, og Johan af Sachsen kom til at indtage den ophøjede Stilling som »Høvedsmand og Dommer for den svorne Fred«. Udadtil havde Forbundet en dobbelt Braad; det var rettet baade mod Brandenburg og mod Norge.

Kong Erik var Svoger til Markgreverne i Brandenburg og havde hidtil været betragtet som deres Forbundsfælle over for de pom-

[1] Sigillum IOHANNIS DEI GRACIA DVCIS SAXONIE, ANGARIE ET WESTFALIE.

merske Fyrster; det fik dog ingen Betydning, da Fejden med dem blev afsluttet ved Freden i Vierraden (Aug. 1284). Vigtigere var det for ham, at Hanseaterne nu med Fyrsterne i Ryggen kunde gaa kraftigt frem mod Norge; han selv saa med lidet venlige Øjne paa dette Rige, hvis Konges Moder var ham saa besværlig med sine Krav paa Fædrenearv i Danmark, og med Grund kunde han ogsaa føle sig fornærmet, da den norske Stormand Alf Erlingsøn uden videre drev Fribytteri i de danske Farvande og »plyndrede alle, hvem han traf paa, Danske, Tyskere, Friser og andre Landes Købmænd«. Erik Klipping, der altid havde stillet sig ret velvilligt til de tyske Byer og givet dem vigtige Privilegier i sit Rige, viste dem nu den ene Gunstbevisning efter den anden, og mod Slutningen af Aaret 1284 sluttede han sig helt og holdent til Landefredsforbundet fra Rostock for Resten af det Tidsrum, hvori dette endnu gjaldt. I disse otte Aar lovede han, at alle Købmænd fra de »slaviske Stæder« frit maatte handle i hans Rige mod de sædvanlige Toldafgifter, og erklærede ikke at ville udstede Handelsforbud, med mindre Rigets Nødvendighed krævede det og da kun med Samtykke af Rigets bedste Mænd. Forbundet lovede han sin Hjælp til alle dets Formaal, og hvad særlig Norge angaar, forbød han al Udførsel fra sit Rige hertil, ligesom de tyske Stæder allerede havde gjort det.

Saaledes begyndte da Aaret 1285 med ligefrem Ufred mellem Norge paa den ene Side, Stæderne og Erik Klipping paa den anden. Medens selve den norske Regering holdt sig forsigtigt tilbage, lod man atter ligesom Aaret forud Alf Erlingsøn sejle ud paa Fribytteri; adskillige Købstæder som Kalundborg og Horsens blev udplyndrede, og en Folkevise veed at fortælle om et rask Sammenstød, som Alf havde med nogle Skibe fra Rostock og som endte med, at

han tog alle de Kogger ni
og sejled dermed til Norge fri.

Og der kom Tidende til Rostock ind,
der blegned saa mangen Rosens Kind.

Der græd Enker, og der græd Børn,
dem havde gjort fattig den skadelige Ørn.

Ogsaa Stædernes Flaade kom dog snart i Søen; den afskar »al Tilførsel af Korn, Øl, Brød og andet til Norge, hvoraf opstod saa stor Hungersnød, at man maatte gaa til Forlig«.

Nordmændene indsaa virkeligt, at de ikke kunde optage Kampen paa een Gang mod Hansestæderne og Danmark, og i Sommerens Løb

indlod de sig da paa Underhandlinger med det Formaal at faa Forlig enten med den ene eller den anden af de to Parter. De var ikke utilbøjelige til at love Kong Erik en stor Erstatning for, hvad Skade Alf havde gjort hans Undersaatter, om han vilde skille sig fra Stæderne; men de var lige saa villige til at forsone sig med disse, om de vilde opgive at hjælpe Erik. Ad den sidste Vej kom de frem. Ved Midsommertid mødtes norske og hanseatiske Udsendinge paa Guldbergshede, tæt ved det Sted, hvor siden Göteborg blev bygget, og under Mægling af den svenske Konge Magnus enedes man om, at denne skulde dømme i Striden. Fra Danmark var der ingen mødt til Fredsmødet, og da Magnus fældede sin Dom i Kalmar (31. Oktbr.), indskrænkede han sig ikke til at skaffe en fuldkommen Udsoning til Veje mellem Stæderne og Norge, men han gav ogsaa en Fortolkning af, hvilke Pligter der paahvilede Hanseaterne efter deres Forbund med Kong Erik, som saa temmelig berøvede dette al Betydning.

I Danmark var man lidet tilfreds med denne Sagernes Vending; man mærker Misnøjen i de danske Aarbøgers Dadel over Hanseflaaden, der »laa ved Helsingør i otte Uger uden at udrette noget, som fortjener Ros eller Amindelse, og derpaa vendte hjem«. Kong Erik havde nyttet Fjendtlighederne fra norsk Side til ikke at udføre Dommen om Erik Plovpennings Døtres Arvegods, i det mindste hvad den norske Dronning angaar, men han var tillige i spændt Forhold til de nys udnævnte fyrstelige Lensmænd og saa nu med Harme, at disse fandt en vis Støtte fra hans nordiske Nabokongers Side. At Erik af Halland blev slaaet til Ridder af Kong Magnus, at Grev Jakob fik Ridderslaget af den norske Konge, maatte under disse Forhold betyde mer end blotte Æresbevisninger, og ogsaa den vigtigste af Erik Klippings Lensmænd. Valdemar af Jylland, strakte ligesom Haanden ud mod Danmarks Fjender, naar han, ganske modsat Kongen, udleverede Dronning Ingeborg, hvad Gods der tilkom hende inden for Hertugdømmets Grænser.

Hvorledes Kongen stod til de andre Lensfyrster, derom veed vi intet nærmere; men netop med Valdemar bragte Aaret 1285 et fuldkomment Brud. Han havde faaet den attraaede Forlening med Sønderjylland; men en Række Stridspunkter var alligevel ikke klarede. Hertugen paastod, at Øen Als hørte med til hans Len, at alt Kronens Gods i Hertugdømmet maatte tilkomme ham; han gjorde Krav paa at oppebære Indtægten af Mønten i Slesvig og hvad Afgift Bønderne gav i de Aar, da Leding ikke udbødes. Strids-

spørgsmaalene blev forelagte for et Danehof i Maj 1285; men Dommen faldt denne Gang ganske ud til Kongens Fordel. Ved et Brev af den afdøde Hertug Erik kunde det godtgøres, at det sønderjydske Gods var Kronens Ejendom, og hvad Als angaar, tilsatte de »bedste Mænd« et Worthæld paa tolv Mænd fra alle Dele af Riget, og af disse tilsvor de ti — de to Sønderjyder synes at have været af en anden Mening — Kronen den omstridte Ø; i Overensstemmelse hermed udtaltes da Rigsforsamlingens Dom af de tilstedeværende Bisper.

Hertug Valdemar vilde ikke bøje sig for denne Dom; med væbnet Haand besatte han baade Als og Krongodset, og han vovede sig saa vidt, at han til selve Landets Ærkebisp indsendte en højtidelig Protest mod den Skade, der var tilføjet Abels Efterkommere lige fra Kristoffers Tid; han mindede om, at efter Abels Død havde hans Sønner kun givet Afkald paa den Ret, de havde til Danmarks Krone, mod at Kristoffer til Gengæld skulde overlade dem Hertugdømmet og deres Fædrenearv, og efter i det enkelte at have paavist, hvor ilde dette Forlig var blevet overholdt fra Kristoffers, hans Dronnings og Søns Side, erklærede Valdemar, at han nu »vilde Danmarks Rige med alle Rettigheder begære og forfølge«. Det var jo en ligefrem Krigserklæring, men den unge Hertugs Magt stod ikke i Forhold dertil. Kongen drog med en Hær ind i Sønderjylland, Grænseborgen Tønder blev indtaget, og Hertugen maatte tænke paa Flugt. Hos de nordiske Konger haabede han at finde Støtte, men paa Vejen til dem faldt han selv og hans Drost i Kongens Hænder og sattes i god Forvaring paa Søborg Slot.

Efter at Hertugen havde siddet et halvt Aars Tid i Fængsel, blev han frigivet; flere nordtyske Fyrster mæglede mellem ham og Kongen, og de danske Stormænd arbejdede ogsaa paa Udsoningen. Valdemar erklærede, at Dommen over hans Færd efter Fædrelandets Love vilde blive ham for haard, og at han derfor i Stedet bad Kongen om Naade, og denne fik han, endda paa gunstige Vilkaar. Als og Krongodset i Sønderjylland maatte han vel give Afkald paa; men paa andre Punkter fik han Rettigheder, der ikke tilkom ham efter Dommen fra Maj 1285; Mønten i Slesvig overlodes ham, og om end Kongen »med de Vises Raad« forbeholdt sig at udbyde Ledingen ogsaa for Sønderjylland, skulde Hertugen dog have de Penge og Levnedsmidler, som Bønderne betalte for Genkøb af deres Ledingspligt. I de stærkeste Ord maatte Valdemar derimod erklære, at han aldrig vilde arbejde paa Kongens Fængsling eller Død eller

RIGSFORSAMLINGENS DOM MELLEM KONG ERIK OG HERTUG VALDEMAR. 1285.

Original paa Pergament med talrige Segl; de Pergamentsremme, hvori disse hænger, er udklippede af et Udkast til Brevet. Rigsarkivet.

Johannes dei gracia Lundensis archiepiscopus, Swethie primas, Petrus Wibergensis, Tucho Arusiensis, Tucho Ripensis, Ingwarus Roskildensis, Johannes Othoniensis, Nicolaus Burglanensis, eadem græcia episcopi, omnibus hoc scriptum cernentibus in domino salutem. Notum faicimus vniversis, quod cum inter magnificum principem dominum nostrum Ericum regem Danorum Sclauorumque illustrem nomine corone regni Dacie ex vna parte et domicellum Waldemarum ducem Jucie ex parte ducatus sui ex altera super terra Alsie et super bonis regalibus in predicto ducatu sitis, videlicet Croop, Haddebooth, Vlpænes, Nonæs, Clinttæbergh cum siluis et pratis, silua Bokænæs cum pratis vltra Swartæstrøøm, quatuor marchas auri in terris in Thorp, Biscoftoftæ et Baldesløøf preter id, quod Swening Graa sun ibidem possedit, Jarnæwith, Gælting vltra Brotæ et de omni eo, quod Kally Swening sun habuit in Wakærbøøl, item de tribus partibus ciuitatis Sleswicensis cum tribus fundis regalibus, marcha auri in Huglæstath, Danwirky, Hattasæt, Hammathorp, Handwith cum suis attineneiis, Høthær cum suis attinenciis, Klippæløf, Sudthorp, Alsløf, Brytynæs, item in Gamblahatharsløf quinque atting, in Graam duodecim atting vna cum denariis de moneta debitis et pro redempcione expedicionis in Sunder Jucia diu fuisset mota materia questionis, tamdem ex prouisione et consilio meliorum regni Dacie in concilio Nyburgh anno domini m° cc° octogesimo quinto in septimana sancte trinitatis celebrato super dicta terra Alsie, de qua nil constabat per puplica instrumenta, taliter exstitit ordinatum legaliter et prouisum, quod juramento duodecim virorum discretorum de regno Dacie, cuiusmodi juramentum worthæld wlgariter nuncupatur, decerneretur et probaretur, ad quem ipsorum dicta terra et bona deberent de jure pertinere. Sed quia ex deposicione et juramento decem virorum discretorum illorum, qui a melioribus regni ad hoc annominati fuerant, dominorum videlicet Magni Pæter sun, Nicolai Juul, Thury Mariennæ sun de Jucia, Johannis Barthæ sun de Feonia, Nicolai quondam prefecti Lundensis, Joon Litlæ, Magni Scanong de Scania, Andree Niclæs sun, Olaui Taky sun de Sialandia et Jacobi dicti Flep de Lalandia, et qui super hoc coram toto concilio agregato predicto jurauerunt, nobis ad plenum constabat, quod dominium dicte terre Alsie, videlicet municiones seu castra ibidem, homines homagio astricti corone regni Dacie et bondones ad dictum dominum regem E. nomine corone regni pertinebant de jure, saluo jure bonorum patrimonalium in predicta terra, que in sortem filiorum domini regis W. clare memorie specialiter deuenerunt; de bonis eciam supra scriptis nobis eciam plene constabat per puplicum instrumentum domini Erici quondam ducis Jucie, patris domicelli predicti super hoc confectum, quod ad predictum dominum regem nomine corone regni pertinent pleno jure, scire volumus vniuersos, quod nos auctoritate omnipotentis dei et regni Dacie dominium terre Alsie, sicut pretactum est et juratum, et bona suprascripta in ducatu sita vna cum denariis de moneta et pro redempcione expedicionis debitis in Sunder Jucia sepedicto domino regi in eodem consilio adiudicauimus et adiudicamus nomine corone

regni in perpetuum possidenda, sub pena excommunicacionis firmiter prohibentes, ne quis de dominio terre Alsie seu de bonis memoratis se aliquatenus intromittat preter ipsius domini E. et successorum eius in regno voluntatem pariter et consensum. In cuius rei testimonio sigilla nostra vna cum sigillis dominorum predictorum, qui super hiis juraverunt, duximus apponenda. Actum et datum loco, anno et concilio supradictis, quinto kalendis junii.

Johannes af Guds Naade Ærkebisp af Lund, Sveriges Primas, Peder af Viborg, Tucho af Aarhus, Tucho af Ribe, Ingvar af Roskilde, Johannes af Odense, Niels af Børglum, af samme Naade Bisper, [sende] alle, som se dette Skrift, en Hilsen i Herren. Vi kundgøre for alle, at efter at der længe har været Strid mellem den glorværdige Fyrste, vor Herre, Erik, de Danskes og Slavers navnkundige Konge, paa Danmarks Krones Vegne paa den ene Side og Junker Valdemar, Hertug af Jylland, paa Hertugdømmets Vegne paa den anden Side om Landet Als og om de kongelige Godser, som ligge i det nævnte Hertugdømme, nemlig Croop, Haddebooth, Ulpænæs, Nonæs, Clinttæbergh med Skove og Enge, Skoven Bokænæs med Engene hinsides Swartæstrøøm, 4 Mark Guld i Jorder i Thorp, Biscoftoftæ og Baldesløøf, foruden det, som Swening Graasun besad der, Jarnæwith, Gælting hinsides Brotæ og om alt det, som Kally Sveningsun havde i Wakærbøøl, ligeledes om de tre Dele af Staden Slesvig med tre kongelige Grunde, en Mark Guld i Huglæstath, Danwirky, Hattasæt, Hammathorp, Handwith med sit tilliggende, Høthær med sit tilliggende, Klippæløf, Sudthorp, Asløf, Brytynæs, ligeledes i Gamblahatharsløf 5 Otting, i Graam 12 Otting tilligemed de Penge, der skyldes af Mønten og for Genkøb af Ledingen i Sønderjylland, blev det endeligt efter Foranstaltning og Raad af det danske Riges bedste Mænd i den Raadsforsamling, der holdtes i Nyborg i Herrens Aar 1285 i Trinitatis Uge, saaledes lovligt bestemt og fastsat angaaende det nævnte Land Als, om hvilket der intet stod fast ved offentlige Dokumenter, at det ved en Ed af 12 kyndige Mænd af Danmarks Rige, hvilken Ed i Folkesproget kaldes Worthæld, skulde afgøres og bevises, til hvem af samme nævnte Land og Gods med Rette skulde høre. Og da det efter Vidnesbyrd og Ed af 10 af de vise Mænd, som bleve opnævnte hertil af Rigets bedste Mænd, nemlig Herrerne Magnus Pætersun, Nicolaus Jul, Thury Mariennæsun af Jylland, Johannes Barthæsun af Fyn, Nicolaus forhen Gældker (Høvedsmand) i Lund, Joon Litlæ, Magnus Skanong af Skaane, Andreas Niclæsun, Olaf Takysun af Sjælland og Jakob kaldet Flep af Laaland, som svor herom for hele den nævnte Forsamling, er os ganske sikkert, at Herredømmet over det nævnte Land Als, nemlig Borge eller Fæster sammesteds, Mændene, der ved Ed ere bundne til Kronen, og Bønderne, tilhørte den nævnte Herre Kong E[rik] paa Rigets Krones Vegne, forbeholdt Retten til de Fædrenegodser i det førnævnte Land, som særlig tilfaldt Hr. Kong Valdemar navnkundig Ihukommelse hans Sønner, og da det angaaende de ovennævnte Godser ogsaa er os sikkert ved et offenligt Brev af Hr. Erik, fordum Hertug af Jylland, Fader til den førnævnte Junker, at de tilhøre den førnævnte Herre Konge paa Rigets Krones Vegne med fuld Ret, ville vi, at alle skulle vide, at vi med Myndighed af den almægtige Gud og Danmarks Rige i samme Raadsforsamling have tildømt og tildømme den oftnævnte Herre Konge paa Rigets Krones Vegne Herredømmet over Landet Als, saaledes som det før er omtalt og svoret, og de ovennævnte Godser liggende i Hertugdømmet tillige med Pengene for Mønten og for Genkøb af Ledingen i Sønderjylland til evig Besiddelse, idet vi under Straf med Bandlysning strengt forbyde, at nogen paa nogen Vis indfører sig i Herredømmet over Landet Als eller i de føromtalte Godser uden Tilladelse og Samtykke af samme Hr. E[rik] og hans Efterfølgere i Riget. Til Vidnesbyrd herom have vi ladet vore Segl vedhænge samt de førnævnte Herrers Segl, der svor herom. Handlet og givet paa fornævnte Sted, Aar og Raadsforsamling d. 27. Maj.

begaa *crimen læsæ majestatis*; adskillige Fyrster gik i Borgen for, at han vilde opfylde sit Løfte, og lovede at staa ham imod, om han svigtede det, og selv anerkendte han, at i saa Fald skulde alt hans Gods være forbrudt til Kronen og han selv straffes paa Livet. Paa disse Kaar fik Valdemar paa et Rigsmøde i Nyborg d. 31. Marts 1286 sin Frihed og ny Forlening »med Fanen« paa Hertugdømmet.

Kong Erik stod med Palmerne i Hænderne; hans største Lensmand havde maattet ydmyge sig for ham; de andre vendte atter tilbage til Riget, og der tales om, at Arvegodset efter Erik Plovpenning blev udskiftet mellem hans Døtre, saaledes at ogsaa denne Sag, der havde sat saa meget ondt Blod, syntes bragt ud af Verden. Alt tydede paa Fred og Tryghed; men Aaret 1286 skulde ikke gaa ud, før det havde vist sig, at Sonen var falsk og Trygheden uden Grund.

Vi kan ikke trænge til Bunds i disse Aars Strømninger og Partiforhold. Vi ser kun i de store Træk, at Kong Erik i Aarene 1282—84 var gaaet fra den ene Indrømmelse til den anden og overalt var veget tilbage, over for Folket, over for Stormændene og over for Kongefrænderne. Saa indtræder der et Omslag med Aaret 1285, og fra nu af er det Kongen, der har Overvægten, de fyrstelige Lensmænd, for hvem det gaar tilbage. Men bag ved dette ligger sikkert store Partidelinger mellem Stormændene; de gentagne Efterretninger om, at »Kongen blev udsonet med Jyderne«, at »han atter blev udsonet med Jyderne«, viser, at Striden er trængt dybt ned, og mange af Landets fremragende Mænd maa have stillet sig paa Lensfyrsternes Side. Det overvættes Maadehold, der præger Udsoningen med Hertug Valdemar, som efter sit Fredsbrud og Nederlag faar gunstigere Vilkaar, end der tilkom ham efter Rigsforsamlingens Dom, har vel heller ikke sin Rod i klog Mildhed fra Kongens Side; de betyder snarere, at Stemningen for Hertugen i Riget var saa stærk, at Maadehold var nødvendig. Man aner bag ved det, der straks efter skete, at den almindelige Misfornøjelse med Kongens Styrelsesmaade, der havde dikteret den første Haandfæstning og sat sit Præg paa de efterfølgende Aars Lovgivning, ingenlunde var ophørt, at mange stadigt følte sig utilfredse med Kong Erik, og at enkelte var i højeste Grad forbitrede paa ham. Men i alt Fald, disse Aars oprørte Historie, de stærke Svingninger, det er Baggrunden for Kongemordet i Finderup.

Sent paa Efteraaret var Erik Klipping paa Jagt i Egnen Vest for Viborg, hvor den senere øde Hede vel dengang var bedækket

med store Skove. St. Cæciliæ Nat (22. Novbr.) søgte han Nattely i Finderup med et ringe Følge; denne Lejlighed greb Kongens Fjender, og den næste Morgen stod Danmarks Trone tom.

Hvad der i Nattens Mørke foregik i Finderup, blev aldrig helt opklaret. De danske Aarbøger fortæller kun kort om Kongemordet; fjernt fra Landet, oppe i den svenske By Sigtuna, nedskrev derimod en Krønikeforfatter, hvad Rygtet fortalte: »Danmarks Konge Erik

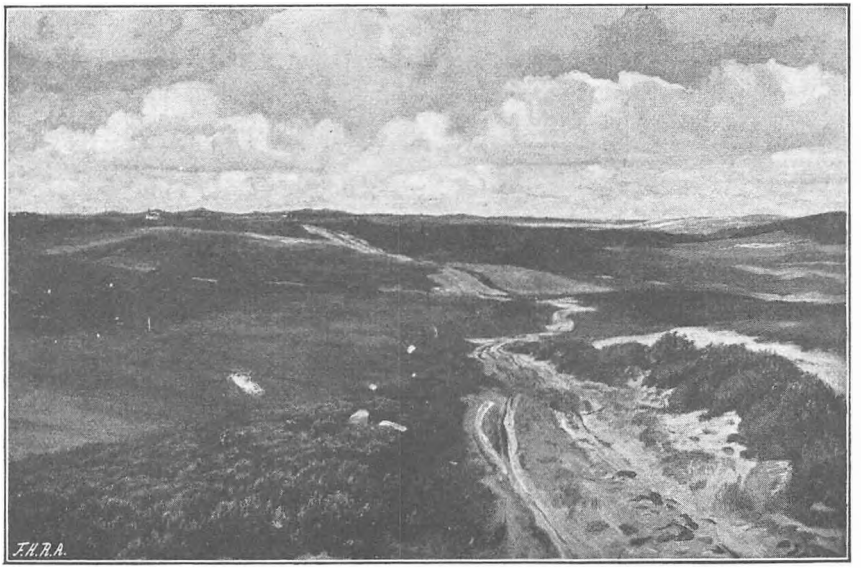

68. Egnen ved Finderup.
Efter en malet Skitse af Prof. Otto Bache.

Kristoffersøn blev svigefuldt dræbt; thi da Kongen for Jagtens Skyld gæstede en vis By og havde lagt sig til at hvile i en Lade med aaben Dør, trængte syv Mænd hemmeligt ind, slukkede Lysene og dræbte Kongen«. En samtidig Folkevise skildrer Drabet i stemningsfulde Ord, vist i alt væsentligt i Overensstemmelse med Virkeligheden:

Der er saa mange i Danmark,
som alle vil Herrer være;
de rede dem til Ribe,
og lode dem Klæder skære.
Nu stander Landet i Vaade.

Alle lode de dem Klæder skære
udi Graamunkes Lige;
saa rede de dem op i Land,
deres rette Herre at svige.

De vogted hannem tidt, de vogted hannem ofte,
de vogted hannem alle Tide;
de vogted hannem ogsaa den liden Stund,
han skulde til Finderup ride

De rede dennem i den Bondes Gaard
med skarpe Spær i Hænde;
alle havde de graa Koldhætter paa,
at ingen Mand dennem kende.

Saa ginge de dennem i Laden ind,
som Vokskærter stode og brunde;
de ledte op den unge Konning.
saa ussel de hannem funde.

Hos Kong Erik var ikke blot »de liden Smaadrenge, saa saare deres Øjne runde«, men ogsaa een af Stormændene, hans egen Kammermester Ranc Jonsøn, og Kongen beder ham om Hjælp:

»Hør du, Ranil Jonsøn,
og vil du værge mit Liv,
jeg giver dig min Søster
og halvt mit Rige i min Tid«. —

Det var Ranil Jonsøn,
han hug i Bord og Balk;
det vil jeg for Sanden sige,
han værged ham som en Skalk.

Ogsaa andensteds fra veed vi, at Rane virkeligt i Mordnatten var ved Kongens Side, og selv om hans Venner paastod, at han, »skønt nøgen og uden Vaaben«, dog efter Evne modsatte sig Morderne, har Visen nok snarere Ret, og i et senere Digt fortælles det, hvorledes Rane i Stedet for at sætte Stang for Ladedøren, kun »satte derfor to Straa«.

Den gamle Vise fortæller videre:

De stunge hannem ind ad Skulder,
og det stod af hans Hals;
det vil jeg for Sanden sige,
det var alt gjort med Fals.

De stunge hannem gennem Hærde,
stod ud af venstre Side:
»Nu have vi den Gerning gjort,
al Danmark bær for Kvide«.

Det er den samme Grundtone, der klinger gennem de samtidige Aarbøgers Udtalelser om Kongen, der blev »dræbt paa sit Leje af sine egne Mænd«, »af dem, han mest elskede«. Rørende, om end fjernere fra Virkeligheden, fortæller Visen om, hvorledes Drabet blev kendt af Dronningen:

Det var da den liden Smaadreng,
han lod ikke længer lide;
han strøg Saddel af Ganger graa,
lagde den paa Ørs hin hvide.

Han strøg Saddel af Ganger graa,
lagde den paa Ørs hin hvide.
Saa red han til Skanderborg,
før Solen gik til Hvile.

Dronningen sidder i Højeloft,
og ser hun ud saa vide.
»Nu ser jeg den liden Smaadreng,
saa hastelig mon han ride.

Han rider nu min Herres Hest,
jeg ræddes for Sorg og Kvide.
Raade Gud Fader i Himmerig,
hvor min kære Herre mon lide!«

— »Konning Erik han er slagen ihjel,
Gud hans Sjæl vil naade!
Min Herre ligger i Laden vejet,
og alt Landet ligger i Vaade.

Vogte I vel Eders Rige,
og vogte I vel Eders Bo,
vogte I vel Eders unge Søn,
al Danmark skal styre og raade!«

— »Det skal du have for Tidende,
dog de ere ikke gode:
Klæde og Føde i Kongens Gaard,
imeden vi leve baade«.
Nu stander Landet i Vaade.

Saaledes er det vel næppe gaaet til. Om ikke før, saa den næste Morgen er Kongens Lig blevet fundet i Laden, gruligt tilredt; man

69. Udsigt imod Finderup fra Viborgvejen.
Efter en malet Skitse af Prof. Otto Bache.

talte 56 Saar, hvoraf kun eet var neden for Brystet. Det blev ført til Viborg og jordfæstet i Domkirkens Krypt; men paa Stedet, hvor Laden stod, opførtes siden et anseligt Bodskapel, 80 Fod langt og 30 Fod bredt. Det stod til efter Reformationen; i vore Dage har man genfundet dets Grundsten, og Digteren Thor Lange har ladet rejse et Mindekors paa Stedet.

VI.

Erik Mændved og hans Faders Drabsmænd.

Ligesom sin Fader var Erik Klipping blevet revet bort midt i sin fejreste Manddom, og atter gik Kronen over til et lille Barn.

Den myrdede Konges ældste Søn, Erik, var tolv Aar gammel; for længst hyldet af Stormændene kunde han straks tiltræde Regeringen, og ved sin Side havde han sin Moder, Dronning Agnes, og Faderens tro Tjenere, Drosten Peder Hoseøl og Kansleren Magister Martin. Paa dem kunde Barnekongen stole, men paa hvem ellers? Hans Fader var blevet myrdet, men hvem var Drabsmændene og hvad var deres Planer? Den gamle Folkevise, vi nys hørte, veed endnu ikke at nævne noget Navn, men den peger paa de mange Herrer, som vilde raade i Danmark; i den Retning gik Mistanken straks, og ved Hoffet luede den stærkeste Hævnfølelse. En tysk Minnesanger ved Navn Rumelant, som da opholdt sig her, giver den Udtryk i en Vise, hvori han udbryder: »Alle Konger, Fyrster, Herrer, Riddere, Væbnere og Svende, hjælp os at hævne Mordet; I tro, danske Mænd, hævn Eders Konge, saa have I Ros og Ære; meld Morderne og tal, at de kan lide deres Straf; derfor synger jeg Eder denne Vise«. Og snart fæstnede Mistanken sig om bestemte Stormænd af dem, der havde staaet den afdøde Konge skarpest imod; man nævnte Eriks Frænde, Grev Jakob af Halland, fremdeles hans egen Marsk, Stig Anderssøn, der i sin Tid havde nægtet at hylde Kongens Søn; vistnok har heller ikke Hertug Valdemar, hvis Ydmygelse var gaaet lige forud, undgaaet at blive mistænkt, og naar det i en Folkevise hedder:

70. Dronning Agnes's Segl[1].
I Arkivet i Lübeck.

Hist kommer ridende Her Marsti
og Kongen for sønden Aa,

gaar det sidste vistnok netop paa Hertugen.

[1] Dronningen, over hvis Hoved to Engle holder en Krone, knæler for Jomfru Maria med Kristusbarnet. Omskrift: AGNES D[EI GRATI]A DANORVM [SCLAVO]RumQue REGINA.

Om Enkedronningen og hendes Raadgivere har delt denne Tanke, maa staa hen; sikkert er det, at de har indset, at det i dette Øjeblik gjaldt for enhver Pris at undgaa at rejse mod Kongen den eneste Kongeætling, der selv havde Krav paa Kronen. Man var klar over, at Hertug Valdemar skulde og maatte vindes, og det lykkedes ogsaa; man tilbød ham at give Afkald paa de Indrømmelser, som han havde maattet gøre ved det nys afsluttede Forlig, dertil at anerkende ham som Rigets Formynder under Kongens Umyndighed, og Valdemar tog imod den udrakte Haand. Da et stort Rigsmøde traadte sammen ved Pinsetid 1287, stod Hertug Valdemar ved den unge Konges Side, og dermed var den største Fare fjernet.

71. Markgrev Ottos Segl[1].

Rigsmødet holdtes efter Sædvane i Nyborg; fra alle Egne af Riget strømmede Stormændene til, og ogsaa enkelte fremmede Fyrster kom til Stede, Vitslav af Rügen og Dronningens Broder, Markgrev Otto af Brandenburg, kaldet »med Pilen«; han ærede den lille Konge med Ridderslaget, og bagefter slog Erik Hertug Valdemar til Ridder. Forliget med denne blev kundgjort; frem for alt var dog alle optagne af det store Spørgsmaal om, hvem der skulde udlægges for Kongens Mord. Ingen kunde være i Tvivl om, at Rigsmødet var den rette Domstol for en Brøde af denne Natur, men hvorledes Klagen skulde bevises og de skyldige udpeges, derom var der Usikkerhed og Strid. Et talrigt Nævn af Mænd fra alle Rigets Lande skulde sværge om de anklagedes Skyld, men hvem skulde udpege dette Nævn? Spørgsmaalet havde ofte været oppe i den foregaaende Tid, uden at det, saa vidt vi kan se, var blevet klart afgjort, og Meningerne gik nu ogsaa vidt ud fra hinanden; medens Kongens ivrigste Tilhængere holdt paa, at det maatte være Kongens

[1] SIGILLum OTTONIS DEI GRACIA MARCHIONIS BRANDEBVRGENSIS.

Ret som Anklager at udpege de sværgende, mente de mistænktes Venner, at det netop maatte tilkomme de anklagede at vælge de Mænd, hvis Ed skulde kende dem fri eller skyldige. Rumelant har ogsaa besunget Stillingen i dette Øjeblik; han priser ironisk disse danske Kæmper, der har myrdet deres Konge, mens han sov; »de er nok modige Kæmper; de vil være uskyldige og byder for sig danske Lov; nej, det vil gaa anderledes«. Og det kom til at gaa anderledes. Kongen rejste Klagen og udvalgte af Forsamlingen dem, der skulde sværge, og det store Flertal af disse, 27 i Tallet, opnævnte 9 Mænd som skyldige i Kongemordet; kun een af dem, Arvid Bentsøn, beskyldtes for selv at have lagt Haand paa Kongen, de andre for at have staaet bagved og ladet Drabet udføre. Rigsmødet udtalte da, at disse 9 Mænd som skyldige i Majestætsforbrydelse havde forbrudt Liv og Gods; dog tillodes det dem at unddrage sig Dødsstraffen ved at gaa i Landflygtighed.

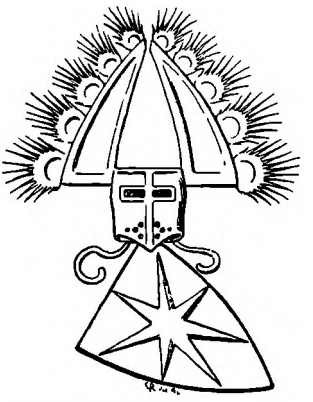

72. Marsk Stigs Vaaben efter hans Sønnesøns Segl.

Blandt de ni dømte finder vi først Grev Jakob af Halland og Marsk Stig; om de øvrige vides ikke meget. Peder Porse havde allerede ti Aar før som landflygtig opholdt sig i Sverige og her bekæmpet sine egne Landsmænd; Peder Jakobsøn var kongelig Høvedsmand paa Fyn og optræder endnu faa Maaneder før Drabet i Erik Klippings Omgivelser; Niels Knudsøn hørte til Hertug Valdemars Riddere og havde i 1284 haft Sæde i det Rigsnævn, der tilkendte Erik Plovpennings Døtre deres Arv. Dertil kommer foruden Arvid Bentsøn endnu Niels Hallandsfar, der ligesom alle de foregaaende betegnes som Ridder; Rane Jonsøn derimod og en ellers omtrent ukendt Mand, Aage Kakke, kaldes Væbnere og havde altsaa endnu ikke faaet Ridderslag. Stormænd var de alle, stammende fra forskellige Egne af Landet; mange af dem var af den Slægt, som senere er blevet kaldt Hvideætten, og i Frændskab med de store Prælater, der i Valdemarernes Tid havde været Kronens bedste Støtter, siden dens farligste Modstandere.

Dommen var fældet, men fra første Øjeblik blev dens Retmæssighed bestridt. De dømte paastod ikke blot, at man med Urette havde nægtet dem Tilladelse til at sværge sig fri; de holdt i det hele

paa deres fuldkomne Uskyldighed i den Gerning, hvorfor de var dømte; de henviste til den Troskab, de tidligere havde vist den afdøde Konge, som ogsaa havde været dem en naadig Herre, og de fleste af dem kunde godtgøre, at de i Mordnatten havde været flere Dagsrejser fjernede fra Finderup. Mange troede dem, og selve den Form, at Kongen havde valgt Nævningerne, fandt sikkert ikke almindelig Billigelse. En gammel Folkevise skildrer dette Øjeblik med Sympati for de dømte. Den fremstiller Marsk Stig og hans Hustru lige før den store Afgørelse; Marsken er fuld af bange Anelser om, hvad der vil ske:

Marsti han vaagner om Midienat
og taler han til sin kære:
»Mig haver drømt saa underlig;
Gud raade, hvad det monne sæde«.
Min ædelig Herre, hin unge Her Marsti.

»Mig tyktes, det jeg og mine Mænd
var ridende over en Bro;
min Ganger han slog mig under sig,
han løb til vildene Stod«.

Hustruen trøster ham:

»I tie nu kvær, min ædelig Herre,
I giver det intet i Gem;
det volder: Bønder og Bomænd,
de fører Eder Skatten hjem«.

Marsken har helt andre Tanker:

»I Morgen skal Hoffet holdes
for sønden ved den Aa;
volder det rige Krist i Himmerig,
hvem Kongens Død gælder paa«.

Og hans Anelser gaar i Opfyldelse; da han og hans Hofmænd kommer ridende til Hoffet, skylder »Kongens Søn« ham for Faderens Død, og forgæves tilbyder Marsken at værge sig mod Klagen:

»Og Skam faa alle dine,
som mig nu nægter den Sag«.

Kongen truer ham:

»Du skal enten af Landet rømme,
eller det skal koste dit Liv«.

Men nu svarer ogsaa Marsken ham med Trusler:

»Skal jeg af Landet rømme
og ligge i Skygge og Skjul,
da skal jeg min Føde af Danmark hente
baade Vinter, Sommer og Jul.

Og skal jeg af Landet rømme
og ligge paa Vandet hin kolde,
da skal jeg saa mange til Enker gøre
og mest af Fruer saa bolde«.

Saaledes fremtræder allerede i denne Vise Marsk Stig som den kraftigste og mest energiske blandt de fredløse; en anden Vise peger paa det samme:

De vare vel syv og syvsindstyve,
de mødtes paa den Hede:
»Hvad Raad skal vi nu slaa op paa?
Kongen er vorden os vred,
og vi er drevne af Danmark«.

»Vi ville slaa det Raad op paa
at tage, hvad vi tage maa«.

73. Ruiner af Konghelle Slot, udgravede 1881—82.

Marsken er dog modigere:

Det svared hin unge Her Marsti:
»Før skal jeg lade mit unge Liv!

Vi ville bygge os et Hus paa Hjælm,
vi frygte ej Kongen af Danmark selv.

Vi bygge det højt over alle Tinde,
al Danmarks Magt det ej skal vinde,
mens vi er drevne af Danmark«.

Visen har her allerede sagt, hvad der først kom lidt senere. Men det, der skete straks efter Rigsmødet, pegede i denne Retning: en aaben Kamp mod den Konge, der uretfærdigt havde dømt dem. De fredløse forlod Landet, og hos Rigets Fjender, ved det norske Kongehof, fandt de et sikkert Tilflugtssted. Kong Erik Magnussøn overlod dem Borgen Konghelle i Götaelv, truende tæt ved den

danske Grænse, og i Juni Maaned udstedte han et højtideligt Værnebrev for disse Mænd, der havde vist »hans Forfædre, Danmarks Konger«, saa tro Tjeneste, lovede at holde dem i Ære som sine egne Mænd og ikke sone sig med Danekongen uden deres Samtykke. Kun een af de fredløse nævnes ikke med i dette Brev, den Arvid Bentsøn, der alene af de ni beskyldtes for personligt at have taget Del i Morddaaden. Formodentlig har hans Rolle været for ubestridelig til, at den norske Konge vilde udstrække sin beskyttende Haand over ham; forladt af sine Fæller flakkede han hjemløs om, indtil han Aaret efter inden for Sveriges Grænser blev grebet i Røveri og henrettet.

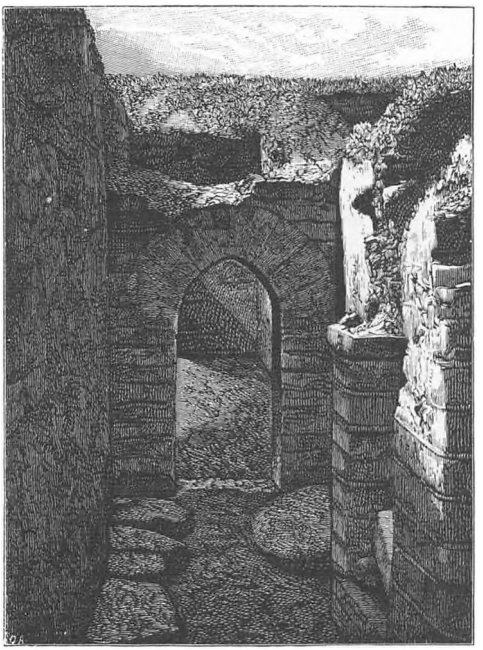

74. Ruiner af Konghelle Slot, udgravede 1881—82.

Til den Fare, der kunde true fra Norge, mærkedes dog foreløbigt ikke stort. Lige siden Kong Magnus's Død havde Dronning Ingeborg været den ledende i Norges Politik, og hun med sine Arvekrav havde været den egentlige Drivfjeder til Ufreden med Danmark. Hun døde imidlertid i Marts 1287, og den unge Kong Erik, der med Urette har faaet Tilnavnet »Præstehader«, overtog nu selv Regeringen; han var lidet fremragende, og nok saa stor Indflydelse havde hans yngre Broder, Hertug Haakon, der tog Sæde i Oslo. De unge Fyrster nøjedes med at tage de fredløse i deres Værn, og selv om Marsk Stig, som det siges i Aarbøgerne, i 1288 »gjorde megen Skade i Jylland ved hemmelige Indfald«, betød dette dog lidet, saa længe Nordmændene selv holdt sig tilbage. Fribytteren Alf Erlingsøn, der havde været Dronning Ingeborgs særlige Yndling, blev endog forjaget fra Norge og maatte søge Ly i Sverige; da de gamle Vikingelyster vaagnede hos ham

og han igen vovede sig i Søen, faldt han i Hænderne paa de Danske og endte sit Liv paa en Stejle uden for Helsingborg Slot[1].

Erik Mændveds første Par Aar blev derfor ret rolige. Den unge Konge rejste Landet rundt for at modtage Hylding, og Juledag 1287 blev han i Lund kronet af Ærkebispen Jens Dros. Hans brandenburgske Frænder lovede, at de vilde staa Kongemorderne skarpt imod og aldrig sone sig med dem uden Samtykke af den danske Kongeslægt; Lübeck lukkede sin Havn for de fredløse og modtog derfor Tak af Kongen og hans Moder samt Løfte om, at Købmændenes Privilegier i Danmark skulde blive opretholdte. Det køligere Forhold til Magnus Ladelaas i Sverige, der var indtraadt i Erik Klippings sidste Aar, forsvandt; man stadfæstede en tidligere Aftale om et Ægteskab mellem Magnus's ældste Søn Birger og den danske Prinsesse Margrete, og dertil bestemtes det endog, at Kong Erik skulde ægte Birgers Søster Ingeborg, naar hun blev voksen.

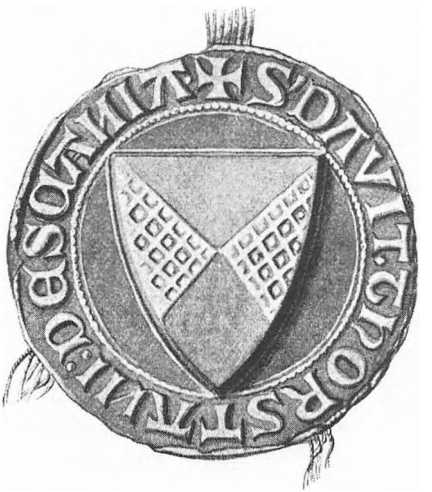

75. David Thorslensøns Segl[2]
I Rigsarkivet.

I 1289 var de norske Fyrster endelig færdige med deres Forberedelser, og i Spidsen for en stor Flaade sejlede de Syd paa; den 6. Juli naaede de til Øresund, hvor de afbrændte Helsingør, Dagen efter laa Flaaden uden for København. Dog vovede de ikke at angribe selve denne By; mindre Afdelinger gjorde Landgang paa Amager og Hven, men Kongen selv blev liggende fire Uger igennem uden at udrette noget. De fredløse med Marsk Stig i Spidsen udfoldede en helt anden Energi. De sejlede først til Samsø, hvor de indtog og nedbrød den kongelige Borg; derfra gik

[1] En gammel Folkevise fortæller morsomt om, hvorledes »Mindrealf« havde forklædt sig som Messedreng, men blev grebet af »Bendit Rimaardsøn«, som kendte ham fra Skolen af. Aarbøgerne nævner imidlertid David Thorstensøn, der 1289 afløste Peder Hoseøl som Drost, ved Alfs Henrettelse, og det er da rimeligvis hans Navn, der er blevet forvansket i Visen.

[2] Sigillum DAVIT THORSTANI DE SCANIA.

de ind i Store Bælt og alle Vegne gjordes der Landgang; Taarnborg med den til Borgen hørende Kirke, Skælskør og Nykøbing paa Falster blev brændte. Mindre heldige var Nordmændene; et Angreb, de foretog paa Skanør, blev slaaet tilbage, og Anføreren Thord Krytter faldt; ikke bedre gik det en anden Del af Flaaden, der havde prøvet paa at gøre Landgang paa Laaland. Nu samledes atter alle om Kongen, der stadigt laa uden for Amager, og Kampen afbrødes en Tid af Underhandlinger med de Danske, som dog ikke førte til noget Resultat. I Begyndelsen af August sejlede saa hele den norske Flaade mod Syd til Smaalandene og fortsatte her med sine Strandhugster; Stubbekøbing blev brændt og hele Falster hærget, medens Nordmændene derimod forgæves gjorde et skarpt Angreb paa Stegehus, der tilhørte Fyrst Vitslav af Rügen. En hel Nat og Dag igennem stormedes Borgen; Besætningen afslog dog alle Forsøg, og den norske Hovedanfører blev dødelig saaret. Herfra drog Flaaden videre til Fyn og til Samsø; Kongen ønskede at fortsætte Krigen, men hans Mænd fraraadede det, og til sidst sejlede en stor Del af Flaaden uden Orlov hjemad. Kongen maatte følge Eksemplet, og midt i August var Krigstoget til Ende.

Lignende Forhold gik igen i de følgende Aar. Baade 1290 og 1293 udgik der atter Leding fra Norge, men stort udrettedes der ikke; første Gang laa Kong Erik femten Dage ved Aalborg, sejlede derfra Syd paa til Fyn, hvor han afbrændte Svenborg og plyndrede Langeland, medens det paa Hjemvejen gik ud over Nykøbing og Holbæk; i 1293 naaede Kongen selv ikke længer end til Ekerøerne ud for Götaelv, hvor han blev liggende seks Uger uden at udrette noget, medens Hertug Haakon derimod var helt nede ved Vejle, og Middelfart og Hindsholm plyndredes af de fredløse. Disse sidste var i det hele de farligste, og de satte sig nu fast rundt om i Danmark paa Steder, der ret egnede sig til at være Udgangspunkter for deres Plyndringer. Grev Jakob byggede sig i sit eget Grevskab en fast Borg ved Hunehals, hvor Kongsbakkefjorden skærer sig dybt ind i Landet; paa den modsatte Side af Kattegat befæstede Marsk Stig sig paa den lille Ø Hjælm, som det var let at gøre til en uindtagelig Fæstning. Andre slog sig ned paa Samsø og Sprogø og gjorde herfra Plyndringstog i alle Retninger. Det gik ud over Købmanden, naar han sejlede gennem de danske Farvande; Hanseaterne klagede til de norske Fyrster, og disse forbød deres Mænd at angribe Tyskerne; men hvem kunde beskytte de danske Handelsmænd? Langs Kysterne skælvede Bønderne og kunde med Grund synge deres: »Hjælp

os nu, Gud Fader i Himmerig, haver nu Hjælm faaet Horn«; selv i en større By som Aarhus følte man sig ikke sikker, og Kannikerne gemte Levningerne af den hellige Niels i en Blykiste, hvorved dog Helgenbenene mistede den herlige Lugt, som de før havde udsendt. De fredløse fik ogsaa fat i en kongelig Møntmester, og de brugte ham til at slaa slette Penge, som de spredte ud overalt.

I Folkesagn og Viser mindedes længe disse fredløse og deres urolige Liv. Alt samler sig her om de to, Marsken, der efter Drabet var blevet de fordrevnes kække Fører, og Rane Jonsøn, der i selve Drabsnatten havde spillet en saa ejendommelig Rolle, og endda

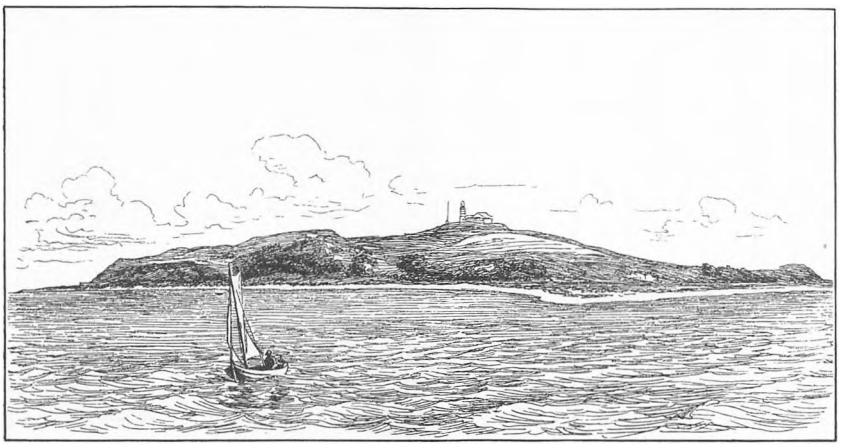

76. Øen Hjælm fra Sydsiden.

løber disse to i Folkesagnet ofte sammen; ogsaa Rane har sit Sæde paa Hjælm, og baade om ham og om Marsken fortaltes der, at de før deres Død indskærpede deres Sønner at holde ubrødelig sammen. Rundt om langs Kattegats Kyster træffer man deres Spor; paa Helgenæs inden for Hjælm vises Levningerne af en Ladegaard og en Fæstningsmur, der snart henføres til Marsken, snart til Rane; paa Fyn vidste man i Nørre Broby Sogn længe at paavise Borgen Ranildsholm paa en Ø midt ude i et Kær, og at Rane var redet hertil med bagvendte Sko paa Hesten. En Folkevise fortæller, hvorledes Rane bortførte »Markgrevens Datter« og førte hende til Hjælm; »de havde ikke andet til Brudeseng end Skov og Mark og nyslaaet Eng«. Mest Indtryk har deres sørgelige Endeligt gjort, Rane, der forgæves søger Skjul, det være sig nu i en Hule eller i en Brønd,

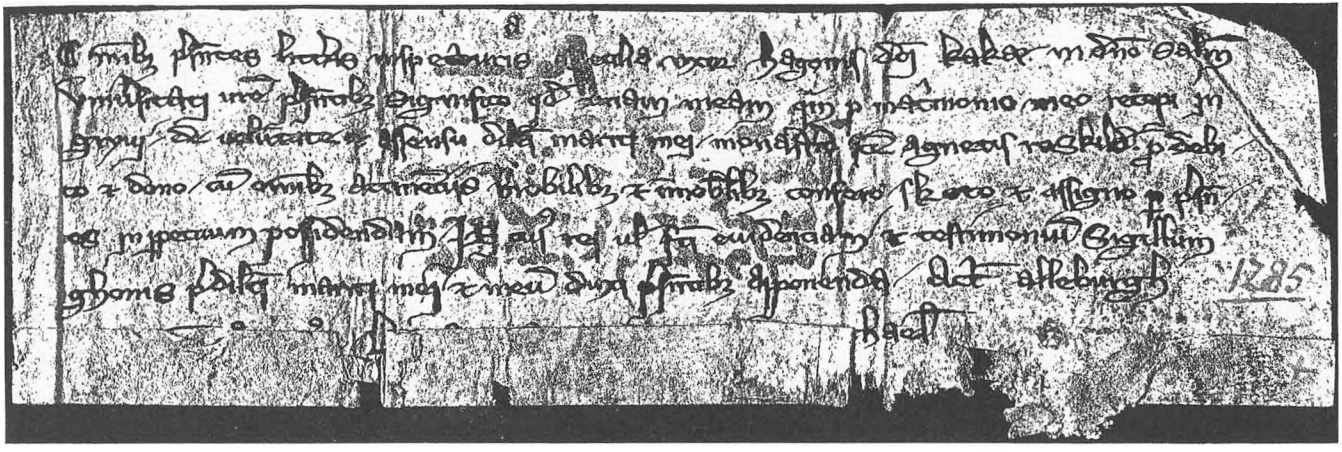

77. Brev af Cæcilia, gift med Aage Kakke, en af Erik Klippings Drabsmænd.

Orig. paa Pergament i Agnete Klosters Arkiv, nu i Rigsarkivet.

Omnibus presentes litteras inspecturis Cecilia vxor Hagonis dicti Kakæ in domino salutem. Vniuersitati uestre presentibus significo, quod curiam meam, quam pro matrimonio meo recepi in Grym, de uoluntate et assensu dilecti mariti mei monasterio sancte Agnetis Roskildis pro debito et dono cum omnibus attinentiis mobilibus et immobilibus confero, skoto et assigno per presentes in perpetuum possidendam. In cuius rei uel facti euidenciam et testimonium sigillum Aghonis predilecti mariti mei et meum duxi presentibus apponenda. Actum Alleburgh anno domini m. cc. lxxx. v. in festo Michaelis (Alle, som faa at se nærværende Brev, [sender] Cecilia, Hago kaldet Kakæs Hustru, Hilsen i Herren. Ved nærværende tilkendegiver jeg eder alle, at jeg med Vilje og Samtykke af min kære Ægtemand overdrager, skøder og ved nærværende overgiver til evig Eje min Gaard i Grym, som jeg har faaet som Mødrenearv, til St. Agnetes Kloster i Roskilde for Skyld og Gave med alt Gaardens Tilliggende, rørligt og urørligt. Til Sikkerhed og Vidnesbyrd om denne Sag eller Handling har jeg ladet min højtelskede Ægtemands Aghos og mit Segl hænge for nærværende [Brev]. Sket i Aalborg i Herrens Aar 1285 paa St. Mikkels Festdag). Brevets sidste Linie er for største Delen dækket af en ombøjet Rand af Pergamentet, den saakaldte Plica, hvori de to Segl har været befæstede.

men som forraades af Røgen, der stiger op fra Hulen, eller af den lille Hund, der har fulgt ham, Marsken, hvis Lig hans Mænd i al Hemmelighed maa føre til en eller anden Kirke tæt ved Stranden, for at han efter sin Død kan finde Hvile. Sikkert er det kun, at den fredløse Marsk døde paa Hjælm i Aaret 1293, og at Rane Jonsøn Aaret efter blev grebet i Roskilde og kom til at klæde Stejle og Hjul.

Al den Uro, som Krigen med Norge og Kongemordernes Hærgninger bragte, øgedes i høj Grad ved det kølige Forhold, hvori den unge Konge efterhaanden kom til sine nærmeste Frænder, de fyrstelige Lensmænd. Af disse stod Valdemar af Jylland i forreste Række, og at han i de skæbnesvangre Maaneder efter Kongemordet var blevet vundet for Erik Mændved, havde først og fremmest sikret dennes Tronbestigelse. Alligevel synes man i Kongens Kreds at have betragtet Hertugen med skæve Øjne, og det er klart, at denne aldeles ikke har faaet den Myndighed, der tilkom en »Rigets Formynder«; Styrelsen førtes af Enkedronningen sammen med de kongelige Raader, og kun yderst sjældent træffes Hertugen hos Kongen. Allerede 1289 kom det til et Brud. Efter Sædvane holdtes der ved Pinsetid et Danehof i Nyborg; Hertugen havde, som det synes, med sine Folk lagt sig ind i Skælskør paa den modsatte Side af Bæltet, og her blev han Genstand for et Overfald af Kongens ivrigste Tilhænger, Drosten Peder Hoseøl. Man har vel tænkt paa at gentage Fængslingen fra 1285, men Udfaldet blev helt anderledes; Hertugen forsvarede sig godt, og det blev Drosten, der faldt i hans Hænder; selve Dronningen skal ogsaa være blevet grebet af Hertugens Folk, men slap atter bort. Hvad der ligger bag ved dette, veed vi ikke; øjeblikkelige Følger drog det dog ikke med sig, og Drosten kom løs efter i kort Tid at have siddet som Fange paa Als.

78. Peder Hoseøls Segl[1].
I Rigsarkivet.

[1] Sigillum PETRI ILLVST[RIS REG]IS [DACIE] DAPIFERI (Peder, Danmarks navnkundige Konges Drosts Segl).

I de følgende Aar gled Hertugen imidlertid helt over paa Modstandernes Side; han laante Grev Jakob en stor Sum Penge, som denne brugte til at forstærke sine hallandske Borge, og nævnes til sidst som ligefrem Forbundsfælle af den norske Konge. Det samme gælder ogsaa Hertug Erik af Halland, og Valdemars yngre Broder Erik traadte nu frem med Krav paa at faa Langeland, der i sin Tid havde tilhørt hans Farbroder Abel Abelsøn (død 1279). Han optraadte med stor Voldsomhed, og i 1292 dræbte han i Kongens egen Nærværelse Drosten Skjælm Stigsøn. Kort efter drog han til Norge, og her ægtede han Sofie af Rosenberg, der var en Halvsøster til Erik Plovpennings Døtre; han fik med hende Arvekrav efter de forhenværende Nonner Jutta og Agnete og derved ny Anledning til Trætte med Erik Mændved.

Til alle disse Fjender sluttede sig en ny, farligere end nogen anden; atter kom der Strid mellem Danmarks Konge og Rigets Ærkebisp.

I Januar 1289 var Ærkestolen i Lund blevet ledig, idet den gamle Jens Dros døde, en Mand, der aldrig havde lagt Kongen et Halmstraa i Vejen. Til hans Efterfølger valgte Kapitlet Domprovsten i Roskilde Jens Grand. Denne Mand var en nær Frænde af Jakob Erlandsøn og Peder Skjælmsøn; han var kyndig baade i Teologien og den kanoniske Ret, og en særlig Adkomst til at komme i Betragtning havde han erhvervet sig ved nys forinden til Roskilde Kirke at skænke alle sine Jordejendomme, saa rigt Gods, at der derfor kunde oprettes hele seks nye Kannikedømmer. Men for Enkedronningen og den unge Konge maatte hans Valg være højst utiltalende. At han var i Slægt med de store Prælater, der havde forbitret Erik Klipping hans Ungdom, betød tillige, at han var Frænde af adskillige af de Mænd, der var blevet udlagte for Mordet i Finderup Lade, og i Virkeligheden hørte han helt og fuldt til dem, der saa længe havde staaet Kronen imod. Selv havde han haft skellig Grund til at klage over den dræbte Konge. Til Domprovstiet i Roskilde, som Jens Grand maa have opnaaet i en ung Alder, omtr. ved Aar 1280, hørte fra gammel Tid Mikkelskirken i Slagelse; men til denne havde Kongen Patronatsret, og Erik Klipping, der ikke syntes om Jens Grand, havde da til Slagelsekirken kaldet sin egen Kansler Niels Jyde. Først efter dennes Død fik Jens Grand Kirken og maatte endda finde sig i at modtage den af Kongens Haand, skønt han nægtede dennes Præsentationsret og hemmeligt protesterede mod denne Valgmaade. Hans Sympati var

da ganske for dem, der var blevet dømte paa Nyborgmødet, og han havde ikke lagt Skjul derpaa; det hed sig, at han offentligt paa Tinge havde sagt, at ingen kunde undre sig over Erik Klippings Død, siden Erik Plovpenning jo var blevet druknet og Kristoffer forgivet, ja han skal have beklaget, at Kongen ikke var død tolv—fjorten Aar før, da han saa ikke vilde have efterladt sig Afkom.

Aarbøgerne har sikkert Ret, naar de siger, at »Dronningen modsatte sig Jens Grands Valg, fordi han var af deres Slægt, som havde

79—80. Jens Grands Segl og Modsegl som Domprovst[1].
I den Arnemagnæanske Diplomsamling.

dræbt Kongen«; det lykkedes dog ikke at hindre Valget, og man maatte nøjes med at sikre sig efter bedste Evne. Paa en højtidelig Forsamling i Roskilde Domkirke lovede Jens Grand aldrig at staa Kongen imod, men vise ham al skyldig Tjeneste, fremme, hvad han ønskede at fremme, hæmme, hvad der var ham til Skade, aldrig mod Kongen forbinde sig med nogen og aller mindst med de fredløse, heller ikke arbejde paa, at de skulde kaldes tilbage. Paa disse Kaar fik han Anbefalingsskrivelser med til Paven, til hvem han nu begav sig for at hente det hellige Pallium. I Rom vidste Jens Grand imidlertid at finde en Udvej, hvorved han mente

[1] I Seglet ses Laurentius paa Risten under Jomfru Maria med Barnet; Omskrift: Sigillum IOHannIS PREPO[SITI] ROSKILDENSIS. Modseglet viser Provstens Familievaaben, en Hjortevie; Omskrift: IOHannES PrePOSITVS ROSKILDENsis.

at slippe fri for de trykkende Løfter, han havde aflagt. Han resignerede sit Embede i Pavens Hænder og gav Afkald paa al den Ret, han ved sit Valg kunde have faaet til Ærkesædet; af egen Magtfuldkommenhed udnævnte Paven ham derefter til Ærkebisp i Lund.

I 1291 vendte Jens Grand tilbage til Danmark og straks traadte han i Jakob Erlandsøns Spor. Han afholdt et Bispemøde i Roskilde, Aaret efter et andet i Lund; her vedtoges paa ny de haarde Bestemmelser, der stammede fra de tidligere Kirkemøder i Odense (1245) og Vejle (1256), og den navnkundige Konstitution *Quum ecclesia Daciana* (S. 45) blev nu indsendt til Rom til Pavens Stadfæstelse. Samtidigt gik Ærkebispen ogsaa paa rent verdsligt Omraade Kongen imod, hvor han kunde. Hans Stilling i Riget medførte, at han kom til at spille en Hovedrolle i alle politiske Forhandlinger, men Jens Grand vakte Kongens største Vrede ved sin Optræden; det hed sig, at han var truffet sammen med Marsk Stig og tre Dage havde fulgtes med ham fra Middelfart, og at han ved nogle Fredsforhandlinger, der fandt Sted paa Vartherø, hvor siden Varberg anlagdes, saa langtfra havde virket for at faa Fred, at han tværtimod havde opfordret Nordmændene til at holde ud, indtil de for Kongemordet udlagte var blevet kaldte tilbage. Paa et Danehof i Nyborg lyste han Band over Kongens nye Drost, Aage Jonsøn; han nægtede at efterkomme sin egen Pligt til at gaa med i Ledingen og forbød sine undergivne at yde de udskrevne Krigsskatter, ja det skal paa Lunde Landsting være kommet til et krigersk Sammenstød, hvorunder de kongelige blev overfaldne af Ærkebispens Folk, der udfoldede Lunde Kirkes Fane.

Mod denne Prælat, der overalt traadte ham i Vejen, vendte Kongen hele sin Harme, og ung og ubesindig, som han var, besluttede han sig til at handle mod ham som hans Bedstefader mod Jakob Erlandsøn. Han satte sin Vilje igennem; den 9. April 1294 lod han Danmarks Ærkebisp gribe og som Fange føre til Søborg. Fra nu af syntes alle Kongens Tanker at dreje sig om Jens Grand, og han blev tilbøjelig til at søge Forlig med sine andre Fjender. I 1294 gik de Danske dog angrebsvis til Værks; Vitslav af Rügen trængte i Halland op til Hunehals, og skønt han ikke kunde indtage denne Borg, naaede han helt frem til Hisingen og plyndrede her. I det næste Aar kom de norske Fyrster til Danmark, og ogsaa Hertug Valdemar stod i Vaaben mod Kongen, men i Stedet for at kæmpe kom man til Underhandlinger. Med Nordmændene sluttedes

en Stilstand i Aalborg, og paa Sommersted Hede, Nord for Haderslev, mødtes Kongen og Hertugen. Begge havde en anselig Troppestyrke; Hertugen 1400 Riddere, deraf mange fra Tyskland, Kongen kun 600 Riddere, men meget »Husfolk«, hvormed Krøniken vel mener det danske Ledingsudbud, og »mange sagde, at om Hertugen havde kæmpet, vilde han have vundet Danmarks Krone«. I Stedet aftaltes en Stilstand ligesom med Nordmændene, og hen paa Efteraaret kom det til egentlige Fredsforhandlinger, der førte til en fleraarig Stilstand, afsluttet paa Hindsgavl (25. Sept. 1295). Erik Mændved gav her efter paa alle Punkter. Den norske Konge skulde beholde hvad han havde faaet af sin mødrene Arv i Danmark, og havde han Krav paa mere, skulde der dømmes derom efter Landsloven; baade Hjælm og Hunehals skulde blive i hans Hænder. Hertug Valdemars Broder Erik fik indrømmet Langeland og hvad Gods der kunde tilkomme ham efter Jutta og Agnete. Den Dom, der var fældet over Kongemorderne, blev vel ikke genkaldt, men den blev i høj Grad formildet; de fordrevne skulde have Lov til at komme tilbage til Danmark, og de eller, om de selv var døde, saa deres Arvinger skulde have deres Gods tilbage; kun maatte de, der var udlagte for Kongemordet, aldrig vise sig for Kongen eller hans Brødre. Det var unægteligt den yderste Mildhed, og man kan ikke undre sig over, at det i manges Øjne saa ud, som om Kongen herved vedkendte sig, at Nyborgdommen ikke havde været fuldt forsvarlig.

Med Norge indtraadte der nu Fred; skønt der klagedes over, at Erik Mændved aldeles ikke opfyldte de Løfter, han havde givet de fordrevne, blev Hindsgavlstilstanden fornyet tre Aar efter. Med Hertug Valdemar opkom der derimod nye Stridigheder, i hvis Forløb det ikke er os muligt at trænge ret ind. Der skal have fundet et Sammenstød Sted mellem ham og Kongen i Grønsund; Hertugen led Nederlag og siges at have afstaaet »Øerne hinsides Middelfart«. Aaret 1297 bragte dog et Forlig, der stadfæstede alle de gamle Aftaler mellem Kongen og Hertugen, af hvilke den sidste ses at have Krav paa baade Kolding Len og enkelte Besiddelser paa Fyn. De fyrstelige Lensmænd var nu anerkendte af Kongen, og en Tid høres der intet om videre Splid.

Erik Mændved var ved denne Tid forlængst blevet erklæret for myndig. I 1296 ægtede hans Moder Dronning Agnes Grev Gerhard den blinde af Holsten; hendes store Indflydelse paa Styrelsen hørte dermed op. Selv fejrede Kongen samme Aar sit Bryllup med Inge-

borg af Sverige efter den Aftale, der derom tidligere var truffet med Magnus Lagabøter og som overholdtes ogsaa efter denne Konges Død (1290). Folket hilste den unge Dronning med Glæde, og den gamle Vise, der lød om Dronning Dagmars Brudefærd, blev omdigtet, saa den passede paa hende; man sang om, at hun havde lovet sin Moder, at Bonden ej skulde klage paa hende, naar hun blev Dronning i Danmark, og hvorledes hendes første Bøn til hendes Ægteherre var, at han vilde give »alle de Fanger løs«.

En ny Tid syntes at oprinde for Kongen efter hans urolige Ungdom. Men een Fare truede endnu: den danske Kirkes øverste sad stadigt som Kongens Fange, vred og uforsonlig, og fra Rom begyndte Paven at skride ind til hans bedste.

VI.

Striden med Jens Grand.

Da Kong Erik besluttede sig til at fængsle Jens Grand, var han selv kun tyve Aar gammel, og den unge Konge overlod sin endnu yngre Broder Kristoffer at fuldbringe denne Voldshandling. Knøsen udførte sit Hverv paa en underfundig og brutal Maade. Tidligt om Morgenen — det var Fredagen før Palmesøndag — opsøgte han Prælaten og tilbød at mægle mellem ham og Broderen; derved fik han først fralistet Jens Grand nogle kostbare Gaver, siden lokket ham ud i Gaarden, hvor Kongen efter hans Sigende skulde staa; næppe var han kommet uden for Døren, før Junkeren lagde Haand paa ham og førte ham ud af Byen til Landstinget. Her maatte Jens Grand vente, medens Kristoffer atter gik ind i Staden; denne Gang gjaldt det Domprovsten Jakob Lange, der blev fængslet i selve Domkirken, mens han læste sine Morgenbønner. Ogsaa han førtes til Landstinget, og Kristoffer gav sig nu Tid til at plyndre baade i den enes og den andens Huse, før han vendte tilbage til sine Fanger. Man fratog dem deres gejstlige Dragt; iførte verdslige Klæder, gamle og slidte, blev de satte paa daarlige Heste, med Benene bundne under Hestebugen, og det gik nu i al Hast fra Lund til Helsingborg. Her kastedes de to Prælater i en Færge, foragteligt anbragte bag ved Hestene; fra Helsingør førtes de med samme Ilfærdighed til Søborg, hvorhen man naaede endnu samme Aften. Ærkebispen gemtes i Borgens stærkeste Fangetaarn, Domprovsten førtes Dagen efter videre til Kalundborg.

Ved den haardeste Behandling søgte man at gøre Ærkebispen

myg; en samtidig Skildring, forfattet af en Lundekannik, giver os den mest anskuelige Fremstilling af alt, hvad Jens Grand maatte lide paa Søborg. I den mørke og kolde Taarnkælder laa han, med Jernlænker om Hals og Fod, fæstet til en tung Træblok. Ingen kom ind til ham; hvad man tilstod ham af Føde, blev hejset ned, gammelt, sort og muldent Rugbrød, Vandvælling om Fastedagene, en sjælden Gang noget daarligt Øl. Han bar stadigt den samme Dragt,

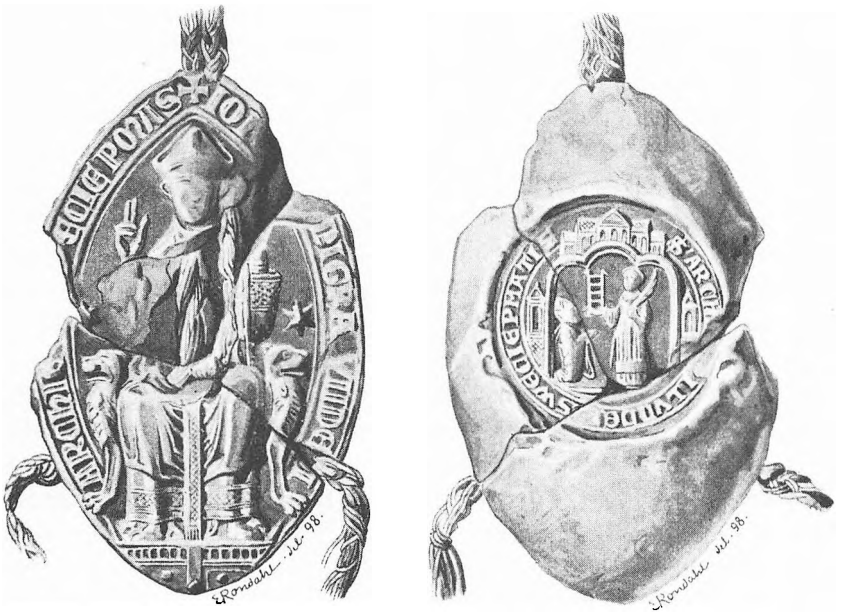

81—82. Jens Grands Segl og Modsegl som Ærkebiskop[1].
I den Arnemagnæanske Diplomsamling.

hvori han var blevet ført til Borgen, plagedes af Utøj, og »hvad han gav fra sig, baade sit eget Vand og andet paa Naturens Vegne, det blev under ham, for han kunde ikke vende eller rejse sig over Ende for de svare Jern, som han laa bundet i«. Han blev syg, men man nægtede ham Lægehjælp; heller ikke Læsning af nogen Art blev ham tilstaaet saa lidt som Lys eller Varme.

Julen 1294 tilbragte Kongen selv paa Søborg. Kort i Forvejen var Jens Grand ført op til et Kammer højere oppe i Taarnet, og

[1] IOH[annES] Del GRAtia LVNDENSis ARCHIE[PiscopuS SW]ECIE PriMAS. Modseglet viser Ærkebispen, knælende for St. Laurentius; Omskrift: Secretum ARCHi[EPiscop]I LVNDENsis SWECIE PriMATIS (ɔ: Sveriges Primas).

der søgtes nu indledet Forhandlinger med ham; først kom Kongens Drost, Aage Jonsøn, siden Bispen af Roskilde og nogle andre Stormænd. Den haarde Fangetid havde dog ikke skræmmet Ærkebispen, og han vilde ikke modtage nogen Mægling; »jeg veed mig ikke at have brudt Kongen noget imod, og jeg begærer, at jeg maa komme i Rette med ham for Rigens Prælater og Raader; findes jeg da skyldig i nogen Maade, da vil jeg gerne stande til Rette«. Først tre Fjerdingaar senere, efter at det i Mellemtiden var kommet til Stilstand med Norge, forsøgte man atter at bevæge ham til Forlig. Kongen lod ham forelægge en Række Artikler; vilde han gaa ind paa dem, skulde han faa sin Frihed. Det var haarde Vilkaar: Ærkebispen skulde frafalde al Klage mod Kongen og hans Broder for, hvad de havde handlet imod ham, og selv skaffe dem løste fra det Band, de var ifaldne, han skulde ikke kræve noget af det tilbage, som var blevet ham frataget, men endog betale Kongen 10,000 Mark Sølv, dertil afstaa Hammershus Slot med alt dets tilliggende. Jens Grand svarede, at før han vilde samtykke i noget af dette, vilde han meget heller se, at »Kongen skulde skære hvert Lem fra det andet, som var paa hans Legeme«.

Det synes ikke, at Ærkebispens Fængsling har draget kirkelige Følger med sig i selve Danmark. Skønt det var Kirkerettens klare Bud, at al Gudstjeneste skulde ophøre i et Stift, naar dets Biskop blev fængslet, vidste Kongen at hindre Interdiktet. Han og Junker Kristoffer kaldte Kannikerne i Lund for sig og truede dem til at holde Gudstjeneste; Fyrsterne skal ogsaa være trængt ind i Domkirkens Sakristi, have opbrudt Kirkens Brevskrin og ødelagt mange af de deri gemte Privilegier. I de andre Stifter var der end mindre Tale om kirkelige Straffemidler; Bisperne hældede til Kongens Side og søgte, som vi har set, at faa en Mægling i Stand. Fra sit eget Rige havde Kongen intet at frygte, des mere fra Kirkens Overhoved Paven.

Kongen havde forbudt de danske gejstlige at skrive om Sagen til Rom, men naturligvis rygtedes det snart, hvad der var sket. En Lundekannik, der studerede i Orléans, skal have været den første, der bragte Paven Bud fra Danmark, og Cølestin V var allerede i Færd med at skride ind, da han afløstes af den energiske Bonifacius VIII. Til denne kom Domprovst Jakob Lange, som Kongen havde ladet slippe løs, da han blev syg i sit Fængsel; han var derefter straks ilet til Italien, hvor han traf Paven i Anagni, og denne besluttede sig til at afsende en Nuntius til Danmark; Udsendingen

skulde for enhver Pris sætte Ærkebispens Løsgivelse igennem, og selv skrev Paven til Høvedsmændene paa Bornholm med Forbud mod at overgive Øen til Kongen. Det var vel Efterretningen om Pavens Indblanding, der havde ført til Kongens sidste Forsøg paa at formaa Jens Grand til et Forlig; men før Sendemanden naaede herop, var Ærkebispen ikke mere i Kong Eriks Magt.

Enhver kender, i det mindste paa anden Haand, »Fængselskrønikens« Skildring af den romantiske Maade, hvorpaa Jens Grand slap ud af Taarnet paa Søborg. En Kok paa Slottet satte sig i Forbindelse med Fangen og skaffede ham først fra en Kannik i København Skriveredskaber, dertil en Fil og en Rebstige; siden bragte han Bud fra Ærkebispen til Bornholm, og herfra udsendtes

83—84. Pave Bonifacius VIII's Bulle [1].

en Skude, som lagde sig i Farvandet uden for Søborg, tilsyneladende for at fiske. Paa ny viste Kokken sig paa Slottet, og da Kongen St. Luciæ Dag (13. Decbr.) drog paa Jagt med alle Borgens Folk, greb man Lejligheden; om Natten befriede Bispen sig fra de gennemfilede Lænker, og ved Kokkens Hjælp lykkedes det ham paa Rebstigen at komme ned i Slotsgaarden, siden op over Muren og over den tilfrosne Grav ud i det fri. Syg og mat, som Jens Grand var, kunde han ikke gaa et Skridt, men Kokken stjal et Par Heste fra Stalden, og før Daggry var begge om Bord paa den ventende Skude. Gennem Øresund slap Skibet ned til Bornholm, hvor Ærkebispen blev modtaget med Jubel og efterhaanden kom sig efter sine haarde Lidelser.

[1] I Stedet for det ellers i Middelalderen benyttede Vokssegl brugte Paverne en Bulle af Bly, undtagelsesvis af Guld. Paa Forsiden af disse Buller ses Apostlene Peders og Paulus's Hoveder, paa Bagsiden staar Pavens Navn. Det er efter dette ejendommelige Segl, at Pavebrevene har faaet Navn af Buller.

Et Par Maaneder senere (Febr. 1296) ankom Pavens Nuntius, en Italiener ved Navn Isarn. Ærkebispens Flugt havde gjort hans Opgave lettere; han kunde nøjes med at stævne Kongen til den Undersøgelse af Sagen, der nu skulde finde Sted i Rom, og han havde ogsaa i København en Sammenkomst med Jens Grand. Denne begav sig derefter paa Rejsen til Paven; han var endnu saa medtaget, at han ikke kunde taale at ride, og Rejsen tog lang Tid; men inden Aarets Udgang kom han dog til Kurien, og her mødte som Fuldmægtig for Kongen dennes Kansler, den samme Magister Martin, der lige fra hans Tiltrædelse trofast havde staaet ved hans Side; han ledsagedes af en Provst Guido fra Ribe.

85. Flugt fra Fængsel.
Efter et engelsk Miniatur.

I Rom førtes nu vidtløftige Forhandlinger for en Kardinalkommission, som Paven havde udnævnt; Akterne kendes gennem Afskrifter og aabner os dybe Indblik i Danmarks Forhold i de foregaaende urolige Aar. Fra Ærkebispens Side var der Klager nok at rejse, selv om han kun havde holdt sig til sin egen Skæbne; men han gik ogsaa længer tilbage, klagede over, at Ærkestolen aldrig havde faaet Erstatning for, hvad den havde lidt i Jakob Erlandsøns Tid, og rettede svære Anker mod baade Erik Mændveds og hans Faders hele Styrelse. Fra Kongens Side var det ikke let at finde Undskyldninger for selve Ærkebispens Fængsling; man fremhævede dog, at den var sket paa en Tid, da Pavestolen stod ledig, og man derfor ikke kunde søge Hjælp fra denne Side, ligesom man ogsaa betonede, at Kongen var saa ung, at han ikke vidste, hvad han gjorde; i Stedet søgte man at lægge Skylden over paa hans Raadgivere, men fremfor alt fremdrog man alt det, der kunde vise, at Ærkebispen i den Grad havde staaet Kongen imod, at denne ligefrem var blevet tvunget til at gribe til voldsomme Midler. Lige fra sin første Ungdom havde Erik lidt al mulig Modgang, og ingen var Skyld deri mere end Jens Grand. Man oprullede et mørkt Billede af, hvorledes Jakob Erlandsøn og Bisp Peder af Roskilde

havde stillet sig over for Kongens Farfader, og viste, hvorledes Jens Grand paa alle Punkter var traadt i disse sine Frænders Fodspor; han havde brudt de Eder, han ved sin Tiltrædelse havde aflagt, og begunstiget sine Venner og Slægtninge, den blodige Skare, der havde dræbt Danmarks Konge. Der var al Grund til at tro, at han selv havde Del i Kongemordet paa Erik Klipping og siden atter havde stilet mod hans Søns Død; Jakob Lange havde i en Prædiken i Ribe Domkirke sagt, at Riget aldrig vilde faa Ro, saa længe nogen af Kong Kristoffers Blod herskede, og selv havde Jens Grand endnu paa Rejsen til Paven i Brügge ladet det Ord falde, at det var ham ligegyldigt, hvem der regerede i Danmark, Hertug Valdemar eller en Jøde, en Saracener eller en Hedning, ja selve Djævlen, naar det blot ikke var Kong Erik eller hans Broder.

Det var dog forgæves, at de kongelige Udsendinge søgte at vække Pavens Medlidenhed med den unge Konge og hans Rige; Bonifacius VIII var altfor ømtaalig, naar det gjaldt Kirkens Anseelse, til at han skulde ville finde sig i det aabenbare Brud paa Kirkeretten. Han afsagde sin Dom 23. Decbr. 1297, og den var ganske til Ærkebispens Fordel. Samtidigt med at han i en særskilt Bulle stadfæstede Vejlekonstitutionen, optog han dens Hovedbestemmelse i Dommen: blev en Ærkebisp eller Biskop i Danmark fængslet, skulde Kongen være ifaldet det store Band og Riget Interdikt; som en Slags Modvægt fastsattes det dog, at om en dansk Konge blev myrdet, skulde Landet ogsaa af den Grund være under Interdikt. I selve Ærkebispesagen indlod Paven sig ikke paa de enkelte Stridspunkter; han erklærede, at Kongen skulde overholde Ærkebispens og den danske Kirkes Rettigheder og idømte ham store Bøder for det skete; Jens Grand skulde have 3000 Mark Sølv for hvad Gods han havde mistet, 6000 for de Udgifter, han havde haft, endelig 40,000 Mark for den Skade og Krænkelse, der var tilføjet ham og Kirken ved hans Fængsling. Dog forbeholdt Paven sig at nedsætte Bøden, om Kongen kunde komme til et Forlig med Ærkebispen, men indtil dette var sket, skulde Bandet og Interdiktet staa ved Magt.

Fra Pavens Side var Tanken aabenbart, at den haarde Bøde skulde tvinge Kongen til Eftergivenhed, hvad de enkelte Stridsspørgsmaal angaar, og da han paa ny instruerede Isarn om, hvad han skulde udrette, tildeltes der ham ogsaa den dobbelte Opgave at forkynde Dommen og søge at mægle. Jens Grand overbragte personligt Dommen og Instruksen til Isarn, som han traf i Lübeck 30. August 1298, og denne begav sig paa ny til Danmark, hvor han

havde flere Møder med Kongen og Rigets Stormænd. Han udtalte Bandlysningen over Kongen, og Interdiktet blev nu sat igennem; de danske Bisper vovede ikke at modsætte sig, hvad Paven udtrykkeligt havde stadfæstet, og i Februar 1299 traadte Forbudet i Kraft for hele Riget.

Vanskeligere faldt det Isarn at faa noget ud af den anden Del af den Opgave, der var stillet ham. For at forlige Parterne maatte han søge at bringe dem sammen paa eet Sted; det var det, som Guido forgæves havde søgt at naa under den tidligere Kirkestrid. Ogsaa nu kostede det lange Underhandlinger; Ærkebispen vilde helst have Mødet fastsat til Lübeck, men Isarn vilde ikke stævne Kongen uden for hans eget Rige, og i dette turde Jens Grand ikke vove sig bort fra Bornholm, med mindre han fik et Lejde, der syntes ham betryggende, og det faldt ikke let. Endelig naaede man dog Enighed om Stedet, idet man valgte København, hvor Roskildebispen Jens Krag var Herre, og hertil indkaldte nu Nuntius ogsaa alle Landets Bisper. Det var saaledes en meget højtidelig Forsamling, der samledes her i Juni 1299; selv indfandt Kongen sig dog ikke, men flere af Rigets første Mænd paa hans Vegne, og den, der blev hans Hovedordfører, var en ung Kannik af jydsk Adelsslægt, Esger Jul, som siden selv skulde komme til at indtage Jens Grands Sæde og her atter optage Striden mod den Konge, hvis Sag han nu forsvarede. Under Forhandlingerne opdukkede paa ny alle de gamle Klager, men tillige formulerede Ærkebispen nu de Ønsker, han havde til Kongen, om han skulde vise sig eftergivende over for Bøden. Hans Krav var meget store; han vilde have alt Lunde Kirkes Gods ganske fritaget for Ydelser til Kronen og sine Mænd for alle kongelige Paalæg; selv vilde han være deres eneste Herre og Dommer, ogsaa hvor det drejede sig om Ledingen. Kongen skulde opgive al Patronatsret inden for Stiftet, og Ærkebispen ikke tvinges til at dømme efter andre Love end den kanoniske Ret; det var det gamle Stridspunkt om den skaanske Kirkeret, som vi kender fra Jakob Erlandsøns Tid. Andre Punkter drejede sig om hele den danske Gejstlighed; Tiender maatte Kongen ikke tage, Klostre maatte ikke besværes med Voldgæstning, Klerke skulde være fri for Told; Mønten skulde forbedres og Drab straffes paa Legemet, ikke med Bøder, da kun derved de vaabenløse gejstlige kunde sikres mod Lægfolkenes Voldsomheder.

Kongen stillede sig dog lidet imødekommende. De fleste af Ærkebispens Krav erklæredes for at stride mod Kongens Ære; et

86. Jens Krags Ligsten i Sorø Kirke.
Efter Tegning af J. B. Løffler.

ANNO DomiNI M CCC NONAS AVGUSTI OBIIT PIE MEMORIE DomiNuS JOHannES KRAK QUONDAM EPiscopuS ROSKILDENSIS, HUC QVOQue TRANSLATUS HIIS EST GRADIBUS TVMULATUS (I Herrens Aar 1300 d. 5. August døde from Ihukommelse Hr. Jens Krag, fordum Biskop i Roskilde, og overført hertil er han begravet under disse Trin).

og andet blev indrømmet i almindelige, lidet betryggende Ord. Mæglingen maatte betragtes som mislykket, og Isarn mente, at der ikke var andet for ham at gøre end at sætte Pavens Dom igennem. Men han gjorde det paa en underlig Maade. Han afgav sin Kendelse (6. Juli) og erklærede deri, at da Kongen ikke havde villet betale de 49,000 Mark Sølv i Bøde, skulde Ærkebispen i Stedet have alt Kongens Gods i Lunde Stift, deriblandt de tre Fjerdedele af selve Staden Lund og alt, hvad Kongen ejede paa Bornholm; han skulde besidde alt dette med samme Ret, som om det var skødet til ham, og kun hvis Kongen inden fire Aar betalte Bøden, skulde han have Godset tilbage. Men denne Dom holdtes fuldstændigt hemmelig, ja der dækkedes over, at der var sket en saadan Afgørelse, idet Forhandlingerne tilsyneladende førtes videre. Kongens Fuldmægtig kom med et Tilbud om at udlægge en Del Godser til Jens Grand, fra Ærkebispens Side erklærede man sig utilfreds hermed, og begge Parter stævnedes saa til at møde for Nuntius i Ribe den sidste Juli; her indfandt imidlertid ingen sig fra Ærkebispen, og umiddelbart efter sejlede Isarn bort fra Danmark. Men fra selve Skibet sendte han sin Kendelse til Jens Grand paa Bornholm, ledsaget af Breve om dens Iværksættelse. Isarn maa have frygtet personlig Overlast og ikke vovet at lade Dommen komme frem, mens han endnu var inden Riget; saa ængstelig var han, at han endda befalede Ærkebispen ikke at optage Sagen, før han var i Sikkerhed i Flandern.

Nogen Anelse om Sagens rette Sammenhæng maa Kongen dog vist have faaet; endnu inden Isarn var rejst bort fra Jylland, for han i alt Fald voldsomt frem mod Jens Grand i Skaane. Drosten mødte paa Landstinget og erklærede, at Ærkebispen var Kongens Dødsfjende; derfor skulde enhver af hans Tilhængere inden fjorten Dage have forladt Landet. Senere kom Kongen selv derover og fornyede denne Befaling; alt Ærkebispens Gods blev overdraget til to kongelige Fuldmægtige, Bispemændene skulde lystre dem, Bønderne betale deres Landgilde til dem. Da Jens Grand, der sad harmfnysende paa Hammershus, endelig modtog Brevene fra Isarn, var det for sent; det var endda mærkeligt nok, at han dog paa Lunde Landsting kunde faa forkyndt denne Kendelse, hvorved han blev Ejer af alt Krongodset, men videre end dertil kom han ikke. Kongen var den almægtige Herre og skaltede og valtede med alt Ærkebispens Gods.

Saaledes kunde man da begynde for fra. 5. Novbr. appellerede

Kong Erik til Paven mod Isarns Afgørelse; paa sin Side rejste Ærkebispen i Aaret 1300 atter til Rom og fremstillede, hvorledes Kongen ganske havde sat sig ud over Nuntius's Kendelse, og alle de Overgreb, han siden havde tilladt sig. En ny Proces begyndte, som varede over to Aar, men til hvis Gang vi kun kender overmaade lidt. Afgørende blev det dog, at Kong Erik til sidst per-

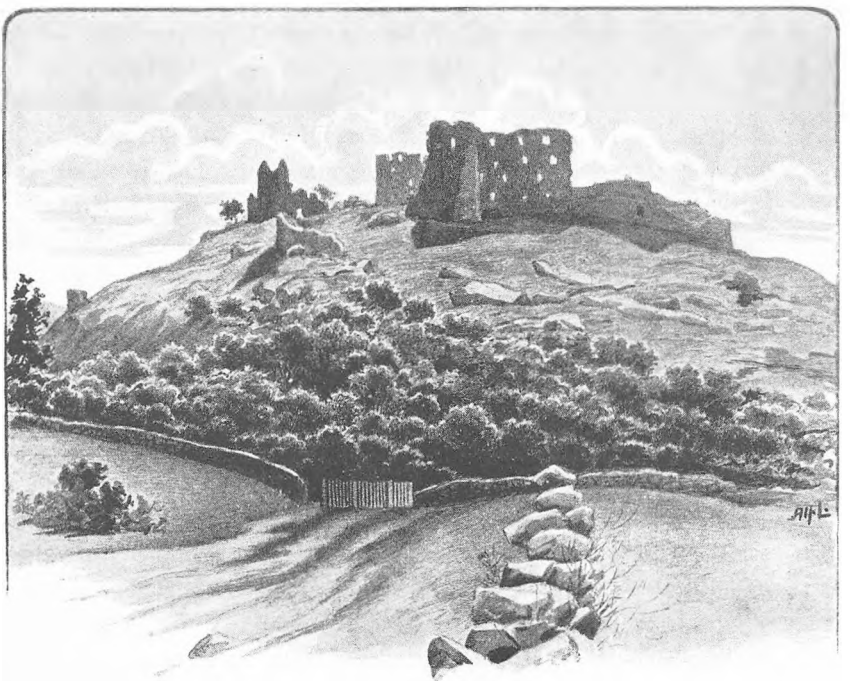

87. Ruiner af Hammershus.

sonligt rettede et Brev til Bonifacius og her ydmygede sig ganske for ham, medens han gentog alle sine Klager mod Ærkebispen. »Ikke tilfreds med min Faders Blod har han arbejdet paa min Død, paa mine Brødres og de mig hengivne Herrers; han har paa ny sammensvoret sig med min Faders Mordere, mine og Rigets Dødsfjender og tværtimod sin Troskabsed tilstedt dem Adgang til de Borge og Byer, han har faaet af mig her i Riget. Se, hellige Fader, Eders haarde Dom og Interdikt har ikke mindsket, men øget mine Sorger og gjort Forvirringen i Folket end større. Gerne vilde jeg gøre alt mod Ærkebispen efter Eders Nuntius's og Rigets Bispers

Vilje, saa vidt jeg formaar med mine Undersaatters Bistand; men aldrig har jeg kunnet komme til Fred og Enighed med ham. Ydmygt paakalder jeg Eders Helligheds Barmhjertighed, for at ikke Riget skal ødelægges og Folket forgaa, som dog er uskyldige som Lam. Jeg beder, at I vil stikke St. Peders Sværd i Skeden, og at Kristi Statholder eller snarere Kristus selv vil læge sin Tjeners Øre, saa at han atter, stedet til Kirkens Sakramenter, frit kan høre Guds Ord. Hvad end Eders Hellighed lægger paa mine Skuldre, hvor haardt det end maa være, vil jeg ikke undslaa mig derfor. Hvad har jeg mere at sige? Tal Herre, din Tjener hører!«

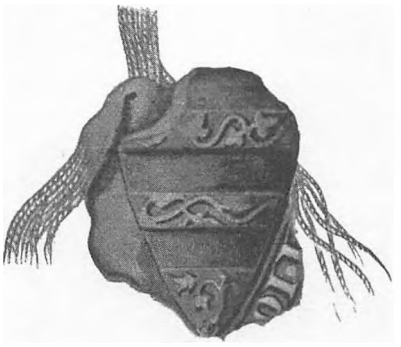

88. Jon Litles Segl[1].
I Rigsarkivet.

Utvivlsomt har der til denne Henvendelse sluttet sig positive Indrømmelser, og Kongen har haft en fortræffelig Talsmand i den ansete Jon Litle, der i sin høje Alder ikke havde skyet den lange Rejse til Rom for at hjælpe sin Konge. Selv var Paven paa denne Tid i en mislig Stilling; hans Strid med Filip den smukke var paa sin Højde, og baade i England og i Ungarn havde hans Indgreb mødt fast Modstand. Saaledes lod Paven sig formilde; han nedsatte den store Bøde fra 49,000 Mark til 10,000, og hvad der var endnu væsentligere, han kom Kongen i Møde ved at befri ham fra Jens Grands Personlighed. Af pavelig Magtfuldkommenhed udnævnte han til Ærkebisp i Lund den samme Isarn, der før havde været hans Nuntius og siden var blevet Ærkebiskop i Riga, og Jens Grand forflyttedes til denne Stad.

Denne Ordning blev truffet i Begyndelsen af 1302; Isarn indtog sit ny Sæde, og paa en Rigsforsamling i Paasken 1303 skete den endelige Udsoning af Striden. Kongen stadfæstede Lunde Kirke alle dens tidligere Privilegier, og paa en Række omstridte Punkter gjorde han store Indrømmelser; den gejstlige Jurisdiktion blev udvidet, Ærkebispen skulde selv sørge for at udbyde sine Folk til Leding, Klerke være fritagne for al Told, uden saadan paalagdes til Rigens Nytte og med de bedste Mænds Raad. Den Bøde, som

[1] Omskriften var efter en ældre Tegning: [S' ION FILI]I IO[ON DICTI LITLE].

Kongen var dømt til at betale, ydedes ved, at han afstod Herrested Herred i Skaane og Rønne Herred paa Bornholm til Ærkestolen; da det første var pantsat til Drost Uffe Nielssøns Arvinger, fik Ærkebispen foreløbigt i Stedet Vemundshøg Herred. Dermed var Kirkestriden til Ende; Interdiktet blev nu hævet, og da alt var bragt i Orden, løstes ogsaa det Band, der hvilede over Kongen, hans Broder og deres Hjælpere.

Jens Grand gensaa aldrig Danmark mere. Højst utilfreds med Pavens Afgørelse nægtede han at modtage Riga Stift; i Stedet blev han siden Ærkebisp i Bremen (1310). Men heller ikke her fandt han Ro. Han kom i Strid med Borgerne i Hamburg og Bremen, med sit eget Kapitel, med alle sine Lydbisper; det paastodes, at han ikke var sin Forstand mægtig, og efter fem Aars Styrelse maatte han forlade Bremen Stift, som han siden styrede ude fra gennem Vikarer, lige til han døde (1327). Denne hans senere Skæbne kaster ogsaa Lys tilbage over, hvad der var sket i Danmark; man fatter, at Erik Mændved umuligt kunde komme ud af det med en saadan Karakter, naar Sympatier og Slægtfølelse førte ham over blandt Kongens Modstandere. Jens Grand har intet af den Idealisme, der præger Jakob Erlandsøn, og Striden mellem ham og Kronen er langt mindre kirkelig end politisk, for ikke at sige personlig.

Sikkert var dog ogsaa Kongens Optræden i denne Sag ubesindig og uklog. Han vandt intet ved sin voldsomme Fremfærd imod Ærkebispen og savnede ganske de sikre Beviser, der kunde godtgøre dennes Skyld; han opgav næsten Kampen mod de fredløse for ene at vende sig mod Jens Grand og kunde dog ikke ramme Prælaten. Naar han til syvende og sidst slap fri for denne selv, skete det kun ved dybt at ydmyge sig for Paven og ved store Indrømmelser til Ærkestolen.

TREDJE AFSNIT.

RIGETS GLANS UNDER ERIK MÆNDVED OG OPLØSNING UNDER KRISTOFFER II.

I.

Eriks tyske Politik; hans Forhold til Kong Birger og dennes Brødre.

Ved Udgangen af det trettende Aarhundrede var Kong Erik henved 30 Aar gammel. Næsten en halv Menneskealder havde han baaret Kronen, og hidtil havde hans hele Styrelse faaet sit Præg af hans Faders voldsomme Død; han var gaaet op i Kampen med de fredløse og deres Venner ude og hjemme. Nu blev det anderledes; den fuldmyndige Konge slog ind paa en ydre Erobringens Politik, der siden fyldte ham, saa længe han levede. Man forstaar vel, at han kunde være led ved denne endeløse Strid mod disse fredløse, som han aldrig ret kunde faa Ram paa, siden de altid i Norge fandt et sikkert Tilflugtssted, og endnu mere af den lange Kiv med Jens Grand, der udkæmpedes med Pennen mere end med Vaaben og til sidst førtes fjernt fra Danmark. Kong Erik vilde ud af dette og ind paa nye Veje; en stor Udenrigspolitik passede bedre til hans ridderlige og pragtlystne Sind. En samtidig Digter kalder ham en Efterligner af Valdemar Sejr, og det blev i Virkeligheden Kong Eriks Ideal at gengive Danmark den ledende Stilling ved Østersøen, som Riget havde haft i Valdemarernes Dage.

Forholdene i de tyske Lande langs Østersøens Sydrand kunde nok friste en ærgerrig Konge af Danmark. Lige fra Ejderen hen til den tyske Ridderordens Stat i Preussen var Kystlandet udstykket i smaa Fyrstendømmer, hvis Indehavere hver kun herskede over faa Kvadratmile. Grevskabet Holsten var o. 1270 blevet delt mellem Gerhard, Abels Svoger, og dennes Broder Johans Sønner Adolf (V) og Johan (II), af hvilke den ene fik Kiel, den anden Segeberg; da

89-90. Erik Mændveds Segl.
I Arkivet i Lübeck.

Omskrift paa Forsiden:
ERICVS DEI GRACIA DANORVM SCLAVORVmQue REX.

Omskrift paa Bagsiden:
CLIPEVS ERICI DANORVM SCLAVORVMQue REGIS.

Gerhard døde højtbedaget 1290, deltes hans Broderlod atter mellem hans tre Sønner, saaledes at Adolf fik det schauenburgske Stammeland ved Weser, Gerhard (II) Plön og Henrik (I) Rensborg. Øst derfor var de meklenburgske Lande ogsaa sønderdelte: ude ved Kysten laa det egentlige Meklenburg med Midtpunkt i Wismar, dertil det lille Fyrstendømme Rostock; indenfor laa Grevskabet Schwerin og det atter adsplittede Fyrstendømme Werle. Endelig naar vi Pommern, hvor den gamle slaviske Fyrsteslægt var delt i flere Linjer; Fyrsten af Rügen, der som saadan var Lensmand af den danske Krone, ejede tillige Besiddelser paa Fastlandet, især Byen Stralsund; dertil kom Hertugdømmet Pommern-Wolgast ude ved Kysten og Pommern-Stettin længere inde.

Disse Smaafyrster laa altid i Kiv og Strid baade indbyrdes og med deres undergivne. Baroner og Riddere stod fast paa deres Rettigheder, og end mindre var de opvoksende Handelsstæder tilbøjelige til at underkaste sig fyrstelig Vilkaarlighed; den vigtigste af dem, Lübeck, havde allerede, da den befriede sig fra Valdemar Sejr, skaffet sig Anerkendelse som en fri Rigsstad, der stod umiddelbart under Kejseren, og de andre Stæders Lydighedsforhold til Fyrsterne blev stadigt løsere. Vi har omtalt det store Landefredsforbund af 1282, der knyttede Fyrster, Vasaller og Stæder sammen og ikke mindst gik ud paa at sikre de sidstes Rettigheder mod de første; da det udløb efter ti Aars Forløb, havde Stæderne alene aftalt et Forbund, som ogsaa forpligtede dem til gensidigt at støtte hverandre mod Fyrsterne. Uklare var ligeledes Overhøjhedsforholdene i disse Lande. Paa Øen Rügen nær hørte de vel alle til det tyske Rige, men den romerske Kejser var langt borte, og man mærkede ikke meget til hans Indblanding heroppe; heller ikke stod disse Østersøfyrster umiddelbart under ham. Lenshøjheden over Holsten tilkom Hertugerne af Sachsen-Lauenburg, der ejede den lille Rest af det gamle Folkehertugdømme Sachsen; Markgreverne i Brandenburg gjorde Krav paa at være Lensherrer over baade de meklenburgske og de pommerske Lande, men Retten var omstridt, og faktisk gik disse Lande i Arv som fri Ejendom.

Med disse forskellige Fyrster stod det danske Kongehus for længst i Forbindelse. Abel og hans Sønner havde søgt deres Hustruer i Holsten, paa Rügen og i Schwerin; Fyrsterne af Rostock omtales som Frænder af det danske Kongehus, og medens Erik Mændveds Moder i andet Ægteskab havde giftet sig med Grev Gerhard af Plön, havde Kongen 1293 bortgiftet sin Søster Richiza til

Fyrst Niels af Werle. Disse Fyrster havde herved faaet Godser i Danmark og var da paa en vis Maade Kong Eriks Undersaatter; alle saa de i det mindste op til ham, der overgik dem saa meget i Magt og Rigdom. Ellers var Stormagten i disse Egne Brandenburg; men det askaniske Hus var vidt forgrenet, og talrige Fyrster delte, stredes ogsaa ofte om Magten her; et Sagn fortæller, at een Gang mødtes der sytten Markgrever ved en fælles Sammenkomst. Dette mindskede i høj Grad deres Handlekraft, og dertil havde Erik Mændved jo ogsaa Familieforbindelser her; hans Moder var en Datter af Markgrev Johan I, fra hvem den ene Hovedgren af Familien nedstammede, hans Faster var gift med Markgrev Albrecht, en Søn af Johans Broder Otto III, Stamfaderen for den anden Gren (se Stamtavlen S. 94).

Sidst i det 13. Aarhundrede havde Brandenburgerne deres Tanker stærkt vendte mod Østersølandene, og de greb med Glæde en Lejlighed til at udvide sig i denne Retning. I Rostock regerede ved denne Tid en Fyrste ved Navn Niels eller Niklot; han kaldtes Barnet, fordi han i en meget tidlig Alder havde arvet Landet efter sin Fader Valdemar, men vedblev ogsaa siden at opføre sig som et Barn. Efter først at have været trolovet med en Grevedatter friede han til en brandenburgsk Fyrstinde, for øvrigt en Datter af den nysnævnte Albrecht; han fik hendes Ja, men slog straks efter op med hende for at trolove sig med en Datter af Bogislavs af Wolgast. Straffen kom ved et Hævntog, som de brandenburgske Markgrever i Efteraaret 1299 foretog; Niels af Rostocks Lande blev hærgede, selve Byen Rostock maatte tilkøbe sig Fred ved at love en stor Sum Penge; Vitslav af Rügen, som var Rostockerfyrstens Forbundsfælle, maatte se sine Besiddelser paa det faste Land plyndrede, og Hertug Bogislavs blev taget til Fange. Under saadanne Forhold var det, at de nordtyske Fyrster søgte Hjælp hos Erik Mændved.

Kong Erik var straks villig til at gribe ind. I Aaret 1300 modtog han Lenshylding af Niels af Rostock, og i det følgende Foraar førte han en dansk Hær til Tyskland; det var første Gang siden Valdemar Sejrs Dage. Han tog Rostock i Besiddelse og vendte sine Vaaben mod sin egen Svoger, Niels af Werle, der hørte til Brandenburgernes Venner; denne blev tvunget til at slutte Fred og afstaa de nordlige Dele af sine Lande, Slottet Schwan og Landene Gnoien og Kaden. Næste Aar stod Erik atter i Meklenburg med en dansk Styrke; den Gang var det selve Staden Rostock, der havde søgt at unddrage sig sin ny Herre, men som hurtigt maatte bøje sig og

finde sig i, at Kongen indsatte en dansk Ridder som Høvedsmand i Byen. Kort efter benyttede Erik sig deraf, at Fyrst Vitslav af Rügen døde; han gav hans Søn af samme Navn Lensbrev paa Faderens Lande, men saaledes at den danske Lenshøjhed nu ogsaa udstraktes til at gælde Besiddelserne paa Fastlandet (1304).

I Løbet af faa Aar havde Kong Erik faaet fast Fod i Nordtyskland, og Brandenburgerne blev endda saa forskrækkede over hans Indblanding, at hans egne Morbrødre sammen med alle Nabofyrsterne i 1302 forbandt sig til at hjælpe ham mod Byen Rostock og tog ham til Opmand i alle Stridigheder, der kunde opkomme mellem dem indbyrdes. Dette var allerede en anselig Stilling, og dog gik Kongens Tanker meget videre. I sin Tid havde Kejser Frederik II afstaaet til Valdemar Sejr alle de tyske Lande Nord for Elben og Elde, og Datidens Paver havde stadfæstet Afstaaelsen; efter Kongens Nederlag var disse Breve blevet udleverede til hans Modstandere og henlagte i Schwerinergrevernes Arkiv.

91. Grev Gerhard den blindes Segl[1].
I Rigsarkivet.

Nu fik Kong Erik dem fremdragne; han sendte Genparter af dem til den tyske Konge, Albrecht af Østrig, og denne gik virkeligt ind paa at stadfæste dem Ord for Ord (23. Maj 1304).

Med dette Kejserbrev som Retsgrundlag og med hele Danmarks Magt bag sig syntes der at aabne sig storartede Udsigter for Erik, og snart gjorde han et nyt og vigtigt Skridt fremad. Kong Albrecht, der saa letsindigt havde givet Afkald paa store Dele af sit tyske Rige, havde dog i det mindste villet holde fast ved den frie kejserlige Stad Lübeck og havde undtaget den ved Stadfæstelsen af Frederik II's Brev; nu gav denne By sig frivilligt ind

[1] Sigillum GERHARDI CO[Mitis H]OLSACIE ET SCHOWenBVRCH.

under den danske Konge. Lübeckernes Stilling var i Virkeligheden fortvivlet; de Byforbund, hvori Staden havde været den ledende, var gaaet itu, og paa alle Sider omgaves Byen af Fyrster, der stod i Forbund med Kong Erik. Først prøver da Borgerne at finde Støtte hos Adelen; og de indgaar 1306 Forbund med de holstenske Stormænd; men de møder her Eriks Stiffader, Grev Gerhard, og man føler i selve den lybske Krønikes Ord om ham, hvad det betød; »han var stolt af sit Mod, og hans Gemmer var fulde af de Rigdomme, som han havde samlet sig i Danmark«. Han kunde føre en Hær paa 1400 væbnede mod Byen, og samtidigt spærredes al Tilførsel fra Søen af hans Taarn ved Travemünde, medens en anden af Eriks Venner, Henrik af Meklenburg, paa den modsatte Side af Floden byggede sig et Taarn paa Priwalk. Saa svinger Lübeckerne helt om; de beder Kong Erik at mægle mellem dem og deres Modstandere, og da han har gjort det, vælger Staden ham til sin Skytsherre for et Tidsrum af ti Aar (1307). Saa fuldstændig er Underkastelsen, at Lübeckerne endog tilføjer, at om Kongen hos den tyske Kejser kunde udvirke, at Staden blev lagt ind under Danmarks Krone, vilde de ikke have noget derimod. Da de andre vendiske Stæder Aaret efter fornyede deres gamle Forbund, holdt Lübeck sig helt udenfor; 1310 var Staden atter med, men den forbeholdt sig, at Forbundet ikke skulde gælde imod Kong Erik af Danmark. »Det kom Staden til stor Fromme«, siger Krøniken.

Paa dette Tidspunkt maatte Erik Mændved en Tid rette sin Hovedopmærksomhed mod, hvad der foregik i hans skandinaviske Nabolande.

Den Stilstand, der 1295 var sluttet mellem Danmark og Norge (ovfr. S. 147), var 1298 blevet forlænget paa to Aar. Aaret efter døde den norske Kong Erik og fulgtes, da han kun efterlod en Datter, paa Tronen af sin Broder Haakon; denne havde allerede som Hertug spillet en ledende Rolle i Norges Politik, og mens han tidligere var ret krigersk stemt, havde Aarene nu lært ham at sætte Pris paa Freden. Kort før sin Tronbestigelse havde han ægtet Eufemia, en Datterdatter af Rügerfyrsten Vitslav, og denne, den danske Krones tro Lensmand, har maaske bidraget sit til at mægle mellem Rigerne. Vist er det, at Stilstanden i Aaret 1300 atter blev forlænget for de tre næste Aar. Paa denne Kant saa det da fredeligt nok ud; et Tønder til ny Ufred i Norden viste sig derimod i Sverige.

Her beklædtes Tronen siden 1290 af Magnus Ladelaas's Søn Birger; han var kun en halv Snes Aar gammel, da han afløste

Faderen, og denne havde før sin Død betroet Formynderskabet til Marsken Tyrgils Knutsson, som ogsaa ledede Regeringen paa den fortræffeligste Maade. I det indre skete der store Lovforbedringer, og med Vaaben i Haand udvidedes de svenske Nybygder i Finland. Over for Danmark indtog Marsken den samme venlige Holdning, som Kong Magnus havde vist; det var ham, der med Enkedronning Agnes traf Aftale om en dobbelt Ægteskabsforbindelse mellem det danske og svenske Kongehus, og efter at Erik Mændved i 1296 havde gjort den svenske Prinsesse Ingeborg til Danmarks Dronning, førtes hans Søster Margrete to Aar efter til Stockholm som Birgers Brud.

92. Tyrgils Knutssons Segl[1].
I Rigsarkivet.

Kong Birger havde imidlertid to yngre Brødre, som ved det ny Aarhundredes Begyndelse var i Færd med at blive voksne, Erik og Valdemar, og samtidigt med, at Birger kronedes i 1302, udlagdes der Len til dem; Erik fik især Södermanland, Valdemar blev Hertug af Finland. Af disse to var Erik den talentfuldeste, fuldendt i Tidens ridderlige Idrætter, en Mand med overordentlig Energi og ikke mindre Ærgerrighed, vakker og indtagende, men hensynsløs og upaalidelig. Han var ingenlunde til Sinds at nøjes med sit gode Len og sin Hertugtitel, og der aabnede sig ogsaa straks langt mere glimrende Udsigter for ham, da han blev trolovet med Kong Haakon af Norges lille Datter Ingeborg; thi denne etaarige Pige var nærmest til at arve Norges Rige. Fra dette Øjeblik af kom Hertug Erik til at spille Hovedrollen i alt, hvad der i hans Levetid foregik i Norden, og der udgik fra ham et Net af Intriger, der aldrig tillod Forholdene

[1] Sigillum THYRGILLI KANVTI FILII.

at komme til Ro; han følte sig overbevist om, at var der blot rørte Vande, vilde hans Talent nok bringe ham det bedste Udbytte.

Man mærkede straks hans Haand. Sverige og Norge sluttede et fast Forbund indbyrdes; de skulde hjælpe hinanden i Krig og dele baade Fanger og Landevindinger. Kong Birger lod sig overtale til at tage de danske fredløse i sit Værn og love dem, at han vilde gøre sit bedste for at skaffe dem Adgang til det retslige Forsvar, som de paastod var dem nægtet; selve Marsken Tyrgils vandtes for denne nye Politik, maaske derigennem at Hertug Valdemar ægtede hans Datter, og da han selv i 1303 havde trolovet sig med en tysk Grevedatter, var det Grev Jakob af Halland, der afhentede Bruden i Lübeck. Alt dette saa truende nok ud i det Øjeblik, hvor netop Stilstanden af Aar 1300 var i Færd med at løbe ud.

93. Rytterbillede af Hertug Erik.
Efter hans Segl i Rigsarkivet.

Hertug Eriks Planer om at forene Sverige og Norge mod Danmark mislykkedes dog, fordi der snart opkom den største Uenighed mellem ham selv og Kong Birger. I Aaret 1304 tvang denne sine Brødre til at udstede et trykkende Forpligtelsesbrev, og endda erklærede han dem snart efter fredløse. De to Hertuger søgte Hjælp udenlands; de drog først til Erik Mændved, der dog viste sig meget kølig, derefter til Norge, hvor Kong Haakon modtog dem bedre, lovede dem Mægling og overlod dem det vigtige Grænseslot Konghelle, det samme, hvorfra de danske fredløse i sin Tid havde gjort saa megen Skade. Kong Birger sluttede sig derimod nu nøje til Erik Mændved; Svogrene mødtes ved Grænsen i Knærød, og medens de svenske Stormænd i det nærliggende Fagerdala gik ind paa at anerkende Birgers lille Søn Magnus som Faderens Efterfølger,

rustede Kongerne sig for at modstaa det Angreb, hvormed Hertugerne truede. Paa denne Tid døde Erik Knudsøn, Hertug af Sønderhalland, og hans Len blev inddraget under Kronen; ved Vintertid drog en dansk Hær derigennem og begyndte at belejre Grev Jakobs Borge i det nordlige Halland; samtidigt indtog Birger sine Brødres Borge i Sverige og afværgede heldigt deres Indfald fra Norge. Allerede i 1305 var Hertugerne saa myge, at de søgte Forlig med deres Broder og underkastede sig de Vilkaar, som han bød dem.

Hertug Erik forstod imidlertid at faa noget ud af selv den uheldigste Stilling. Med Kong Haakon i Norge stod han sig stadigt godt, og da Grev Jakob af Halland, truet af de Danskes Angreb, maatte gribe til den Udvej at afstaa hele sit Grevskab til Haakon, overdrog denne det til Erik, medens han selv tillige rustede sig til et stort Krigstog mod Danmark. Her greb nu Hertugen ind; han kendte Kongens Fredslyst, gav sig til at mægle mellem ham og Erik Mændved, og fik virkeligt et Forlig bragt i Stand paa Søborg Slot. De nærmere Vilkaar kendes ikke; dog ser man, at den danske Konge er gaaet ind paa at lade Processen mod de fredløse optage fra ny, og tillige har han givet Mægleren Løn, idet ogsaa han, som det synes, gav Hertug Erik Forlening paa Nørrehalland. Om det sidste har været efter Haakons Hjerte, kan vel nok være tvivlsomt, men over for de danske forviste havde han jo nu indløst sine Forpligtelser, og da en dansk Rigsforsamling mødtes for at høre Sagen, erklærede et nyt Nævn de samme ni Mænd for skyldige, som allerede var dømte 1287, saaledes at ogsaa Erik Mændved kunde være tilfreds med Forliget.

Ved Freden havde Kong Haakon lovet ikke mere at beskytte de fredløse; men disse vedblev alligevel at plage de danske Kyster med deres Hærgninger, og i 1306 kastede Erik sig da pludseligt med stor Krigsmagt over Hjælm, hvor Røverborgen blev indtaget og jævnet med Jorden. Herover blev Kong Haakon fornærmet; han betragtede Øen som en norsk Fæstning og Angrebet derpaa som et Brud paa den aftalte Stilstand, og som Svar foretog han i Efteraaret et Plyndringstog ned i de danske Farvande. Atter var der Uro i Norden, og straks er Hertug Erik atter paa Færde. Det var lykkedes ham at sætte Splid mellem Birger og den trofaste Tyrgils Knutsson; Marsken var blevet fængslet og kort efter henrettet (Febr. 1306), og den letsindige Konge følte sig nu først ret som Rigets Styrer efter at være blevet af med sin gamle Formynder.

Glæden varede dog kun nogle Maaneder; da han paa Gaarden Haatuna i Upland vilde fejre Mikkelsdagen sammen med sine Brødre, kom disse med et talrigt Følge, om Natten overfaldt de Kongen, satte baade ham og Dronning Margrete i Fangetaarnet og bemægtigede sig hele Riget. Hertug Erik har vel ment, at naar den danske Konge havde en Krig med Norge i Udsigt, vilde han intet kunne gøre for sin Søster og Svoger i Sverige.

Birgers lille Søn var undsluppet fra den forræderske »Haatunaleg«, og en tro Svend, Arvid Smaalænding, førte ham til Danmark, hvor hans Fortællinger vakte den største Harme hos Kongen. Allerede ved Juletid drog en dansk Hær ud for at hævne, hvad der var sket, og langs med Floden Ætran, der danner Grænsen mellem Nørre- og Sønderhalland, gik den frem i Sverige, hvor den naaede helt op til Søen Aasunden. Her mødte den en Styrke, som Hertugerne i en Fart havde faaet samlet; men til Kamp kom det ikke; Kulden var i denne Vinter forfærdelig, og begge Parter var lige utilbøjelige til aaben Strid.

De Uplændske havde ej Hu at fly,
de Danske sagde, at de vilde stride,
de Uplændske sagde, at de vilde bie.
Da vard det taget i en Dag;
ellers havde det vardet et Mandsslag,

hedder det naivt i Hertug Eriks Rimkrønike, og under den Dag, d. v. s. Stilstand, man sluttede, skulde paa et Fredsmøde Stridspunkterne søges udjævnede.

Stilstanden blev af Hertug Erik kun nyttet til Rustninger og Intriger. Selv ilede han til Norge for at ophidse Kong Haakon mod Danmark; han satte virkeligt igennem, at Kongen i et aabent Brev klagede over, at Erik havde brudt den aftalte Fred ved sit Overfald paa Hjælm, og atter tog han de overlevende af de fredløse under sin Beskyttelse; den ny Undersøgelse imod dem var, paastod han, ført paa en lige saa ulovlig Maade som den gamle, idet Erik »selv havde opnævnt Mænd og ladet de anklagede paasværge, hvad han fandt for godt«. Hertug Eriks Broder, Valdemar, rejste derimod til Tyskland, som det hed for at gøre en Pilegrimsfærd, i Virkeligheden for at hverve Tropper. En ny Forbundsfælle fandt Hertugen i Erik Mændveds egen Broder Kristoffer; skønt denne kort forud var blevet forlenet med Hertugdømmet Halland, sluttede han nu et hemmeligt Forbund med de to svenske Hertuger, og disse lovede til det yderste at hjælpe ham mod Broderen. Ja,

Kristoffer gik endog paa Forlig med de fredløse; han sendte sin Drost og sin Kapellan til Oslo for at forhandle med dem og lovede, at han, om han blev Konge i Danmark, vilde holde dem i Ære som sine Mænd, og Drosten sluttede virkeligt Overenskomst med de forviste; om Klagen mod dem for Kongemordet skulde Kong Haakon og Hertug Erik dømme, og hvad Undskyldning de fandt, vilde Kristoffer anerkende. Hemmelighedsfuldt tales der i disse Aftaler om Kristoffers »Forehavende«, hans »Planer«; man aner bag de dunkle Udtryk de afskyligste Tanker, og naar Erik siden beskyldte Broderen for at have stræbt ham efter Livet, var det vist med god Grund.

Til Hertug Eriks Intrigespil hører vel ogsaa, at han, da han ud paa Efteraaret 1307 ved Ørkellyng holdt det Fredsmøde, der var aftalt, gav de bedste Løfter om at løsgive Birger og overlade ham hele den sydlige Del af Sverige; thi ved samme Lejlighed aftaltes tillige, at man ved Juletid paa ny skulde mødes ved Grænsen, men til dette Møde kom Hertugen med sine svenske Hofmænd og de tyske hvervede Tropper, levede højt paa de Forraad af Mad og Drikke, som Kong Erik havde samlet for Mødets Skyld, og foretog derefter et Plyndringstog ind i Skaane.

De brændte alt det, de overfore,
baade smaa Byer og saa store.
I Greve var de Juledag;
de Bønder havde gerne haft Forlig;
de da løbe i Skov og Skjul.
Jeg tror, de havde en krank Jul.

Fra Greve, som ligger Øst for Kullen, drog Svenskerne gennem Halland

med god Fred og uden Brand,
fordi det hørte Kristoffer til;
Hertug Erik sagde: »Jeg vil
brænde for ingen Mand, her bor;
han er min Ven, som jeg tror«.

Hjemkommet fra denne Razzia frigav Hertug Erik ganske vist sin Broder Kongen (Marts 1308), dog paa helt andre Vilkaar end han havde lovet Erik Mændved, og til Trods for alle Løfter skyndte Birger sig da ogsaa, saa snart han var paa fri Fod, at drage ned til Danmark. Her traf han Kongen fuld af Harme over Eriks forræderske Angreb, og paa ny drog en dansk Hær op i Sverige; denne Gang fulgte man den store Lagaa, hvis Dal afgav en af de mest brugte Forbindelsesveje mellem Skaane og Sverige, og man naaede

helt op til Ljungby. Det gik for øvrigt lige som forrige Gang; Hertugerne vilde ikke indlade sig paa Kamp, og der aftaltes en etaarig Stilstand med Forligsmøde.

Dette syntes ikke særdeles lovende for Birgers Udsigter, naar man husker, hvorledes det var gaaet under den forrige Stilstand, men denne Gang blev det dog Hertug Erik, der kom til at lide Nederlag i det diplomatiske Felttog, som nu begyndte. Hans Modstandere havde lært ham til Bunds at kende, og ogsaa hans Forbundsfæller havde efterhaanden faaet Øjnene op for hans endeløse Upaalidelighed. Hertug Kristoffer havde allerede forladt ham for atter at udsone sig med sin Broder; langt vigtigere var det dog, at den norske Konge nu brød med sin Svigersøn. Fra første Færd havde den retsindige Haakon ikke ret sympatiseret med den smidige Svensker, og hans Dronning Eufemia, som den ridderlige Erik ganske havde bedaaret, havde ofte maatte mægle mellem Frænderne; endelig havde Hertugen 1307 ytret det Ønske, at hans Giftermaal med Haakons Datter skulde fuldbyrdes; men Kongen havde kun villet samtykke heri paa det Vilkaar, at Hertugen skulde tilbagegive det ham forlenede Nørrehalland. Det nægtede Erik bestemt:

»Vil du hende ej give mig,
Gud give hende Lykke, hvo hende faar;
Varberg faar du ej atter i Aar«.

Hertugen spiste da selv den Bryllupskost, han allerede havde indsamlet, og det synes endda, at Haakon har ladet Grev Jakob gøre et Forsøg paa ligefrem at tage Varberg Slot fra ham. Bruddet var fuldstændigt, og Kong Haakon indlod sig nu i Underhandlinger med Danmark, fast bestemt paa endelig at bringe Ro i Norden.

I Sommeren 1308 kom norske Udsendinge til Danmark, og efter lange Forhandlinger sluttedes i København en Dobbelttraktat, der paa een Gang udsonede Norge med Danmark og skaffede den fordrevne Svenskekonge Støtte fra begge Sider. Til Erstatning for hvad Krav Haakon havde paa Mødrenearv i Danmark, skulde han have dels noget Krongods, dels Grevskabet Nørrehalland, saaledes som Grev Jakob havde afstaaet ham det, dog mod at anerkende, at det var et Len af den danske Krone, hvoraf han skyldte Krigstjeneste. De danske Mænd, der var dragne til Norge uden forud at være dømte fredløse i Danmark, skulde kunne vende hjem og have deres inddragne Godser igen; de for Drabet paa Erik Klipping udlagte skulde derimod med Hustruer og Børn vedblivende

ikke maatte komme tilbage, men deres Arvinger skulde have deres Mødrenegods udleveret og sælge det i Løbet af tre Aar. Dermed var de gamle Tvistepunkter, der saa længe havde sat Splid mellem de to Riger, bragte ud af Verden; ud i Fremtiden pegede derimod, at det aftaltes, at Kong Haakon skulde give sin Datter Ingeborg til Birgers Søn Magnus, medens Kong Erik forpligtede sig til efter yderste Evne at hjælpe til, at Birger atter kom til Magten i Sverige, og at Magnus blev anerkendt som hans Efterfølger.

Denne Aftale, der betød, at alle vendte sig med forenede Kræfter mod Hertug Erik, blev stadfæstet, da Kongerne Sommeren efter mødtes, atter i København; man traf nøjere Aftaler om den fælles Krig mod de svenske Hertuger, og da Kong Haakon vendte tilbage til Norge, ledsagedes han af tre danske Mænd, der havde Fuldmagt af den unge Prins Magnus til at fæste Ingeborg, hvad der ogsaa udførtes med stor Højtidelighed, men til megen Græmmelse for Dronning Eufemia. Paa sin Side satte Erik Mændved al Kraft ind paa ved et afgørende Krigstog at skaffe Birger Sveriges Krone tilbage. Hans Forbindelser med de tyske Fyrster kom ham her til Nytte, og den svenske Rimkrønike paastaar, at »18 Landsherrer, somme med flere Ørs (ɔ: Heste) og somme med færre, komme ham da til Trøst«; Henrik af Meklenburg alene bragte ham et Hjælpekorps af 400 Mand, og i det hele var den Hær, hvormed Erik i Efteraaret 1309 drog ind i Sverige, af en Størrelse, hvortil man næppe havde set Mage, og skal have talt 2500 tungtrustede Ryttere.

Ad samme Vej som sidst drog Hæren frem; Hertug Erik var selv kommet til Grænsen, men veg tilbage og indskrænkede sig til overalt at ødelægge Forraadene for derved at standse Fjendens March. Det lykkedes dog ikke; stadigt følgende Lagaaen gik de Danske mod Nord og fortsatte i samme Retning, indtil de naaede Jönköping. Her kom det til en lille Træfning, men Hertugen maatte hurtigt rømme, saa meget mere som nu ogsaa Nordmændene begyndte at røre sig ved deres Grænse. Til sidst vidste han intet andet Raad end at indeslutte sig paa Kalmar Slot, medens hans Broder kastede sig ind i Stockholm, og den danske Hær fortsatte nu roligt sin Fremmarch Øst om Venern, indtil den endelig naaede den faste Borg Nyköping. Foran denne laa man i seks Uger, og det viste sig her som saa ofte i Middelalderen, hvor svært det faldt at indtage en stærk Befæstning. Det varede ikke længe, før det var Belejrerne, der havde den vanskeligste Stilling; Vinteren nærmede sig, Levnedsmidlerne begyndte at slippe op, Misfornøjelse bredte

sig blandt Tropperne. Det synes ligefrem at være kommet til Mytteri mellem de Danske, og Stormænd som Fin Lavridssøn og Timme Abildgaard skyldtes siden af Kongen for Forræderi ved denne Lejlighed; de tyske Lejetropper skal have maattet beskytte Erik mod hans egne Undersaatter. Da Hertug Erik dertil nu vovede sig frem fra Kalmar og rejste Folket til Modstand i Ryggen paa den danske Hær, var der ikke andet for end at gaa tilbage. Erik Mændveds store Magtudfoldelse havde dog gjort sin Virkning; Hertugen gik ind paa et Forlig, hvorefter Birger skulde have i det mindste en stor Del af Riget tilbage.

Selv om det store Felttog i Sverige ikke var endt ganske efter Ønske, stod Erik Mændved i dette Øjeblik med Palmerne i Hænderne. De gamle Stridspunkter med Norge, der stammede fra Faderens Tid eller fra hans Død, var afgjorte paa en Maade, som Kongen vel kunde forsvare, og over for Sverige, hvor Erik intet krævede for sig, havde han til sidst banet sin Svoger og Søstersøn Vej til atter at vende tilbage.

Ved Begyndelsen af Aaret 1310 var Stillingen for Hertug Erik omtrent saa daarlig, som den kunde være; han havde forpligtet sig til at lade Birger komme tilbage til Sverige, og Broderen havde saa mægtige Støtter, at han ikke godt kunde undlade at efterkomme sit Løfte; sin norske Brud havde han mistet, og med hende ogsaa Slottet Konghelle, som saa længe havde været hans Hovedresidens. I de følgende Aar stræbte Hertugen nu at vinde sig ud af denne Stilling og opbød dertil alt, hvad han ejede af diplomatisk Snildhed. Kun i Hovedtrækkene kan vi her følge hans Intrigespil.

Næppe havde den danske Hær sidst paa Aaret 1309 forladt Sverige, før Hertugen med sine Krigsfolk drog mod Nord; det lykkedes ham at generobre Konghelle, og han truede med at plyndre hele Viken. Kong Haakon blev derved stemt for et Forlig med ham, og han gik ind paa atter at love ham sin Datters Haand, dog kun hvis Hertugen kunde skaffe ham fri for de Løfter, han havde givet den danske Konge; til Gengæld lovede Erik at udlevere Haakon Nørrehalland, der dog var ham saa kær en Besiddelse, fordi det laa midt mellem de tre Riger og ret egnede sig til at være Udgangspunktet for hans eventyrlige Politik. Hen paa Sommeren 1310 mødtes de to Hertuger saa med Erik Mændved og Birger i Danmark, og her slog Hertugen ind paa en helt ny Vej; han lovede Kong Erik, at han vilde opgive den norske Ingeborg og i Stedet trolove sig med Kongens Søsterdatter fra Werle, Sofie; tillige op-

fyldte han sine tidligere Løfter om at afstaa visse Dele af Sverige til Birger, og til Løn modtog han nu Nørrehalland som Len af den danske Konges Haand. Haakon fandt sig i dette for ikke at aabne ny Ufred, og saaledes havde Erik sikret sig det attraaede Halland; nu gjaldt det blot at slippe for at betale den Pris, han havde lovet derfor, Afkaldet paa den norske Kongedatter og de store Forhaabninger, der knyttede sig til hende.

Dette var dog Eriks mindste Kunst. I 1312 rejste han til Udlandet, som det hed for at skaffe Dispensation til Giftermaalet med Sofie af Werle, i Virkeligheden for at modarbejde det. Han besøgte selve Paven under Kirkeforsamlingen i Vienne; paa Hjemvejen viste han Erik Mændved sit Venskab ved at hjælpe ham i hans Krig med Hansestæderne, og saa snart han var hjemme, ja saa skyndte han sig til Norge efter tidligere hemmelige Aftaler med Kong Haakon. Mikkelsdag stod hans Bryllup med Ingeborg, samme Dag ægtede hans Broder hendes Fætterske af samme Navn, den afdøde Kong Eriks eneste Datter. Erik Mændved var da saa optaget af de tyske Forhold og af indre Uroligheder i selve Danmark, at han maatte finde sig i, hvad der var sket. Det næste Aar mødtes alle de nordiske Fyrster i Helsingborg, og her slap Hertug Erik fra det brudte Ægteskabsløfte mod at betale 4000 Mark til Kongen og 2000 Mark til Niels af Werle; den tyske Fyrstinde, der allerede var sendt til Sverige, blev ført tilbage, og Hertugen erklærede, at han havde opgivet Ægteskabet mod hende paa Grund af det Slægtskab, der var mellem dem, ikke af nogen for den unge Pige uhæderlig Grund[1]. Saaledes blev det dog Hertugen, der fik Arvingen til Norges Rige, og Magnus Birgersøn maatte nøjes med et Løfte om at faa en Datter af Vitslav af Rügen.

II.

Erik Mændved paa sin Magts Højde og hans Nederlag.

Kun nødtvunget havde Kong Erik blandet sig ind i de svenske Forhold; man føler, at Svogeren Birger var ham lidet sympatetisk, og han gik i Forsvaret for ham ikke længer end Æren og Frændskabet bød. Eriks Hovedinteresse var derimod Tyskland, og hans Magtstilling her var ikke svækket i de Aar, da han personligt havde

[1] Sofie af Werle blev siden gift med Grev Gerhard den store af Holsten; hendes Sønnesøns Datter blev Moder til Kristiern I, Stamfaderen til det oldenburgske Hus paa Danmarks Trone.

været hindret i at optræde paa tysk Grund; tværtimod havde jo mange tyske Fyrster ledsaget ham paa hans store Tog ind i Sverige i 1309. I Rostock var Niels Barn kun Herre af Navn; hvad han befalede, fik kun Retsgyldighed, naar det stadfæstedes af hans kongelige Lensherre, og al virkelig Magt var hos de danske Herremænd, som Kong Erik indsatte som sine Høvedsmænd og Stedfortrædere. I Holsten levede endnu Kongens Stiffader, Gerhard den blinde; i Meklenburgs unge Fyrste Henrik, hvis Heltemod skaffede ham Tilnavnet Løve, havde Erik en trofast Ven, som han knyttede fast til sig ved hvert Aar at anvise ham den anselige Sum, som Lübeck betalte sin Skytsherre; Rügerfyrsten Vitslav stod lige saa urokkeligt paa dansk Side, og da der var Udsigt til, at hans Slægt vilde uddø med ham, lovede han for dette Tilfælde, at hans Len skulde tilfalde Erik, som tillige sørgede for at affinde sig med de Krav, der kunde rejses af Stormandsætterne Putbus (Podbusk) og Gristow, ved at give dem et Løfte paa at faa de to rügiske Halvøer Vittov og Jasmund som Len efter Vitslavs Død.

94. Henrik af Meklenburgs Segl[1] I Rigsarkivet.

Ogsaa alle de andre Smaafyrster i disse Egne var ved mange Baand knyttede til Kong Erik; ret at lide paa var de dog kun, saa længe Danmark stod som den eneste Stormagt paa denne Kant, og her var det da truende nok, at Brandenburg nu begyndte at hæve sig paa ny. I Aarhundredets første Tiaar havde Døden raset stærkt mellem det askaniske Hus's mange Medlemmer, og da til sidst Otto med Pilen døde 1309, blev hans Brodersøn Valdemar Herre over saa godt som hele Markgrevskabet. Saaledes traadte her en Magt frem, der kunde maale sig med Danmark, og i de følgende Aar ligger denne Modsætning bag ved alle de hurtigt skiftende Tildragelser.

[1] SIG[ILL]VM DOMINI H[ENRI]CI MAGNOP[OLEN]SIS.

Foreløbigt viste Faren sig dog ikke. Den unge Markgreve var jo Kong Eriks kødelige Fætter, dertil lige saa ridderlig og pragtlysten som han, og da de i Foraaret 1310 mødtes i Ribnitz, vandt Erik sin unge Frænde ved at love ham, at han næste Aar vilde slaa ham til Ridder selvhundrede. Dette skete ogsaa. I Sommeren 1311 samledes paa Eriks Indbydelse utallige Fyrster og Riddere ved

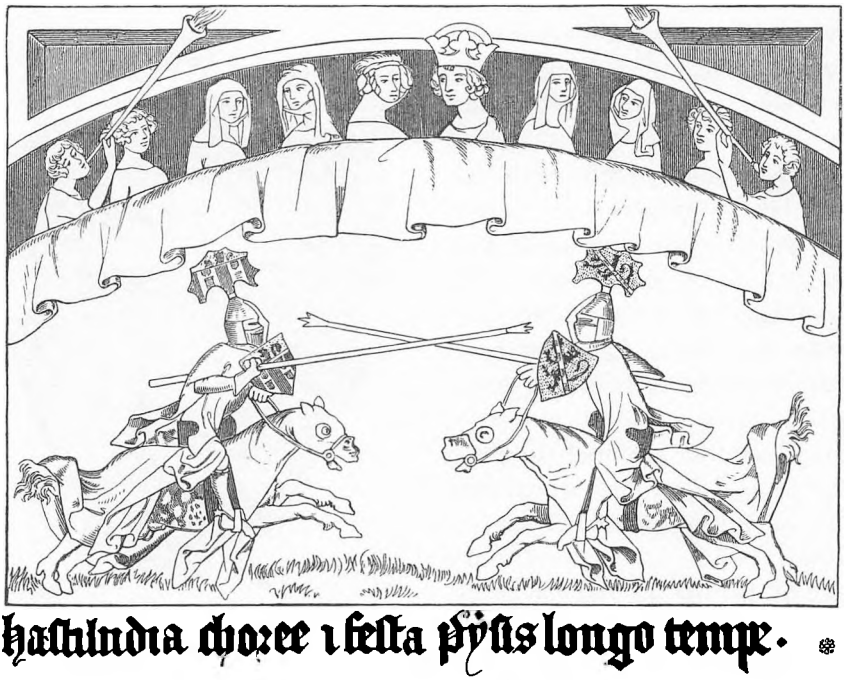

95. Turnering.
Efter en samtidig tysk Miniatur.

Rostock; Byen lukkede vel forsigtigt sine Porte, men lidt uden for Staden fejredes Hoffet med en overdaadig Pragt. Kongen havde ladet opføre to store Sale eller Telte; i det ene boede han selv, i det andet Markgreven og de andre tyske Fyrster; der var hele Bjærge af Havre, hvoraf enhver kunde tage saa meget han lystede, og to Brønde sprang stadigt, den ene med Mjød, den anden med Vin. Kongen opfyldte sit Løfte; han sendte Valdemar og hans 99 Mænd hver en kostbar Ridderdragt af Skarlagen og Graaværk, dertil en opsadlet Hest; Dagen efter fandt Ridderslagningen Sted, og den nybagte Ridder uddelte siden selv Ridderværdigheden til Hertug Otto af Brunsvig

og mange andre. Nu fulgte Turneringer afvekslende med prægtige Maaltider, der skal være blevet anrettede af store Herrer til Hest; aldrig havde man set noget lignende i disse Egne; de talrige Tilskuere tiljublede deres Bifald, og Minnesangerne bragte den danske Konges Ros viden om.

Under alle disse Festligheder glemte man dog ikke Politikens Alvor, og den meklenburgske Rimkrønike siger, at »den Tid gik Herrerne ogsaa til Raads om, hvorledes de kunde tvinge Søstæderne og bøje deres Hovmod«. Den følgende Tid viser, hvor sandt dette er, og det blev i Virkeligheden Kong Eriks politiske Virkemiddel at forene Fyrsterne mod Byerne. Her kunde alle mødes; alle de smaa Tvistepunkter, der ellers satte Splid mellem Fyrsterne indbyrdes, glemtes under en Kamp mod disse Byer, som Aar for Aar havde faaet draget stedse snævrere Grænser for deres Overherrers Indflydelse, og hvis Rigdomme stod i brat Modsætning til den Pengetrang, der stedse herskede ved Fyrsternes Hof. Dette Rostock, hvis Mure og Taarne kunde ses fra selve Festpladsen, havde Penge til gode hos sin egen Herre Niels og hos Hertugerne Otto af Stettin og Valdemar af Jylland, og Kong Erik havde maattet overtage Gælden for at støtte sine Fyrstevenner; saaledes gik det overalt. Og hvilket Overmod maatte det ikke være i Fyrsternes Øjne, naar disse deres egne Byer nægtede at modtage dem og deres Venner; lige forud havde Henrik Løve villet højtideligholde en Datters Bryllup i sin Stad Wismar, men havde ikke kunnet faa Lov dertil, og nu havde jo Rostock lukket selve Kong Erik ude!

Fyrstefesten var næppe endt, før Kampen mod Byerne blev aabnet af Henrik af Meklenburg, der lagde sig for Wismar; han søgte at spærre for al Tilførsel fra Søsiden, og Kong Erik sendte ham mange danske Kogger til Hjælp. Borgerne forsvarede sig dog godt, og de andre vendiske Stæder gjorde ogsaa deres Pligt efter det gensidige Forbund. Herved fik Erik imidlertid den bedste Anledning til at angribe sin By Rostock; han paastod, at Borgerne havde brudt deres Troskabsed til ham, og da Byen tillige nægtede at anerkende Henrik Løve, som Erik nu udnævnte til sin Høvedsmand i Staden, aabnedes Kampen ogsaa her. Henrik byggede to Træborge, een paa hver Side af Warnow, og forbandt dem med en Bro; Kongen stod bagved og beslaglagde alt hanseatisk Gods paa det skaanske Marked, der netop var i fuld Gang. Følgen var dog foreløbigt kun, at Rostockerne brød helt med Kongen og i hans Sted hyldede deres gamle Herre, den afmægtige Niels Barn. Under hans

Banner drog de ud til Angreb; det lykkedes dem at ødelægge den Bro over Floden, der spærrede Sejladsen op til Byen, og med største Voldsomhed angreb de Borgene. Den ene blev snart bragt i saadan Nød, at Besætningen tilbød at overgive sig, men ikke engang det vilde man tage imod; Borgen blev stormet og brændt, hele Besætningen omkom. Lige efter overgav den anden Borg sig, og for ret at sikre sig den fri Udfart anlagde Borgerne nu selv paa Flodmundingens Østside et Taarn, der ikke som Fyrsternes var af Træ, men solidt opført af Sten, som man skaffede til Veje ved at nedbryde Petri Kirkes Taarn i selve Staden. Saa modige var Borgerne blevne, at de vendiske Stæder snart flyttede Krigens Skueplads over i Hovedfjendens eget Land; allerede ved Paasketid 1312 havde de deres Flaade i Søen og sejlede over til Danmark; harmfnysende modtog Erik paa Søborg Slot deres Fejdebrev. De gik i Land i Skaane og ødelagde det kongelige Slot i Skanør; de plyndrede Helsingør og Amager, og fra Sundet sejlede Flaaden over i Store Bælt, stadigt hærgende Kysterne. Til sidst skal de dog ved en Landgang have lidt et Nederlag; det var ved denne Lejlighed, at den svenske Hertug Erik ydede sin danske Frænde god Hjælp.

Rostockerne havde været Sjælen i hele Kampen, og mod dem vendte Kongens Vrede sig stærkest. De Aftaler, der under Ridderfesten var truffet med en Række Fyrster, var yderligere fæstnede ved Forhandlinger i den følgende Vinter, og særlig havde Valdemar af Brandenburg bundet sig til at yde Kongen en anselig Hjælp til et afgørende Angreb paa Rostock. Ved Midsommers Tid 1312 var man rede, og med Henrik af Meklenburg som Leder aabnedes nu Belejringen af det ny Stentaarn ved Warnemünde; talrige Fyrster kom til Stede, efter Krønikerne endog over en Snes, og i Lejren foregik bl. a. en højtidelig Forlening med Hertugdømmet Sønderjylland, hvor den nylig afdøde Valdemar fulgtes af sin Søn Erik. Taarnet blev indesluttet, og den kyndige Meklenburger anvendte alle de Midler, som Datidens Krigskunst lærte; vigtigst var det, at han ved Hjælp af en Bro over Warnow fik Taarnet afskaaret fra al Forbindelse med Staden og denne selv fra dens Forbundsfæller. Taarnbesætningen forsvarede sig med Heltemod; forgæves stormedes der Dag efter Dag af friske Skarer, og først efter elleve Ugers Forløb, da de belejrede var svækkede af Hunger og Sygdom, overgav de sig. Paa ny blev Taarnet sat i Stand og atter udvidet; det blev en mægtig Fæstning, »en Borg saa herlig, at den ikke havde sin Lige i Landet«, og kom nu til at bestaa af fire Taarne, hvoraf det

ene særligt var Kongens, det andet Henrik Løves, det tredje Brandenburgs, medens det fjerde, formodentlig det fasteste Midtertaarn, skulde være fælles. Borgens Navn blev Danskeborg, og deri laa, hvem der var dens egentlige Herre.

I Rostock vakte Efterretningen om Stentaarnets Indtagelse den største Bevægelse; man raabte paa Forræderi, Borgerne rejste Opstand, flere Raadsherrer blev dræbte, andre fordrevne, og Fyrst Niels

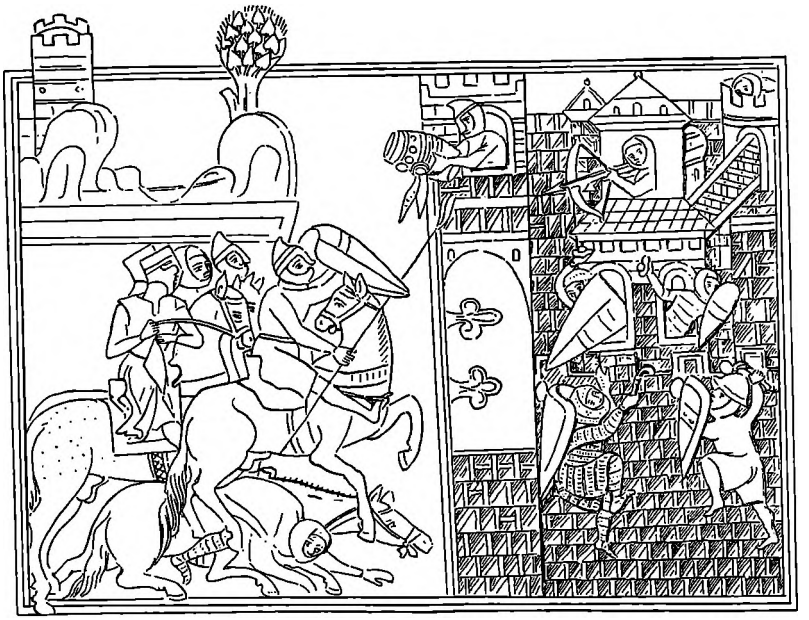

96. En Kamp om en Borg.
Efter tysk Miniatur.

maatte udnævne et nyt Byraad. Nu blev Byen selv indesluttet af Fyrsternes Tropper, og Udfaldet kunde i Længden ikke være tvivlsomt; fredelige Stemmer rejste sig snart i den rige By, hvis hele Handel laa nede, og Henrik Løve var for klog til at lade det komme til det yderste. I December blev der ved hans Mægling stiftet et Forlig; Rostock anerkendte atter Kong Erik, og Borgerne lovede at tjene ham som deres rette Herre; for deres Utroskab skulde de bøde ved at betale Fyrsterne 14,000 Mark Sølv. Allerede tidligere havde Wismar udsonet sig med Henrik og havde maattet finde sig i Vilkaar, der gjorde store Indskrænkninger i Byens Selvstyre; efter

Rostocks Underkastelse opgav ogsaa dens Forbundsfæller Greifswald og Stralsund al Modstand og slap ligesom Rostock med at betale store Bøder.

Erik Mændveds Sejr var fuldstændig, og Stæderne gav ham selv Anledning til at føre den et Skridt videre. Den ulmende Misnøje over Nederlaget førte til, at man baade i Rostock og i Stralsund lavede om paa Byernes Forfatning; det var Haandværkerne, der vilde frem, og de fik ogsaa sat igennem, at deres Lavsoldermænd fik en Plads i Byernes Styrelse ved Siden af Raadsherrerne, der var udgaaede af Købmandsaristokratiet. Men herved fik Fyrsterne Hjælpere inden for selve Bymurene. Henrik Løve, der ved Forliget i 1312 havde maattet nøjes med at sikre de fordrevne Rostockerraadsherrer deres Gods, medens de selv skulde blive uden for Byen, sluttede nu et ligefremt Forbund med dem og deres Venner i Staden; ved Forræderi fik han en af Byens Porte i Besiddelse, og efter en kort Kamp faldt Borgerskabet til Føje. I Spidsen for sine Riddere holdt Hertugen sit Indtog i Staden, dennes nye Forfatning blev kasseret, og den danske Konges og hans Stedfortræders Magt over Borgerne var større end nogen Sinde (Jan. 1314). Paa samme Maade gik det i Stralsund, hvor Fyrst Vitslav kun stadfæstede Byens Privilegier med mange Indskrænkninger, og hvor Borgerne oven i Købet paa ny maatte betale store Pengesummer; udtrykkeligt maatte de love ikke at forbinde sig med nogen imod deres fyrstelige Herre, og paa denne Tid kan da de vendiske Stæders Forbund betragtes som ganske sprængt. Lübeck, der under de foregaaende Tiders Uro havde maattet indskrænke sig til i al Stilhed at hjælpe sine gamle Forbundsfæller med Penge, havde vist Vejen; ogsaa de andre Byer havde nu maattet bøje sig for »den berømmelige Konge af Danmark« og hans fyrstelige Venner.

Til disse hørte dog paa dette Tidspunkt ikke mere Markgrev Valdemar af Brandenburg. Allerede i 1313 havde han løsnet sin Forbindelse med Kong Erik ved at opgive sin Del af den nybyggede Borg ved Warnemünde; i Stedet havde Kongen overladt ham store Dele af de Summer, som Rostock og Stralsund skulde betale. Aaret efter staar han ligefrem Kongen imod; i sin store Nød henvendte Stralsund sig til ham, og han opkastede sig til Stadens Beskytter. Det kom allerede nu til mindre Kampe mellem ham og Eriks tyske Venner; men Valdemar var ikke i Stand til at optage Sagen med fuld Kraft i dette Øjeblik, hvor der i det tyske Rige herskede den største Strid om, hvem man vilde vælge

til Kejser Henrik VII's Efterfølger. En Stilstand i Templin gjorde i Decbr. 1314 Ende paa Krigen; Valdemar tilbagegav Fyrst Vitslav Loitz, som han havde erobret, og lovede, rigtignok i lidet bindende Udtryk, i tre Aar ikke at hjælpe Stralsund.

Alle var dog klare over, at denne Afslutning kun var rent foreløbig, og fra nu af saa Kong Erik med Rette i Valdemar sin farligste Modstander. Han satte alt ind paa at skaffe sig Forbundsfæller i den store Kamp, der forestod, og det lykkedes ham i Aarene 1314—1315 at danne en mægtig Alliance, der var rettet imod Markgreven. Mod Øst lovede Hertugen af Polen, Vladislaus Lokietek, at angribe Brandenburg, naar Øjeblikket var belejligt; mod Nord sluttedes der Aftaler med Werlefyrsterne, og Greverne af Schwerin hyldede ligefrem Erik som Lensherre. I Holsten var den gamle Gerhard den blinde død 1312; hans Søn Johan, senere kaldet den milde, og den unge Rensborggreve Gerhard, lovede begge Erik Hjælp. Til dem sluttede sig mod Vest Hertug Erik af Sachsen-Lauenburg og Hertug Otto af Brunsvig-Lüneburg, dertil langt imod Syd Ærkebispen af Magdeburg og flere mindre Fyrster. Svære Ofre kostede det at vinde disse Forbundsfæller; de færreste lovede Hjælp af egen Interesse, langt flere maatte ligefrem købes. Holstenerne skulde have 20 Mark Sølv for hver af de tungtrustede Ryttere, de lovede at stille, 12 Mark for hver lettere væbnet Knægt; andre Fyrster fik runde Summer eller Løfte derpaa, Hertugen af Lüneburg saaledes 1000 Mark Sølv, Magdeburgerbispen endog 3000 Mark; atter andre fik udlagt Gods i Danmark. Men det var ogsaa en efter Tidens Forhold overordentligt stor Hærskare, som der var Udsigt til at stille i Marken, og Eriks Forbundsfæller omgav Brandenburg i en stor Bue fra Øst nordenom til Vest.

Mod denne truende Koalition var det kun lidt, hvad Markgrev Valdemar kunde vente af Hjælp. Stralsund havde talrige Forbundsfæller blandt den rügiske Adel, der frygtede deres Fyrsters nære Forhold til den kraftige Danekonge og ikke paa nogen Maade vilde finde sig i det umiddelbare danske Herredømme, som var stillet dem i Udsigt efter Vitslavs Død; af samme Grund fandt Valdemar Støtte hos Hertugerne af Stettin og Wolgast, der selv mente at have Krav paa Rügen efter deres Frænde. Ellers var det kun nogle smaa Grever og andre Herrer, som lovede Markgreven Bistand, og i hans eget Land truede der ham Modstand; en Række af hans bedste Mænd sluttede sig til Erik og gik med deres Slotte, en halv Snes i Tallet, over til ham. I Forhold dertil betød det ikke meget, at der

ogsaa kom Forrædere fra modsat Side. Erik Mændveds Broder Kristoffer forlod paa denne Tid Danmark og drog først til Stettinerhertugen, der var hans Svoger og hvem han vandt ved et Løfte om Arveføigen i Rügen, siden til Brandenburg; skønt han ikke kom helt ene, betød denne Forbundsfælle vel ikke nogen synderlig Forøgelse af Valdemars krigerske Magt.

I Sommeren 1315 havde Kongen og Markgreven haft en Sammenkomst i Brodersdorf, hvor der blev sluttet en Stilstand af samme Art som den i Templin Aaret før, men allerede i den følgende Vinter brød Markgreven løs; han mente vel, at denne Aarstid var ham gunstig ved at hindre Hjælp fra Danmark. Han rejste Krav paa Lenshøjhed over Landskabet Stargard, som Henrik Løve sad inde med, og han havde forstaaet at drage Fyrsterne af Werle over paa sin Side. Angrebet mislykkedes dog ganske; en lang Belejring af Staden Woldegk udmattede hans Hær, og senere led han i aaben Mark et Nederlag ved Fürstensee. Han trak sig atter ud af det meklenburgske, og i Marts 1316 maatte Werlerne søge Udsoning med Kong Erik.

Nu kom dennes Tur. Alt var forberedt til et afgørende Angreb paa Stralsund, den eneste By, der i Kystlandet stod Kongen imod, og det var aabenbart Tanken i Eriks hele Alliancesystem, at de sydligere af hans Forbundsfæller skulde holde Markgrev Valdemar tilbage i hans eget Land, medens Kongen med de andre skulde overvælde Stralsund. Valdemar maatte virkeligt nøjes med at sende Byen et Hjælpekorps og selv blive borte. Fra alle Sider samlede derimod Fyrsternes Tropper sig, og under Anførsel af Hertug Erik af Sachsen lagde de sig uden for Stralsund; til fuld Indesluttelse af Byen savnede man endnu den danske Flaade, der dog ventedes hver Dag, og foreløbigt slog man Lejr Nordvest for Byen, hvor der uden for Stadsmuren ligger en stor Dam og bag ved den en lille Skov, Hainholz. I Stralsund forstod man, at det gjaldt at nytte Øjeblikket; den fjendtlige Hærs Stilling var ret udsat, og at holde skarp Vagt var ikke en Ridderhærs Sædvane. Dristigt drog da Borgerne og deres Hjælpere paa St. Albans Dag (21. Juni) ud før Solopgang, og det pludselige Angreb voldte en fuldstændig Panik; snart flygtede hele Hæren i fuld Opløsning, Hertug Erik selv og en Mængde Riddere og Væbnere toges til Fange. Det var en stor Triumf for Borgerne, og Slaget i Hainholz blev den lysende Bedrift, hvorom Sagnet i Stralsund yppigt vandt sig; til sidst vilde man

vide, at Borgerne havde besejret to Konger, syv Fyrster og syv Grever, der alle var druknede under Flugten.

Faren var dog kun halvt overstaaet; nu ankom den danske Flaade, der skal have talt 45 Kogger og 100 mindre Skibe; den kommanderedes af Marsken Herman Albrechtsøn af Familien Eberstein og havde Tropper nok om Bord til, at man kunde angribe Stralsund baade til Lands og Vands. Belejringen havde dog ingen Fremgang, og skønt man holdt ud lige til henimod Mortens Dag, maatte de Danske til sidst drage bort med uforrettet Sag. Imens havde Henrik Løve tumlet sig i lystig Ridderkamp i Grænselandene,

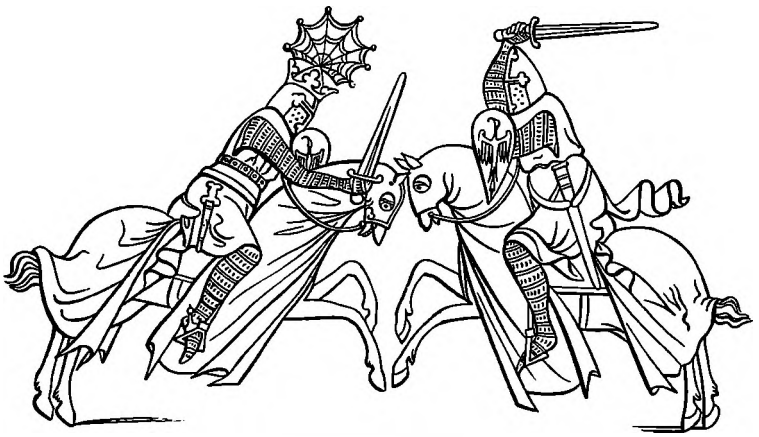

97. Kæmpende Riddere.
Efter tysk Miniatur.

og til sidst havde han mødt Brandenburgerne ved Gransee i haard Strid; selv var han blevet bedøvet ved et Økselhug, Markgrev Valdemar undgik kun med Nød at falde i Fjendens Hænder; men Meklenburgerne beholdt Valpladsen. Den unge Grev Johan af Holsten blev imidlertid taget til Fange, og i det hele betød denne Kamp lidet mod det Faktum, at alle Kong Eriks store Planer var strandede paa den tapre Modstand, som Stralsunds Borgere havde ydet.

De højtflyvende Forhaabninger, hvormed Erik Mændved havde genoptaget sin tyske Politik, var fuldstændigt tilintetgjorte; det Nederlag, han havde lidt, var saa grundigt, at han, træt og led ved det hele, nu kun søgte at drage sig ud af alt. Allerede i December kom det til Fredsforhandlinger med Brandenburg, og man enedes

om, at Voldgiftsmænd fra begge Sider skulde afgøre alle Stridspunkter. Nye Fredsmøder fandt Sted i Sommeren 1317, og Voldgiftsmændene afgav deres Kendelser; i Novbr. foregik den endelige Udsoning ved et Møde i Templin. I de følgende Aar var der ogsaa et venligt Forhold mellem Kongen og Markgreven, men Erik opgav enhver Tanke om at brede sin Magt i Tyskland. Stralsund fik alle sine gamle Friheder igen, og Kongen lovede Borgerne Fred og Værn; det umiddelbare Herredømme, som han havde udøvet i Landskabet Rostock, opgav han og forlenede i Stedet Henrik af Meklenburg arveligt hermed. Det var da den eneste Vinst, som hans hele Optræden i Tyskland havde skaffet ham: til den lidet betydende Lensherlighed over Rügen var nu føjet en lignende over Rostock, der ikke fik større Vigtighed.

Kong Erik havde maattet opgive, hvad han havde stræbt efter i Tyskland; snart efter viste det sig, at han heller ikke i Sverige kunde opretholde de mere beskedne Maal, han her havde sat sig.

Det svenske Rige var siden 1310 delt mellem Kong Birger og hans Brødre Hertugerne. Disse styrede deres Landsdele ganske uafhængigt; de holdt godt sammen og stod i Yndest hos Folket. Kongen derimod regerede nu som tidligere daarligt, og i hans Del af Riget kom det aldrig til Ro; 1313 var der Oprør paa Gotland, tre Aar efter rejste baade Smaalændinger og Helsinger sig imod ham. Med stigende Misundelse saa han paa Brødrene, hvem Lykken stadigt tilsmilede; ved venskabelig Overenskomst med Valdemar havde Erik faaet overladt alle de vestlige Landskaber i Sverige, og da hans norske Hustru i 1316 fødte ham Sønnen Magnus, var der al Udsigt til, at denne i en ikke fjern Fremtid vilde arve Norges Kongekrone og Faderen paa den Vis opnaa den Magtstilling, som han saa længe havde sigtet imod. Under disse Forhold greb Birger til fortvivlede Midler for at holde sig oppe. Ophidset af sin danske Dronning og sin Drost, Johan Brunke, besluttede han det sorteste Forræderi mod Brødrene, og da disse paa hans Indbydelse kom for at tilbringe Julen i 1317 hos ham paa den faste Borg Nyköping, blev de straks den første Nat overfaldne og kastede i Fængsel. Birger mindede dem om Haatunalegen og jublende udbrød han: nu endelig har jeg Sveriges Rige i min Haand. Mens han indespærrede sine Brødre i Borgens sikreste Fangehul, drog han selv ud for at tage deres Lande i Besiddelse.

Erik Mændved synes ikke at have været helt fremmed for Birgers Planer; i alt Fald støttede han ham straks og sendte 600

Ryttere ind i Sverige, og med dem fulgte Birgers Søn Magnus, der var blevet opdraget i Danmark og nu nærmede sig Manddomsalder. I Februar 1318 afsluttedes et ligefremt Forbund mellem Birger og Erik, og denne lovede at yde Svogeren sin Støtte, lige til hans Brødre var gaaet til Forlig; han forbeholdt sig dog selv at fastsætte de Vilkaar, der skulde tilbydes Hertugerne, og fik Løfte paa hele Smaaland som Pant for den Hjælp, han ydede. Det var haarde Kaar for Birger; Stillingen var imidlertid saaledes, at Erik var hans eneste Haab. Hans Forræderi mod Brødrene havde overalt i Sverige vakt den største Forbitrelse; da han kom til Stockholm, trak Slottets Besætning Vindebroen op for hans Øjne, og Borgerne i Byen drev hans Mænd tilbage; i alle Landskaber rejste Stormænd og Almue sig mod ham, og snart indesluttedes Nyköping af en talrig Hær, der krævede Hertugernes Løsladelse.

Birger vilde dog ikke give efter. Det fortaltes, at han, før han selv forlod Nyköping, havde kastet Nøglerne til Fængslet i Elven, og udefra søgte han at gøre Belejringshæren al den Afbræk, han kunde. Da de danske Hjælpetropper kom til, gik det en Tid godt frem; snart vendte Bladet sig imidlertid. En forvist Dansk, Knud Porse, en nær Frænde af Kongemorderen Peder Porse, slog Kongens Hær saa grundigt, at hans danske Forbundsfæller skyndsomt maatte drage ud af Riget, mens Kongen og hans Søn sluttede sig inde paa Stækeborg. Modstanderne fortsatte Belejringen af Nyköping; ingen vidste dog ret, om Hertugerne var levende eller døde, da pludseligt Borgens Porte aabnedes, og der udbragtes en Baare, som indeholdt de to Brødres Lig; Nød og Sult havde dræbt dem i deres Fængsel. Med forøget Bitterhed fortsattes Angrebet, og midt i August overgav Borgen sig og blev helt nedbrudt; Stækeborg gik det ikke bedre, skønt Birger fra Gotland, hvorhen han var draget, to Gange søgte at bringe den Undsætning, og med den faldt ogsaa hans Søn Magnus i Fjendernes Hænder.

Hertugpartiets Sejr var saa fuldstændig, at de ud paa Efteraaret kunde gaa angrebsvis til Værks over for Danmark. Ved Mikkelsdags Tid stod Svenskerne i Gønge Herred og slog Kong Eriks Tropper ved Byen Mælkelang; tre Hundrede Riddere, danske og tyske, skal være blevet taget til Fange. Siden plyndredes der vidt og bredt i Skaane; Helsingborg blev belejret, og

Lund, Skanør og Malmøje
lod sig da gerne nøje,
at de komme deres Sølv da ved,
at de ej vorde brændte i Grunden ned.

Derefter drog Svenskerne sig tilbage, men Kong Erik havde ogsaa faaet nok; han aabnede Underhandlinger, og i Roskilde kom det til en Stilstand mellem ham og det svenske Rige (11. Novbr. 1318). Erik opgav derved ganske sin Svogers Sag; denne maatte under Stilstanden ikke komme til Sverige, ene Gotland undtaget, og hans Søn skulde forblive Fange, dog at han ikke led Skade paa Liv eller Lemmer; en Voldgift af Danske og Svenske skulde Aaret efter dømme i Striden, men om de ikke kunde enes, skulde Stilstanden alligevel vedblive.

Voldgiften kom ikke i Stand. I Maj 1319 døde Kong Haakon af Norge, og Kronen gik dermed over til hans Dattersøn Magnus, Hertug Eriks treaarige Barn; i Juli blev denne ved Valg tillige Sveriges Konge. Saaledes naaedes efter Hertug Eriks Død det Maal, han havde stræbt efter; Erik Mændved oplevede selv at se de to nordiske Naboriger forenede paa een Haand, og var Forbindelsen end kun rent personlig, indeholdt den dog en stor Fare for Danmark, saa meget mere som dette Rige gik helt ødelagt ud af Eriks Storpolitik.

III.

Indre Forhold; Sammensværgelser, Oprør og Pengenød; Kongens Død.

De Drømme om at genrejse Valdemar Sejrs Vælde, hvori Erik Mændved havde svælget sin Manddom igennem, havde hos det danske Folk kun fundet ringe Sympati. Ogsaa de Danske mindedes stadigt Valdemar Sejr, mere dog den store Lovgiver end den store Sejrherre, og hverken Gejstlighed eller Almue kunde finde noget tiltalende i Eriks Erobringsplaner, der for dem kun medførte øgede Byrder. Snarere kunde man tro, at Kongen havde knyttet Adelen til sine Foretagender, og at de krigerske Herremænd havde fundet Tilfredsstillelse ved at deltage i disse store Kampe og vinde Navnkundighed og Bytte. End ikke dette synes dog at have været Tilfældet. Det er paafaldende, hvor ringe en Rolle danske Adelsmænd spiller i Kongens hele tyske Politik. Vi træffer dem kun sjældent i hans Omgivelser; langt oftere ses Erik at være ledsaget af tyske Herrer og Fyrster. I Aarhundredets første Aarti var et Par danske Herremænd efter hinanden Fogeder i Rostock, men siden veg de Pladsen for Henrik af Meklenburg, og naar Kongen ellers bortforlener tysk Gods, er det til tyske Adelsmænd, Moltker. o. l. En virkelig Tumleplads i Tyskland har den danske Adel aabenbart ikke fundet.

Utilfredsheden med Kongens Politik og Styrelse sætter derimod sit Mærke i den lange Række af Sammensværgelser, der strækker sig gennem hele Eriks Tid. De første fredløse, der var dømte for Erik Klippings Drab, blev siden ofte øgede med ny; i de norske Fyrsters Værnbreve for de fordrevne dukker stadigt ny Navne op, og ogsaa andenstedsfra hører vi om fredløse, f. Eks. Jakob Blaafod, der saa siden ligesom andre fejlagtigt er blevet anset for at høre med til Erik Klippings Drabsmænd. Ofte viste Forræderiet sig i Kongens nærmeste Omgivelser. Fra 1307 er der bevaret et Brev, hvori Niels Rani lover Hr. Tuve Vind at dele Ansvar med ham for Raad og Daad imod Kongen; og dog sad Niels endnu flere Aar efter i Kongens Raad, uden at Erik anede, hvad han førte i sit Skjold. Men selv hvor Kongen kom under Vind med Brøden, turde han ikke altid gribe ind; vi kender Mænd, der svigtede under det store Tog til Sverige 1309 eller som Fogeder blev grebne i urigtigt Regnskab; alligevel maatte Kongen bruge dem i sin Tjeneste, gøre dem til sine Raader eller sætte dem til Landsdommere.

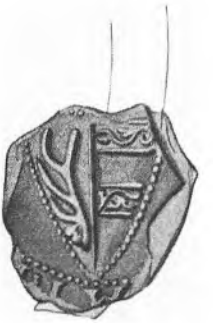

98. Niels Ranis Segl. I Rigsarkivet.

Med Kongens Broder Kristoffer naaede Forræderiet ind i selve Kongeslægten. Allerede 1297 var der et Sammenstød mellem ham og Erik; paa sit Slot Kalundborg lukkede han Porten for Kongen. Siden gjorde Erik ham først til Hertug af Estland, derpaa til Hertug af Halland (d. e. Sønderhalland); men netop hans Genbrev ved den sidste Forlening viser, hvor lidt Tillid man havde til ham; udtrykkeligt maatte Kristoffer love, at han ikke vilde konspirere mod Kongens Liv eller til Rigets Formindskelse, og om han alligevel gjorde det, skulde han have forbrudt ikke blot Hertugdømmet, men ogsaa sin Arveret til Kronen. Dette skete i Begyndelsen af Aaret 1307, og endnu samme Aar fulgte saa det sorte Forræderi, da Kristoffer indgik Forbund med Kongens Fjender, ja med selve sin Faders Mordere, og netop stilede mod at faa Broderens Krone. Skønt Kongen ikke straks fik alt at vide, kom der dog nok frem til, at han rejste en skarp Anklage imod Kristoffer, og naar denne til det yderste paastod sin Uskyldighed, er det vel tvivlsomt, om man troede ham; Tilgivelse fik han imidlertid.

Efterhaanden viste Misnøjen sig ogsaa blandt Almuen. 1312 maa der have været Uroligheder blandt Sjællands Bønder. Aarbogen

fortæller korteligt, at »Kongen lod mange Bønder hænge ved København«. Aaret efter kom det til et alvorligt Oprør i Nørrejylland. Erik havde sendt nogle af sine Mænd ud for at forhandle med Bønderne om en Skat, der skulde hjælpe ham ud af den Gæld, hvori Toget til Sverige havde bragt ham; Udsendingene arbejdede dog Kongen imod og ophidsede netop Bønderne. Der holdtes Møder rundt om i Landet baade ved Nat og Dag; til sidst stævnedes Bønderne til selve Viborg Landsting, og her vedtoges en almindelig Rejsning. Kongen sendte først sin Drost Niels Olufsøn mod Bønderne; han led imidlertid et fuldstændigt Nederlag i Omegnen af Kolding, og mange af Kongens tro Mænd fandt Døden i Kampen. Senere kom Erik selv til; hans udenlandske Forbundsfæller sendte ham Hjælp, og nu endelig maatte Bønderne bøje sig. De erkendte deres Brøde og tilstod, at de ved deres Gerning havde forbrudt deres Liv; saa tog Kongen dem til Naade. De maatte dog love at bekoste et Alter i Kolding, hvor der skulde bedes for deres Sjæle, som var uskyldigt dræbte i Kampen; de maatte udrede en Plovskat, og dertil paalagdes der dem en stedsevarende Straffeskat, Guldkorn kaldet, een eller to Skæpper Korn af hver Mark Gulds Jord. Oven i Købet maatte Bønderne selv hjælpe Kongen til at bygge Borge; Kolding blev stærkere befæstet, og nye Slotte rejste sig ved Horsens, Kalø og Viborg; saaledes, siger en sjællandsk Aarbog, kuede Kongen Jydernes gamle Haardnakkethed.

99. Kristoffers Segl som Junker[1].
I Rigsarkivet.

Anførerne slap ikke saa naadigt. Bønderne maatte opnævne de Mænd af deres egen Stand, der havde staaet i Spidsen for Opstanden, og de blev henrettede. Mest vendte Kongens Vrede sig mod de Stormænd, der havde ophidset Bønderne, Mænd som Niels Brok, der hørte til de kongelige Raader, Johan Papæ og

[1] [Sigillum] KRISTOFORI ERICI REGIS DA[NORum SCLAVorumque] FILII.

Niels Lavridssøn, der var Landsdommere i Jylland. Han anklagede dem for aabenbart Forræderi mod Konge og Rige, og et Nævn af 6 Herremænd og 6 Bønder erklærede, at de havde forbrudt Liv og Gods. De fleste havde dog i Tide forladt Landet, enkelte blev halshuggede, saaledes Timme Lavridssøn af Slægten Abildgaard og mange af hans Frænder.

Mistanken for Del i Bondeoprøret strakte sig vidt og ramte ogsaa selve Landets Ærkebisp. Italieneren Isarn havde altid længtes tilbage til sit Fødeland, og i 1310 opnaaede han at blive forflyttet til Salerno; til hans Efterfølger udnævntes Esger Jul, den samme Mand, der som Kannik havde ført Kong Eriks Sag under Striden med Jens Grand og til Løn derfor var blevet Biskop i Aarhus. Erik Mændved havde anbefalet ham til Ærkesædet og endog laant ham Penge til at dække de Udgifter, han havde ved at skaffe sig Pallium; men da han i denne Hensigt var kommet til Paven, som da holdt Kirkemøde i Vienne, havde Esger her udvirket adskillige Breve, som gik ud paa, at der rundt om i de danske Stifter skulde anstilles Undersøgelser om Gods og Rettigheder, som Kirken havde mistet. Kong Erik blev rasende; hans Prokurator i Vienne protesterede straks mod Bullerne, og de danske Bisper maatte i 1313 hver for sig give Kongen Forsikringer om, at de ikke vilde sætte de pavelige Befalinger i Værk. Særlig rettedes Kongens Vrede imod Esger Jul, og denne, som var af jydsk Slægt, skyldtes for at have været med til at hidse Bønderne; han blev nødt til at love Kongen en stor Pengebøde, 6000 Mark Sølv, og desuden paatage sig andre Forpligtelser, f. Eks. kun at tilsætte Høvedsmand paa Hammershus med Kongens Vilje og saaledes, at ingen fredløse skulde finde Tilflugt her.

100. Ærkebisp Esgers Sekret[1]. I Rigsarkivet i Stockholm.

Hvor vidt Ærkebispen var skyldig, er tvivlsomt; sikkert derimod, at adskillige danske Stormænd ikke kunde taale de Undersøgelser af deres tidligere Forhold, som man nu kom ind paa. Det fortælles i tyske Kilder, at Kongen ved denne Tid kom under Vind med en stor Sammensværgelse imod ham; han havde indbudt

[1] SECRETUM ARCHIEPiscopI LUNDENsis SUETIE PRIMATIS. I Seglet er indfattet en antik Camée med et Antinoushoved.

Erik af Langelands Enke til et af sine Børns Daab, og som Tak for Æren overleverede hun Kongen et Brev med mange Segl under, som indeholdt Aftaler mod Kongens Liv. En Kærne af Sandhed er der i dette Rygte. Hvad Kongen paa denne Tid fik fat i, var flere Breve, der oplyste Hertug Kristoffers hemmelige Forbindelser med de fredløse fra Aaret 1307; han fik i Hænde Broderens Fuldmagt for Drosten Anders Højby, selve det mellem Kristoffer og de svenske Hertuger sluttede Forbund og den nysomtalte Aftale mellem Niels Rani og Tyge Vind. Det drejede sig virkeligt om Planer, hvorunder ogsaa Kongens Død gik ind, og viste Skyld hos Mænd, som hidtil havde staaet Kongen nær; Niels Rani havde endnu lige forud været med til at sidde som Dommer over de jydske Oprørere.

101. Hertug Kristoffers Sekret[1].

Efter Tegning af Abildgaard.

Kongens Haand faldt tungt over de sammensvorne; baade Anders Højby og Niels Rani maatte ved Vordingborg lade Livet paa Stejlen. Over Hals og Hoved flygtede Hertug Kristoffer til Udlandet, hvor han fandt Tilhold hos Eriks Modstandere i Pommern. Da den danske Hær havde lidt Nederlag foran Stralsund, gjorde Hertugen et Indfald i Fyn; han indtog Svenborg og slog den kongelige Høvedsmand Jakop Flæp; samtidigt trængte fra Halland hans Foged Eskil Krag ind i Skaane og erobrede den af Kongen byggede Borg i Ørkenlyng. Saa kom imidlertid Udsoningen mellem Erik og Brandenburg; ved de første Forlig (i Decbr. 1316) maatte Erik love at give Kristoffer samme Ret »som de Kongebørn, der ikke blev Konger«, men til Udsoning kom det dog ikke, og ved den endelige Fred opgav Markgrev Valdemar ganske at værne om Kristoffer.

Det spændte Forhold, der længe havde været mellem Kongen og Ærkebisp Esger, førte netop nu til et skarpt Brud. Kongen krævede de Penge, som Ærkebispen skyldte ham fra Kurien og hvad der endnu var tilbage af Bøden fra 1314, men Esger vilde intet betåle og flygtede i Stedet til sin faste Borg Hammershus; her samlede han de fredløse fra alle Sider og sendte Bud til Skaane om, at der skulde forkyndes Interdikt. Dette havde dog ingen Virkning; selve Kapitlet stillede sig paa Kongens Side og rettede

[1] [S]ECRETVM CRI[STO]FORI [DV]CIS HALLANDIE ET SAMS[Ø].

de skarpeste Klager mod Ærkebispen; alle Landets Bisper var imod ham. Men Kristoffer frydede sig over sin Broders nye Modstander, og begge fulgtes ad til Sverige. I April 1318 finder vi dem i Kalmar, hvor de aftalte et fast Forbund med de to Hertuginder til Kamp mod Erik og til Befrielse af de fangne Hertuger; de er omgivne af talrige fredløse, som vi har nævnt i det foregaaende, Mænd som Tyge Vind, Niels Brok, Johan Papæ, dertil ogsaa Anders Stigsøn, en Søn af Marsk Stig. I den følgende Kamp viste der sig nyt Frafald, da Svenskerne gjorde Tog ind i Skaane. Sine egne Lande kunde Erik dog nok forsvare. Hans Drost Niels Olufsøn fik Eskil Krag fordrevet fra Halland og dermed gjort Ende paa Hertug

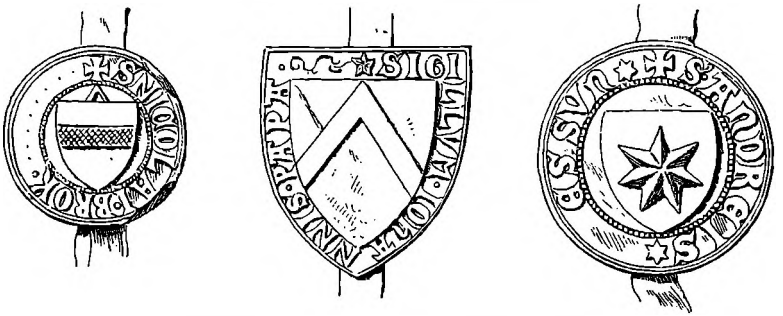

102—104. Segl af fredløse under Forbundet af 1318[1].
Efter Tegninger i Hadorfs Kopibog i Stockholm.

Kristoffers Magt her; alle Ærkestolens Ejendomme i Skaane blev beslaglagte, og i 1319 lykkedes det Ludvig Albrechtsøn, der nys havde afløst sin Broder Herman som Kongens Marsk, at indtage Hammershus. Ved Forliget i Roskilde havde Svenskerne opgivet at hjælpe Kristoffer og Esger, og disse maatte nu forlade Norden; Hertugen drog atter til sine pommerske Frænder, Esger rejste til Paven i Avignon for her om muligt at faa Støtte.

Paa dette Tidspunkt fremtraadte de sørgelige Følger af den store Udenrigspolitik, Erik Mændved havde drevet og som var endt med et saa fuldstændigt Nederlag. Kronens Pengeforhold var i Bund og Grund ødelagte; Kongens egne Udrustninger havde krævet store Summer, endnu mere var lovet de fremmede Herrer, der havde understøttet ham i Kampen, og fra alle Sider kom nu

[1] 102: S' NICOLAI BROK..... 103: SIGILLVM IOHANNIS PAPA. 104: S ANDREIS [STYG]ESSVN.

Kravene frem. Kongen gjorde de største Anstrengelser, og da Kronens regelmæssige Indtægtskilder ikke forslog, paalagde han sit Folk Ekstraskatter i et hidtil ukendt Omfang. For hvert eneste af Kong Eriks sidste Aar melder Aarbøgerne om Skatter. 1316 »paabød Kongen over hele Danmark Skat baade paa Gejstlighed og Lægmændene og modtog af dem 1 Mk. Sølv af hver Plov og tilsvarende, hvor Plovene ikke regnedes«; 1317 »paalagde Kongen alle gejstlige og Lægmænd, at de skulde betale ham Tiende af al deres Indtægt, og han lagde andre Skatter paa Havnene, og Bønderne maatte genkøbe alle deres Kirkers Tiender«: 1318 krævedes der af hver Plov $^1/_2$ Mark Sølv, Aaret efter udskreves en Skat af samme Størrelse. Og dog forslog det ikke. Kongen maatte hjælpe sig ved Gældsforskrivninger og Pantsættelser. Hertug Otto af Brunsvig fik et Gældsbrev paa 2500 Mk. Sølv, de 2000 for den Tjeneste, han havde ydet, de 500 for lidt Skade; Byen Rostock skyldte Kongen 4000 Mk. lybsk. De holstenske Grever Johan og Gert havde hjulpet Erik med 200 Mand; de fik nu til Gengæld hele Fyn i Pant og skulde oppebære alt, hvad Kongen her havde Ret til; for hver 100 Mark Skyld skulde de have 10 Mark Indtægt i Rente, og kun det overskydende skulde afregnes paa Gælden. Ogsaa til sine egne Mænd stod Erik i Gæld, og Marsk Ludvig fik alle Kronens Indtægter af Skaane i Pant for o. 7000 Mark skaansk; mest af alle skyldte Kongen sin Drost, Niels Olufsøn, der spiller en saa stor Rolle i hans senere Aar. Denne havde gjort store Udlæg i Kongens Tjeneste, og han sad inde med tre af Rigets vigtigste Fæstninger, Danskeborg ved Rostock, Stegeborg paa Møn og Glambæk paa Femern. Opgørelsen førte ligefrem til et Brud mellem Kongen og Hr. Niels, og da denne blev afskediget fra sin høje Embedsstilling, beholdt han dog alligevel de ham overdragne Borge. Kongen maatte finde sig heri og

105. Niels Olufsøns Segl[1].
I Rigsarkivet.

[1] Sigillum NICHOLAI OLAFSun ILLVSTriS REGIS DANORVm DAPIFerI (den navnkundige Danekonges Drost).

endda søge Forlig med sin Skyldner; det viste sig ogsaa ved Opgørelsen, at Kongens Gæld til den mægtige Undersaat var ikke mindre end 694 Mk. Sølv, 907 Mk. danske og 37,376 Mk. slaviske Penge. Forliget holdt dog ikke; Hr. Niels maatte gaa i Landflygtighed og fandt Beskyttelse hos Brandenburgeren.

Saaledes endte Kong Eriks Styrelse med, at hans nærmeste Frænde, den danske Kirkes Primas og Rigets øverste verdslige Embedsmand var landflygtige. Personlige Ulykker slog sig til. Kongens Ægteskab med den svenske Ingeborg havde ikke været lykkeligt; hun havde født ham fjorten Børn, men de fleste var døde før Fødslen, andre bortreves som smaa, og den sidste omkom ved Uforsigtighed af Dronningen selv, da hun tabte det lille Barn ud af sin Vogn. Fulgt af Kongens Vrede, selv fortvivlet, indesluttede Ingeborg sig i Claræ Kloster i Roskilde og døde her i Sommeren 1319. Inden Aarets Udgang fulgte Erik hende i Graven. Han havde endnu i sit sidste Leveaar i Wismar holdt Møde med den Mand, der mere end nogen anden havde bragt hans Politik til at strande, Markgrev Valdemar, og ved den Lejlighed fejret en af disse Turneringer, der var hans Hjertes Fryd, dog kun en svag Afglans af tidligere Pragt og Magtudfoldelse. Den 13. Novbr. døde han. I Ringsted Klosters Kirke fandt han sit Hvilested ved sin Dronnings Side, og deres Grav prydedes med en prægtig Kobberplade, hvori hans og Ingeborgs Skikkelser ses i fuld Figur. Den store Erobrer mindes her kun som den, der retfærdigt har dømt mellem fattige og rige, og han beder selv dem, som han paa nogen Maade har forurettet, om deres Tilgivelse og Forbøn hos Gud.

Rørende som denne Indskrift er, indeholder den sikkert ikke Historiens Dom om den afdøde Konge. Kraftig og virkelysten havde han sat sig store Maal, men intet var lykkedes for ham, og den Glans, han en Tid havde kastet over sit Rige, havde inden hans Død vist sig falsk og upaalidelig. Erik havde villet træde i sine store Forfædres Fodspor, men i de Lande, hvor Valdemarerne havde kæmpet mod hedenske Vender, havde han truffet tyske Fyrster og tyske Byer; under deres indre Splid havde han vel en Tid kunnet naa en glimrende Stilling, men denne hvilede mindre paa virkelig Magt hos ham selv end paa usikre Alliancer, paa Støtte af tyske Fyrster, der lod sig betale med godt dansk Sølv, men let sviglede i Farens Øjeblik. Selv havde Erik maattet se alt det falde til Jorden, som han havde bygget op, og for hans Rige og hans Folk fik hans Styrelse de mest skæbnesvangre Følger.

106. Erik Mændveds og Ingeborgs Gravminde.
Efter Tegning af Prof. Magnus Petersen.

IV.

Samfundsudviklingen i Aarhundredet efter Valdemar Sejrs Død.

Erik Mændveds Storpolitik var endt med Nederlag, den tilsyneladende saa store Magtudfoldelse med Vanmagt og Ulykker, og kun en Snes Aar efter, at Danmark havde spillet den ledende Rolle ved Østersøen, var Nederlaget blevet til Undergang, Vanmagten til fuld Opløsning. Kong Eriks politiske Nederlag og endnu mere, hvad der fulgte saa kort efter hans Død, kan dog kun ret forstaas, naar man kaster et Blik paa de store Ændringer, der var foregaaede i Landet siden Valdemar Sejrs Død.

I Datidens Danmark spillede Handel og Haandværk kun en ringe Rolle; den aldeles overvejende Hovedmasse af Landets Indbyggere levede paa Landet og ernærede sig af Agerbrug og Kvægavl. Landbruget var i Valdemarernes Tid gaaet stærkt fremad. Kornpriserne var stegne, ny Jord inddraget under Dyrkning efter den største Maalestok; Skove var blevet ryddede, fra de gamle Adelbyer var der anlagt nye Torper, Herremændene havde ved Hjælp af deres Bryder og Trælle udvidet deres Drift. Det følgende Aarhundrede har intet tilsvarende at opvise. Kornpriserne blev nogenlunde staaende, men Fremgang var der ikke; man havde saa temmelig faaet al den Jord under Ploven, som det kunde lønne sig at dyrke, og hist og her gik man snarest nogle Skridt tilbage.

Stordriften gjorde det i det mindste. De Klasser, der især havde tjent de større Godsejere, skiftede Karakter. *Bryden*, som i Landskabslovene fremtræder som Storbondens Hovedhjælper, en Art Gaardstyrer og Gaardforpagter, der boede paa selve Bondens Gaard, bliver nu mere en Mand for sig. Han styrer en særskilt Gaard; Bygningerne paa denne tilhører snart ham, snart Grundens Ejer; med Løsøret er det samme Tilfældet, og som Rest af det tidligere Fællig mellem ham og Bonden staar kun det, at Bryden som oftest ikke yder Grundejeren en fast aarlig Afgift, men til ham afgiver en vis Kvotadel af Høsten, oftest en Tredjedel. Samtidigt forsvinder Trællestanden helt, uden at vi nærmere ser hvorledes. I Landskabslovene gives der endnu saa mange Bestemmelser angaaende Trællene, at saadanne sikkert endnu fandtes i betydeligt Tal; men tillige fremtræder dog ogsaa frit Tyende paa Gaardene, *Innesmænd* og *Inneskvinder*, der i Anseelse aabenbart kun staar meget lidt over de ufri. I denne Klasse er vel Trællene gaaet op; de er blevet til *Gaardsæder*, og disses Navn viser, at de oprindeligt boede paa selve

den Gaard, ved hvis Dyrkning de hjalp til. I den følgende Tid blev det lidt anderledes. Man begyndte at lade Gaardsæderne faa et Stykke Jord til Dyrkning for egen Regning; undertiden ydede de til Gengæld blot Arbejde, ofte gav de dog ogsaa Landgilde, og den Jord, der blev udlagt til dem, toges fra selve Hovedgaardens Jorder. Ligesom Bryden nærmede sig til at blive en Fæstebonde, gjorde Gaardsæderne det saaledes ogsaa.

Den ikke selvejende Del af Landets Agerbrugere fik da mere og mere sin Hovedtype i Fæstebonden eller *Landboen*, som han kaldtes. Denne havde en Gaard i Fæste, og sluttedes Fæstet end egentligt kun paa eet Aar, var det vel faktisk som oftest livsvarigt; naar Landboen ydede, hvad han var pligtig til, betragtedes Kontrakten som stiltiende fornyet. Ydelsen var en fast Landgilde i Penge eller Korn, og heri laa Fordelen for Godsejeren ved denne Brugsmaade; han vidste, hvad han havde at kræve, og uden at han behøvede at føre noget Tilsyn med Driften, oppebar han sin sikre aarlige Indkomst. Dette var tiltalende for disse Herremænd, der stedse mere følte sig som Krigere, og det gik i Danmark som lidt tidligere i de store europæiske Lande; den ny krigerske Overklasse trak sig mere og mere bort fra personlig Deltagelse i Landbruget.

Fæstebondens Stilling var langt bedre end Gaardsædens, for ikke at nævne Trællens, og selv Bryden kunde nok staa sig ved stedse mere at komme til at ligne Landboen, der var anderledes personligt uafhængig af Grundejeren. Men i Sammenligning med den fri Selvejerbonde stod dog Fæsteren langt tilbage; kun den jordejende Bonde var helt fri, fuldt berettiget til paa Tinge at udfylde alle Tillidshverv. Det blev derfor af største Betydning, at Aarhundredet efter Valdemar Sejr bragte en umaadelig Tilbagegang i Selvejerbøndernes Tal.

Endnu i Valdemarstiden havde vistnok det meste af Danmarks Jord været i Hænderne paa selvejende Bønder; eet Aarhundrede senere var det helt anderledes. Vi har vel fra denne Tid ingen Oplysninger, der tillader os bestemt at fastslaa Forholdet; først helt henne i Aarene lige forud for Enevældens Indførelse i 1660 faar vi fast Grund under Fødderne, og vi ser da, at Selvejerbøndernes Tal er yderst ringe; kun en 6—7 Procent af Landets Bøndergaarde, c. 5500 af 80,000, tilhørte nu Bonden selv. Saa vidt var det kommet fire Aarhundreder efter Valdemarerne, og skønt sikkert ogsaa de to sidste af disse fire har bidraget meget til dette Udslag, er det dog

aabenbart de to første og især det allerførste, hvori den største Nedgang falder. Vi ser det paa enkelte Punkter. Fra Ods Herred faar vi i Slutningen af Valdemar Atterdags Tid den Oplysning, at her kun fandtes o. 40 Selvejere; henne ved 1650 var der af disse kun 19 tilbage blandt Herredets over 700 Gaarde. Paa Langeland, hvor Gaardtallet snarest var lidt større, fandtes der ved Aar 1500 kun 75 Selvejere. Maa man tro, at Selvejerbønderne i Tiden før 1241 har ejet adskilligt over Halvdelen af Landets Jord, kan der næppe være Tvivl om, at de eet Aarhundrede senere er kommet ned langt under en Fjerdedel. Mange Tusinde Gaarde maa i den mellemliggende Tid være gaaet fra Selveje over i større Godsejeres Hænder, og der er her sket en Ændring i Ejendomsforholdene saa indgribende, at Danmark ikke har set Mage til den før under Bondefrigørelsen for hundrede Aar siden, da det heldigvis bar i ganske modsat Retning og det Grundlag skabtes, paa hvilken folkelig Frihed kunde rejses i vort Fædreland.

Hvad der foregik ved denne store Omvæltning, var nu vel at mærke ikke, at den store Drift sejrede over de smaa Driftsenheder. Vi har jo allerede set, at Stordriften ingenlunde gik fremad i denne Tidsalder, og at en Herremand erhvervede en Bondegaard, betød da heller ikke, at han brugte Bondejorden til at udvide sin egen Hovedgaard. Nej, han lod Bonden blive siddende paa Gaarden, og det nye var kun, at Bonden nu havde en Herre, til hvem han skyldte Landgilde af den Gaard, der før havde været hans egen. Paa den Maade blev Overgangen lempeligere, og netop dette forklarer, at den kunde ske efter en saa umaadelig Maalestok og dog saa roligt og lydløst. Bonden fik en Herre, men han følte det ikke synderligt, fordi det stod for ham saaledes, at han allerede forud, mens han endnu var sin egen Gaards Ejer, dog ogsaa havde en Herre over sig. I Valdemarstiden var den ældre Tids ubestemtere Ydelser til Kongen blevet afløste af en fast aarlig Skat, *Studen*; Kravene til Bondens Ledingstjeneste var blevet fæstnede, og det blev dertil mer og mer almindeligt, at Kronen, i Stedet for at udskrive selve Ledingen, lod Bønderne afløse den med et Pengebeløb, saaledes at ogsaa Ledingen blev til en Skat. Men dette at betale Skat til Kongen, stod for Datiden som næsten enstydigt med, at den fri Ejendomsret var hørt op; man brugte de samme Udtryk om den offentlige Skat og den private Landgilde og kunde aabenbart ikke se synderlig Forskel paa dem. Virkeligt fri var alene Herremanden, netop fordi han var fri for Skat; de skatteydende Bønder kaldtes

derimod foragteligt *Indebønder*, hvorved Tanken førtes hen paa det laveststillede Tyende.

Paa denne Baggrund vil man forstaa, at Selvejerbonden saa langt fra var meget uvillig til at give Afkald paa sin Ejerret, at det snarere kunde lokke ham i Stedet at blive Fæster under en eller anden Godsherre, der hørte til Overklasserne i Landet. Prælaten og Herremanden nød jo store Særrettigheder, og adskillige af disse kom deres undergivne til gode, først og fremmest den Skattefrihed, der allerede var vidt udstrakt i Valdemarernes Tid og i det følgende Aarhundrede blev fuldstændigt gennemført. Stod man under en Herremand eller Biskop, blev der hverken krævet Leding eller Stud af en, heller ikke de mange ubestemte Arbejder, som Datiden sammenfattede under Navnet *Inde*, og Kronen selv blev endog, som vi skal se, nødsaget til paa samme Maade at fritage sine egne Fæstere for alle disse offentlige Ydelser. Hvor fristende maatte en saadan Stilling ikke være for mangen Selvejerbonde, der knugedes af de tunge Byrder, som Staten krævede af ham[1]. Og naar Tusinder og atter Tusinder i dette Tidsrum gled ind under Godsejerne, har Tryk og Tvang maaske nok spillet sin Rolle derved, men oftere er det dog vist gaaet her i Landet som saa ofte i Udlandet; frivilligt har den lille Selvejer givet Afkald paa den Ejendomsret, der for ham medførte saa ringe Goder, og foretrukket den roligere og sikrere Stilling som Fæstebonde.

Her rører vi endelig ved det Punkt, der aabenbart har haft den største Betydning, den usikre, værnløse Stilling, som den lille Selvejer havde. Tiden var jo urolig; indre Fejder hærgede Landet; Retten laa i Spydstagen. Ve da den, der ikke havde en mægtig Beskytter. Selv for den, der havde det, kunde der komme slemme Tider; vi har jo hørt, hvorledes det gik med Øm Klosters Bønder,

[1] Om de talrige Ejendomsoverdragelser af Bondegods, der maa være foregaaede i denne Tidsalder, er der kun bevaret yderst faa Breve og vel overhovedet sjældent udstedt saadanne; efter Tidens Opfattelse foregik Retshandelen ikke ved det skriftlige Dokument, men ved selve Skødningen paa Tinge, og med denne sidste har man oftest ladet sig nøje. Vi har da nu ikke Midler til at faa Klarhed over, hvorledes Overgangen rent økonomisk har formet sig. Vist er det imidlertid, at en almindelig Selvejer i Valdemar Sejrs Tid af sin Jord ydede Kronen i Ledingsafgift og Stud saa meget, at det omtrent svarede til een Gang hans aarlige Udsæd; Fæstebondens Landgilde, saaledes som den kendes fra den følgende Tid, var undertiden af samme Størrelse som Udsæden, oftest dog vistnok mindre. Heri ligger, at en Selvejer, der gav sig ind under en privilegeret Godsejer og paatog sig at betale Landgilde til denne, i alt Fald ikke har faaet sine Afgifter øgede, men snarest noget nedsatte.

da Munkene laa i Strid med den kraftige Aarhusbisp Tyge; Enden blev, siger Munkekrøniken, at alle Klosterets Bryder forlod det og søgte Tjeneste andensteds. Gik det saaledes med en rig og anset Abbeds undergivne, kan man forestille sig, hvor ilde medhandlede de almindelige Bønder er blevet, selv om ingen Historieskriver har fundet det værdt at optegne os deres Klager. Naar Kongens Foged beskattede dem med Rette eller Urette, naar han tvang dem til at udføre Arbejder, der maaske mere var i hans end i Kongens Interesse, naar han forfulgte dem med Bøder og Domme, saa har dette sikkert ført mangen Bonde til at kaste sig i Armene paa en Herremand, der kunde værne ham. Om han betalte Landgilde til Godsejeren i Stedet for Skat til Kronen, betød ikke meget, des mere derimod, at han fik en Herre, som havde Interesse i at forsvare ham mod andres Undertrykkelse. Derfor betegner Tiden selv ogsaa en Stormands undergivne med Ordet *vornede;* de er i hans Værn.

Skønt Bondens Stilling i Danmark endnu i det 14. Aarhundrede var langt friere og bedre end i Europas Hovedlande, var den Tilbagegang i Selvstændighed, der foregik med Bondestanden, dog faretruende for Rigets hele Karakter; dermed svandt den Modvægt, som den fri selvejende Bonde havde dannet mod det fremvoksende Aristokrati. Dette blev saa meget mere betydningsfuldt, som man i Danmark ikke mærkede meget til den Borgerstand, der ellers i denne Tidsalder voksede sig stærk rundt om i Europa i Sammenhæng med det store Handelsliv, der udfoldede sig i Korstogenes Tidsalder.

Vi har tidligere set, at Købstadlivet ogsaa blomstrede frem i Danmark; Handelen bredte sig, nye Købstæder blev anlagte, og Byernes Indbyggere sondrede sig ud fra Landets ved egen Lovgivning. Men Udviklingen førte ikke til store Resultater. Den Handel, de Danske drev, blev i det væsentlige kun en indenrigsk Omsætning, og paa de store Markeder; der hvert Efteraar holdtes i Øresund, var det udenlandske Købmænd, der spillede Hovedrollen. Det var dem, der overtog Udførselen af Danmarks Frembringelser, fremfor alt af den Sild, der i saa stor Maalestok fangedes i Sundet, og dem, der selv indførte de udenlandske Varer, som man havde Brug for i Danmark. Som Forholdene var, kunde dette ikke godt være anderledes; den tyske Købmand havde en langt nemmere Forbindelse med det øvrige Europa end den danske kunde skaffe sig, og de enkelte Punkter, fra hvilke man i Danmark selv førte uden-

rigsk Handel i den tidligere Del af Middelalderen, var snarere i Tilbagegang end Fremgang; Ribes Handel paa Flandern, Slesvigs Stilling som Mellemled mellem Østersølandene og Tyskland veg for de tyske Købmænd i de fremblomstrende Byer langs Østersøen og Nordsøen. Nordmændene havde endnu i det 13. Aarhundrede spillet en Hovedrolle paa de skaanske Markeder, men siden træder de helt tilbage; de store Slagsmaal mellem dem og de indfødte, der i Aarbøgerne ligefrem betegnes som Slag, nævnes senere ikke, og vi veed jo fra Krigen i Erik Klippings sidste Aar, hvilken Rolle Hanseaternes Tilførsel spillede for Norge. De danske Købstæder var talrige, men smaa; deres Borgere var fuldt optagne af deres indre Anliggender, og i Statslivet kom de endnu ikke til at spille nogen Rolle.

I Modsætning til Bønder og Borgere stod Gejstlighed og Adel som de privilegerede Klasser. Bønderne har ingen Privilegier; den enkelte Købstad har Rettigheder af Kongens Naade, men som Stand har Købstadborgerne ingen særlige Friheder; derimod har Herremændene Særrettigheder, fordi de yder Staten deres Krigstjeneste, Gejstligheden, fordi den er Bærer af det religiøse og aandelige Liv i Landet. Man ser Modsætningen i Kristoffer II's Haandfæstning. Ved Underklasserne er der egentlig kun Tale om, at de ikke maa plages med uretmæssige Byrder; Borgerne maa frit drive deres Handel uden nye Tynger eller Tolde, Bønderne maa ikke tynges af Kongens Fogeder mod Loven. Angaaende Overklassernes Rettigheder giver Haandfæstningen derimod en Række Bestemmelser.

At Overklassernes Privilegier blev stærkt udvidede i Aarhundredet efter Valdemar Sejr, kan ikke siges, men deres Særrettigheder blev fastere udprægede, helligede ved Skik og Brug. Færrest Rettigheder havde den lavere Del af Præstestanden; her gjaldt i hele Riget den Regel, at enhver Præst skulde have eet Bo frit for al Tynge. Ellers havde de almindelige Sognekirker kun undtagelsesvis Skattefrihed for deres Gods, og de frodigt fremblomstrende Tiggermunkeklostre og de talrige Hospitaler begyndte kun lidt efter lidt at opnaa Friheder. Anderledes derimod Højgejstligheden, Bisperne, Kapitlerne, de store Herreklostre paa Landet. Af faste Regler gjaldt her vel kun, at hvad Gods Klostre havde fra Tiden før det store Koncilium, som Innocens III holdt 1215, var ledings- og skattefrit, men ved særskilte Privilegier var en lignende Frihed efterhaanden erhvervet for næsten hele Højgejstligheden. Den samme Frihed tilkom ogsaa Herremændene; det var netop den, der satte sit Præg paa denne Stand og gjorde dens Medlemmer til de egentlige frie Mænd i Landet.

Overklasserne var personligt skattefri, men gjaldt denne Frihed ogsaa for alt deres Gods og alle de Bønder, der levede herpaa? Man sporer paa dette Punkt, at Valdemarerne endnu har stræbt at gøre visse Indskrænkninger gældende; det synes efter jydske Lov, at Kongen har holdt paa, at kun den Del af en Herremands Gods, som han drev personligt eller ved Bryder, var ledingsfrit, ikke derimod hans Landboers Jord, og det samme gjaldt maaske ogsaa Friheden for Skat; ofte lyder Bispernes og Klostrenes Privilegier ikke paa alle deres undergivne, men nævner ene Bryderne. Det synes dog, at det allerede har været vanskeligt at holde fast ved disse Grænser i Valdemar Sejrs Tid, og siden blev de helt opgivne, uden at man endda fra Kongens Side mærker nogen Modstand. I Begyndelsen af det 14. Aarhundrede kan det betragtes som givet, at baade Højgejstligheden og Herremandsklassen nyder fuld Skattefrihed for alt deres Gods. Noget lignende viser sig ved den Ret, der tilkom de privilegerede Klasser til at oppebære de mindre Bøder af deres undergivne; ved jydske Lov tilstodes der Herremændene Tremarksbøderne af deres Bryder, men siden bruges det videre Udtryk: vornede, og Bøderetten har da faaet den samme Almindelighed som Skattefriheden. Den blev dertil udvidet; af Kristoffers Haandfæstning ses det, at Herremændene nu sædvanemæssigt oppebærer ogsaa Nimarksbøder af deres undergivne, og Bisperne havde allerede tidligere vist alle erhvervet Ret endog til den højeste Pengebøde, 40 Marks Bøden, til dels endog til Fredkøb og Vrag.

Ikke mindst maa man dog betone, at Særrettighederne ved idelig Gentagelse efterhaanden mistede deres oprindelige Karakter af kongelige Gunstbevisninger. For at de ved Kongebrev tildelte Friheder skulde gælde efter en Konges Død, maatte de vel stadfæstes af den ny tiltrædende, men det blev mere og mere anerkendt, at en saadan Fornyelse ikke kunde nægtes. Under Striden med Jakob Erlandsøn kunde Kristoffer I true Ærkebispen og hans Kapitel med at tage Privilegierne fra dem; Erik Mændved maatte nøjes med at udtale, at han vilde stadfæste alle Privilegier, »om han da ikke for Rigsforsamlingen kunde godtgøre, at de retteligt burde tilbagekaldes« (1304), og i Kristoffers Haandfæstning optoges et Løfte om, at alle Bisper og gejstlige skulde nyde deres Jurisdiktion og andre Privilegier for sig og undergivne, som de plejede af Arild. I Tidsrummets Begyndelse var det endnu ret almindeligt, at Kongen for at give sine Stadfæstelser krævede en saa stor Ydelse i Penge eller Gods, at det kunde se ud som en ligefrem Erstatning for de

tilstaaede Rettigheder; dette vakte dog megen Misnøje, og Kongerne maatte senere nøjes med at opkræve anselige Kancelliafgifter ved hver Stadfæstelse, indtil ogsaa dette blev forbudt ved Haandfæstningen 1326.

Den Gejstlighed, der nød saa udstrakte Rettigheder, var ingenlunde den kongetro og lydige Gejstlighed, der havde levet i Valdemar Sejrs Dage. Allerede dengang var vel Kapitlernes Valgret af Bisperne anerkendt, men faktisk havde Kongen dog den største Indflydelse paa Valget, og det var saa godt som uset, at der ikke valgtes en Mand, som var Kongen behagelig. Helt anderledes i den følgende Tid. Kapitlerne benyttede nu deres Valgret med større Frihed; de Ærkebisper, der stod Kongen imod, nægtede uden videre at godkende Valg, der var faldne paa Mænd, de ikke havde Tillid til, og naar Valget saa maatte indankes for Paven, var dennes Afgørelse ganske uberegnelig. Paa de Tider, da Kirkestriden var brændende, hører man stadigt om lange Stridigheder om Bispesæderne. Vi har tidligere set Eksempler herpaa, andre kan berøres her. Da Jakob Erlandsøns Forbundsfælle Regner af Odense døde 1266, viede Ærkebispen en fremmed Cisterciensermunk ved Navn Peder til hans Efterfølger; Kongens Modstand synes dog at have gjort, at han aldrig kom til sit Stift. Samtidigt underkendte Ærkebisp Jakob et Valg, som Kapitlet i Viborg havde foretaget, og indsatte her en Franciskanermunk, der ogsaa hed Peder. Sagen gik til Paven og trak meget længe ud; da den af Kapitlet valgte døde i Rom, skyndte Peder sig dog tilbage til Viborg, tog Stiftet i Besiddelse og lod en Provst, som Kapitlet havde valgt i Stedet for den døde, kaste i Fængsel. Til Trods for nye Stævninger til Rom blev Peder roligt i Viborg og synes at være blevet gode Venner med Erik Klipping; først efter dennes Død troede han det nødvendigt at komme til Rom og maatte her give Afkald paa sit Sæde. Da hans Eftermand i Viborg Laurentius døde, nægtede Jens Grand at stadfæste en Provst Peder, som Kapitlet havde valgt; Paven dømte dog til hans Fordel. I Roskilde derimod, hvor efter Jens Krags Død (1300) en vis Florentius gjorde Krav paa Sædet, vistnok støttet af Kongen, var Kapitel og Ærkebisp enige om at holde paa Kanniken Oluf, og det blev denne, som Paven tilkendte Bispestolen; dette skete dog først, efter at Striden med Jens Grand var til Ende, og Oluf skyndte sig med at stille sig i godt Forhold til Erik Mændved.

Man kan af disse Valghistorier nok udlæse, at det i det hele beroede mest paa Kongen, hvem der virkeligt kom til at indtage

Bispesæderne; den ene Peder faar aldrig Odense Stift, fordi han vedbliver at staa Erik Klipping imod, den anden Peder faar Viborg, fordi han bliver Kongens Ven, og saaledes overalt. Og det samme er jo ogsaa traadt frem, hvor vi har hørt om Stridighederne mellem Landets Ærkebisper og Kronen; de fleste Kapitler og de fleste Bisper hælder til Kongens Side, og hverken Jens Grand eller Esger Jul finder sikker Støtte hos deres Medbrødre. Men alligevel er Forskellen fra Valdemarstiden stor; det ubetingede Sammenhold mellem Kronen og Kirken, bygget over virkelig Sympati, er veget for megen Usikkerhed, og selv om de fleste Bisper oftest støttede Kongen mod den danske Kirkes Overhoved, naar denne rejste sig imod ham, var Kongen dog aldrig helt klar over, hvad han havde at vente sig fra denne Side; de Troskabsforsikringer, Erik Mændved fandt sig foranlediget til at tage af alle Landets Bisper under den jydske Bondeopstand, er her betegnende.

Det gælder da om Gejstligheden, at mens dens Privilegier fæstnedes, dens Magt og Rigdom voksede, løsnedes dens faste Tilknytning til Kongen, og netop det samme foregik ogsaa med Herremandsstanden.

Vi har tidligere set, hvorledes Kongernes Forsøg paa at gøre den strenge Vederlov gældende for Herremændene havde ført til megen Kiv, og at denne endte med, at den særlige Gaardsret gik helt ud af Spillet; i Lovene fra Erik Klippings sidste Aar nævnes Vederloven ikke, og hvis Erik Mændved har nyttet dens Bestemmelser til at faa Dom over sin Faders Mordere, gav Nyborgdommen jo Anledning til en lang Strid, en Strid, der endnu genlyder, men lige som afsluttes i Kristoffer II's Haandfæstning, hvorved det tilsikres alle fredløsdømte atter at maatte vende tilbage.

Paa ahden Maade svækkedes det personlige Forhold mellem Konge og Herremænd ved, at den udenlandske Ridderslagning i denne Tidsalder naaede til Danmark. Tidligere var enhver Herremand blevet kaldt Ridder, *miles*; nu fremtraadte derimod Ridderne som en særlig Klasse inden for Herremændenes Rækker. Første Gang vi hører om Ridderslagning paa dansk Grund, er ved Nyborgdanehoffet i 1287, da Barnekongen blev slaaet til Ridder af sin Morbroder, Otto af Brandenburg, og derefter selv slog sin Frænde Valdemar af Jylland til Ridder; men i selve den Dom, der udgik under det samme Møde, skilles Drabsmændene i Riddere og *armigeri*, Væbnere. Et Par Aar før var Grev Jakob af Halland blevet slaaet til Ridder af den norske Konge, den hallandske Hertug Erik af

Svenskekongen, og her betyder da Ridderværdigheden ikke mere en personlig Træden i Tjeneste hos den, der tildeler Riddernavnet.

Fra nu af blev det egentlige Klassenavn for Herremandsstanden *armigeri* eller *militares,* hvad man paa Dansk gengav med *Væbnere* eller »*af Vaaben*«. Det sidste peger maaske paa det adelige Skjoldmærke, hvorved Herremandsklassen sondrede sig fra de lavere Stænder. Den Skik at føre et Vaabenmærke i sit Skjold og i sit Segl var opkommet i Europa i Korstogstiden, og den vandt hurtigt Indpas i Danmark; fra de store Segl, der tyder paa, at kun Rigets Stormænd har taget Skikken op, kom man snart ned til den beskednere Størrelse, der siden blev den almindelige. Allerede fra første Færd var vistnok Vaabenmærket fast for Familien, og enkelte Slægtmærker kan følges helt tilbage til Valdemar Sejrs Dage; i Segl fra hans Tid ses allerede de tre Tværbjælker, der førtes af Sunesønner, Erlandsønner og Litler[1], ligeledes Ulfeldernes mærkelige Billede, en Ulv, der forneden bliver til en Ørn. I de nærmest følgende Menneskealdre fremtræder mange flere af siden velkendte Slægters Skjoldmærker; Gøyernes tre Muslingskaller viser sig med Drosten Matheus af Florthorp, der 1268 faldt ovre i Estland, Julernes ene og Lungernes tre Liljer, Langernes tre Roser og Krognosernes Ørnevinge træder frem. Ogsaa faste Slægtnavne begynder at komme i Brug, Abildgaard, Bille, Brok, Hak o. s. v. Undertiden er Slægtnavnet netop dannet af Vaabenet. I Abildgaardernes Skjold ses tre Æbler, Familien Basse fører Hovedet af en Vildbasse i sit Vaaben; en Hundehvalp i Skjoldet føres af en Johannes, kaldet Hvalp, Jens Kande og hans Efterkommere har en Kande i deres Vaaben. Oftere

---

[1] Den store Hvideslægt, som ethvert Barn kender i vore Dage, er ganske ukendt for Middelalderen selv. Ingen af Skjalm Hvides mandlige Efterkommere vides at have kaldt sig Hvide, for øvrigt heller ingen anden, og først da Frederik I 1525 paabød, at alle danske Adelsslægter skulde antage et Familienavn, tillagde en fynsk Adelsmand, Knud Ottesøn, sig Slægtnavnet Hvide, som saa uddøde med hans Sønner. Knud Ottesøn nedstammede i ottende Led fra Marsk Stig Anderssøn, og det er da ikke helt utænkeligt, at denne eller en af hans nærmere Efterkommere har brugt Hvidenavnet, skønt Sandsynligheden derfor visseligt er ringe. Men Marsk Stig kan ikke have hørt til Skjalm Hvides mandlige Efterkommere, saa vist som hans Vaaben var helt forskelligt fra deres. Hans Slægtvaaben var en syvoddet Stjerne (ovfr. S. 135); Skjalms Efterkommere førte derimod et Skjold, fem Gange tværdelt, hvad der let bliver til tre Tværbjælker. Dette Vaaben findes ogsaa hos Litler (S. 158) og Erlandsønner (S. 43); i Forbindelse med de sidste staar atter en Slægt Galen i 14.—15. Aarhundrede, og alle disse Familier har da vel paa Mandssiden hørt sammen med Skjalm Hvide; men at kalde dem »Hvide« er ganske urimeligt.

er der dog ikke nogen saadan Forbindelse mellem Slægtnavn og Vaabenmærke, og Slægtnavnet var ogsaa mindre fast end Vaabenet; det var ret almindeligt, at en Søn optog sin Moders Tilnavn i Stedet for sin Faders. Medens det i Tyskland var særdeles hyppigt, at en Slægt kaldte sig efter sin Gaard eller sit Gods, brugtes dette

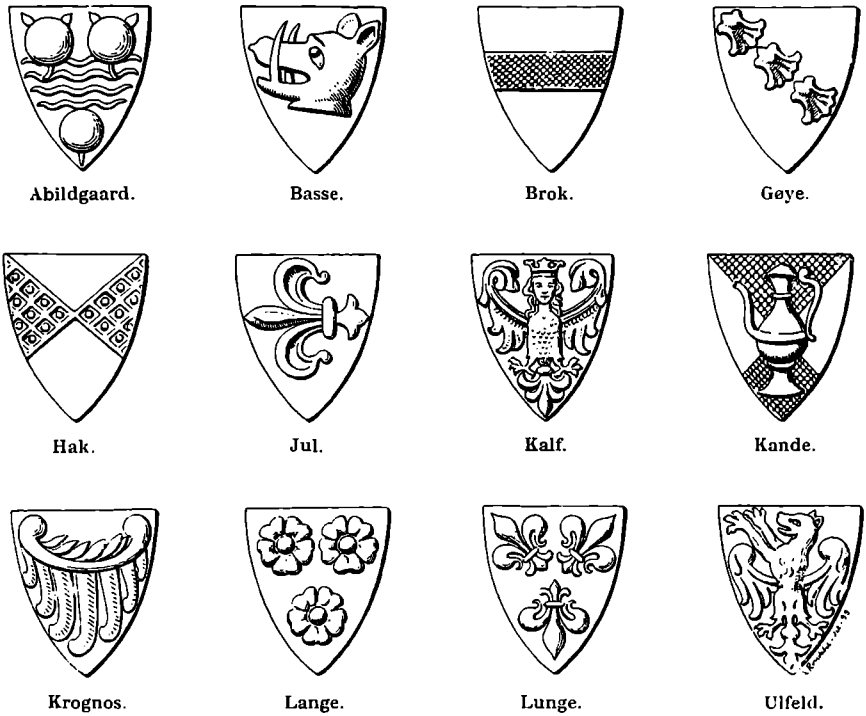

107—118. Ádelige Slægtvaabener.
Efter Segl.

næsten aldrig i Danmark; Familien Kaas, der synes at have taget Navn efter Gaarden Kaas ved Limfjorden, er en af de faa Undtagelser.

Denne Fremtræden af Familievaaben og -navne er det ydre Tegn paa, at Herremandsstanden i denne Tidsalder er blevet fra en personlig Tjenesteadel til en Fødselsadel. Allerede i Valdemarernes Tid var det en Regel, der kun havde faa Undtagelser, at en Herremands Sønner ogsaa blev Herremænd; men Standens personlige Karakter traadte dog klart frem ved den da saa hyppige Nyindtræden deri af velhavende Bønder, der paatog sig de strengere Krigspligter mod at opnaa Standens Forrettigheder. Denne Til-

strømning vedvarede endnu en Tid efter Valdemar Sejrs Død, og den var saa stærk, at man endog en enkelt Gang søgte at standse Tilgangen ved en Slags Overenskomst mellem »Herrerne« (ovfr. S. 32); men inden Aarhundredets Udgang er den vist saa temmelig hørt op, og Dag for Dag blev Afstanden mellem Adelsmanden og Bonden større. Naar dette indtraf samtidigt med, at Baandene mellem Herremanden og hans Herre løsnedes, maatte af sig selv Herremandsstanden blive til Fødselsadel. Ridder blev man nu kun ved den særlige Ridderslagning, men »af Vaaben« var man allerede ved sin Fødsel af gode Forældre. Det træder da ogsaa frem, at man mere betragter Herremændene som knyttede til det Land, hvori de boede, end til en bestemt Herre; allerede ved Dommen om Als 1285 forudsættes det, at hvem der faar Herredømmet over Øen tilkendt, ogsaa vil blive Herre over Øens Herremænd, og ved de Pantsættelser af danske Landsdele, der begyndte under Erik Mændved og snart efter fremtraadte efter en saa uheldsvanger Maalestok, ses det, at Pantelensmanden tillige bliver Herre over Landets Adel. Han faar Landsdelen med Borge og Mænd, eller det udtales ligefrem, at disse sidste er pligtige til at sværge ham Troskab; de »vises« til ham, som det hedder. Selv om Herremandens personlige Tjeneste- og Troskabsforhold til Kongen ikke hører helt op, træder det dog i Skygge for det nye, en territorial Adelsstand, bygget paa Fødsel.

V.

Kongemagten over for Stænderne; Rigsforsamlingerne og Rigets bedste Mænd.

Den sociale Udvikling, som vi har set i det foregaaende, fik indgribende Følger for Danmarks hele Forfatning.

I den Statsordning, som de store Valdemarer havde skabt, gemte der sig Modsætninger, der nu maatte træde klart frem. Forfatningen var paa een Gang folkelig og aristokratisk. Kongerne havde i Krigsvæsenet bygget paa det folkelige Ledingsudbud af Bønderne og tillige søgt i Herremændene at skaffe sig en rustet Rytterskare, der kunde tage det op med Udlandets Riddere. De havde forlangt høje Skatter af Bønderne, men kun kunnet gennemføre dem, fordi Herremændene, Storbønder kunde vi ogsaa kalde dem, fritoges for disse nye Byrder ligesom Højgejstligheden. Selv lagde Kongerne herved Grunden til en skarp Sondring i Folket, og den Stænderudvikling, vi har set, har sin Baggrund netop i Valdemarernes Statsordning.

Nu var den fuldt udviklet, og dermed hele Grundlaget for Valdemarstidens Forfatning rykket bort. Socialt havde Aristokratiet nu den ubetingede Overvægt; dets Særrettigheder var fæstnede, og Hovedparten af Landets Bondestand var kommet i Afhængighed af det.

Naar Valdemarerne endnu havde søgt at holde Folkets Del i Hærvæsenet oppe, har dette vist allerede været vanskeligt at gennemføre straks og blev det Aar for Aar i højere Grad. Bonden blev stedse mere den fredelige Arbejder, der nødigt saa sig kaldt ud i Orlog og som heller ikke egnede sig til at spille en Rolle i Krigen. Til Udrustning af Ledingsskibet var Riget inddelt i *Skipæn*, hvert med en Styresmand i Spidsen. Efterhaanden blev der dog færre og færre Bønder i hvert Skipæn; enkelte gik opad, blev til Herremænd og droges derved bort fra Folkeledingen, andre og flere slap fri ved at træde som Landboer ind under Gejstlighedens eller Herremandsklassens Privilegier, og de tilbageblevne havde da den største Vanskelighed ved at bære de Byrder, der tidligere var fordelte paa saa mange flere. Hele Ordningen var dertil beregnet paa Søkrige; i den sidste Halvdel af det 13. Aarhundrede gjorde de danske Konger dog næsten ingen Hærfærd over Havet, og i Landkrigene var Bønderne med deres daarlige Udrustning, kæmpende til Fods, kun til ringe Nytte. Ledingsskibene selv, væsentligt beregnede til at ros frem af deres talrige Besætning, passede heller ikke mere til Søkrigen, saaledes som den var blevet, efter at Hanseaterne havde begyndt at befare Østersøen med deres store Skibe, de højbordede og brede *Kogger*, der havde faste Master og dreves frem ved Sejl.

119. Skib. Efter en dansk Johanniterpriors Segl.

Erik Mændved, hvis tyske Politik paa ny viste Nødvendigheden af Hærtog til Søs, gjorde et Forsøg paa at omdanne det forældede Ledingsvæsen. Han vilde have større Skibe og fastsatte, at de ledingspligtiges Indtægter skulde vurderes og derefter sammenlægges til Lægd, hvert med en Indtægtssum paa 10,000 Mark; et saadant skulde udruste et Skib paa 50 Læster med Mandskab og Kost for 16 Uger. I Aaret 1304 blev der i Jylland nedsat Udvalg, der skulde danne saadanne Lægder, men om Indretningen virkeligt traadte ud i Livet, vides ikke. Man ser dog af Krønikerne, at Kongen brugte Ledingen til sine tyske Tog, og der omtales baade Kogger og mindre Skibe i ret stort Tal. Dette var imidlertid den sidste Opblussen af en Institution, der ikke mere var tidssvarende; naar Kong Erik for-

lenede Dele af Landet bort til sine fyrstelige Frænder, krævede han af dem ikke mere som tidligere, at de skulde møde med det ledingspligtige Mandskab i deres Landsdel; i Stedet forlangte han, at de skulde hjælpe ham med et vist Antal rustede Ryttere. Snart efter er den gamle Ledingsordning vist helt blevet opgivet.

Man kunde saa meget lettere forlade den gamle Ordning, som man for længst var kommet ind paa ofte at lade Bønderne give Penge i Stedet for Ledingen. Det er noget, der viser sig under Valdemar Sejr og maaske er endnu ældre; man kaldte det at genkøbe Ledingen, og vi veed, hvad der betaltes i Stedet for den Krigstjeneste, Kongen gav Afkald paa; hver *Havn*, d. v. s. det Lægd af Bøndergaarde, der havde den Pligt at stille een Mand til Ledingsskibet, gav i saa Tilfælde i Stedet Kongen een Mark Sølv. Det var en stor Sum Penge efter Datidens Forhold, og jo mindre tilfredsstillende Bøndernes Krigstjeneste blev, des oftere foretrak Kongerne at gribe denne Udvej. Da Ledingsvæsenet forsvandt, blev da ogsaa Ledingspengene staaende og ydedes endnu Aarhundreder senere.

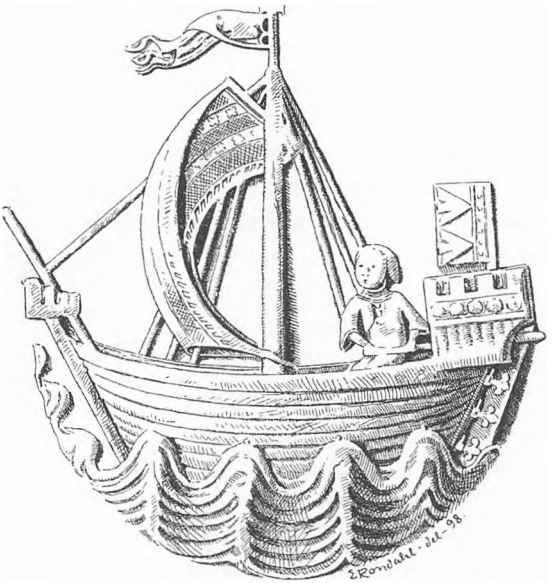

120. Hansealisk Kogge.
Efter Byen Stralsunds Segl.

Efterhaanden som Hovedmassen af Landets Befolkning blev mindre krigersk, kom man til at lægge Hovedvægten paa det passive Forsvar gennem Befæstninger og Borge. I Valdemarernes Tid havde der kun været faa faste Borge, og af Byerne havde kun de allervigtigste været befæstede, i alt Fald med Mure og Taarne; endnu 1266 omtales det tilfældigvis, at Ribe, en af Rigets største Stæder, ikke var ommuret. Dette ændredes nu, og især i Slutningen af det 13. Aarhundrede, da Nordmændene gjorde Hærgnings-

tog ned til Danmark, blev Borgerne selv ivrige for at værne deres Byer ved faste Mure. Københavns Borgere opførte en Mur om Staden, og Erik Mændved roste dem derfor i høje Toner; ogsaa Ribe fik nu sin Bymur, og til Belønning skænkede Kongen Borgerne en Eng. Selv opførte baade Kongerne og de store Lensmænd rundt om faste Borge. Kolding blev paabegyndt i Erik Plovpennings Tid under Striden med Abel; den sønderjydske Hertug skaffede sig 1268 ved et Mageskifte med Bispen af Slesvig Gottorp Slot, som siden blev Hertugernes Hovedsæde og saa vigtigt, at man kaldte det Nøglen til Danmarks Rige. Opførelsen af disse Borge blev en slem Tynge for Landets Befolkning, og Frue Kloster i Roskilde kunde være glad, da Erik Klipping befriede dets undergivne fra »at grave Grave og bygge Plankeværker«. I Frihedsbrevet betegnes saadanne Arbejder som »en ny Byrde, foranlediget af Tidens Slethed«, og den hang jo i Virkeligheden nøje sammen med den hele indre Ufred i Landet; de mange Borge, som Erik Mændved opførte i Jylland efter at have slaaet Bondeopstanden ned, havde ganske Karakteren af Tvangborge mod Landets egne Børn.

121. Segl med Billede af Borg (Ærkebispegaarden i Lund).

Samtidigt kom Hærene overvejende og ofte udelukkende til at bestaa af rustede Ryttere, saaledes som det allerede tidligere var blevet almindeligt i vore sydlige Nabolande. De Beretninger, der er os levnede om Datidens Krige, tillader os vel kun sjældent at se Enkeltheder, men hvor det er Tilfældet, er det altid Ryttere, der træder frem; den Hjælp, Erik Klipping lovede Magnus Ladelaas, bestod af 200 Ryttere, og under Erik Mændveds Felttog er det atter og atter Rytterkampe, man hører om baade i Sverige og Tyskland. Ogsaa det folkelige Ledingsudbud har vel været med, i det mindste ved Flaadeudrustningerne til Tyskland, men Fodfolket har dog sikkert kun spillet en ringe Rolle over for Rytterne, som i deres tunge Rustning, siddende paa kraftige Stridsheste, altid lagde det afgørende Lod i Vægtskaalen.

I Danmark selv maatte Kongerne da især bygge paa den kri-

gerske Herremandsstand, men i denne fandt de vanskelige og uvillige Hjælpere. Herremændene var ene pligtige til at tjene, naar Ledingsudbudet udgik, og kun for en begrænset Tid; hvilke Krav Kongen med Rette kunde stille til deres Bevæbning og Heste, er uklart, og naar han søgte at bruge Herremændene til Besætning i de nyopførte Borge, fandt han skarp Modstand; Herremændene svarede, at de kun kunde være pligtige til at lade sig lægge ind i Borgene, naar Fjenden truede Landet eller almindeligt Udbud skete, og Kongen blev nødt til at give dem Ret heri (1284).

122. Vievandskar, formet som en rustet Rytter. Nationalmuseet.

Kongen maatte da ad andre Veje skaffe sig Besætninger til sine Borge, og oftest ordnedes dette saaledes, at han under Borgen henlagde det omliggende Land, et eller flere Herreder; de Skatter, som Bønderne her gav, saavelsom Landgilden af Kronens Gods hævedes da af Borgfogeden, der med disse Midler holdt Borgen ved Lige og skaffede en Besætning af krigsdygtige Svende. Med disse var han tillige pligtig til at tjene Kongen under hans Hærtog, men var der Tale om større Krigsforetagender, forslog dette ikke, og især Erik Mændved skaffede sig Lejetropper efter en stor Maalestok, snart ved Forbund med tyske Fyrster, snart ved at tage enkelte fremmede Riddere og Svende i sin Tjeneste. Men hvor dyrt var dette ikke! Det synes at have været det almindelige, at en Ridder for sin Tjeneste i et halvt Aar forlangte ti Mark Sølv eller snarest mere; dertil maatte Kongen paatage sig at erstatte ham de kostbare Stridsheste, om disse kom til noget, og faldt Ridderen i Fangenskab, maatte Kongen udløse ham.

Den hele nye Maade, man kom ind paa ved Rigets Krigsvæsen, var fuld af Farer for Kongemagten. Efterhaanden som Folkeledingen gik tilbage, blev Kongen stedse mere afhængig af Herremændenes Krigstjeneste. Disse Borgfogeder, der tjente med rustede Svende, havde en helt anden Selvstændighed end den tidligere Tidsalders

Ombudsmænd, der især var Skatteopkrævere, civile Embedsmænd, som ved Siden af sig havde Styresmændene som de egentlige Anførere for Bondeudbudet; de krigerske Slotshøvedsmænd, der tjente med deres rustede Svende, lignede mere de fyrstelige Lensmænd, der jo nu ogsaa ydede Riget Ryttertjeneste. Af Herreder, der paa den Vis var henlagte til en kongelig Fæstning, fik Kongen saa godt som ingen Pengeafgifter mere, og af Indtægterne fra de andre Herreder og Kronens øvrige Indkomster skulde han nu betale de talrige Lejetropper, han brugte, om han vilde føre Krig. I Valdemar Sejrs Tid havde det været regnet for godt, om Kongen af et Herred kunde have 30—40 Mark Sølv i Afgift; hvor mange Herredsafgifter maatte da ikke gaa med til at tage blot et Hundrede Riddere i Sold!

123. Tysk Ridder.
Efter Miniatur.

De dybere Farer for Kongemagten, der gemte sig i den hele Ordning, traadte først efterhaanden frem; straks viste det sig, at den medførte store Udgifter for Kronen. Og dette blev saa meget mere føleligt, som Kongens Indtægter netop i denne Tidsalder gik stærkt tilbage, først og sidst fordi en Mængde tidligere skattepligtigt Gods efterhaanden gled ind under de privilegerede Klasser. Naar Ejendomsforholdene i Riget i Aarhundredet efter Valdemar Sejr forandredes saa grundigt, at vistnok langt over en Fjerdedel af Landets Jord i denne Tid ændredes fra Selvejendom til Fæste, betød det en overordentlig Formindskelse af Kronens Skatter; en Selvejer, der opgav sit Gods til en Prælat eller Herremand, hørte op at yde Kronen Stud og Inde, og han var ikke mere pligtig til at yde hverken Ledingstjeneste eller de Penge, der gaves i Stedet.

Over for hele denne sociale Bevægelse stod Kongerne saa temmelig raadløse. De havde vel en Følelse af, at der derved skete dem en Uret, og Selvejernes Skatter havde allerede en saa fast Karakter, at man begyndte at tale om dem som Kongens Bønder; men Kongerne kunde dog ikke af den Grund nægte Prælaten eller Herremanden Ret til at erhverve sig Jordegods. Kristoffer I udtalte vel sin Vrede over, at Jakob Erlandsøn havde købt meget Gods af »Kongens Bønder«

og derved berøvet ham hans Indtægt, men Ærkebispen forsvarede sig med den største Frimodighed; han havde kun gjort, hvad andre baade gejstlige og Lægmænd havde gjort til alle Tider, uden at der var rejst Klage derover, og han vilde blot ønske, at han havde købt endnu meget mere Gods til Kirkens Nytte.

For at standse den hele Strømning fandt Kongerne sig i til en vis Grad at lette de offentlige Byrder, der spillede en Hovedrolle blandt Bøndernes Motiver til at søge ind under de privilegerede Klasser. Man gik saa vidt, at man i det mindste een Gang forordnede, at Forsømmelse af Ledingstjenesten, der egentlig skulde medføre Jordens Fortabelse, blot bødedes med tre Mark, og denne Bøde skulde endda bortfalde, om Jorden ikke var under Dyrkning. De fattigere befriedes helt fra Leding og Skat; »ingen fattig, der kun har een Ko«, hedder det i en Forordning fra Erik Klippings Tid, »skal tvinges til at betale Ledingsretten« (*jura expeditionis*), og 1284 bestemtes det, at den fattige Mand, »som kun har een Øre Skyld i Jord, den han saar ej og slaar ej«, skulde være fri for »Inde«, hvad der vist her omfatter al Skat. Det synes overhovedet, at Kronen ikke i Længden har kunnet opretholde de høje Skattesatser, man var kommet til i Valdemarernes Tid. Under Valdemar Sejr betalte en jævnstor Bondegaard i Ledingsafløsning en Tredjedel Mark Sølv og i Stud et lignende Beløb; henne i det 15. Aarhundrede, da vi først atter faar Oplysning om disse Forhold, viser Jordebøgerne gennemgaaende Afgifter af Selvejerne, der er meget lavere. Ikke mindre betegnende er det, at Kronen blev nødsaget til at tilstaa sine Fæstere de samme Fritagelser for de offentlige Byrder, som de privilegerede Klassers vornede nød. At Kronens Fæstebønder i Valdemar Sejrs Tid har maattet baade deltage i Ledingen og yde Skat, er der ingen Tvivl om; senere var det anderledes, og det, at en Gaard ydede Ledingspenge, betragtedes i det 15. Aarhundrede som et bestemt Kendetegn paa, at det var en Selvejergaard; ogsaa Kronens Fæstegaarde var da nu fritagne for de offentlige Ydelser.

Under den store Overgang fra Selvejendom til Fæste var det dog ikke blot Gejstligheden og Adelen, under hvem de tidligere selvejende Bønder blev Fæstere; ogsaa Kronen var jo en stor Godsherre, den største i Landet, og ogsaa dens Fæstegods blev i denne Tid stærkt forøget. Paa mange Maader var Kronen endda særlig heldigt stillet, naar det drejede sig om Godserhvervelser; naar Bonden forsømte sin Leding, tilfaldt hans Jord Kronen; naar han

ikke betalte sin Skat, ifaldt han Bøder, og baade disse og de andre Bøder, han saa let kunde komme i, maatte det sikkert ofte falde ham saa vanskeligt at betale, at han i Stedet nødtes til at give Afkald paa sin Ejendomsret. Ganske vist tør man formode, at de kongelige Fogeder ofte har misbrugt den Magtstilling, de havde paa Kronens Vegne, til deres egen Fordel og nyttet Lejligheden til selv at erhverve Bondegods; meget maa dog være kommet til Kronen ad saadanne Veje, og de hyppige Domme for Majestætsforbrydelse, der faldt mod Herremænd, maatte yderligere bidrage til Udvidelse af Kronens Gods. I det store Kapløb om de tidligere Selvejere har Kongen sikkert faaet sin meget væsentlige Del af Byttet. Men hans Fordel derved var ikke saa stor som den private Godsejers. At denne erhvervede Ejendomsretten over en Bondegaard, betød, at han blev Kronens Arvetager, og en større eller mindre Del af det, som Bonden før havde ydet det offentlige, tilfaldt nu ham under en eller anden Form; at en Selvejerbonde blev Fæstebonde under Kronen, førte derimod kun til, at han nu kom til at betale Landgilde i Stedet for tidligere Skat, og vi veed jo, hvor vanskeligt det faldt Datiden at se Forskellen paa disse Ting.

Til Trods for, at Kronen gik frem som Godsherre, har dens Indtægter da i det hele været i en stedsevarende og stærk Tilbagegang. Kun ved et enkelt Landskab kan vi faa en nærmere Forestilling om, hvor stor Nedgangen var. I den saakaldte Valdemars Jordebog findes der om Halland en Optegnelse, der meget nøje gør Rede for alle de Indtægter, Kronen her havde i Valdemar Sejrs Dage, baade af sit Gods og af Bøndernes Skatter. Den første Art Indkomster er ret ringe, meget store er derimod Bondeskatterne, og den allerstørste Post er, hvad Ledingsbønderne betalte, naar Ledingen blev ombyttet med Penge. Tilsammen løber det hele op til o. 1250 Mk. Sølv, hvad der i Korn svarer til o. 25000 Tønder. Først ved Aar 1600 har vi Opgivelser, der kan sammenstilles hermed, og paa den Tid er Kronens Indtægt af Halland ikke mere end o. 15000 Specier, hvad der udtrykt i Korn betyder o. 12000 Tdr., eller m. a. O. Kronens Indtægt er kun halvt saa stor som under Valdemar Sejr. At denne Tilbagegang især skyldes Aarhundredet efter Valdemar Sejr, er der ikke megen Tvivl om, og endda har Tilbagegangen vist i det hele været større, end Oplysningerne fra Halland i sig selv siger. Sagen er jo den, at vi ved Aar 1600 er kommet hen i Tiden efter Reformationen, der med sin Inddragelse af den katolske Kirkes Gods atter bragte Kronen et stort Stykke

fremad, og dertil kommer, at Kronens Stilling i Halland aldrig blev saa stærkt svækket af Adel og Gejstlighed som i vist alle andre danske Landskaber. Havde vi tilsvarende Oplysninger fra hele Riget og fra Tiden før Reformationen, vilde de rimeligvis vise os, at den samlede Tilbagegang har været saaledes, at Kronen maaske kun havde en Fjerdedel tilbage af de store Indkomster, den nød i Valdemarernes Dage.

Med stigende Udgifter, med svindende Indtægter maatte Kronen i denne Tidsalder let føres ind paa uheldige Midler for at skaffe Penge til Veje, og at dette skete, skimtes ogsaa igennem de tilfældige Oplysninger. Rundt om møder vi Klager over nye vilkaarlige Byrder og Pengeudpresninger; hist klages der over Paalæggelsen af en ny Told, her ser man Handelsforbud, der kun synes udstedte for at bringe Kronen en Ekstraindtægt ved Konfiskering af Gods. Især er dog Møntretten blevet udbyttet af Regeringen paa en for al Handel og Vandel højst uheldig Maade. Allerede i Valdemarernes Tid har Forholdene her næppe været gode; siden blev de overordentligt slette. Det var Skik, at Kronen hvert Aar lod udgaa en ny Mønt og samtidigt paabød, at den alene skulde modtages i al Omsætning; saa maatte enhver møde hos de kongelige Møntmestre med deres gamle Penge og ombytte dem med ny, men det var en staaende Regel, at man for hver to Penninge af den ny Udprægning skulde betale tre af de gamle. Saa stor Fortjeneste Kronen end allerede havde herved, lod den sig endda ikke nøje; de nye Penninge sloges oftest daarligere end de gamle, stedse mere kobberblandede. Tilfældige Uheld virkede med til at ødelægge Landets Mønt, særlig det, at de fredløse i Erik Mændveds Tid fangede en kongelig Møntmester og nu lod ham arbejde for sig, saaledes at deres slette Mønter spredtes over hele Riget; men Hovedaarsagen var dog Kongernes egen ulykkelige Møntpolitik, der for øvrigt langtfra var uden Sidestykker i Datidens Europa, og Tilbagegangen var skrækkelig. Den Tid, da en Penning var fuldvægtig og af rent Sølv, laa vel langt forud for vor Tidsalder, men ved Valdemar Sejrs Død var man dog endnu ikke kommet videre, end at der skulde tre Mark udmøntede Penge til at opveje een Mark Sølv. Siden gik det hurtigt tilbage; i Erik Klippings Dage regnede man allerede $4^1/_2$ Mark Penge paa een Mark Sølv, i Erik Mændveds sidste Tid otte eller ti. Og endda var dette en Kurs, der ikke engang svarede til Mønternes virkelige Værdi; selve Penningene var til Slut næsten af rent Kobber, dertil daarligt udprægede, aldrig

124—35. Mønter fra Erik Klippings og hans Sønners Tid.
De første bærer Kongens Navn (ERIC REX DANORVM; E REX M; ERIC); paa den følgende staar: I DVX (Hertug). De andre savner helt Indskrifter; blandt Figurerne ses en Rist (St. Laurentius's Mærke), et Anker, en Uldsaks, en Pilespids, en Kalk o. s. v., paa den sidste det holstenske Nældeblad.

rigtigt runde, med slet skaarne Billeder, ganske uden Omskrifter. Mere og mere foretrak alle i Danmark at bruge de gode Mønter, som Købmændene bragte fra Udlandet, engelske Sterlinge, franske eller nederlandske Tournoser, lidt senere ogsaa de smukke Wittenpenninge (Hvide), som udmøntedes i Hansestæderne. Men een var der, der i det mindste ikke kunde nægte at modtage de næsten værdiløse danske Pengestykker; Kongen selv har set dem vende tilbage til sine Kasser og har mere end nogen anden faaet at føle, hvad det betød at gøre Udmøntningen til en Hovedindtægtskilde for Staten.

Saaledes var den danske Konges Stilling blevet meget vanskelig, og den Glans, der havde omgivet Kongerne i Valdemarernes Tidsalder, var helt blegnet. Dengang havde Kongerne følt sig som

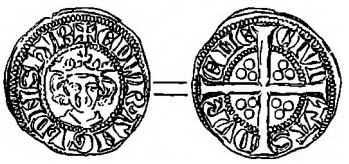

136. Sterling. EDWardus Rex ANGLie DomiNuS HYBernie (Konge af England, Herre af Irland); paa Bagsiden: CIVITAS DVREME (Staden Durham).

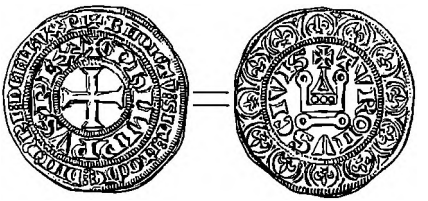

137. Tournos. Paa Forsiden: PHILIPPVS REX; udenom: BeNeDICTVm SIT NOMEn DomiNI NostRI DEI IHV XPI (Velsignet være vor Herres Jesu Christi Navn). Paa Bagsiden: TVRONVS CIVIS (Borger fra Tours).

de af Gud selv kaldede Ledere for hele Folket, og store Idealer havde præget hele deres Gerning; hjemme havde de staaet som Forkæmpere for Kristendommen og al aandelig Kultur, i fast Forbund med Kirkens ypperste Mænd, udadtil anført Korstog mod Vender og Ester. Dette var nu helt forbi. Kirken saa ikke mere op til Kongen som sin høje Beskytter; den vilde ikke finde sig i dette Formynderskab af det verdslige Sværd, men holdt paa det aandeliges Uafhængighed og Overlegenhed. De ydre Kampe havde veget Pladsen for indre Stridigheder, og da disse under Erik Mændved atter afløstes af Kampe udenlands, havde hans Erobringspolitik ikke fundet nogen Tilslutning i hans Folk, end ikke hos den krigerske Herremandsstand. De store Idealer fra Valdemarernes Tid kunde ikke genoptages, og det lykkedes ikke Kongerne at finde nye Opgaver, der kunde vinde Folket for dem. Paa eet Omraade havde de været nær derved; som den øverste Beskytter af Lov og Ret i

Landet havde det en Tid set ud til, at Kongen kunde faa en Stilling, der kunde sikre hans Plads i Riget, og det er maaske derfor, at Erik Mændveds Gravskrift ene mindes ham som den retfærdige Dommer; men Virkeligheden svarede kun lidet til det, som Folket her havde ønsket.

Mens de store Valdemarer havde vundet en Sympati for deres Gerning, der voksede sig stedse stærkere og endog holdt ud, da Ulykkerne kom, melder det følgende Aarhundrede mere om Misnøje og Modstand. Tydeligst fremtræder den Modstand, Kongerne fandt, hos deres egne Frænder, de andre Linier, der nedstammede fra Valdemar Sejr og af denne var blevet saa rigt udstyrede med Gods og Magt; lige fra det Øjeblik, da Abel som Hertug i Sønderjylland nægtede at følge sin Broder i Kampen mod de holstenske Grever, ja i Stedet forsvarede disse mod Kongen, havde der mellem Kronens Indehaver og de fyrstelige Lensmænd været en atter og atter opblussende Strid. Som naturligt var under disse Forhold, havde Kongerne søgt at holde Lensmændenes Rettigheder inden for de snævreste Grænser. Kongen havde ikke blot holdt paa, at et Ledingsudbud for Riget ogsaa maatte gælde for Lenene, men selv villet være den, der sørgede for, at det blev adlydt, og for sig krævet Bøderne af dem, der ikke efterkom Opbudet; naar Ledingen blev afløst med Penge, vilde Kongen heri se en ham tilkommende Indtægt. Som sig forbeholdt betragtede han baade Retten til at slaa Mønt og til at nyde Vrag; hvad Krongods der laa inden for et Fyrstelens Grænser, stræbte Kongen at holde tilbage for sig selv. Men ofte gik Kongerne videre og søgte at faa Lenet helt i deres Magt. Til at de ligefrem har nægtet at anerkende, at Fyrstelenene kunde gaa i Arv, er der vel intet Spor; men Kongen nyttede sin Lensherreret til at tage Lenet under sin egen Styrelse, naar Lensmanden var død uden voksne Sønner, og han udsatte saa længe som muligt at opgive et saadant Formynderskab.

Med ikke mindre Iver stod Fyrstelensmændene paa deres Rettigheder og søgte at udvide dem, og i Længden blev de som Regel de sejrende. Allerede Erik Abelsøn ses saaledes at have oppebaaret Ledingsbøderne i sit Hertugdømme og hævet den Skat, der traadte i Stedet for den personlige Ledingstjeneste; ved den for Kongen saa gunstige Dom af 1285 tilkendtes vel disse Udbudspenge Kronen, men Aaret efter gav Kongen frivilligt Afkald paa dem. Krongodset i Hertugdømmet var længe et af Hovedstridspunkterne mellem Kongen og Hertugen. Erik Abelsøn bemægtigede sig det efter Slaget paa

Lohede, men maatte dog siden anerkende, at det egentlig tilhørte Kongen; 1285 dømtes Godset til Kronen, og endnu da Erik Mændved 1312 forlenede Valdemars Søn Erik med Hertugdømmet, forbeholdt han sig det; men allerede Aaret efter havde den ny Hertug faaet det i sin Besiddelse, og Kongen maatte indrømme ham det for Livstid. Ret til at slaa Mønt og Vragret fik Hertugen ogsaa, og i sin sidste Tid opgav Erik Mændved endog sin Ret til at tage nye Herremænd i Hertugens Land, ja indrømmede, at de, han havde, skulde yde Hertugen Landehjælp, naar saadan udgaves. Skridt for Skridt udviklede det jydske Hertugdømme sig saaledes til et næsten helt selvstændigt Fyrstendømme, der ene ved et løst Lensbaand var knyttet til Riget, og noget lignende gælder ogsaa de andre Fyrstelen.

Det var den fremmede Feudalisme, der herved havde vundet Sejr, men ved deres seje Modstand havde Kongerne dog opnaaet, at Fyrstelenenes Tal var blevet meget indskrænket. Ved Aar 1320 fandtes der kun to saadanne, Nørrehalland og Sønderjylland, men til Gengæld syntes disse Rigets yderste Grænselande rigtignok ogsaa i Færd med at gaa helt tabt for Riget. Nørrehalland var allerede gledet over paa fremmede, norsk-svenske Hænder; i Sønderjylland herskede vel Fyrster af dansk Kongeslægt, men de var komne i en stedse nøjere Forbindelse med deres Naboer mod Syd, de holstenske Grever. Familieforbindelser knyttede dem til disse, ikke mindre fælles Interesser. Mange Gange havde Holstenerne hjulpet Hertugen mod Kongen, og de havde selv derved faaet Foden inden for Hertugdømmets Grænser; allerede 1260 havde Abels Enke Mechtilde med sine Sønner overdraget de holstenske Grever som Pant for ydet Hjælp Landet mellem Sli og Ejder, siden havde hun ligefrem skødet sine Frænder dette Land. Saaledes var Rigets gamle Sydgrænse i Virkeligheden brudt, og det blev saa meget farligere, som Grænselandet allerede tidligere havde faaet en tysk Befolkning. Nu fæstede ogsaa mange holstenske Adelsmænd Bo Nord for Ejder; Slægter som Krumedige, Sehested, Schinkel og andre begyndte at vise sig ved de jydske Hertugers Hof eller som Godsejere i Sønderjylland.

Syntes den Fare, der truede Riget gennem Fyrstelenene, i det mindste begrænset, og var der i selve Rigets Hoveddele endnu ingen Tegn til en Opløsning af denne Art, er det dog klart, at Kongemagten heller ikke her fandt nogen paalidelig Støtte. Hvorledes de højere Klasser stod til Kronens Indehaver, har vi før omtalt;

hverken hos Gejstlighed eller hos Adel var der fuld Tilslutning til Kongen eller ret Sympati for hans Virken. Over for dette havde det næppe betydet meget, om Kongen havde kunnet regne paa kraftig Støtte hos de lavere Klasser i Landet, men en saadan fandt han endda ingenlunde.

I Europas Hovedlande havde Kongemagten Forbundsfæller i den fremblomstrende Borgerstand. Hvorledes de danske Købstædmænd stod til Kongen, derom vides ikke stort; de maatte søge deres Privilegier af hans Gunst og fandt oftest Imødekommenhed for, hvad de ønskede, men til at Kongerne i Datiden har søgt at vinde Byernes Borgere ved at værne om deres Handel og økonomiske Velfærd, dertil er der intet Spor. Naar den danske Handel tyngedes ved Konkurrencen med de fremmede Købmænd, skulde man tro, at man i Landet med en vis Sympati maatte se paa, at Kongerne allerede af Hensyn til deres egne Indtægter stræbte efter at holde Hanseaternes Privilegier inden for visse Grænser. Selv dette synes dog knap at have været Tilfældet; paa Rigsforsamlingerne, hvor ganske vist ikke Købstadborgerne, men Landets Stormænd udtalte sig, var der mest Stemning for at aabne fremmede Adgang til Danmark paa de gunstigste Vilkaar, og den Kamp, man her førte mod Kongens vilkaarlige Handelsforbud, maatte ikke mindst være Hanseaterne til Behag. Alt i alt var maaske selv for Danmarks Købstæder Fordelene ved den stærkere Handelsforbindelse med Udlandet endnu større end Manglerne derved; nogen Støtte for Kongemagten var der i alt Fald ikke at finde i den Borgerstand, der nu havde skilt sig ud fra Bønderne.

Endnu mindre kunde Kongedømmet finde nogen Støtte blandt disse Bønder, der i Tal udgjorde Hovedmassen af Landets Befolkning. Det var tunge Byrder, som Valdemarerne havde lagt paa Bondestandens Skuldre; i den følgende Tid tyngede de stedse mere, og vi har set, at Bøndernes Skatte- og Ledingspligt spillede en Hovedrolle blandt de Aarsager, der undergravede den lille Selvejers Stilling. Det Tryk, der udøvedes af de højere Klasser, har man vist følt mindre end de Byrder, som Kongen paalagde, og naar Stormændene modsatte sig Kongens og hans Fogeders Overgreb, havde de Almuen bag ved sig. Ikke sjældent i dette Tidsrum rejste Bønderne ligefrem Opstand, og disse Bevægelser er næsten altid rettede mod Kongen. Karakteren af Kaadkarlenes Opstand under Kristoffer I er vel ikke helt klar; at derimod Skaanes Adel og Bønder har været enige i at modsætte sig den Plovskat, der gav Erik

Valdemarsøn hans Tilnavn, er vist givet, og under den store jydske Opstand i Erik Mændveds Tid stod mange af Adelen paa Bøndernes Side, og Mistanken for Del i Opstanden naaede jo helt op til Landets Ærkebisp og hans jydske Frænder.

Hvor langt var man ikke kommet bort fra Valdemarernes Storhedstid! Dengang havde Kongemagten staaet som Enhedsmærket for Riget. Alle Danske følte sig i første Led som Kongens Undersaatter; rundt om i Riget sad hans Ombudsmænd, afsættelige ved et blot Kongeord; den folkelige Leding udgik paa hans Bud; Fyrstefrænderne havde deres store Len ved hans Gunst, Bisperne var hans Mænd, Herremændene dannede en trofast Skare om de store Konger. Nu var det helt anderledes. Gejstlighedens og Adelens Særrettigheder var fæstnede ved lang Tids Hævd, og de følte ingen Taknemlighedsgæld til Kongen; deres undergivne stod under dem, medens de Baand, der knyttede dem til Rigets Konge, var løsnede, og disse Overklassernes vornede udgjorde nu det største Tal af Rigets Indbyggere. Riget var ligesom gaaet itu, og Kongen betragtedes kun som fuld Herre over Kronens egne Bønder, hvortil Selvejerne nu i det væsentlige regnedes hen. Disse taltes knap med, naar Tiden talte om »alle Danske«; fuld Frihed nød kun de privilegerede Klasser, og disse med den Del af Landet, der stod under dem, udgjorde da den anden Halvdel af det gamle Rige, nu netop »Riget« i Modsætning til Kongen og Kronen.

Denne Tvedeling inden for Riget var traadt fuldt klart frem siden Haandfæstningen af 1282, der for første Gang stillede Rigsforsamlingen op som den egentlige Repræsentation for Riget over for Kronens Indehaver. Een Gang hvert Aar skulde Parlamentet holdes; efter forudgaaende højtidelig Indkaldelse og paa et for alle Danske let tilgængeligt Sted traadte Rigets bedste Mænd sammen, og hvad de udtalte og besluttede, var Rigets Vilje. Med denne Rigsforsamling var der da kommet et nyt Enhedsmærke frem for Danmarks Rige, og de højere Klassers fremragende Stilling havde herigennem faaet sit forfatningsmæssige Udtryk. Rigsmødet, som snart efter fik det saa betegnende Navn Danehof, havde den lovgivende Magt i Landet, og det var tillige Rigets øverste Domstol, det Sted, hvor alle Stridighederne mellem Kongen og hans Undersaatter skulde finde deres endelige Afgørelse.

Hvor heldigt det end var, at der paa denne Maade anvistes Stormændene lovlig Vej til at gøre deres Indflydelse gældende, kunde denne Rigsforsamling dog ikke erstatte Kongen. Den kunde

raadgive, lovgive, dømme, men ikke selv regere, og særlig i de Tider betød netop Magtens Udøvelse mere end nogen Regel. Over for Administrationen kunde Rigsforsamlingen kun være den kontrollerende og kritiserende, men Kontrollen kom bagefter, og heller ikke var den let at føre igennem, naar Kongen stillede sig uvilligt over for Rigsforsamlingen. Og det var ganske naturligt, at han maatte gøre dette, saa ringe den Sympati var, han hos Folket fandt for sin Gerning.

Det havde da ogsaa allerede vist sig, at Rigsforsamlingens Myndighed, saa stor den end var efter Loven, kun ret kunde trænge igennem, naar den begunstigedes af særlige Forhold. I Erik Klippings sidste Aar havde det ene Danehof hurtigt afløst det andet; under Tryk af den ophidsede Stemning i Landet havde Kongen været nødt til at tage det stærkeste Hensyn til Stormændene, og Frugten af de talrige Rigsforsamlinger var en Række almennyttige Love. Endnu i Erik Mændveds første Aar, da Kongen var mindreaarig, og Farer truede ham fra alle Sider, var Haandfæstningens Bud om aarlig Indkaldelse af Rigsmødet blevet overholdt; men snart efter hørte dette op. Kun da Ærkebispestriden skulde udsones, kom der igen et Par Aar, hvor der indkaldtes Danehof; paa et saadant stiftedes Forliget med Isarn, et andet Rigsmøde fornyede 1305 den gamle Fredløshedsdom over Kongemorderne. Men hverken i den nærmest foregaaende Tid eller i alle de mange senere Aar, hvori Erik Mændved regerede som myndig og selvstændig Konge, er der Tegn til, at der er blevet holdt nogen Rigsforsamling i Danmark.

At selve Danehoffet ikke blev indkaldt, betød vel ikke, at Kongen kunde regere helt enevældigt, uden at høre Stormændenes Raad. Allerede før Rigsforsamlingen blev et Led i Rigets Forfatning, havde det været Skik, at Kongen ved alle vigtigere Regeringshandlinger havde adspurgt de mest fremragende Mænd i Riget, og det var sket ogsaa senere ikke blot under Danehoffet, men ogsaa uden for dette. Kongen var stadigt omgivet af sine Raader, Mænd, der havde svoret at yde ham deres bedste Raad og holde de Sager hemmelige, som han aabenbarede for dem, og blandt disse Raader indtoges Førstepladsen af de høje Embedsmænd, Drosten, Marsken og Kansleren, der var Kongens Hovedhjælpere i den daglige Styrelse. Men ogsaa uden for denne Kreds maatte Kongen pleje Raad og søge Samtykke, naar det drejede sig om Sager af større Interesse, om Krig og Fred, om Udbud af Leding, om Uddeling af Fyrste-

len eller Udstedelsen af nye Love. Saa fremtraadte det, som Tiden kalder »Rigets bedste Mænd«, *meliores regni*, Kongens fyrstelige Frænder, Rigets høje Prælater og Spidserne af den verdslige Stormandsstand. Og mellem disse og Kongens Raader var der ingen skarp Grænse; ogsaa Raaderne var jo udgaaede af Stormændenes Række, ogsaa de følte sig i denne Tid mere og mere som Rigets Mænd, ikke blot som Kongens personlige Raadgivere. De høje Embedsmænd var fra rene Hofbetjente voksede op til at spille en Hovedrolle ved hele Rigets Styrelse; i denne Tid begynder man ogsaa at tale om dem som Rigets Embedsmænd, og Titler som »Rigens Drost«, »Rigens Kansler« træder frem. Om »Kongens Raader« gælder det samme; kun faa Aar efter Erik Mændved tales der i Stedet om »det danske Riges Raader«.

Denne Kreds, ubestemt i sin Afgrænsning, men fast i sin Kerne, var det da, der egentlig repræsenterede Folket over for Kongen, og hvorvel det var de samme Mænd, der førte Ordet paa Danehoffet, kunde de gøre deres Indflydelse gældende, selv naar dette ikke traadte sammen. Men man skimter, at ogsaa de »bedste Mænds« og de kongelige Raaders Indflydelse har undergaaet store Svingninger; i Kongebrevene fra Erik Mændveds Mindreaarighed nævnes Raadet atter og atter, men siden træder det langt sjældnere frem. Det er jo ogsaa let at fatte, at Stormændenes Indflydelse i det daglige Statsliv maatte svækkes, naar de ikke som Baggrund havde den store Rigsforsamling, paa hvilken de kunde optræde samlet og med en helt anden Myndighed.

Man ser, at hvor klar end Tiden var over den hele Modsætning mellem Kongen og Riget, faldt det dog vanskeligt at sikre Rigets Mænd den Del i Styrelsen, som man følte, at der tilkom dem. Men man kunde ogsaa opkaste det Spørgsmaal, om disse privilegerede Klasser, der traadte frem som de, der skulde tale paa alle Danskes Vegne, havde fuld moralsk Ret til at gøre dette, om de virkeligt følte de Pligter, som en saadan Stilling medførte, om de lededes af Tanken om det fælles Fædreland og dets bedste, eller om ikke snarere deres egne Standsinteresser for dem traadte i Forgrunden eller den enkelte Stormand først og sidst lod sig lede af Tanken om sin egen personlige Fordel.

Spørgsmaalet er lettere at rejse end at besvare. Holder man sig alene til Rigsmødernes Historie, synes Dommen vel at maatte blive gunstig. I de Lovændringer og Bestemmelser, som Danehofferne gennemførte i Erik Klippings sidste Aar, er der meget at

prise, lidet at dadle, og da Kongefrænderne, efter at man havde imødekommet deres Krav, rejste sig mod Kronen, da en Gruppe Stormænd dræbte selve Kongen, gik Rigsforsamlingerne skarpt imod dem. Men vi formaar dog ikke at trænge saaledes til Bunds i disse Forhold, at vi kan naa en fuldt sikker Dom, og end mere gælder det, naar Talen bliver om de enkelte Stormænd.

For Gejstlighedens Vedkommende tør det dog siges, at dens bedste Mænd, dens mest energiske Ledere altfor meget følte sig som Kirkens Mænd til, at de ret fortjente at have den afgørende Indflydelse paa Rigets Styrelse. Man kan have megen Sympati med en Skikkelse som Jakob Erlandsøn i hans Kamp for, hvad han ansaa for den højeste Sandhed; sikkert er det dog, at han hensynsløst tilsidesatte sit Fædrelands Interesser under sin Kamp og altid var rede til at forbinde sig med Rigets Fjender, og endnu grellere viser dette sig ved de senere Hierarker, Mænd som Jens Grand og Esger Jul. Vistnok var der hos mange Medlemmer af Gejstligheden varme Følelser for Fædrelandet, og hos dem var endnu Traditionen fra Valdemarernes Storhedstid levende; men det var ikke saadanne, hvis Stemme lød højst.

Af den verdslige Stormandsstand staar Billedet ikke saa klart. En Overlevering af ganske særlig Natur tillader os dog her at trænge ind i Tænkesæt og Følelser. Folkeviserne og de alene giver os et Billede af Datidens Adelstand, som vi maa søge at faa frem og som ogsaa i nogen Maade kan belyse det Spørgsmaal, der her er rejst.

VII.

Adelsliv efter Folkeviserne.

De gamle Viser har levet Aarhundreder igennem paa Folkets Læber, før deres Nedskrivning begyndte kort efter Reformationen for siden at fortsættes. Sungne af det ene Slægtled efter det andet har Viserne modtaget Tilsætninger og er undergaaet Omdigtning, der ofte gør det vanskeligt at udfinde, hvorledes de oprindeligt har lydt. Heller ikke deres Tilblivelsestid kan bestemmes med Sikkerhed; utvivlsomt er det dog, at Visedigtningens Blomstring falder i det 13. og 14. Aarhundrede; muligvis er enkelte Digte endnu ældre; adskillige af dem er i alt Fald yngre, men de har ogsaa et Præg, der skiller dem ud fra Hovedmassen af Viserne.

Digtede og sungne paa Adelens Gaarde rører disse Viser kun flygtigt ved de andre Klasser i Samfundet. Selv Gejstligheden, der

dog i mange Henseender stod Adelen nær, nævnes kun rent i Forbigaaende, og hvis man ene kendte Datiden fra Viserne, maatte man næsten tro, at der hverken fandtes Købstæder eller Handel i Danmark. De Bønder, i hvis Midte Herremanden levede, omtales meget lidt. Man kan endnu i Viserne finde et enkelt Minde om den Tid, da der kun var ringe Forskel paa Bonden og Herremanden; de taler om »goden Bonde«, ja et Omkvæd lyder: »End lever der

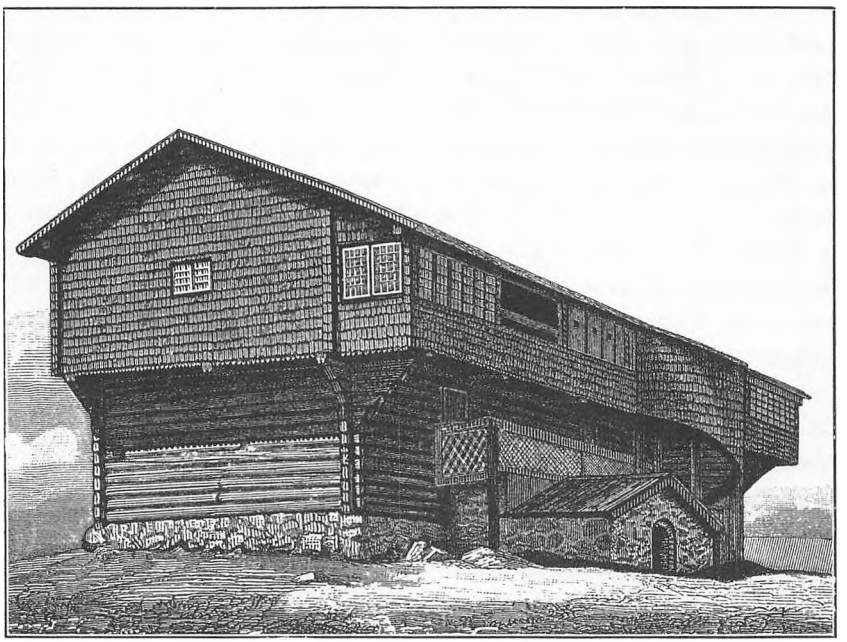

138. En middelalderlig Gaard i Sverige.
(Ornäshuset i Dalarne.)

ædelige Bøndersønner blandt de Hofmænd«. Oftest ser Viserne dog Bønderne som de underordnede og tjenende. Man ser ned paa dem i deres fattige Vadmelsklæder, og en Adelskvinde kan ikke ægte en Bondesøn. Bøndernes Opgave er at skaffe Ridderen hans Underhold; Ridderen har sine »femten Bo«, »Bønder og Bomænd, de bringer ham Skatten hjem«; men Bonden selv træder kun sjældent op.

Vi færdes da i Viserne stadigt mellem ædelige Riddere og høviske Møer eller med andre Ord blandt Datidens Adel. Navnet Herremand, den egentlige retslige Betegnelse for Adelen, findes dog ikke i Viserne, heller ikke Ordet Væbner; i rig Afveksling taler de

om Ædlinge, om Hofmænd, om Riddere og Svende, men det synes, at Digternes Udtryksmaade peger tilbage paa den Tid, da den skarpe Adskillelse mellem Riddere og Væbnere endnu ikke var fremtraadt og enhver »Herremand« kaldtes Ridder og Herre.

Af Adelsmandens Bolig er det vanskeligt at faa et klart Billede, hvor ofte end Viserne berører Herregaarden. Denne bestod, synes det, af flere adskilte Bygninger uden om Borgegaarden, hvori man kunde danse eller lege Bold. Bygningerne har vist oftest været af Træ eller i det mindste af Bindingsværk, og med særlig Ærbødighed omtales derfor *Stenstuen*, som formodentlig var det Stentaarn, der dannede Borgens egentlige Kerne, dens fasteste Del, hvortil man under et Angreb kunde tage sin Tilflugt:

»Der staar et Hus udi min Gaard,
det er opmuret med Stene;
kommer jeg der i Aften ind,
jeg ræddes ikke for 30 raske Hofmænd«.

I Forbindelse hermed staar det ejendommelige, at naar Husfruen eller andre Kvinder paa Borgen skulde føde, førtes de til »Stenstuen«. Ellers nævnes ideligt *Højeloft* som den fornemste Bygning paa Gaarden, hvor Husets Herre havde sin Bolig og modtog sine Gæster, og til den hører atter Højeloftsbroen og Højeloftssvalen, hvorfra man har den frieste Udsigt over Omgivelserne.

De fulgtes dem over den Højeloftsbro
og over den Højeloftstilje
inden den Højenloft.

Man synes at maatte forestille sig, at Indgangen til Højeloft har været anbragt lidt højt oppe, saaledes at man kom til den ad en Trappe, og at denne er endt med en overdækket Svale eller Tilje; gamle Træbygninger i Norge og Sverige viser saadanne Indretninger og giver os vist her som paa andre Punkter nærmest Billedet af Folkevisens Herregaard. *Fruerstuen* og en *Borgestue*, hvori Svendene havde deres Tilhold, kunde snart danne særskilte Huse, snart være anbragte i selve Hovedbygningen.

Visernes Gaard er som Regel ubefæstet, og Fjender finder ikke Modstand før ved selve Døren til Højeloft eller til Stenstuen, som de bryder op med Spyd eller helt løfter af Hængslerne; en omgivende Grav med Vindebro over er en Undtagelse, og naar Ridderne danser paa »grønnen Vold«, menes dermed et Grønsvær, ikke en Borgvold. De tindede Mure og de høje Taarne, hvorfra Kuren vogter paa alt, hvad der nærmer sig, hører hjemme paa

Kongeborgen eller paa Eventyrslottet. Til Adelsgaarden hørte derimod en Abildgaard, og Indgangen til Gaardens Enemærker dannedes af *Borgeleddet,* ved hvilket Gaardens Beboere ofte modtog kommende Gæster.

Var Bygningerne tarvelige, udfoldedes des større Luksus i Klæder og Husudstyrelse. Sengene var opredte med blaa Bolstre og bløde Dyner, med hvide Lin, ja til Riddersengen hørte helst Silke; »jeg lod Eders Seng med Silke brede, som en Ridder plejer i at sove«. Det brede Bord fyldtes ved festlige Lejligheder med Guld- og Sølvkar, og de lange Opregninger af kostbare Drikkehorn, vi finder i Datidens Testamenter, viser, at alle disse Kostbarheder ikke blot er digtersk Fantasi. Stole brugtes ikke meget, des mere Bænke, belagte med Hynder; ved Fester bredtes der baade over Bænk og Bord kostelige Stoffer, Væggene tjældedes, og Gulvet bestrøedes med Blomster. Ellers saas i Stuerne store Kister eller Ørker:

de to var fulde af Sobel og Maar,
de to var fulde af Dyrehorn,
de to var fulde af hviden Sølv,
de to var fulde af røden Guld.

I Dragten var der endnu ikke stor Forskel mellem Mand og Kvinde. Inderst bares en Skjorte af hvidt Lin, udsyet med Silke og Guld, om den da ikke var helt af Silke; derover en Kjortel, vid og folderig, hos Mændene noget kortere afskaaret, saaledes at Hoserne kunde ses. Udendørs dækkedes man helt af den vide Kappe eller Kaabe. Baade Kjortel og Kappe var af kostbare Stoffer, af Bliant, Sindal eller Peld, oftest dog af Skarlagen; dyrebart Skind anvendtes ideligt, og at »slide Sobel og Maar« er et ofte genkommende Udtryk. Dertil kom for Ridderen hans Sværd og hans Glavind eller Spær; Legemet værnedes af Brynjen, Hovedet af Hjælmen, mens Skjoldet tillige var Adelsmærket; Ædlingen henrettes »over sit forgyldte Skjold«. Adelskvinderne bar rige Smykker af Guld og Sølv; særegen for Jomfruens Festdragt var den gyldne Krone, medens Husfruen bar et beskednere Hovedtøj, der betegnes som *Stryge.*

Paa Gaarden havde Folkevisens Ridder og hans Familie deres Hjem. Kvinderne færdedes især indendørs, og her var nok for dem at gøre. At brygge og bage kunde man vel overlade Tjenestetyendet, men i anden Haandgerning tog ogsaa Adelsdamerne Del; selv om en Kongedatter hedder det: »Hun kan alt med Hænder gøre, det Fruer ære maa, klippe, sy og skære Peld«, og alle Klæder blev som Regel forfærdigede hjemme paa Gaarden. Jomfruerne

139—41. Stole og Bænke.
Efter middelalderlige Kalkmalerier.

vævede og spandt, tilskar Klæderne og udsyede dem med kostelig Guldtraad, og de var ikke mindre optagne af deres eget Toilette, fremfor alt af Haaret, der skulde kæmmes og børstes og flettes med Silke. Mændene færdedes mere ude; om deres Del i Landbruget taler Viserne vel saa godt som ikke, des oftere viser de os Adelsmanden paa Jagt i grønnen Lund, naar han drager ud »med Hund og Høg paa Hænde«, og selv paa Gaarden drev Mændene gerne Friluftslege, »kastede med Stok og Stene« eller »legede Bold«. Inde i Stuen kunde Tiden nok falde dem lang, om end Bægerne altid var rede, og man drak den brune Mjød og den klare Vin. Saa rørtes Harpen eller man greb til Tavlebord, hvad enten man saa spillede med Tærninger eller med Skakbrikker, »legede med Rakker og Finde«, som det kaldtes[1].

142. Spindende Kvinde ved en Barneseng. Efter et Kalkmaleri.

Baade ved Sangen og Spillet mødtes Mand og Kvinde, allermest dog ved Dansen, der var Tidens største Glæde. Ukendt i den nordiske Oldtid var Dansen trængt frem til Norden i Valdemarernes Tid sammen med saa mangen anden Paavirkning fra Udlandet. Man stillede sig op i en lang Række, oftest Mand og Kvinde skiftevis, rakte hinanden Haanden og »traadte« saa Dansen under Ledelse af en Fordanser. Helst dansede man i det fri, ude ved Borgeleddet eller nede ved Aaen, og her samledes da de unge i de lyse Aftener, gik paa »Vagt« eller »Vægt« i de Vaagenætter (*vigiliæ*), der gik forud for Sommerens Helgendage:

Det var om en Midsommernat,
Riddere og Svende skulde gaa paa Vægt.

I Lunden ganger den Ridderdans,
de danser med Blus og Rosenkrans.

For danser Hr. Iver under Sobel og Maar,
den fejreste Ridder i Kongens Gaard.

[1] »Finde« betyder Ungersvend og betegner i Skakspillet, hvad vi kalder Bønder; »Rakker« betyder Hunde, men Ordet er maaske her en Misforstaaelse af »Rokker«, Taarnene i Skak.

KALKMALERIER I ØRSLEV KIRKE VED SKELSKØR.

Efter J. Kornerups Tegninger i Nationalmuseets Arkiv.

En saadan Rækkedans ser vi paa et Kalkmaleri i Ørslev Kirke, jævnsides andre Visescener, Jomfruen, der drikker Ridderen til eller som pyntes af sine Tærner, medens en anden rører Harpen. Det kunde dog være misligt nok for de unge Kvinder at gaa til

143. Jagtbillede (de hellige tre Konger).
Kalkmaleri i Skiby Kirke.

disse natlige Glæder, at »danse om Natten med drukken Svend«, og ofte traadte Kvinderne Dansen alene:

»I stander op alle mine Møer,
I danser med mig en Stund;
saa kvæder i mig en Vise
alt om Hr. Lave hans Sønner af Lund!«

Saaledes knytter Sangen sig til Dansen. Fordanseren kvæder Visen; de andre synger i det mindste Omkvædet med:

»Hvem er den Ridder, der Dansen for træder,
hvem er den, der over de andre kvæder?«

eller

Stolt Lyborig ganger i Dansen og kvad . . . .

Stolt Lyborigs Møer paa Gulvet sprang,
og al den Aften hun for dennem sang.

Det er dette, der har givet Viserne deres Præg; de jævne Ord, den roligt fremadskridende Fortælling, det ensformigt vuggende, alt forstaas først, naar man forestiller sig Viserne sungne til Dansen. Men ogsaa deres Indhold faar sit Mærke heraf. Sungne af Riddere og Jomfruer handler Viserne først og sidst om Elskov, og kun faa er de Viser, hvor ikke Kærligheden spiller en Rolle, ofte som selve Grundmotivet.

144. Skakbrik af Elfenben.
Nationalmuseet.

Naar Ungersvenden havde fattet Attraa til en Kvinde, red han ud for at »gilje« hende, d. v. s. bejle til hende. Her forlangte de gode Sæder, at han skulde henvende sig ikke til Jomfruen selv, men til hendes Forældre og Værger, og en høvisk Jomfru afviser den Bejler, der kommer paa anden Vis:

»Hvi vilde I mig saa skænde?
Hvi red I ej til min Faders Gaard
med Hund og Høg paa Hænde?«

Forældrene raadslog i saa Fald ikke blot indbyrdes; ogsaa Frænderne maatte adspørges, medens det var mindre givet, at Jomfruen selv skulde have en Stemme med i Raadet. Ofte afgjordes Sagen paa Landstinget, og naar Jomfruen spurgte sin hjemvendende Fader, hvad der var for Tidende paa Tinget, kunde hun faa det Svar:

»Og det var Tidende allermest:
hin rige Hr. Oluf haver dig fæst«.

Nu først fik Ridderen Lejlighed til at forebringe sin Sag for selve den Jomfru, som han attraade:

»Hør I Hr. Sallemand en Hovding fin,
maa jeg lege Skaktavl med Datter din?«

»I maa lege med Datter min,
hvad heller jeg er ude eller inde!«

Unge Hr. Thor og Jomfru Thure,
de legte Skaktavl over Borde.

Des længer de legte, des bedre det gik,
god Vilje de til sammen fik.

»Hør I Jomfru Thure, en Liljevaand,
vil I give mig Eders Tro med hviden Haand?«

Nu var Jomfruen Ridderens Fæstemø; Fæstensøllet blev drukket, og han skænkede hende sin Fæstensgave, oftest gyldne Smykker. Snart efter fulgte Brylluppet; »Maanedsdagen derefter lod han sit Bryllup bo«, men det krævede nogen Forberedelse, fordi det fejredes som et stort Gilde:

»Hør, Hr. Peder, kær Fæstemand min,
naar skal vi brygge og blande Vin?

Naar skal vi brygge, og naar skal vi bage,
og naar skal vi vores Bryllup mage?«

Indbydelser udgik til Frænder og Venner, og naar den bestemte Dag kom, var Gaarden fuld af Karme, mens Fruerne havde travlt med at smykke Bruden, der nu for sidste Gang skulde bære Jomfruens Pryd, Guldkrone over udslagne Haar.

Saa klædte de Bruden i Silke,
saa førte de hende til Kirke.

Præsten stod under Guldskrud,
han vied Hr. Samsing til sin Brud.

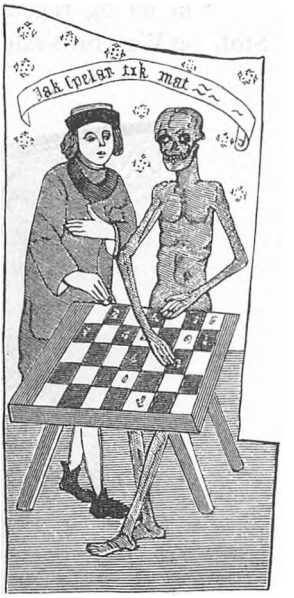

145. Brætspil. (Døden spiller om Menneskets Liv.) Efter svensk Kalkmaleri.

Den kirkelige Vielse, der for øvrigt næppe var fast Regel, foregik oftest foran Kirkedøren, og herfra førtes Bruden i pragtfuldt Optog til Gildehuset, hvor Brylluppet skulde »drikkes«. I det rigtsmykkede Hus sattes Bruden paa Brudebænken, »Riddere og Jomfruer bar for hende Skænk«; der holdtes Gilde og Dans, indtil Mørket faldt paa. Saa løftedes Bruden af Brudebænken, og ledsaget af Riddere og Jomfruer med Brudeblus førtes hun fra Gildesalen til Brudehuset, hvor hun sattes paa Brudesengen og afklædtes af Fruerne. Brudgommen lod nu ikke vente længe paa sig, og de unge lodes ene:

Det var stolten Adeluds,
hun drog Sparlagene sammen . . . .

Hun lukte den Dør saa brat;
Torkild og hans unge Brud
sagde hun tusinde god Nat.

Den næste Morgen krævede Bruden sin Morgengave, og endnu fortsattes Bryllupsgildet flere Dage igennem:

Drukke de deres Bryllup
vel i Dage fem;
den sjette Dag ad Kvælde
fulgte de Bruden hjem.

Saa let og regelmæssig en Gang gav dog ikke Digtningen meget Stof, og Viserne sysler mere med de Ægteskaber, der kun kommer

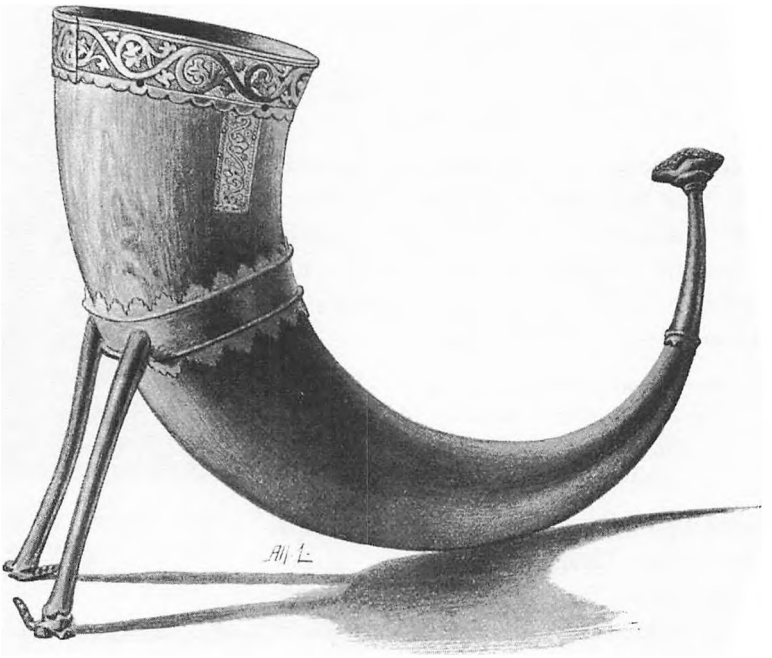

146. Drikkehorn.
Nationalmuseet.

i Stand, efter at store Hindringer er overvundne; med rig Fantasi taarner Digteren alle Vanskeligheder op for siden at fryde sig over, hvorledes de besejres. Maaske er Brudens Forældre eller Værger

uvillige til at gifte hende bort; der er Uvenskab mellem Slægterne, eller Brødrene ser heller, at deres Søster gaar i Kloster, end at hun skaffer dem en Svoger, med hvem de skal skifte deres fædrene Arv og Gods. Maaske kommer Vanskelighederne fra de unge selv; Jomfruen er knibsk, eller omvendt har Elskeren ikke ærlige Hensigter og skal tvinges til fra Forfører at blive hæderlig Frier. En alvorlig Fare var ogsaa de løse Forbindelser, hvori Manden ofte stod før Ægteskabet; Slegfredforhold synes at have været almindelige, saa hyppigt som de berøres i Viserne, og det ses, at Herremandens Frille ofte selv har været af god Stand. Naar hendes Elsker da vil skille sig af med hende ved at gifte hende bort til en Svend, svarer hun stolt:

147. Seng.
Efter Maleri paa Allerskab i Södermanland[1].

»Jeg haver sledet rød Skarlagen,
siden jeg lærte at gaa.
Det kom aldrig i min Hu,
at jeg skulde Bondesøn faa«,

eller hun kan minde om:

»I tog mig ikke fra Okse,
I tog mig ikke fra Ko;
I tog mig af et Jomfrukloster
og loved mig Ære og Tro«.

Saa kommer da Straffen som forskyldt, om hun hævner sig paa den, der vil svigte hende, og paa selve Bryllupsdagen »drager Kniv af Ærme rød« eller med Gift ombringer den utro, mens Fæstemøen staar sørgende tilbage.

I disse Digte træder Kvinder frem af alle Aldre og af den forskelligste Karakter. Snart blide og sørgmodige, snart overgivne og spodske, denne blød og elskovsfuld, trofast udholdende i sin

[1] En Engel bringer den hellige Marie Magdalenes Forældre en Aabenbaring.

Kærlighed, hin haard som Staal, ond, hensynsløs og blodtørstig, altid er det dog sunde og kraftige Skikkelser; der er intet af den udenlandske Ridderdigtnings blege, forskruede Kvindeideal, og det Galanteri, der samtidigt var Mode hele Europa over, spores kun meget lidt. Disse Kvinder træder kraftigt i den Jord, hvori de hører hjemme, og den unge Jomfru, hvem Kongen vil give en forfinet Hofædling til Mand, kan love at lære ham »god Bondesæd«:

»Du sidde i Karm og age med mig
saa god en Bondesæd lærer jeg dig.

Tag Plov i Haand, lad pløje vel dybt;
tag Korn i Haand, saa maadelig tykt!

Og lad saa Harven efter gaa,
Saa maa I vel Jomfruens fædrene naa«.

Noget mindre fyldigt end Kvinden tegner Manden sig i Viserne. I det virkelige Liv har Adelsmanden været mindre optaget af sit Forhold til Kvinden, og kun sjældnere og i forbigaaende kommer Viserne ind paa de Sider af Livet, hvori han havde sin Hovedvirksomhed. De berører, men dvæler ikke videre ved hans Tjeneste som Hofmand i Kongens Gaard eller hvorledes han paa Kongens Bud drager ud i Ledingen; endnu mindre viser de os ham i hans Virksomhed paa Tinge. Men en enkelt Gang kan en ung Kvinde dog tegne Idealet af en Mand ogsaa fra saadanne Sider; naar Hr. Peder ikke vil have den Kvinde, der er for dristig i Ord, veed liden Kirsten at nævne hans Mangler:

»Du sidder dig paa din høje Hest,
du rider saa længe i By.

Du stander dig paa Tinge,
du kan ikke tale din Ord.

Du sidder dig blandt Fyrster og Herrer,
dine Ord kan du ikke tænke«.

Det er ganske vist ikke denne modne Klogskab, der særtegner Visernes Mænd; de er tværtimod beherskede af vilde Lidenskaber. De viser sig saaledes i deres Forhold til Kvinden, naar hun staar dem imod. De skaaner hende ikke i deres indbyrdes Samtale, men roser sig af, at de med Lethed skal faa enhver Mø til at hengive sig til dem, og opnaar de ikke deres Ønske, viger de ikke tilbage fra Vold. Ve den Kvinde, hvis Forældre er borte; let kommer da Ridderen og bryder ved Nattetid ind i hendes Bur. Døren sprænges, og Ridderen

bortfører Møen bag paa sin Hest; maaske søger han blot ud i Rosenlunden og faar her sin Vilje med hende.

Endnu haardere viser Mændene sig over for andre af deres eget Køn. Vel veed Viserne at fortælle om trofast Stalbroderskab, meget mere dog om Kiv og Strid. Ofte er Stridens Aarsag ubetydelig; hurtigt griber man Sværdet:

De ypped dennem en Trætte
om begge deres gode Heste,
hvilken der højbyrdigst var,
eller havde raskest Heste.

Og intet Stalbroderskab staar imod, naar begge elsker den samme Mø:

Hr. Nelaus og Hr. Tidemand
de vare Stalbrødre begge,
og den lever ikke i Verden til,
der dennem kan begge adskille.

Og den lever ikke i Verden til,
der dennem kan begge adskille,
foruden en Jomfru i Kongens Gaard,
som dennem lyster begge at gilje.

Blodig Hævn er uundgaaelig, naar det gælder at afvadske en stor Forhaanelse, en Faders Død, en Søsters Forførelse. Vel kan Drabsmanden sone sin Daad ved Bod, ved ydmygende Knæfald paa Tinge og ved at give meget Gods og Fæ; men sjældent er han selv tilbøjelig til at gribe denne Udvej, og heller ikke er man ivrig for at modtage en saadan Sone; Blod skal helst hævnes med Blod. Saa fører det ene Drab til det andet, en hel Slægtfejde udvikler sig, og Hustruen undlader ikke at ægge sin Mand:

»Slog han ihjel din Morbroder
og bød dig aldrig Bod,
jeg beder dig for den øverste Gud
tag ej af hannem gode Ord.

Du spare ikke hans Okse,
du spare ikke hans Ko,
du spare ej heller hans hvide Hals,
om du kan hannem faa!«

Vel kan et Drab let medføre Fredløshed, men naar Drabsmanden tykkes, at »Skoven den er hannem bedst«, følges han derud af Visedigterens Sympati, og selv naar Hr. Thorkel har dræbt sin Modstander paa Klosterets hellige Grund, jubler han over sin raske Daad:

Hr. Thorkel blæser i sit forgyldte Horn:
»Nu haver jeg vejet den skaanske Bjørn!«

Kristendommen har ikke sat dybe Spor i denne Slægt. Kirkens Skikke indrammer vel hele Livet; over for Barnet er det den første Pligt at »lade det komme til Kristendom«, d. v. s. at faa det døbt, og ikke mindre tvingende er det at »hente Præst« til den døende og efter Døden skaffe ham en Grav i viet Jord; om Søndagen samles alle i Kirken, og ved enhver Lejlighed paakaldes Gud eller de hellige. Men naar man hører Hustruen ved »den øverste Gud« mane Manden til Blodhævn, ser man, hvor overfladisk dette Kirkens Herredømme er, og aldrig mærkes nogen Følelse for, hvor fjernt denne grænseløse Æresfølelse, disse vilde Hævnplaner er fra Kristendommens Lære. Mindst er der Tale om nogen Art af Askese; man glæder sig alt for meget over dette Liv til at længes efter det hinsidige. Klosteret er et Hjem for de unge Jomfruer, hvori de opdrages, og det er det sidste Tilflugtssted for den Mø, der ikke finder sig en Ægtemand; men det er ikke virkeligt religiøse Motiver, der leder Jomfruen ind over Klosterets Tærskel, og hun er gladest ved atter at slippe ud over den, skulde det end ske ved et Klosterran. Da Hr. Morten med Magt har hentet sin Brud ud fra Klosteret,

alle da stode de Klosterjomfruer
og læste i deres Bog;
de tænkte, det var Guds Engel,
som Jomfru Adeluds tog.

Alle da stode de Klosterjomfruer
og tænkte hver ved sig:
Gud give, der kom slig Engel,
der ogsaa vilde tage mig.

Helt anderledes stærkt er denne Slægt grebet af folkelig Overtro. I Bjergene sidder Dværge og Trolde, i Havet gemmer sig lede Havmænd og vidunderlige Havfruer, i Skoven danser Elvepigerne. Ogsaa Mennesker kan faa overnaturlige Evner, Magt til at fortrylle og forgøre; mest frygter man de onde Stifmødre, men overhovedet enhver, der forstaar at skrive de »ramme« (stærke) Runer. Ulykkelig den, der kommer i Kast med disse Væsener; sjældent slipper han godt derfra. Og hvis man undslipper Trolddommen, er det ikke Kristentroen, der hjælper. Naar Hr. Luno sejler ud med sit Skib, forslaar det ikke, at han har paaskrevet det baade Jomfru Maries og Jesu Navn; en Havfrue bringer det dog i største Nød, og kun de Runer, Hr. Luno skriver, frir ham til sidst; ved dem faar

han bundet Havjomfruen til en Sten og reddet sit Skib fra at synke. Saaledes overalt. Overtroen modstaas bedst ved overtroiske Midler; en Fortryllelse kan brydes, naar den forgjorte bliver »mindet« (kysset) af et Menneske; ved Harpens Spil eller Runernes Magt kan Trolddommen afværges, undertiden ogsaa ved menneskelig Troskab eller Standhaftighed. Men til at søge Hjælp hos Gud eller Helgenerne griber man ikke; hvor saadanne Træk findes i Viserne,

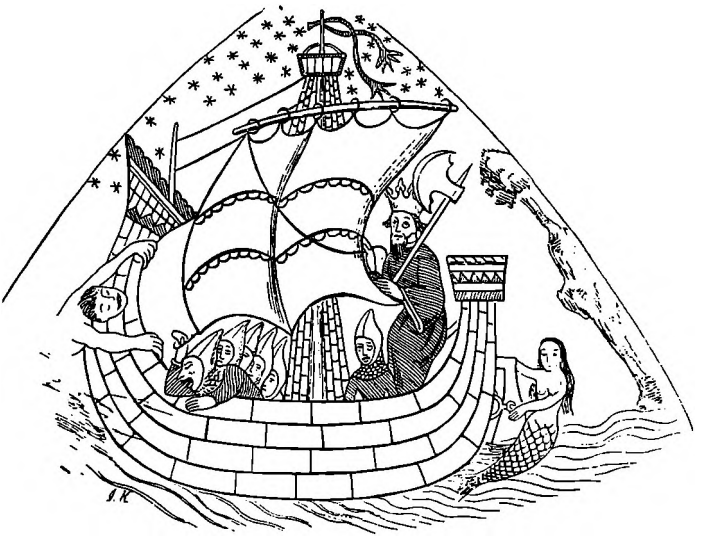

148. En Havmand og en Havfrue søger at standse den hellige Kong Olufs Skib. Kalkmaleri i Vallensbæk Kirke.

er det Tilføjelser fra den sidste Del af Middelalderen, da Tænkesættet var blevet mere gennemsyret af Kristendommen.

De store Idealer, der i Valdemarstiden maa have fyldt de danske Stormænd og satte sine Mærker i saa minderige Tildragelser og Kampe, har i Folkevisen kun efterladt de svageste Spor. Om Korstogsbegejstring er der slet ikke Tale; det højeste, man naar til, er en Pilegrimsrejse til Rom eller en Jørselfærd, som kan være eventyrlig nok, men udføres som Pligt uden dybere Følelse og for Ridderen omtrent spiller samme Rolle som Kirkegangen for Jomfruerne. Fædrelandskærlighed kender Viserne ikke; end ikke Ordet Fædreland findes, heller ikke Følelsen, i det mindste ikke i de Viser, der virkeligt tilhører den ældre Tid. Forgæves leder man efter Minder om de store Kampe ved Danmarks sydlige Grænse,

forgæves efter de Følelser, der dog spores hos Datidens Kirkemænd. Selv i Visen om Niels Ebbesøn træder det knap frem, at den kullede Greve, som han halshugger over Sengestok, er en Tysker, en fremmed Tyran; det er Fyrsten, der vil tvinge Adelsmændene til at tjene ham mod deres Vilje, og som undsiger Niels Ebbesøn, da han ikke vil bøje sig for dette Krav.

Af Samfundsidealer, af sociale Følelser, der knytter større Kredse af Menneskene sammen, kender Viserne da kun den ene: Mandens Troskab mod den selvvalgte Herre, Svendens mod Herren, Hofmandens mod Kongen.

Kongen er i Viserne ofte en noget bleg Idealfigur, der lever i Pragt og Herlighed paa sin Gaard, hvor Ridderne drikker over breden Bord, medens hans Dronning omgives af fornemme Jomfruer med silkeflettet Haar; han træder op og overhugger Knuder, som Digteren ikke paa anden Maade kan løse. Ofte er han »Kongen« uden Tilknytning til det bestemte Land, ofte dog ogsaa »Dankongen«, »den Herre, al Danmark aa« (ejer), og hjemligt klinger det, naar Kongen ses som Beskytter af Kvindefreden i Landet. For Kvinden staar Kongen som den naturlige Forsvarer:

»I er en Konning alt saa rig,
I skulle forsvare mig og mine Lige«.

Og Kongen er ogsaa rede til at straffe Voldsmanden og skaffe den skadelidte Jomfru Trøst ved at give hende en ædelig Ridder fra sin Gaard. Nok saa ofte viser Kongen sig dog lidet fyldt af sine Kongepligter; han er selv en farlig Fjende for Jomfruers og Adelsfruers Dyd, vilkaarlig i sine Domme, hidsig, opbrusende og blodgerrig som Folkevisens Mænd i det hele.

Hvor Viserne kommer Virkeligheden ret ind paa Livet, træder det dog klart frem, at de mindre opfatter Kongen som Landets Hersker end som sine Ridderes Herre. I hans Gaard tjener de bedste Ædlinge; rundt om fra Landet sendes de unge hertil for at blive »Hofmænd og raske Riddere«, men disse staar i ganske samme Forhold til deres kongelige Herre som de almindelige Svende til Ridderen. De tjener ham »for Guld og Ære«, faar »Øl og Mad« i Kongens Gaard. Svendene skylder deres Herre ubrødelig Troskab; de skal, om det kræves, gaa i Døden for ham. Det samme gælder Hofmanden over for Kongen, som Riber Ulv udtrykker det:

»Min Tro vil jeg ej bryde for Guld;
den, jeg har svoret, den vorder jeg huld.

Jeg har min Herre svoret en Ed;
skal jeg end dø, det bliver derved«.

For Kongen ofrer da Hofmanden sit Blod, og Ridder Sti, der skal føre Kongens Banner i Leding, nægter at slippe det, selv da Kongen raader ham dertil:

»Jeg vilde ikke, at min Fæstemø skulde spørge til By,
at jeg skulde fra Kongens Banner fly.

Jeg vilde ikke, at min Fæstemø skulde spørge til Land,
jeg skulde kaste Kongens Banner af Haand«.

Men Svendene tjener kun saa længe, til de opsiger deres Tjeneste og søger sig en anden Herre; Herren er pligtig til at lade dem rejse, ja fører han sine Svende ind i særlig farlige Forhold, bør han forud spørge dem, om de ikke vil have Orlov, selv om Visen saa priser den Svend, der i Farens Stund vælger at blive hos Herren eller den snilde »Svend Trøst«, der, skønt han tager Orlov, dog »inden Aften tjente sin Herre allerbedst«. Den samme Ret gøres ogsaa gældende over for Kongen og Fyrsten; det er Kampen for denne Ret, som gør Visens Niels Ebbesøn til Grev Gerts Modstander. Naar Greven vil paastaa, at »ingen Svend fra sin Herre maa ride, den Stund han lyster ham at føre«, svarer Niels ham i vægtige Ord:

»Det er saa Sæd i Danmark,
haver været fra gamle Dage:
naar en Svend ikke længer tjene vil,
da maa han Orlov tage.

Der er ingen sammen viet
uden Munken og hans Kappe;
Hofmand rider og Hofmand kommer,
hvor han kan tjene til Takke«.

Troskab, ubrødelig, men kun saa længe Eden gælder, Troskab, men kun mod den selvvalgte Herre, dette Ideal, der ligger bag ved hele Feudaltiden, er ogsaa det, som Visedigterne hylder i Danmark, medens de ganske savner Forstaaelse af, at Baandet mellem Konge og Riddere, mellem Landets Fyrste og dets vaabendygtige Krigerstand, dog burde være af en ganske særlig Karakter.

Visen har da sin Sympati med den Ridder, der »ikke ræddes Kongen af Danmark selv«, og spørger ikke nøje efter hans Motiver dertil. Hr. Jenus har begaaet Drab i Kongens Gaard, men med Sværdet i Haand tvinger han Kongen til at tilgive ham hans Brøde:

Den Tid han red til Tinge,
var han en fredløs Mand.
Førend han red derfra igen,
gav Kongen hannem sin Søster med Haand.

Og Viserne veed god Besked om, hvad der giver Ridderen Mod til at sætte sig op imod Kongen. Ligesom denne har han selv sine trofaste Hofmænd, og snart veed Ridderen ogsaa at bygge sig et Hjem, der bedre end den ellers ubefæstede Gaard kan værne ham mod ethvert Angreb:

149. Middelalderlig Borg (eller Bymur)[1].
Efter Staden Burgs Segl i Rigsarkivet.

Riber Ulv lader en Borrig gøre;
han sætter den midt i et stort Uføre.

Riber Ulv lader et Slot opbygge
mellem Varby Kær og Ribe at ligge.

Han lader den bygge baade høj og fast,
han agter hverken Bue eller Blidekast.

Han lader den gøre saa høj og stærk
med dybe Grave og høje Plankeværk.

Selv om Modstanden mod Kongen drives til det yderste og fører til selve Kongens Død, har dette da Digterens Medfølelse, naar Kongen er brødefuld og Drabet foregaar efter lovlig Undsigelse. Det er fra dette Synspunkt, at Marsk Stig forherliges i de Viser, der digtedes, da man kom Tildragelserne fjernere. I Samtiden kunde ingen være i Tvivl om, at Erik Klipping var blevet dræbt ved et Snigmord, og den Digter, der først besang Mordet i Finderup Lade, aander da Harme mod disse Mænd, der »deres rette Herre vilde svige«; en anden Visedigter saa med Sympati paa Marsken, men kun som den, der uretfærdigt skyldtes for et Mord, hvori han ikke havde Del. Siden blev det anderledes. Man nægtede ikke mere, at Marsken havde dræbt

[1] Sigillum CIVIVM DE C[ASTRO] IN IMBRIA (Borgernes Segl af Borg paa Femern). Karakteristiske Borgbilleder findes ovfr. S. 75 og S. 209.

sin Konge, men man forsvarede hans Ret dertil, og det faldt Visedigterne let at finde hans Motiver. Mens Marsken var ude i Leding, var Kong Erik kommet til hans Gaard og havde faaet sin Vilje med hans Hustru; den hjemvendende Marsk modtoges af en mishandlet og voldtaget Kvinde, og han havde da kun eet at gøre, aftvætte denne Haan i Kongens Blod. Men han handlede paa ærlig Riddervis. Paa selve Landstinget traadte han frem, førte sin Klage mod Kongen og opsagde ham sin Ed:

»Jeg beder Eder, alle I ærlige Mænd,
som her forsamlet ere:
I mærke mine Ord, som jeg siger frem;
jeg haver vel haardt at klage.

Jeg var mig i Leding,
for Riget at vove mit Liv;
hjemme sad I, Danerkonge,
voldtog min væne Viv.

Hør I, Danerkonge,
I mærke fuldt vel mine Ord:
Jeg bliver Eder aldrig tro eller huld,
mens jeg leve maa‹.
Men Fruen sidder i Sjælland, saa mangt der hun sørger.

Saa fjernt alt dette end var fra det virkeligt skete, fandt det dog almindelig Tiltro; det stemte godt med den Kreds af Forestillinger, hvori Folkedigterne bevægede sig, og atter og atter vendte Digterne tilbage til den stolte Marsk og hans fredløse Fæller[1]. Helt lykkedes det vel ikke at omforme det givne Stof til ret at passe til det nye Synspunkt. Man kunde ikke komme uden om det natlige Mord; en enkelt Digter prøvede vel at lade Marsken straks efter Undsigelsen dræbe Kongen paa selve hans Slot:

Marsti skød af sine Handsker smaa,
hans Hænder var meget hvide;
selv vog han Konning Erik,
paa Svendene turde han ikke lide.

Men dette stred for meget mod det i andre Viser sungne til, at det kunde vinde Indpas, og det faldt vanskeligt at forsone det lønlige

[1] Ganske uhistorisk er Visen om Marsk Stigs Døtre. Da »Marsti‹ først var blevet en af Visedigterne saa yndet Figur, fandt en Sanger paa at give en gammel, fra Udlandet indvandret Eventyrvise om Kongen af Kollens (d. e. Kölns) to Døtre, der vanker om til Kongerne Malfred, Sigfred og David, ny Interesse ved at gøre Døtrene til »Marstis‹; en anden gjorde disse Døtre til de Fanger, som Dronning Ingeborg bad sin Ægtemand give fri (sml. S. 148), en tredje lod »Marstis Datter‹ fristes af en Havmand til at forlade sin trolovede Brudgom. Der er da ingen Grund til at tro, at disse Døtre har noget med Virkeligheden at gøre; historisk kendes kun een Datter af Marsk Stig, og hun døde som lille Pige.

Drab med den aabne Undsigelse, saa lidt som man kunde faa Fredløsdommens Uretfærdighed gjort ret indlysende, naar Marsken før og efter Drabet aabent vedkendte sig sin Gerning.

Til sidst lykkedes det dog en genial Digter at sammensmelte alle tidligere Digte til en stor, næsten episk Fremstilling af Marsk Stigs Historie. Yderst snildt begyndte han med Marskens Drøm; denne, der i den samtidige Vise (S. 135—36) henlægges til Tiden efter Drabet og spaar, hvad Uret der skal vederfares Marsken paa Danehoffet, sættes nu forud for alt andet, og den Ulykke, der bebudes derigennem, ser Marsken opfyldt, da Kongen byder ham at drage i Leding. Her venter han at finde sin Død, og Drømmens sande Mening fatter han først, da han vender hjem, selv velbeholden, men finder sin Hustru voldtaget af den troløse Konge. Saa følger Marskens Undsigelse af Kong Erik; ved Drabet træder han derimod tilbage. Det er Fru Ingeborg og Rane, der lægger de onde Raad op mod Kongen, og som Sidestykke til Marskens Drøm har Kongen ude i Skovens Vildnis et Møde med en skøn Jomfru, der spaar ham hans nære Ende. Selve Drabet skildres med Træk, hentede fra den samtidige, kongeligtsindede Vise; men efter det rider Marsken personligt til Dronningen og forkynder hende, at det er ham, der har gjort hende til Enke. Saa falder Fredløshedsdommen, men Marsken bøjer sig ikke; han lader opbygge Hjælm »med Mur og Tinder«,

> Kongen drog derfor med al sin Magt;
> hannem kunde slet ingen udvinde.

Saaledes formes denne Skikkelse, Folkevisens stolteste Ridder, og den tegner sig paa den mørke Baggrund af Kongens Troløshed, der bringer saa megen Ulykke, over Marsken, over ham selv, men ogsaa over Land og Folk.

—

Det Billede af den danske Adel, som vi har søgt at læse ud af Folkeviserne, er baade ufuldstændigt og ensidigt; Visernes ejendommelige Karakter fører det med sig, at de lader mangt og meget ligge, mens de stærkt fremdrager andet. Ikke mindst gælder dette Adelens Stilling til Samfundet, til Konge og Fædreland. Saa lidt som Viserne giver os et Billede af Ædlingens Færd paa Tinge eller i Kongens Raad, saa lidt tør man ogsaa lide paa, at deres Tavshed om Fædrelandet, deres snævre Forestilling om Ædlingenes Pligter

i Virkeligheden har været den ene raadende. Alene en Adelsmand som Jon Litle, der fra Erik Klippings Barndom og langt ind i Erik Mændveds Tid staar saa ubrødeligt tro ved Kongernes Side og ved sin Død faar det sande Eftermæle, at han var »den frommeste og navnkundigste Ridder i Danmark«, viser det modsatte. Men ganske vist kan vi ikke nævne mange af hans Art, des flere som i Karakter og Tanker svarer til det Billede, Viserne tegner. En kraftig Slægt, energisk og lidenskabelig, nidkær over sine Rettigheder og sin Ære, en Stand, vel egnet til at sætte Skranker for kongelig Vilkaarlighed, mindre til selv at tage Kongens Plads som Midtpunktet for Land og Rige, det er Hovedindtrykket af Visernes Ædlinge, og at det er rigtigt, det skimtes allerede gennem de Tiders Historie, vi tidligere har set; i en sørgelig Grad stadfæstes det af de Aartier, som vi nu vender os til.

VII.

Kristoffer II (1320–1326).

Efter at Erik Mændved var død uden Livsarvinger, var Broderen Kristoffer utvivlsomt den, der stod Kronen nærmest; men hans Troløshed og Upaalidelighed kunde nok gøre det betænkeligt at vælge ham. Endnu i de sidste Aar havde han jo staaet sit Fædrenerige imod, og som landflygtig opholdt han sig i Udlandet hos sin pommerske Svoger; paa sit Dødsleje skal Erik have advaret mod at vælge ham. Der var heller ikke saa lidt Stemning for i Stedet at tage til Konge den anden Ætling af det danske Kongehus, Hertug Erik af Jylland; især var Jyderne tilbøjelige til at gribe denne Udvej, hvorved en farlig Nabo vilde blive forvandlet til deres Herre og Beskytter. I denne Kappestrid vandt Kristoffer dog let Sejr; han skyndte sig tilbage, og da han sidst paa Aaret 1319 kom til Sjælland, vandt han her allerede flere af Landets Stormænd for sig, deriblandt den mægtigste af alle, Marsken Ludvig Albrechtsøn (Eberstein). Erik derimod holdtes tilbage af Hensynet til sine Naboer imod Syd; thi de holstenske Grever var paa Forhaand imod en Ordning, hvorved Sønderjylland atter vilde knyttes fast til Kronen, og særlig skal Johan den milde have hindret, at Hertugen fik nogen Støtte af sine Venner i Nordtyskland.

Da Rigets Stormænd i Januar 1320 var samlede til Kongevalg i Viborg, var der ingen Strid om Valget, men man benyttede kun Øjeblikket til at aftvinge Kristoffer vidtgaaende Indrømmelser, og

for første Gang maatte en dansk Konge før sit Valg udstede et af de omfattende Kongeløfter, som kaldtes en Haandfæstning. I systematisk Orden sammenstilledes alle de Friheder, som Riget kunde gøre Krav paa, alle de Indskrænkninger i Kongens Myndighed, som man kunde ønske, og hvad Stormændene saaledes havde vedtaget, maatte Kristoffer, som her kalder sig de Danskes Hertug, love at overholde ubrødeligt, om han efter Guds Vilje og med Folkets Samtykke blev taget til Rigets Styrer.

I denne mærkelige Akt sørgede man først for Kirkens Friheder. Dens Privilegier blev stadfæstede; det fastsloges, at Klerke kun maatte stævnes for gejstlige Domstole, og at ingen Biskop maatte fængsles eller berøves sit Gods uden paa Pavens Befaling; ulovligt Gæsteri ligesom Kongens Benyttelse af Kirkens Tiender blev forbudt. Derefter udvikledes Frihederne for Herremandsstanden, der sammenfattes under Dobbeltnavnet: Riddere og Væbnere; deres Ret til de mindre Bøder af deres undergivne blev stadfæstet, og det fastsloges, at de ikke var pligtige til at tjene uden Riget; blev de fangne, skulde det være Kongens Pligt at udløse dem. Andre Bestemmelser søgte at sikre Bønder og Købstædmænd mod ulovlige Byrder, og paa mange Maader lagdes der Baand paa Kongens Handlefrihed: hvert Aar skulde Parlamentet træde sammen i Nyborg, og hverken maatte Kongen begynde Krig eller udstede Handelsforbud uden med Samtykke af Rigets Prælater og bedste Mænd. Paa Kongens Ting maatte ingen dømmes uden efter de Love, der gjaldt i hans Land; ingen maatte stævnes for Kongen, før hans Sag var blevet paadømt paa Herredstinget og Landstinget og han der havde nægtet at staa til Rette, men fra Kongens Ting kunde der atter appelleres til Parlamentet. Saaledes fremtræder da Rigsforsamlingen helt igennem som den højeste Autoritet i Riget, den, paa hvilken Kongen med de bedste Mænds Raad skulde sørge for Statens bedste, *utilitas reipublicæ*.

Adskillige af Haandfæstningens Bestemmelser var umiddelbart foranledigede af Klager, som man havde imod den sidst afdøde Konge, eller af det ejendommelige i, at den Fyrste, man tænkte paa at vælge, selv havde staaet i Vaaben imod Riget. Kristoffer maatte love ikke at bære Fjendskab til nogen, fordi de havde vist sig tro i Kong Eriks Tjeneste, ene Drosten Niels Olufsøn undtaget; de fredløse og hvem der ellers urettelig havde mistet sit Gods, skulde have deres Ejendomme igen. Af Borgene i Nørrejylland skulde kun Ribe, Kolding og Skanderborg bevares, de andre ned-

brydes; de nylig paalagte Skatter, af hvilke særlig nævntes Plovpenge og Guldkorn, skulde afskaffes. Derimod skulde Kristoffer

150—151. Kristoffer II's Segl.
I Rigsarkivet.

Forsiden: CRISTOFORVS DEI GRA[CIA DANORum SCL]AUO[RumQue REX].

Bagsiden: [GAL]EA (ɔ: Hjælm) CRIST[OFORI DEI GRACIA DA]NORum SCLAVORumQue REGIS.

være pligtig til at betale al den afdøde Konges Gæld og sikre dem, der var gaaede i Borgen for den, mod at lide Tab. I et vist Sammenhæng med Erik Mændveds Politik stod det ogsaa, at det forbødes at give nogen Tysker Slot eller Len i Riget eller optage en saadan i Kongens »svorne Raad«.

Samme Dag som Kristoffer med Ed og Segl havde lovet at overholde alle disse Artikler, foregik Kongevalget (25. Januar 1320), og for at sikre ham Kronen stod det endnu kun tilbage at opnaa Kroningen. At krone Kongen var imidlertid Ærkebispens Forret, og Ærkebisp Esger var jo blevet fordrevet fra Riget af Erik Mændved, hans Godser inddragne og hans Slot Hammershus erobret. Paven nedlagde da ogsaa udtrykkeligt Forbud mod, at nogen anden end Esger kronede Kristoffer, og det blev en Hovedopgave at komme til Forlig med denne, der var draget til Avignon. Det trak noget ud, men store Vanskeligheder har det dog næppe voldt, og da Esger Aaret efter vendte tilbage, ledsaget af en pavelig Nuntius, kom Forliget i Stand paa et Møde i Roskilde (August 1321). Hvad man enedes om, var saa temmelig *status quo ante*: Ærkebispen skulde have sine Ejendomme tilbage og nyde sine gamle Privilegier; men disse blev dog ikke nærmere fastsatte, saa lidt som der var Tale om Erstatning for, hvad Skade Esger havde lidt, og Hammershus fik han endda kun tilbage mod at love at betale Ludvig Albrechtsøn de Udgifter, denne havde haft ved at indtage Borgen. Det var en tarvelig Udgang for Rigets øverste Prælat og vidner om, hvor svagt Gejstligheden i Virkeligheden stod i Danmark. Kort efter fik Kristoffer sin ældste Søn Erik hyldet som sin Medkonge, og i 1324 blev begge kronede af Esger, mærkeligt nok i Vordingborg, som Kristoffer særlig yndede og hvor han oftest havde Ophold.

I den udenrigske Politik havde Kristoffer II ligesom sin afdøde Broder mindre Tankerne vendte imod Nord end mod Tyskland. I Sverige var der ogsaa indtraadt Ro, efter at man havde faaet Kong Birger drevet over til Gotland og Hertug Eriks lille Søn Magnus hyldet som Konge. Kristoffer havde jo i sin Landflygtighed været nøje forbundet med de svenske Hertugers Parti; det ændrede da heller ikke hans Stilling, at Kong Birger nu forlod Gotland og rejste til Danmark. Kongen gav vel sin Svoger fornødent Underhold, men om at yde ham Hjælp til at genvinde Sverige var der ikke Tale; tværtimod fornyede Kristoffer og hans Raader den Sone, som Erik Mændved var gaaet ind paa, og i Sverige fjernede man den sidste Fare, der kunde true den nyvalgte Konge, idet man i Strid med alle Løfter lod Birgers uskyldige Søn henrette. Snart fulgte Birger ham i Graven (1321), og den fordrevne Svenskekonge fandt sit Hvilested i Ringsted Kirke ved Siden af saa mange af den danske Kongeæt.

I det nordlige Tyskland bragte derimod Erik Mændveds Død

stor Uro, end mere dog et Dødsfald, der var sket et Fjerdingaar forud; Eriks vigtigste Medbejler til Magten her, Markgrev Valdemar af Brandenburg, var død i August 1319, og han var endda næsten den sidste af sin Slægt, idet der af det askaniske Hus endnu kun var til overs et svageligt Barn, der snart ogsaa døde. Brandenburgs Nabofyrster aandede op; paa een Gang blev de befriede for de to Fyrster, der i den foregaaende Menneskealder, snart i Forbund, snart som Modstandere, havde haft den afgørende Indflydelse i Kystlandene langs Østersøen, og baade den energiske Henrik Løve af Meklenburg og Hertugerne af Pommern greb til for at nytte Lejligheden. Straks ved Efterretningen om Valdemars Død satte Henrik Løve sig i Besiddelse af hans Del af det mægtige Taarn i Warnemünde, og da Erik Mændveds Død rygtedes, fordrev han dennes Høvedsmand fra Resten af Borgen; samtidigt kastede han sig over de Dele af Brandenburg, der grænsede til hans Lande, og blev ogsaa hyldet af mange Riddere og Byer. De pommerske Hertuger gik frem længer mod Øst; men da det her gik godt for dem, strakte de ogsaa Hænderne ud mod de vestligere Egne, hvor Henrik allerede havde faaet fast Fod.

Saa snart Kristoffer sad sikkert paa Tronen, blandede han sig ind i disse Forhold. Af de pommerske Hertuger var den ene hans Svoger og havde understøttet ham i hans Landflygtighed; Henrik derimod havde Aaringer igennem som Erik Mændveds Ven bekæmpet den troløse Broder, og han syntes nu oven i Købet ganske uvillig til at anerkende den danske Lenshøjhed over Rostock. Dermed var Kristoffers Stilling givet; paa ethvert Punkt modarbejdede han Henrik og støttede Pommeranerne. Den ene nordtyske Fyrste efter den anden kom til Danmark; mod Løfte om store Pengesummer lovede de Kristoffer Krigshjælp, og da man endelig i Pinsen 1322 samledes i Vordingborg for at træffe de sidste Aftaler om det fælles Angreb paa Henrik Løve, var det en anselig Koalition, for hvilken Kristoffer stod i Spidsen. Ved Siden af Vartislavs af Stettin saas her hans rügiske Frænde, Vitslav, der ved denne Lejlighed tog sine Lande til Len af den danske Konge; fremdeles Henrik Løves egne Fættere, de to Herrer af Werle, endelig ogsaa Kongens Halvbroder, Johan af Holsten, der en Tid havde været Kristoffer meget uvillig, fordi Kongen ikke havde villet overlade ham Femern, som han paastod at have faaet Løfte om før Kongevalget, men som nu udsonede sig med ham og æredes med Ridderslaget. Føjes

dertil, at ogsaa Grev Gert af Rensborg kort Tid efter sluttede sig til Kristoffer, var Meklenburgeren saa godt som isoleret.

Det gik imidlertid her som i Erik Mændveds Tid: Resultatet svarede kun daarligt til de store Forberedelser. Støttede med danske Penge havde Werlerne samlet en anselig Styrke og faldt med den ind i Henrik Løves Lande; i Begyndelsen havde de Held med sig, og hans gamle Fædreneborg, Meklenburg, modstod ikke Angrebet. Men Henrik var uforfærdet; han beskattede baade verdslige og gejstlige i sine Lande, og snart vendte Bladet sig. I aaben Kamp blev han Sejrherre, og det store Forbund gik itu meget hurtigere end det var kommet i Stand. Ja, Henrik ramte endog selve Kristoffer. Skønt denne personligt havde holdt sig tilbage fra Deltagelse i Krigen, havde Meklenburgeren godt forstaaet, hvor Arnestedet var for alle Planerne imod ham, og i Tide havde han lagt Planen til et Angreb paa selve Danmark, der skulde betage Kristoffer Lysten til at blande sig ind i Tysklands Forhold.

152. Knud Porses Segl[1] I Rigsarkivet.

Medens de svenske og norske Rigsraader styrede Rigerne under Magnus' Umyndighed, sad hans Moder Hertuginde Ingeborg som Enke paa Varberg, det faste Midtpunkt for hendes Mands hallandske Grevskab, og her kom hun i nøjeste Forhold til Slottets Høvedsmand, den danskfødte Knud Porse. Han var en ung Ærgerrighed, der haabede at kunne vinde Hertugindens Kærlighed og ved Hjælp af hende arbejde sig frem til Magten i disse Grænselande mellem Nordens tre Riger, som ogsaa havde været Udgangspunktet for Hertug Eriks højtflyvende Planer. Ingeborg var let at vinde, og snart havde de svenske Raader Grund til at klage over »de udenlandske Ynglinger« paa Varberg, hvis Tilskyndelser hun fulgte. Det var dette unge Hof paa Varberg, som Henrik Løve allerede 1321 havde sat sig i Forbindelse med, og medens det offentligt kun kom frem, at der blev aftalt en Ægteskabsforbindelse mellem hans ældste Søn Albrecht og Ingeborgs fireaarige Datter Eufemia, blev

[1] SIGILLVM KANVTI PORSES.

der i største Hemmelighedsfuldhed truffet Aftale om et Angreb, som Knud Porse fra Halland skulde foretage imod Danmark; Henrik skulde sende ham to Hundrede Mand til Hjælp, og Tanken var at erobre hele Skaane.

Planen kom til Udførelse i Eftersommeren 1322, efterat Knud Porse selv havde været i Tyskland for at hverve Tropper og herfra tillige fulgtes hjem af Niels Olufsøn, Erik Mændveds tidligere Drost, som i Kristoffers Haandfæstning udtrykkeligt var blevet betegnet som Rigets Fjende. Paa Forhaand var dog Brodden taget af Angrebet; de svenske Raader havde faaet Nys om Planen og var ganske imod den; de havde indbyrdes forpligtet sig til at staa fast sammen mod disse Udlændinge, der var komne ind i Sverige, og de skyndte sig at forny Venskabsbaandet med Danmark. Knud Porse udrettede da heller intet, skønt han trængte frem lige til Lund.

Henriks Forsøg paa at sætte Kristoffer mat ved at rejse Oprør imod ham i hans eget Land var mislykket, og samtidigt fandt Kristoffer en Forbundsfælle, der nok kunde indgyde Henrik Frygt. I det tyske Rige havde der været Strid om Kronen mellem Ludvig af Bayern af Huset Wittelsbach og Habsburgeren Frederik af Østrig; begge Parter paastod at være den retmæssigt valgte og bekæmpede hinanden paa det ivrigste. Men paa samme Tid, som Henrik Løves Venner led Nederlag her oppe i Norden, bragte Krigslykken ogsaa Afgørelse i de tyske Kongers Strid; i Slaget ved Mühlbach (Septbr. 1322) sejrede ikke blot Ludvigs Hær, men selve Modkongen faldt i Fangenskab hos ham, og straks benyttede Ludvig Øjeblikket; han vilde skaffe sin Slægt fast Fod i Nordtyskland som den allerede havde i Syd, og han forlenede sin lille otteaarige Søn af samme Navn med det ledige Markgrevskab Brandenburg. Med rigtigt Blik for Forholdene heroppe søgte han at skaffe den ny Markgreve en Støtte i den danske Konge; han indledede Underhandlinger med Kristoffer om et Ægteskab, der skulde forene hans Datter med den lille Ludvig, og Tilbudet fandt den bedste Modtagelse. Naar saaledes Danmarks Konge og Brandenburg rakte hinanden Haanden, maatte de smaa Fyrster ved Østersøen bøje sig, og Henrik skyndte sig nu at søge Udsoning med Kristoffer. Borgen Warnemünde kunde han vel ikke tilbagegive; den havde han solgt Borgerne i Rostock, der hurtigst muligt havde nedrevet dette Fæste, der var bygget for at tvinge dem. Men ellers gav Henrik efter paa alle Punkter; selv mødte han hos Kristoffer i Maj 1323, og medens han tog Rostock til Len af Kongen, gav han til-

lige Afkald paa alle de Krav, han fra Erik Mændveds Tid havde paa Penge baade over for Riget og Kongens Forlovere. Da saa Brylluppet mellem Wittelsbacheren og Prinsesse Margrete stod i Julen 1324, blev Kristoffer den selvskrevne Opmand mellem den nye Hersker i Brandenburg og hans Naboer, og baade Meklenburgeren og Pommeranerne fik ved hans Afgørelser at føle, at det var Svigerfaderen, der dømte.

Hvad Kristoffer havde opnaaet ved sin tyske Politik, var ikke saa lidt. Han havde sikret den danske Krones Overhøjhed baade over Rügen og over Rostock; en Række tyske Fyrster havde forbundet sig med ham og lovet ham Krigshjælp omtrent, som om han var deres Lensherre; Ægteskabsforbindelsen med det tyske Kongehus havde sat Kronen paa hans Anseelse. Men snart skulde det vise sig, at hans hele Stilling var bygget paa Sand; i selve Danmark havde hans Styrelse vakt den største Misnøje.

Af de Løfter, som man havde krævet af Kristoffer ved hans Tronbestigelse, er det ikke vanskeligt at se, i hvilken Retning man vilde, at han skulde styre. For Erik Mændveds Erobringspolitik havde man aldrig haft Sympati, og dens Resultater havde ogsaa vist, hvor ulykkebringende den var for Riget; nu ønskede man, at den ny Konge vilde slaa sig til Ro med sit eget Land. Ved en sparsommelig Styrelse vilde da Kronens Indtægter slaa rigeligt til, og man kunde slippe for disse Ekstraskatter, der havde tynget Folket saa stærkt. Fred i det ydre vilde man have, men ogsaa Fred i det indre, et godt Forhold mellem Konge og Folk, Tilgivelse for dem, der var kommet i Strid med den afdøde Konge.

Kong Kristoffer var gaaet ind paa alt, og noget af, hvad han havde lovet, var ogsaa sket. De nybyggede Borge i Jylland var blevet nedrevne; med Ærkebispen havde Kongen udsonet sig; flere af de fredløse var komne tilbage, blandt dem ogsaa Stig Anderssøns Sønnesøn, der førte samme Navn og endog fandt Plads i Kongens Raad. Men i den udenrigske Politik var Kristoffer optraadt helt anderledes, end man havde haabet; han var ganske traadt i sin ældre Broders Spor, og medens det, han derved havde vundet, var til liden Glæde for andre end Kongehuset selv, var disse Forbund med tyske Fyrster altid betalte med godt dansk Sølv, og til sidst havde Kongen lovet Wittelsbacheren en Medgift af ikke mindre end 12,000 Mark. Følgen var en tung Skat, der lystes i 1325; af hver Plov skulde der ydes en hel Mark Sølv. Om dette var Kristoffers første Skattepaalæg, vides ikke, men sikkert var det

ikke den eneste Byrde, han paalagde sine Undersaatter; der tales ogsaa om en Told, som han opkrævede i Aarhus og Kalundborg og som bestod i en Tredjedel af Skibsladningen, dertil om nye Ydelser som »Saltegæld«, »Stavngæld« og andet.

»Kristoffer viste ingen Retfærdighed, men herskede snarere som Tyran; Sandhed var der aldrig i hans Ord; Almuen beskattede han haardeligt, Ædlingene fangede han eller gjorde fredløse, saaledes at ingen, selv om han viste sig nok saa trofast, kunde føle sig sikker«, — i saadanne Ord karakteriseres Kongen af en samtidig, og skønt vi ikke kan dokumentere i Enkeltheder, at Dommen er rigtig, taler alt derfor, baade Kristoffers tidligere Liv og det dybe Had til ham, som snart efter viste sig rundt om. Samtidigt skimtes det, at Kongen er kommet paa Kant med de mest fremragende af Stormændene. Fra sin Broders Tid havde han arvet Laurids Jonsøn som Drost og Ludvig Albrechtsøn som Marsk, men det varede kun et Par Aar, før begge havde mistet disse høje Stillinger, og med den sidste af de to kom Kongen i ligefrem Krig. Fra Eriks Tid sad Ludvig inde med den vigtige Borg Hammershus, som nu efter Forsoningen med Ærkebispen skulde tilbagegives denne; dette har imidlertid voldt Vanskeligheder; den tidligere Marsk blev ligefrem erklæret fredløs, og han og hans Venner samlede sig paa den faste Borg. Kongen maatte sende Tropper imod ham, og hans Efterfølger som Marsk, Peder Vendelbo, lagde sig i Paasken 1324 for Hammershus. Belejringen af denne Klippeborg var dog yderst besværlig, og det viste sig, at Ludvig havde mægtige Venner; Ærkebisp Esger spillede under Dække med ham, og det kom til et Brud mellem Prælaten og Kristoffer, saaledes at Kongen kunde prise sin Lykke, da den urolige Esger døde kort efter. Men ogsaa Hertug Erik af Jylland stillede sig paa Ludvigs Side, og det betød mere; thi bag ved ham stod hans Svoger, Grev Gert af Holsten, den Mand, der snart skulde spille en saa mægtig Rolle i Danmark.

153. Peder Vendelbos Segl[1]. I Rigsarkivet.

Grev Gerhard stod ved denne Tid i sin kraftigste Alder. Han var Søn af Grev Henrik, en af Gerhard I's tre Sønner og Broder til Enkedronning Agnes' anden Mand, den blinde

[1] Sigillum PETRI WENDELBO.

Gerhard[1]; men Faderen var død 1304, da hans Søn kun var en halv Snes Aar. Ubestridt havde han dog faaet sin Fædrenearv, Slottet Rensborg med den nordligste Del af Holsten, og snart udvidede han sine Lande paa Bekostning af den gamle Johan af Kiel, Faderens Fætter. Johan mistede sin ene Søn ved et Ulykkestilfælde, den anden omkom ved Lønmord; man formodede, at Gerhard og hans plönske Fætter Johan stod bagved; alligevel maatte den svage Olding til disse afstaa alle sine Lande mod en aarlig Pension (1315). Gerhard vandt derved Segeberg, medens Johan fik Kiel, som fra nu af blev hans Hovedresidens. Gerhard stræbte videre, men Heldet vilde ikke ret tilvinke ham; han førte 1319 baade Holstens og Nabolandenes Riddere mod de fri Bønder i Ditmarsken, led dog et knusende Nederlag; han søgte at brede sig paa sin Nabo, Bispen af Lübecks Bekostning, men Paven lyste Interdikt over Landet, og Greven maatte ydmyge sig for sin gejstlige Modstander. Saaledes var han lukket ude fra at udvide sin Magt paa tysk Grund; men i dette Øjeblik var det, at de danske Stormænd søgte Støtte hos ham mod deres tyranniske Konge. Forlængst kendte Gerhard de indre Forhold i Danmark, og han har i lige Grad forstaaet at vurdere, hvad Rigdomme der gemtes i dette Land, og den indre Opløsning, som kunde gøre det til et let Bytte for den, der forstod at gribe til. Selv sad han inde med en brændende Ærgerrighed, med store Herskerevner, med fremragende Feltherredygtighed, og den landfattige Greve vidste, at han kun behøvede at kalde, saa vilde Ridderne fra hele Nordtyskland samle sig om hans Bannere; der var Overflod paa Mænd, som var rede til ethvert krigersk Foretagende og allermest til et, der bød endnu mere Fordel end Ære.

[1] Stamtavle over det schauenburgske Grevehus:

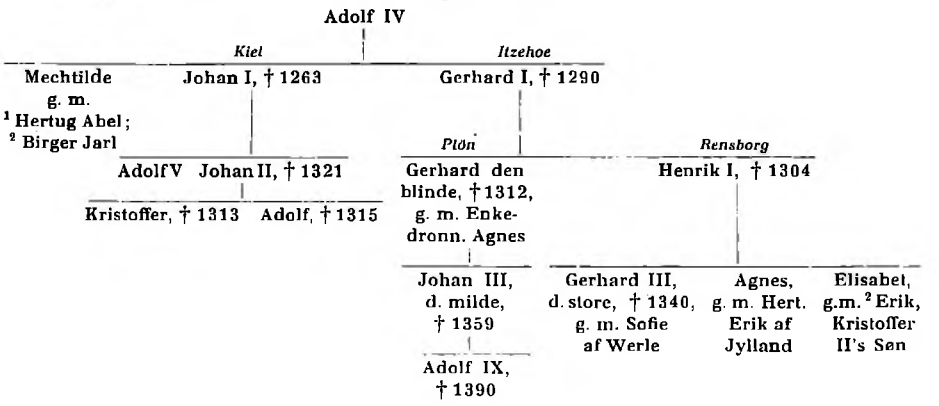

Strømmen var jo allerede begyndt at gaa ind over Danmarks Grænser; Erik Mændveds Politik havde ført mange tyske Adelsmænd til Danmark, og i sluttet Række var de holstenske Herremænd i Færd med at sætte sig fast i dansk Land Nord for Ejderen.

Hvad det betød at have en saadan Mand til Modstander, skulde Kristoffer snart faa at føle. I Marts 1325 døde Hertug Erik af Jylland; han efterlod sig en tiaarig Søn Valdemar, og straks mødte den danske Konge med sine Krav. Han mente, at det efter Lensrettens Regler tilkom ham som Lensherre at være Formynder for den umyndige Hertug, og han krævede tillige Langeland, som Hertug Erik havde erhvervet i hans egen Kongetid, maaske ved Kongevalget 1320. Men den unge Hertugsøn fandt kraftig Støtte i Holsten; hans Morbroder Gerhard stod straks paa hans Side og vandt ogsaa sin Fætter Johan for Sagen. Begge rustede sig, og Kristoffer havde ikke Mod til at optage Kampen; der blev aftalt en toaarig Stilstand, og med Gert som Formynder tiltraadte Valdemar Styrelsen af Hertugdømmet. Snart efter udsonede Kristoffer sig med Ludvig Albrechtsøn; den forhenværende Marsk fandt sig i at udlevere Hammershus, men fik til Gengæld anerkendt de Pengekrav, han havde paa Kongen, og denne maatte ophæve den Fredløshed, der var lyst over Ludvig og hans Tilhængere.

154. Grev Gerhards Segl. I Rigsarkivet.

Hvad der naaedes derved, var kun at give de misfornøjede danske Stormænd et Hoved; sammen med Laurids Jonsøn gjorde Ludvig Albrechtsøn sig til selvskrevet Leder af Modstanden mod Kongen, og Grev Gert modtog med Glæde den Haand, de udrakte imod ham. Tidligt paa Foraaret 1326 kom Greven med sin Søstersøn til Danmark »og her tingede han med en Del af de vældigste i Landet det, som kort Tid efter blev aabenbart for alle«. 30. Marts besegledes Forbundet mellem den unge Hertug og de to danske Stormænd; han lovede at hjælpe dem til at faa Forlig og Sone med

Kongen af Danmark »eller hans Efterfølgere«, som det betegnende hed, og han overlod dem sine egne nordligste Grænseborge, Haderslev paa Fastlandet og Tranekær paa Langeland. Bag ham stod Grev Gert, der kaldte sig det danske Riges Forstander (*administrator regni*).

Kristoffer synes ikke at have anet det Angreb paa ham, der forberedtes; han havde ogsaa sine Tanker fuldt optagne andensteds, thi i Novbr. 1325 var hans rügiske Lensmand Vitslav død som den sidste af sin Linie, og Spørgsmaalet var, hvem der skulde have Landet efter ham. Kongens Svoger Vartislavs mente at have Ret dertil, men ogsaa Henrik af Meklenburg kastede sine Øjne paa

155—156. Laurids Jonsøns og Ludvig Albrechtsøns Segl[1].
I Rigsarkivet.

Fyrstendømmet, og han støttedes af Kristoffer. Forhandlingerne herom var i fuld Gang, da det rygtedes paa Sjælland, at Hertug Valdemar og de to holstenske Grever rykkede ind i Jylland; overalt sluttede de indfødte Stormænd sig til dem, og før Kristoffer endnu havde rørt sig, var de gaaede over til Fyn og havde begyndt at belejre Nyborg Slot.

Kongen sendte nu sin Søn og Medkonge til Vestkysten af Sjælland for at bringe Undsætning; han var ledsaget af Adelen fra Sjælland og Skaane, dertil af tyske Lejeknægte. Hurtigt viste det sig dog, at den unge Erik slet ikke kunde lide paa sine Tropper; i Stedet for at følge ham over til Fyn rejste de sig imod ham, han maatte kaste sig ind paa Taarnborg (ved Korsør) og belejredes her af Østdanskerne. Snart efter kom Jyderne over med deres hol-

[1] Sigillum LAVRENCII JOHAnnISSun. Sigillum LODOW[ICI] ALBRECTSVN.

stenske Venner, og efter 16 Dages Belejring maatte Taarnborg overgives; den unge Konge førtes som Fange til Haderslev. Imidlertid havde Kong Kristoffer sendt Ilbud til sine Venner i Meklenburg; baade Henrik Løve og Werlerne kom ogsaa til, og dyrt maatte Kristoffer betale den Hjælp, de lovede at yde ham. Ved to Gældsbreve erkendte Kongen at skylde dem i alt 27,000 Mark Sølv; heraf fik de over en halv Snes Tusind udbetalt kontant, og for Resten af Summen fik de Panter, noget i Tyskland og i Danmark baade Laaland, Falster og Møn. Foreløbigt havde Kristoffer dog intet andet at gøre end at følge sine Venner til Tyskland og haabe paa, at den Hjælp, de havde forpligtet sig til at yde ham, maatte forslaa til atter at føre ham tilbage til Danmark. Henimod Midten af Maj sejlede han over til Meklenburg, medførende, siger Krøniken, store Skatte i Guld og Sølv; det var vel de Summer, der var indsamlede til Datterens Medgift og endnu ikke udredede, men Hovedmassen var dog vist allerede fra Kongen gaaet over til hans fyrstelige Forbundsfæller.

Medens man i Danmark skred til et nyt Kongevalg, benyttede Kristoffer sit Ophold i Tyskland til at udsone sig med Vartislavs, hvem han nu gik ind paa at forlene med Rügen, og baade han og hans meklenburgske Venner samlede Tropper, saaledes at han virkeligt i Juni Maaned kunde drage til Danmark, hvor den stærke Borg Vordingborg endnu holdt sig. Hans Styrke var stor, ikke mindre end omtrent tusinde Ryttere, men ogsaa hans Modstandere satte al Kraft ind; Sjællænderne mødte straks »i utallig Mængde«, og der kom ogsaa Hjælp fra de vestlige Dele af Landet; Grev Gert overtog selv Anførselen. I Vordingborg, hvor Kongen laa med saa talrige Tropper, kom man hurtigt til at lide af Mangel paa Levnedsmidler, og Fyrst Henrik fraraadede Kongen at prøve en Kamp i aaben Mark; i Stedet kom det til Underhandlinger, og snart kunde Henrik tilmelde Kongen, at Gert havde bevilget ham at maatte sejle bort. Det skete ogsaa, men den raadvilde Kristoffer ændrede straks igen sine Planer og kastede sig ind paa Falster, stolende paa, at Modstanderne til Søs var ham underlegne. Kort efter kom der dog Skibe til fra alle Kanter af Riget; paa ny maatte Kristoffer lade Fyrst Henrik føre Underhandlinger, og det lykkedes ham atter at skaffe Kongen Lov til at drage frit bort. Kristoffer synes heri at have set en virkelig Venskabstjeneste, men de bevarede Breve viser, at Henrik spillede under Dække med Grev Gert og kun søgte at varetage sine egne Interesser; han lovede ganske at ophøre

med at understøtte Kristoffer, og til Gengæld fik han af Rigets nye Konge ikke blot Penge, men fremfor alt Anerkendelse af den Pantsættelse, der var sket til ham og Werlerne af Falster og Møn, medens ganske vist Laaland ikke mere nævnes. Uden at ane noget herom sejlede Kristoffer for anden Gang til Tyskland, og da den tyske Ridder, til hvem han havde overdraget Befalingen paa Vordingborg, snart efter solgte Borgen til Grev Gert, »havde Kongen saaledes ikke et Sted i Riget, hvor han kunde sætte sin Fod«. Forladt af alle levede den ulykkelige Kristoffer de følgende Aar som landflygtig forskellige Steder i Tyskland.

VIII.

Valdemar Eriksøn (1326—1330) og Kristoffer II (1329—1332).

Kampen mod Kristoffer II havde haft Karakteren af en Forfatningskamp; mod en Konge, der havde overtraadt sit Kongeløftes Ord og Aand, havde man rejst Opstand med Vaaben i Hænde. Saa lidt Sympati man kan have med den troløse Kristoffer, maa det dog indrømmes, at Stormændene i hans Haandfæstning paa nogle Punkter var kommet ud over, hvad de med Billighed kunde kræve. Mange, ja de fleste af de Regler, der var opstillede, var vel fuldt forsvarlige, og endnu stod Stormændene som Talsmænd for Befolkningens store Masse, der »uden Medlidenhed« tyngedes af Kongen og hans Fogeder; men de gik sikkert for vidt i at sørge for deres egne Standsrettigheder. At gejstlige ene skulde kunne dømmes af gejstlige, en Biskop ene fængsles efter Pavens Bud, maatte gennemført volde stor Skade, og naar Herremændene frakendte Kongen Ret til at sende dem i Leding uden for Riget, var det en Indskrænkning i Standens Tjenestepligt, der aldrig kunde forsvares. Kunde allerede de forsamlede Stormænd paa den Maade glemme den »Rigens Nytte«, hvorom de talte, maatte man frygte alt i dette Øjeblik, da Stormændenes ærgerrige Ledere havde fordrevet Kongen.

Endnu inden Kristoffer første Gang havde forladt Danmark, var der stævnet til et nyt Kongevalg, og den 7. Juni 1326 fremstillede Grev Gert sin lille Søstersøn for den forsamlede Mængde; han hyldedes som Konge og besvor sammen med sin Formynder en Haandfæstning. Denne gentager saa godt som alle de Bestemmelser, der fandtes i Kristoffers Kongeløfte, og søger ved nye Tilføjelser yderligere at bekæmpe Vilkaarlighed fra Kongens og Fogedernes Side.

Det forbødes Kongen at lave nye Parker for sin Jagts Skyld, og hverken han eller andre skulde have Ret til at fiske eller fælde Træer paa Andenmands Grund; Breve, som Kongen havde fremtvunget ved Magt eller Frygt, skulde være døde og magtesløse, og hvis Kongen lod nogen fængsle mod Lovens Bud, skulde den, der udførte hans Befaling, selv være fredløs. Større Udvidelser af Standsforrettighederne er der ikke; det kan dog mærkes, at der nu tillægges hele Adelen Ret til at oppebære Bøderne for Fredkøb, »saaledes som Kongens Mænd i Sjælland plejer at gøre«. Men Modsætningen mellem Kronens og Undersaatternes Interesser træder frem, naar Haandfæstningen paa den ene Side byder, at alle de kongelige Borge Øst for Øresund skal nedbrydes, alene Helsingborg, Skanør og Falkenberg undtagne, og paa den anden Side tillader hver Ridder og Væbner i sin Gaard at opføre »Bygninger baade af Træ og Sten« og Byernes Borgere at befæste deres Stad med Planker, Mure og Grave. Den Artikel i Kristoffers Løfte, der forbød at lade Tyskere faa Len i Danmark, blev ikke gentaget og passede ikke i dette Øjeblik, da selve Kongens Formynder var en holstensk Greve; i Stedet udtaltes det, at ingen maatte sættes til Høvedsmand i noget Land »uden den, der var indfødt i samme Landsdel«, et Tegn paa,

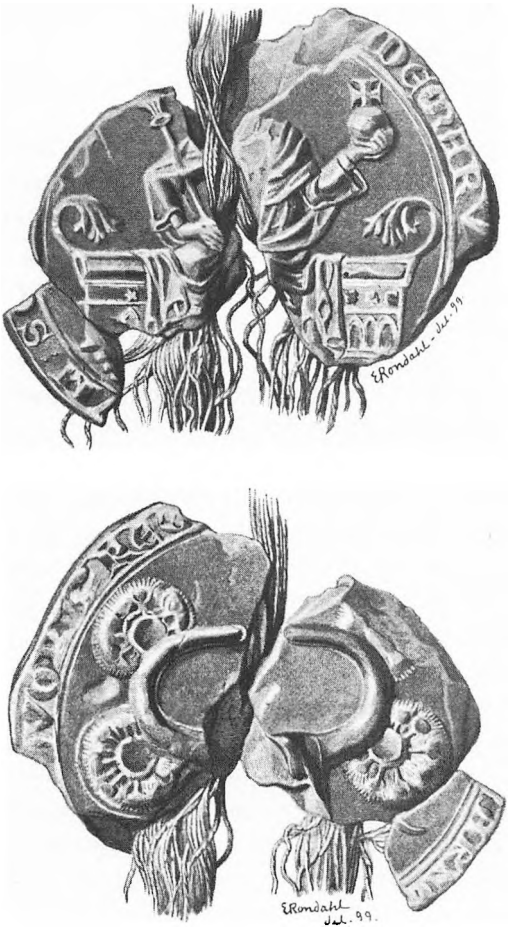

157—158. Valdemar Eriksøns Kongesegl.
I Rigsarkivet.

hvorledes Rigets Enhed var svækket. Farligst af alt var det dog, at man forbød, at der i Kongens Levetid maatte vælges nogen Medkonge eller gives Løfter om Tronfølgen; skulde denne Bestemmelse overholdes, vilde det betyde Partistrid efter hver Konges Død og sætte Stormændene i Stand til at foreskrive den tilkommende Konge alt, hvad der behagede dem.

Dette var dog en Fare for en fjernere Fremtid; men straks viste det sig, hvad det betød, at de Danske kun med fremmede Fyrsters Hjælp havde kunnet føre Kristoffers Afsættelse igennem. I første Række traadte her Grev Gert frem, og med ham stod Spørgsmaalet Sønderjylland i uløselig Forbindelse. En holstensk Greve havde sat en sønderjydsk Hertug paa Danmarks Trone, og dog havde det i den schauenburgske Slægt været en urokkelig Grundsætning, at lige saa fast som man skulde hindre den danske Konge i at faa Sønderjylland i sin Magt, lige saa urigtigt vilde det være at hjælpe den sønderjydske Hertugslægt til at gennemføre de Krav paa Kronen, som den kunde rejse, fordi den nedstammede fra Kong Abel; endnu for faa Aar siden, efter Erik Mændveds Død, havde dette jo bekræftet sig. Sikkert har da ingen af de danske Stormænd, der indkaldte Grev Gert, været i Tvivl om, hvad Pris han krævede for sin Hjælp, og næppe har de haft synderlige Betænkeligheder ved at indrømme ham den. I flere Menneskealdere havde Sønderjylland været et særskilt Hertugdømme; i sin indre Udvikling var det ikke lidt forskelligt fra Kongeriget, og Sønderjyderne selv satte deres Selvstændighed højt.

I Princippet blev Spørgsmaalet allerede afgjort ved Haandfæstningen, idet der i denne, som det synes, blev indsat en Artikel, der lød saaledes: »Hertugdømmet Sønderjylland skal aldrig forenes med eller indlemmes i Danmarks Rige eller Krone, saaledes at een og samme bliver Herre over begge«[1]. Det betød, at Danmarks nye

[1] Det er denne Bestemmelse, der gaar under Navnet *Constitutio Valdemariana*. En af Grev Gerts Efterkommere, Hertug Adolf af Slesvig, fik den stadfæstet af Grev Kristiern af Oldenburg, da denne i 1448 havde Udsigt til at blive valgt til Danmarks Konge, og ene fra denne Stadfæstelse kendes Bestemmelsen; selve Valdemars Haandfæstning er nemlig ikke bevaret i Original, men kun i en Afskrift, der blev taget i Lunde Kapitel 1494, og i denne Afskrift fattes mærkeligt nok netop denne Artikel. Dette ejendommelige Forhold har gjort, at mange danske Forfattere har næret Tvivl om Ægtheden af Artiklen, som derimod af Slesvig-holstenerne blev ophøjet til et af de vigtigste Palladier for Slesvigs Selvstændighed. Mistanken mod den er dog næppe berettiget; Bestemmelsen passer ganske ind i Stillingen, som den var i 1326, og skulde den være forfalsket, maatte Skylden her-

Konge ikke kunde beholde sit fædrene Hertugdømme; han maatte bortforlene det som et selvstændigt Fyrstelen, ligesom han selv havde haft det. Bortforleningen skete paa et stort Danehof, der i August Maaned sammentraadte i Nyborg, efter at man i Mellemtiden havde tilbageslaaet Kristoffers Forsøg paa at genvinde Riget. Her forlenede Barnekongen i den højtideligste Form sin Morbroder Grev Gert med Hertugdømmet Jylland; han fik det som et frit Fanelen, uden at der fastsattes en bestemt Tjenestepligt deraf, og arveligt for sig og Efterkommere. I sit Brev derom henviser Valdemar til »de utallige Velgerninger, som Greven havde vist Kongen, Riget og Undersaatterne, og de Anstrengelser, Omkostninger og Udgifter, han til forskellige Tider havde paataget sig og endnu den Dag i Dag ikke nægtede at paatage sig for Rigets Nytte og Hæder«. Det anførtes i Brevet, at Kongens Raader havde givet deres Samtykke til Forleningen, og til yderligere Sikkerhed udtalte samtidigt Stormændene i to særskilte Breve, at de til Tak for den Støtte, Gert havde ydet dem mod Kristoffer, havde tilraadet Forleningen. Saaledes blev den ny Hertugslægts Ret saa fast, som Forlening og Dokumenter kunde gøre den, og for første Gang var Landene Nord og Syd for Ejder forenede paa en tysk Mands Haand.

Jævnsides Grev Gert stod hans Fætter og Forbundsfælle, Grev Johan, og heller ikke Stormændenes Ledere vilde gaa tomhændede bort; dels paa det nævnte Danehof i Nyborg, dels lidt før eller lidt senere udstykkedes da store Dele af Riget i Len. Johan den milde fik nu endelig det saa længe efterstræbte Femern, dertil Laaland og Falster, formodentlig som Pant for de Krigsomkostninger, han havde haft. De to danske Stormænd, der havde staaet i Spidsen for Bevægelsen, indtraadte atter i deres tidligere Stillinger som Drost og Marsk, og især Ludvig Albrechtsøn sikrede sig Besiddelser, der bragte ham helt op i Række med Fyrsterne; uden vistnok at give Afkald paa, hvad han havde af Panter i Skaane og Bleking, føjede han dertil to jydske Sysler, Almind og Jælling, med Slottene Ribe og Kolding; han fik disse Lande som arveligt Len, og det var ligesom et nyt jydsk Hertugdømme, der voksede frem ved Nordgrænsen af det gamle. Laurids Jonsøn forlenedes med Langeland, og den

---

for falde paa Hertug Adolf, med hvis hele Karakter noget saadant dog lidet stemmer. Derimod kan man maaske forklare, at den er blevet udeladt ved Afskrivningen af Haandfæstningen sidst i det femtende Aarhundrede; thi paa det Tidspunkt maatte den betragtes som ganske ude af Kraft; siden 1460 var jo netop en dansk Konge tillige Hertug i Slesvig og det med Samtykke af alle deri interesserede.

landflygtige Knud Porse fik nu sine længe nærede Ønsker om at skaffe sig fyrstelige Besiddelser sat igennem; rimeligvis har han nyttet Opløsningen i Riget til med væbnet Haand at tage, hvad han ønskede, og snart fik han Kongens Brev paa det og blev Hertug i Halland (d. e. Sønderhalland), hvortil kom Samsø og store Besiddelser i den nordlige Del af Sjælland. Nu havde han vundet sig en Stilling, der gjorde ham jævnbyrdig med Hertuginde Ingeborg, og det Kærlighedsforhold, der længe havde bestaaet mellem disse to, blev i 1327 til et virkeligt Giftermaal.

159. Valdemar Eriksøns Sekret[1]. I Rigsarkivet.

Ogsaa paa anden Maade traadte det nu frem, at det var ikke Kongen, men Stormændene, der raadede i Danmark. Atter og atter sammentraadte Rigets bedste Mænd og afgjorde, hvad Spørgsmaal der forelaa; i 1327 blev der saaledes holdt Danehof i Nyborg allerede i Februar Maaned, og i Juli var Stormændene atter samlede her; i Oktober mødtes de i Helsingborg. Gamle Retskrav blev afgjorte. Ærkebispen i Lund havde ved Forliget 1303 bl. a. faaet udlagt Rønne Herred paa Bornholm, men Arvingerne efter Drosten Uffe Nielssøn sad inde med det og paastod, at det var solgt ham af Fyrst Vitslav af Rügen; i Stedet var der da lovet Ærkebispen Vemundshøg Herred i Skaane, men ved Valdemars Tronbestigelse var det saaledes, at Ærkebispen hverken havde det ene eller det andet. Nu udtalte et Nævn af Stormænd, at Drostarvingernes Krav paa det bornholmske Herred var vel begrundede, og Kong Valdemar udleverede da i Stedet det skaanske Herred til Ærkebispen, som saa for øvrigt kort efter afkøbte Uffes Arvinger deres Ret til Rønne Herred og paa den Maade fik alt, hvad han kunde ønske. Den forlængst afdøde svenske Kong Valdemars Søn Erik traadte frem med Arvekrav efter sin Moder, Erik Plovpennings Datter Sofie; Stormændene fandt hans Fordringer berettigede, og han fik tildømt meget Gods rundt om i Danmark, deriblandt hele Købstæder som Malmø, Skelskør og Bogense.

[1] SECRETVM WALDEMARI REGIS [DANORVM] [SC]LAVORumQue.

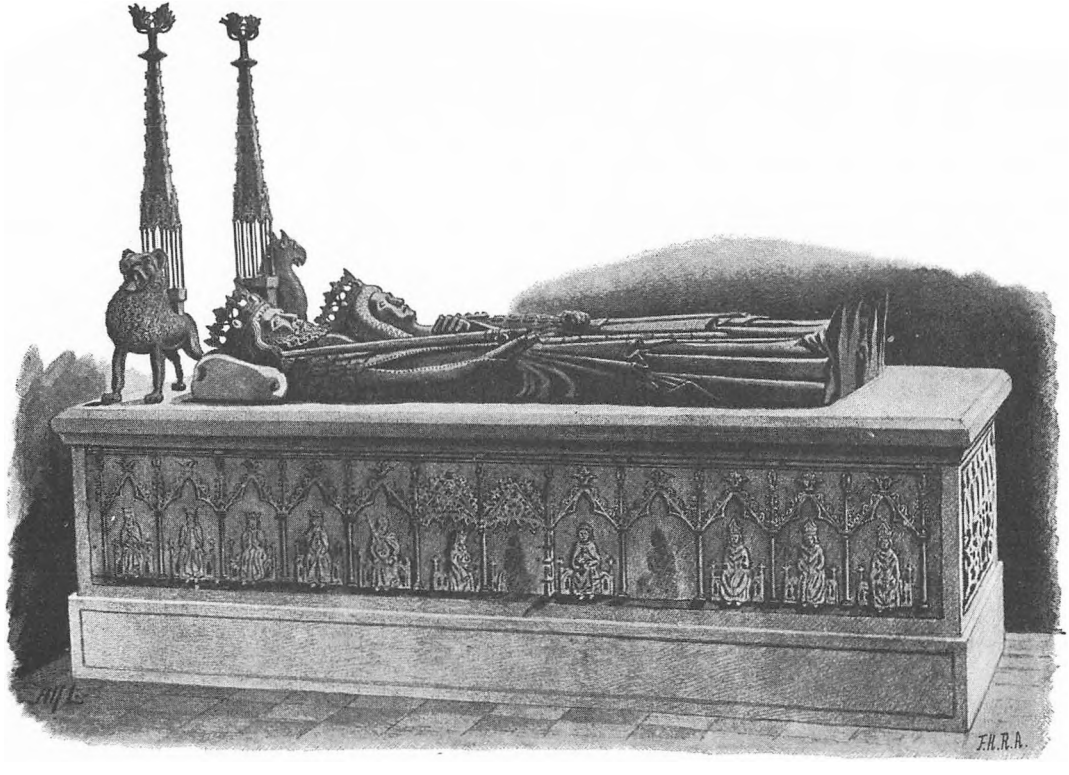

KRISTOFFER II's OG DRONNING EUFEMIAS GRAVMÆLE

i Sorø Klosterkirke.

Snart maa dog andre Sider ved den ny Styrelse være traadte frem, og allerede i 1328 var Misnøjen saa stor, at der baade paa Sjælland og i Jylland udbrød Opstand mod Kongen eller snarere mod Grev Gert, der som Valdemars Formynder var den egentlige Hersker i Riget. Paa Sjælland fik et Skattepaalæg, der endda ikke skal have været videre haardt, Bønderne til at rejse sig og gribe deres »sodede og forrustede Vaaben«; Greven og hans Krigsfolk overvandt dog let de uordnede Skarer, og et Sammenstød ved Tyslund Bro — rimeligvis Thorslunde mellem Roskilde og København — endte med et blodigt Nederlag for Almuen (14. Septbr. 1328). Ved denne Lejlighed stod den sjællandske Adel paa Grevens Side og hjalp ham mod Opstanden; i Jylland var Harmen over Hertug-Grevens Regering derimod stærkere og forenede baade Adel og Bønder, ja selv den nylig tiltraadte Biskop Jakob i Ribe tog personligt Del i Opstanden. Denne fik da ogsaa en helt anden Karakter; man foretog et ligefremt Krigstog ned i Sønderjylland netop i det Øjeblik, da Greven var fuldt optaget af den sjællandske Bondeopstand; Jyderne erobrede og nedbrændte Haderslevhus og gav sig derpaa til at belejre selve Hovedslottet Gottorp; først da Grev Johan bragte Besætningen Hjælp, drog de Danske tilbage. Men det blev ikke ved dette ene Indfald; i Løbet af det følgende Aar gjorde Jyderne atter hele to Tog ned til Gottorp, det ene ved Paasketid, det andet om Efteraaret, og særlig det sidste blev truende for Borgen; denne Gang kom Gert imidlertid selv til, angreb Jyderne, der havde forskanset sig paa Hesterbjerg, det Bakkedrag, der Øst for Gottorp gaar hen imod Staden Slesvig, og vandt efter en haard Kamp en fuldstændig Sejr. Uden at vi kan se dybere i Grunden til disse tre Tog til Gottorp, foretagne med sej jydsk Haardnakkethed, taler de dog højlydt om, hvor lidt tilfreds man var med det ny Regimente.

Rygtet om disse Folkebevægelser i Danmark har maaske vakt Forhaabninger hos den landflygtige Kong Kristoffer; vigtigere var det dog, at hans Halvbroder, Johan den milde, begyndte at vise Interesse for Kongens Tilbagekomst. Johan har vel ikke været ret fornøjet med den Del af Byttet, der var tilfaldet ham; Femern og Laaland kunde jo heller ikke veje op mod, hvad Gert havde, hele Sønderjylland, dertil den virkelige Myndighed overalt i det danske Rige. Sidst paa Aaret 1328 mødtes de to Fyrster i Lübeck, hvis Raad skal være optraadt som Mægler, og Grev Johan lovede her sin Halvbroder, at han vilde hjælpe ham til at genvinde Riget; som Løn fik han et Gældsbrev paa 20,000 Mark, for hvilket Laa-

land blev givet ham i Pant. Yderligere har Kristoffer vist regnet paa Hjælp fra Henrik af Meklenburg, i hvis Land han mest havde opholdt sig, men denne døde lige ved denne Tid (Jan. 1329), og Toget blev derfor opsat. Johan, der ikke var nogen synderlig Ynder af Kamp, nyttede Tiden til at forhandle med Grev Gert, og det viste sig, at denne ikke var uvillig til at opgive sin Søstersøns

160. Grev Johan den mildes Segl[1].
I Rigsarkivet.

Kongemagt; han havde nu erfaret, at »de Danske var meget upaalidelige i deres Handlinger«, og da Grev Johan tilbød ham store Summer og til Sikkerhed sit eget Slot Plön, foruden hvad han havde i Pant paa sønderjydsk Grund, gik Gert ind paa at aabne Slottet Vordingborg for ham og overhovedet at holde sig tilbage fra Indblanding i, hvad der nu skulde ske i Danmark.

[1] Sigillum IOHannIS Del [GRACIA COMES HOLSACI]E STORMARIE SCOWENBORCH.

I Sommeren 1329 kunde Grev Johan da føre Kristoffer til Danmark. Over Laaland og Falster kom man frem til Vordingborg, som overgav sig, vel efter den hemmelige Aftale med Gert; men uden for Slottet samlede de Danske sig i stort Tal baade til Lands og Vands; Grev Johan gik modigt Fjenden i Møde, og det viste sig nu, at de danske Adelsryttere, 300 i Tallet under Anførsel af Knud Porse, holdt sig tilbage; Bønderne blev da overvundne, mens Adelsmændene gik ind paa en Stilstand, og uden ny Modstand kunde Kongen drage videre.

Det traadte dog straks frem, at det ikke var Kristoffer, men Johan, der havde Magten. Da Kongen red frem gennem Sjælland, mødte han en Ridder ved Navn Ingvar Hjort, der tilbød at overgive Københavns Slot, som han havde inde paa sin Broder Roskildebispens Vegne; glad tog Kongen mod Tilbudet, men da han naaede til Byen, saa han til sin Harme, at det holstenske Nældeblad vajede fra Slottets Taarn; Grev Johan var kommet ham i Forkøbet. Efter større Maalestok gentog det samme sig med hele Skaane. Grev Johan forhandlede med Adelen herovre, især med Enken efter den nylig afdøde Ludvig Albrechtsøn, og han optraadte her ikke som Kristoffers Mand, men, som det hed, paa det danske Riges Vegne og for den Konge, som Riget maatte vælge; ved store Løfter fik han Ludvigs Arvinger til at overgive ham Hovedslottet i Skaane, Helsingborg, og dertil Kristoffers Søn Erik, der siden 1326 havde været betroet Marsken paa Rigets Vegne.

161. Ingvar Hjorts Segl[1]. I Rigsarkivet.

Paa den Maade kunde han diktere Kristoffer sine Vilkaar, og de kom til at lyde helt anderledes, end hvad der var aftalt i Lübeck. Johan fordrede ikke blot Femern som Arvelen og Laaland som Pantelen; men han vilde ogsaa have hele Sjælland og Skaane i Pant for, hvad han redeligt kunde tilregne Kongen for sine hafte Udgifter, dertil endda Hindsgavl paa Fyn og en Del af Skatterne i Jylland, for at Gælden derved efterhaanden kunde afdrages. Side om Side med Johan stod Knud Porse, som til sine Len i Danmark nu krævede arvelig Forlening med Estland. Kristoffer havde intet andet

[1] Sigillum INGVARI DICTI HYORT.

at gøre end at give efter, og saaledes banede han sig Vejen til Danmarks Trone ved at afstaa Halvdelen af Riget.

Efter at disse Aftaler var trufne paa et Møde i Ringsted i Novbr. 1329, rejste Kristoffer til Jylland, hvor han i Febr. 1330 havde en Sammenkomst i Ribe med Grev Gert og hans Myndling. Hvad den sidste angaar, blev man let enig; den Kongekrone, som Gert havde skaffet ham, tog han nu lige saa let af hans Hoved, og Valdemar vendte atter tilbage til sit fædrene Hertugdømme. Men for dette, som nu i fire Aar havde været Gerts, skulde denne have Erstatning; han fik da hele Fyn overdraget som arveligt Len, dertil det Løfte, at om Hertugen døde uden Arvinger, skulde han i Stedet atter have Hertugdømmet. Yderligere stadfæstedes Sonen ved et Giftermaal, idet Kristoffers Søn Erik ægtede en Søster til Gert, der var Enke efter Hertugen af Sachsen-Lauenburg, for øvrigt med den anselige Medgift af 10,000 Mark Sølv. At Kristoffer har faaet denne Sum udbetalt, er dog lidet rimeligt; den er nok afregnet mod Krav af den ene eller anden Art, som Gert har rejst paa ham, og det synes endda, at Greven ikke har nøjedes dermed, men ogsaa faaet vigtige Dele af Nørrejylland i Pant, saaledes baade Kolding og Ribe.

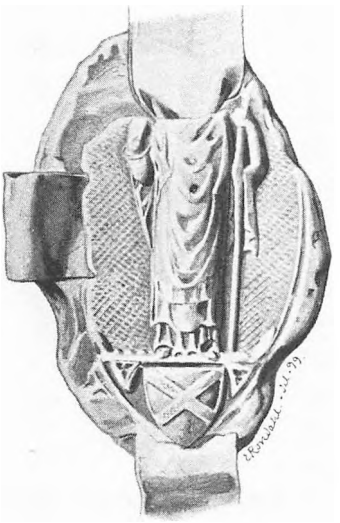

162. Biskop Tyge af Børglums Segl.

I Rigsarkivet.

Først nu kunde Kristoffer betragte sig selv som Danmarks Konge. Om et nyt Valg eller en Hylding af Indbyggerne er der dog ikke Tale; Kristoffer var Konge af de holstenske Grevers Naade, og han var en Konge, der næsten ikke kunde regne noget af sit Rige for virkeligt sit, thi selv i Nørrejylland var der foruden Grev Gert rundt om andre Panthavere. Saa ringe hans Magt var, brugte han den paa den gamle vilkaarlige Maade; sin Hær fødte han hos Munke og Nonner, siger Krøniken, og en af Landets Bisper, Tyge af Børglum, kastede han i Fængsel; selv om Bispens hele Færd var meget uheldig, hvad det nok ser ud til, var dette dog et grovt Brud paa den danske Kirkes Rettigheder, og Følgen var, at Paven lyste Interdikt over Riget.

Over for en gejstlig Mand kunde Kristoffer optræde som Magthaver; om at opnaa virkelig kongelig Myndighed kunde han kun have Haab, hvis der vilde komme Strid mellem de to holstenske Grever, og han stræbte da ogsaa efter Evne at faa de to i Splid med hinanden. Allerede de Aftaler, der i Ribe blev trufne mellem Kristoffer og Gert, er for en Del rettede imod Johan; selve dette Fyn, som Gert fik Forlening paa, var jo til Hælvten lovet Fætteren, og med god Grund betragtede denne sin Overenskomst med Kongen som brudt. Gert optraadte dog som Mægler og fik ogsaa Johan til at nøjes med, hvad han allerede havde faaet i Eje. Aaret efter (1331) var det derimod Johan og Kristoffer, der rakte hinanden Haanden til Kamp mod Grev Gert, uden at vi veed, hvad der denne Gang har været Grunden til Strid.

Grev Gert kom Modstandernes Angreb i Forkøbet. Han rykkede frem for Johans Borg i Oldeslo og laa her seks Dage igennem, udfordrende sin Fjende til Kamp. »Da fik han det Budskab«, — saaledes hedder det i den lybske Krønike —, »at Kongen kom dragende stærk gennem Hertugdømmet Slesvig og vilde ind i hans Land; derfor ilede han ham i Møde lige til Slesvig. Der fik han at vide, hvor Kongen var og hvor han sov den Nat, og at han havde godt Folk med Hjælme paa store Heste, 750 Mand, og meget andet Folk, baade Danskere og Tyskere, alle fuldt væbnede. Selv havde han ikke 400 Mand; blandt dem var Greven af Halremund, Greven af Svalenberg og Greven af Brunkhorst, alle gode Helte. Med dem drog han om Natten ud af Slesvig og vilde have slaaet det sovende Folk; men Vagtfolkene blev ham var og advarede Folket. Saa drog Greven frem og besatte den Vej over Danevirke, som Kongen skulde frem ad. Om Morgenen tidligt paa St. Andreas Aften (29. Novbr.), da Hæren brød op og ikke havde marcheret langt, blev de var, at der paa et Bjerg stod Folk tæt opstillede, men de troede først ikke, at det var Greven. Da de fik Sandheden at vide, slog Kongen Riddere, og Striden begyndte. Grevens korte Rækker værgede sig kraftigt; til sidst steg en Del af Kongens tyske Riddere og Knægte, de modigste, af og kæmpede til Fods; da blev Striden endnu haardere. Greven værgede sig mandigt med sine og gjorde Fjenden stor Skade. Da Striden havde varet lige til Aftenen og der paa begge Sider var mange saarede, gav Kongens Folk sig paa Flugt, og Kongen selv med sin Søn Kong Erik flygtede med. Ved Danevirke faldt de meget ublidt; de skyndte sig videre til Kiel«.

Med Urette kalder en sjællandsk Aarbog dette Slag Kampen ved Lohede, thi det stod jo Nord, ikke Syd for den gamle Grænsevold; men Udfaldet var lige saa ulykkeligt for de Danske som det store Lohedenederlag i 1261. Fremmedvælden var grundfæstet i Stedet for at blive rokket, og da Grev Johan kom til Kiel, »fandt han sin Broder, den ulykkelige Konge, bedrøvet og fattig«. Her kom det da 10. Jan. 1332 til et Forlig, der betød Danmarks fulde Opløsning; Jylland, den eneste Del af Riget, hvori Kristoffer endnu havde haft noget at sige, blev nu overdraget til Gert sammen med Fyn som Pant for den uhyre Sum af 100,000 Mark Sølv, og for saa godt som at umuliggøre, at der kunde være Tale om nogen Indløsning, blev det fastsat, at hele denne Sum skulde udbetales ham paa een Gang. Johan maatte give Afkald paa de Krav, han havde paa en Del af Fyn, og Store Bælt blev dermed Grænsen mellem de to Grevers Besiddelser.

Fra nu af var Kristoffer en Konge uden Land. Han søgte Ly paa Laaland og Falster paa sin Halvbroders Omraade, og næppe kommet dertil fik han Budskabet om, at hans ældste Søn Erik, der var blevet tilbage i Kiel for her at helbredes for Følgerne af sit Fald ved Danevirke, var død under Lægernes Hænder. Selv levede Kristoffer kun et halvt Aar til, og han maatte endda taale den Ydmygelse, at to tyske Adelsmænd, Henneke Breide og Johan Ellemose, angreb ham i det Hus i Sakskøbing, hvori han boede, drev ham ud af det ved at sætte Ild paa Straataget og førte ham som Fange til Aalholm; først Grev Johans Befaling skaffede ham atter fri. 2. August 1332 døde Kongen og blev begravet i Sorø Kirke ved Siden af sin Søn og sin Hustru, der var død to Aar før.

IX.

Fremmedvælden i Danmark (1332–1340).

Kristoffers Død mærkedes næppe i Riget, og dog betød det meget, at der nu end ikke af Navnet var nogen Konge i Danmark. Hans Søn og Medkonge Erik var jo død kort før Faderen; Valdemar Eriksøn havde allerede 1330 nedlagt sin Kongetitel, og naar Grev Gert, som det skimtes, efter Kristoffers Død et Øjeblik tænkte paa atter at skyde sin sønderjydske Myndling frem paa Tronen, kom han dog hurtigt bort fra denne Plan. At der ikke gjordes noget som helst Skridt for at faa valgt en ny Konge, var lige som at sætte Seglet paa,, at det danske Rige ikke eksisterede mere. Hele Landet var udstykket i Len og Panter, og nu var der ingen

mere, der var Lensmændenes Overherre, ingen, der havde Ret til at løse Panterne ind.

Allerede før Kristoffer døde, havde de Danskes Misfornøjelse med deres tyske Herrer faaet et nyt Udtryk. Ovre i Skaane var det kommet til en ligefrem Folkerejsning imod Holstenerne, »fordi de var Landet saa unaadige«, og en tidlig Morgen var i Lund en hel Del Tyskere blevet overfaldne og dræbte. Straks udbrød der Opstand rundt om i Landet, og de skaanske Stormænd, der ikke med egne Kræfter troede at kunne gennemføre Landets Befrielse, søgte Støtte hos den svenske Konge Magnus. Hos ham indfandt sig i Kalmar en anselig Sendefærd med selve Ærkebiskop Karl i Spidsen og »bad ham ydmygt at have Medlidenhed med dem, udfri dem fra de holstenske Tyranners Hænder og tage dem under sit Værn som deres fremtidige rette Fyrste og Herre«; de aflagde ham Troskabsed, og han lovede til Gengæld, at han vilde overholde sine ny Undersaatters Friheder og værne om Kirken (19. Juni 1332).

Magnus var netop blevet myndig, og han greb med Glæde denne Lejlighed til at gennemføre de Planer, som hans Moder i Forening med Knud Porse allerede tidligere havde haft. Han rustede sig, og Skaaningerne begyndte selv at belejre de holstenske Høvedsmænd rundt om paa Borgene; snart var ogsaa Hovedslottet Helsingborg det eneste, der stod tilbage. Grev Johan var dog ingenlunde til Sinds uden Modstand at lade sig fravriste Halvdelen af sine danske Lande; han samlede Tropper paa Sjælland og fik Hjælp fra Grev Gert; i Øresund kom det til krigerske Sammenstød. Fra flere Sider kom imidlertid Tanken op om at søge Striden udjævnet paa fredelig Vis, og det blev ogsaa det endelige Resultat. Den 4. Novbr. blev der sluttet et Forlig mellem den svenske Konge og Greverne, og Johan overlod derved Skaane med Bleking, Lister og Hven til Kong Magnus for en Sum af 34,000 Mark Sølv; naar denne var betalt, skulde Magnus beholde Landet som Pant, medens Retten til at indløse det forbeholdtes den, der maatte have Retten dertil. Summen blev sikret ved talrige Gidsler, og ved at anspænde sine egne og sit svenske Riges Kræfter til det yderste lykkedes det Kongen at skaffe Pengene til Veje. Uden Hensyn til, at han dog kun havde sin nye Besiddelse i Pant, antog han Titel af »Skaanes Konge« og modtog Hylding paa Landstinget ved Lund.

Medens Skaane saaledes ved at underkaste sig Nabokongen slap for det holstenske Tyranni, udgik der fra Kongehusets Side endnu et Forsøg paa at besejre Rigets fremmede Herrer. Efter Erik Kri-

stoffersøns Død var Kristoffers næstældste Søn Otto den, der stod Kronen nærmest, og medens han selv kun kaldte sig de Danskes Junker (*domicellus Danorum*), nævnte andre ham allerede med Kongetitel. Denne unge Fyrste satte sig 1333 fast paa Laaland, og om ham samlede sig adskillige danske Stormænd, især da Laurids Jonsøn, som nu kaldte sig det danske Riges Drost. Ogsaa fra sine udenlandske Frænder fik Otto Støtte; Markgrev Ludvig af Brandenburg, hans Svoger, sendte ham lidt Hjælp, men lod sig ogsaa betale med, at Otto afstod ham den danske Krones Ret over Estland, ja endda lovede, at om han selv og hans yngre Broder døde uden Arvinger, skulde Markgreven have Arveret til selve Riget.

163. Ludvig af Brandenburgs Segl.

I Rigsarkivet.

Man prøvede Forhandlinger med Grev Gert, men da disse slog fejl, gjorde Otto, ledsaget baade af Laaliker og Tyskere, et Tog over til Jylland, hvor han fandt adskillig Tilslutning. Paa Taphede Øst for Viborg stødte han sammen med Grevens Krigsfolk (6. Oktbr. 1334), og disse saa med Foragt paa Ottos lidet krigsvante Skarer; Kampen blev dog haardere end de grevelige havde ventet, men tilsidst endte den med deres Sejr. Otto selv faldt i sine Fjenders Hænder og førtes som Fange til Segeberg.

Efter Junker Ottos Nederlag hjalp Grev Gert Johan den milde til atter at faa Magten paa Laaland, og der gik nu fem Aar hen, hvori der ikke i Danmark skete noget Forsøg paa at styrte Fremmedherredømmet. De to holstenske Grever herskede saa godt som uden Undtagelse over hele Danmark Vest for Øresund, og de levede indbyrdes i godt Forhold; Store Bælt afgav en skarp Grænse mellem hvers Magtomraade, og medens Grev Johan afstod til Gert nogle jydske og fynske Besiddelser, som hans Fader havde tilkøbt sig af Hertugerne af Brunsvig, gav Gert til Gengæld Afkald paa de Krav, han havde paa Slottet Aalholm paa Laaland, formodentlig som Erstatning for den af ham ydede Krigshjælp. Paa Sjælland fattedes der kun Grev Johan de nordlige Dele af Øen, som lød under Slottene Kalundborg og Søborg og var

i Hertuginde Ingeborgs Eje, om han da ikke har faaet dem i Pant for en Del af Pantesummen for Skaane; i Vestdanmark holdt Laurids Jonsøn sig stedse paa Langeland, skønt Hertug Valdemar gjorde Krav paa denne Ø som Arveland og Grev Gert intet ønskede heller end at skaffe ham den.

De to Grever optraadte som uindskrænkede Herrer i disse Lande. Johan kaldte sig Sjællands og Laalands Høvedsmand; Gert nøjedes med sin holstenske Grevetitel; men begge traadte ganske i Kongernes Sted. De udstedte Privilegier baade for Ind- og Udlændinge; de holdt Retterting og udfærdigede Dombreve. Først og sidst opkrævede de Skatter. Det gamle Ledingsvæsen, der i Forvejen var undergravet, lod de vel forfalde; en national Væbning kunde jo kun være en Fare for disse fremmede Herrer. Men des ivrigere var de for at opkræve alt, hvad der skyldtes Kronen i Penge, og de tvang ogsaa de skattefri Stænder til at bevilge dem Ekstraydelser, de saakaldte Prekarier eller Beder; af Navnet var de frivillige, i Virkeligheden vel det modsatte. Og meget høje kunde de være. Jyderne maatte saaledes 1329 finde sig i at betale 10 Ørtug Korn af hver 24 Ørtug, de havde i Indtægt, og kun ved en særlig Naade fik Klostrene Lov til at slippe med Halvdelen heraf. Ti Aar efter melder Krønikerne om en ny Beskatning af Klostrene baade paa Sjælland og i Jylland, og der har rimeligvis ogsaa i Mellemtiden været adskillige Skattepaalæg.

»Greverne«, hedder det i en dansk Krønike, »og deres Tjenere borttog alle Genstande af Værdi, alle Klenodier og alt, hvad der i Riget var skønt at se til, og førte det til fremmede Lande«. I Virkeligheden var Tjenerne vel værre end Herrerne. Ikke med egne Midler havde de smaa holstenske Grever kunnet vinde de danske Lande; de havde taget tyske Herrer og Riddere i deres Tjeneste, og det var dem, der havde skaffet Krigsfolket. Nu skulde de have deres Løn, og det blev da Forlening med dansk Land og danske Borge. De Borge, hvis Nedrivelse de Danske havde krævet af deres Konger, rejste sig igen og nye kom til; paa Laaland byggedes efter Opstanden baade Aalholm og Ravnsborg, og saaledes er det gaaet overalt. Fra disse Borge herskede den holstenske Ridder over det omliggende Land; oftest havde han Lenet i Pant for sine Krigsomkostninger. Overalt møder vi dette Forhold; da Skaaningerne rejser sig til Opstand, sidder Eggerd Brokdorp inde med Helsingborg Slot, paa hvilket Grev Johan skylder ham 6000 Mark Sølv; Samsø har Hertuginde Ingeborg pantsat til Eler van Kule for 2000 Mark;

Kalø har Niels Lembek i Pant for en Sum, der mentes at beløbe sig til 10,000 Mark. Oftest er Summen end ikke fast; Høvedsmanden skal gøre op, hvad han kan kræve af Greven for ydet Tjeneste, og han skal afdrage paa Gælden, hvad han oppebærer i Skat. Man fatter, hvad dette betød for hans undergivne, og man forstaar ogsaa, at de tilsyneladende saa mægtige Grever i Virkeligheden kun har haft ringe Myndighed over deres Slotshøvedsmænd.

Disse udbyttede da deres Stilling hensynsløst og brutalt. Vi hører derom fra hanseatisk Side; naar den tyske Købmand kom til en dansk Havn eller blot sejlede gennem dansk Farvand, var han udsat for endeløse Plagerier, og da man siden fik Lejlighed til at komme frem med Klager, var det lange Lister, der indgik fra hver af de vendiske Stæder. Men meget mere end de tyske Købmænd har dog de danske Bønder maattet lide af disse fremmede Lykkeriddere, som kun havde det Maal at berige sig selv, saa længe Skæbnen vilde unde dem den gunstige Lejlighed dertil; vi kan tænke os det; men det ligger ikke for Datidens korte Aarbøger at udmale det. »Det er for langt at fortælle om alt det onde, som Landets indfødte maatte lide«, siger den jydske Krønike kort og fyndigt.

I første Linie var det gaaet ud over Bønderne, og de Opstande, som disse atter og atter havde rejst mod de fremmede, taler tydeligt nok. Snart havde dog ogsaa Landets Herremandsstand erfaret, hvor lidet alle de Forhaabninger, den havde knyttet til Kristoffers Afsættelse, var blevet opfyldte. De enkelte Stormænd, der i Begyndelsen havde kunnet staa Side om Side med de fremmede Fyrster, var døde tidligt, Ludvig Albrechtsøn i 1328, Knud Porse to Aar efter; nu var kun tilbage Lavrids Jonsøn, der forstod at forsvare sig paa sit Langeland, hvor efterstræbt han end var fra alle Sider. De Udlændinge, som man havde villet bruge som Hjælpere mod en tyrannisk Konge, var nu selv blevet langt værre Tyranner for Landet, og den indfødte Adel var trængt ganske tilbage; de hanseatiske Klagelister viser klart, hvorledes det helt igennem har været Tyskere, der har raadet paa Landets Borge, og kun rent undtagelsesvis træffes hist og her et dansk Navn. Skuffelsen var stor; »Rigets Ædlinge, som haabede, at de skulde regere efter Kristoffers Fordrivelse, blev nu af de Tyskere, de selv havde indkaldt, plagede, fangne og gjorte til Trælle«, hedder det i den jydske Krønike, og paa samme Maade beskriver Skaaningerne deres Tilstand, før de gav sig under Kong Magnus: »Nogle tyske Udlændinge havde besat hele Landet med Byer, Slotte og Borge og udøvede mod Landets

Indbyggere et saa svært Tyranni, at vi hverken nød Fred eller Tryghed paa Liv og Gods, og alle vore rette Love, Privilegier og Sædvaner havde mistet deres Gyldighed«.

Saa meget tungere var alt dette, fordi det danske Folk i de store Valdemarers Tid havde vænnet sig til at se foragteligt ned paa Tyskerne og ikke var kommet bort herfra, selv efter de følgende Menneskealderes bitre Erfaringer. Naar man havde lidt Nederlag, havde man altid trøstet sig med, at det kun var sket ved Forræderi; »mærk Læser«, skriver Rydaarbogen, »at Tyskerne aldrig eller dog kun sjældent har sejret og triumferet uden ved Forræderi og Bedrageri, som de har af Naturen«. Haardt var dette Overmod nu hævnet. Da Jyderne paa Hesterbjerg saa Grev Gerts Skarer rykke frem, spottede de over Holstenernes hvide Overklædninger og raabte: »Det er jo Kvinder, der kommer os imod«; men snart maatte de sande, hvad en Tysker i deres Rækker sagde til dem: »I Dag vil I faa at se, at det ikke er Kvinder, men Mænd«. Lad være, at det kun er holstensk Overdrivelse, at Jyderne opløste sig i vild Flugt, saa snart der fra Fjendens Side blot hørtes Raabet: de Danske flygter, eller at der i Danevirkeslaget kun faldt et Par Riddere paa holstensk Side, medens Sletten var fuld af danske Lig. Vist var det jo, at Nederlag var fulgt paa Nederlag, og at det nu var Tyskerne, der med god Grund kunde være overmodige. Da de fjendtlige Skarer nærmede sig hinanden paa Taphede, stod de holstenske Riddere af deres Heste og midt mellem Hærene opførte de en krigersk Dans, før de aabnede Kampen; dette lille Træk, som den paalidelige lybske Krønike meddeler, vidner betegnende om, hvorledes det nu var de Danske, der var Genstand for Foragt.

Et dansk Rige eksisterede ikke mere. Fremmede herskede i de danske Lande; graadige Naboer ønskede blot at faa Del i Byttet. Kong Kristoffers wittelbachske Svigersøn havde Tanker i denne Retning; den svensk-norske Kong Magnus, der allerede kaldte sig Konge af Skaane, bad Paven tillade ham at erobre, hvad han yderligere kunde af det herreløse Rige. Saa vidt var det kommet med dette Danmark, der et Aarhundrede før havde været saa stolt og herligt, og netop denne Modsætning følтes dybt. Gribende er den blevet udtrykt i en latinsk Klagesang, den navnkundige *Geme, plange, moesto more, dolorosa Dacia* (sørg og vrid kun dine Hænder, sorgbetyngte Fædreland)[1]. I kunstigt slyngede leoninske Vers synger Digteren om dette sit Fædreland, hvis Fortid havde været saa glimrende:

[1] C. E. F. Reinhardts Oversættelse.

Før var, Danmark! du omstraalet
kun af Hæder og af Glans,
ejed Rigdom, Magt og Lykke,
fremfor alt dog Kraft og Mod.
Over mangt et Folk du har
svunget stolt dit Herskerspir;
Sachser, Briter,
Vender, Holster,
selv det fjerne
Estlands Horder
maatte lystre dine Bud.

Han mindes endnu Glansen under Erik Mændved, retfærdig, klog og kysk, triumferende over sine Fjender. Men nu er alt forandret og Danmarks Hædersstjerne slukt:

Alt, hvad modsat Sejrens Glans
plette kan et Riges Skjold,
alt, hvad der er
hult og raaddent.
stygt og smudsigt,
fejt og troløst,
breder sig og trives nu.

. . . Nu du er en Tumleplads,
arme Fædreland, for grisk
Havesyge,
Grumhed, Falskhed,
fule Rænker,
medens Loven
skamløst trædes under Fod.

Saaledes følte man allerede 1329, da en ukendt Mand skrev dette Digt; ti Aar efter maa Følelsen have været endnu bitrere, Haabet endnu mindre, og alle kunde istemme Digterens Ord:

Skal vi mægte at afryste
vore Fjenders tunge Aag,
skal vi fange Bod og Lindring
for vor bitre Nød og Ve,
saa maa du, algode Gud!
se i Naade til os ned.
Ja bevar os,
bryd vor Fjendes
Overmod og
skænk os atter
Lys og Lykke, Fryd og Fred!